

a fejlődő országok múltja és jelene

**A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK
MÚLTJA ÉS JELENE**

II. kötet

Szerkesztők: **TARBAI GABRIELLA és
MESZERICS ISTVÁNNÉ**

Felelős kiadó: SIMON PÉTER

ELTE BTK Tudományos Szocializmus Információs és Továbbképzési Intézet

Kézirat gyanánt

Készült:

**A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
Információs Központja Házi Sokszorosító Üzemében
Felelős vezető: Budai János
Budapest, 1984. Törzsszám: 399**

TARTALOM

LATIN-AMERIKA	5
<i>Anderle Ádám: A Szocialista Internacionálé Latin-Amerikában</i>	7
<i>Benkő Zsuzsanna: Hangúlyváltások a nyugatnémet külpolitikában – az NSZK Latin-Amerika politikája</i>	13
<i>Kiss(en) Judit: A latin-amerikai marginalizáció kérdése – Módszertani vázlatok a venezuelai eset alapján</i>	31
<i>Horváth Gyula: A mexikói „hivatalos” párt megalakulása és 1938-as átalakítása</i>	51
<i>Szilágyi István: A fasiszta mozgalmak jellemzői és szerepük Chile politikai életében (1923–1973)</i>	69
<i>Szilágyi Miklós: Az argentin munkásosztály szerepe a peronizmus keletkezésében és hatalomra kerülésében</i>	89
KÖZEL-KELET	117
<i>Benke József: A szocializmus, a marxizmus-leninizmus terjedése az arab világban</i>	119
<i>Fodor Erika: A pániszlamizmus, a pánarabizmus és a pánafrikanizmus szerepe az afro-ázsiai térség társadalmi-gazdasági dekolonizációjában és fejlődésében</i>	133
<i>Gazdik Gyula: Nasszer ideológiai-politikai arculatának formálódása és a Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése (1935–1952)</i>	151
<i>Keresztes Nagy Imre: Az Arab-félsziget országai a II. világháború után</i>	167
<i>Ács Ilona: Politikai küzdelmek Szíriában a függetlenség elnyerésétől (1946) az Egyesült Arab Köztársaság megalakulásáig (1958)</i>	182
<i>Farouk Dawass: A palesztin társadalmi struktúra Ciszjordániában, a gazai övezetben és a diaszpórában</i>	206

LATIN-AMERIKA

A Szocialista Internacionálé Latin-Amerikában

A szocialista mozgalom évtizedünkben már századik évfordulójáról emlékezhet meg Latin-Amerikában. Az I. és a II. Internacionálé eszméit ugyanis már a XIX. század 70-es, 80-as évtizedeiben Latin-Amerikába vitték a német, spanyol, olasz, francia bevándorlók. Az I. Internacionálé szekciói Montevideóban és Buenos Airesben (1873-tól), a német munkások által megalakított *Vorwärt-klub* Buenos Airesben (1882) voltak a szocialista mozgalom első latin-amerikai intézményei, melyeket a századfordulótól a legfejlettebb latin-amerikai országokban csaknem mindenütt a szocialista pártok megjelenése követett. Chile, Uruguay esetét leszámítva, ahol a szocialista pártok 1918 után a kommunista pártok bázisaivá váltak, és Argentínát, ahol az internacionalista szocialisták teremtették meg a kommunista pártot, a reformista szocializmus eszméi alapján szerveződő, magukat szocialistának nevező pártok – a chileit leszámítva – nem tudtak bázist teremteni és meggyökeresedni Latin-Amerikában.

1918 után számos kis szocialista pártot láthattunk feltűnni a szubkontinensen, erős, kontinentális hatású reformista szocialista mozgalom azonban nem tudott kialakulni. A politikai viszonyok (a polgári demokratikus intézmények hiánya) és a munkásosztály helyzete (a gyári munkásság kis létszáma, heterogenitása, földrajzi szétszórtsága stb.) magyarázhatja – egyebeken túl – e nyilvánvaló ténytet.¹

Nem mondhatjuk el azonban ugyanezt a reformista szocializmus *eszméiről*, melyeknek Európából importált sémái már a XIX. század közepén forgalomban voltak Latin-Amerikában, s amelyek a két világháború között számtalan változtatban érkeztek Latin-Amerikába. A városi kispolgárság és a középrétegek formálódó mozgalmában, majd az ún. populista pártok ideológiai poggyászában lelhetjük meg például az angol céhszocializmus, vagy a revizionizmus eszméit.²

A „gazdasági demokrácia”, a „demokratikus szocializmus” gondolköreit tehát már közel fél évszázada folyamatosan olvashatjuk a latin-amerikai politikai sajtó és irodalom lapjain. Az 1970-es évekig azonban ezek az eszmék a latin-amerikai „gondolat” periferiáján helyezkedtek el, éppen úgy, ahogy a Szocialista Internacionálé (SZI) is keveset foglalkozott az 1970-es évek előtt Latin-Amerikával és a harmadik világgal.

Jelentős változás kb. 1969-70 körül figyelhető meg, mely *kettős fordulatot* jelez: az SZI harmadik világ felé való fordulása – és ezen belül Latin-Amerika felé történő orientációja – mellett hangsúlyozni kell azt is, hogy *ugyanekkor* bizonyos latin-amerikai politikai erők az SZI felé kezdtek fordulni – azaz, a „talaj” ekkor vált kedvezővé az SZI latin-amerikai expanziója számára. A *nemzetközi feltételek* is kedvezővé tették ezt az új, kölcsönös orientációt.

Általában az 1976-os genfi SZI kongresszushoz szokták kapcsolni e fordulatot, mely kétségtől igen látványosan a *Határozat Latin-Amerikáról* című dokumentumban

jelent meg: az SZI tiltakozott a reakciós katonai diktatúrák, a terror ellen, követelte az új nemzetközi gazdasági rend megteremtését, üdvözölte a Kuba elleni gazdasági szankciók megszüntetését, megfogalmazta az USA felelősségét Latin-Amerika elmaradottságáért, és vállalta „a demokráciáért és a szabadságért” folyó küzdelem melletti szolidaritást.

Az SZI 1976-os XIII. Kongresszusa azonban már egy – ekkor már 5-6 éve folytatott – új orientációnak és tájékozódásnak a *konklúziója* volt. A „komoly” indulás 1970-ben az ILDIS (Instituto Latinoamericano de Investigaciones Sociales – Társadalmi Kutatások Latin-amerikai Intézete) létrehozása körül kezdődhetett, melyet az SPD-hez tartozó *Friedrich Ebert Stiftung* alapított Santiago de Chile, majd Caracas központtal. Ugyancsak F. Ebert Stiftung finanszírozta és finanszírozza az 1972-ben indított *Nueva Sociedad* című, kontinentális terjesztésű spanyol nyelvű szociáldemokrata lapot, amelynek első 15 számát az NSZK-ban is nyomtatták.

E két intézmény – lehetőségeivel és európai háttérével – a haladó latin-amerikai értelmiség igen színvonalas orientáló és szervező központja lett, mely a 70-es évek első felében a szubkontinens „gondolkodó elitjének” befolyásolását és meghódítását tűzte ki célul.³

Az SZI eszmei expanzióját – nevezzük így ezt az 1970-76 közötti periódust – az európai szociáldemokrata vezetők igen gyakori látogatásai, különböző konferenciák és szolidaritási rendezvények erősítették, illetve jelezték. Ennek az expanciónak három iránya volt: a fiatalok szervezetei, a szakszervezeti mozgalom és az ún. populista pártok.

Az SZI 1973-1976 közötti nyilatkozatai (pl. a chilei fasizmus ellen) és állásfoglalásai ezt a Latin-Amerika iránti fokozódó érdeklődést jelezték, mely az 1976-os genfi kongresszuson az SZI *hivatalos politikai vonalává is vált*, részeként az eurocentrizmussal való szakításnak. E fordulat Willy Brandt elnökké választásával is összeköthető.

1976-tól a korábbi ideológiai expanzió „*materializálódásának*” szakasza, a *politikai szervezés* időszaka kezdődött el. Ennek több látható jele is van: míg pl. 1975-ben még csak öt latin-amerikai párt volt az SZI tagja, 1982-ben tizennégy, de kb. negyven párt kapcsolódik nem-hivatalosan a Szocialista Internacionáléhoz. 1979-ben megszületett az SZI *Latin-amerikai Tanácsa* is, mely már két kontinentális konferenciát szervezett (1980-ban Santo Domingóban, 1981-ben Panamavárosban).⁴ A nemzetközi szociáldemokrácia latin-amerikai „talajfogását” több tényező együttes hatása segítette elő. Egyfelől számba kell venni azt, hogy az Egyesült Államok Kennedy elnök által indított politikája, mely a „Szövetség a haladásért” nevet kapta, s melyet a későbbi elnökök igyekeztek életben tartani, látványos kudarcot vallott a 60-as évek végére, s ezzel együtt a latin-amerikai nemzeti burzsoázia jórészenek illúziói is eltűntek. Illúziói, melyek az USA támogatásával, nagyszabású reformsorozattal vélték a szubkontinens elmaradottságát felszámolhatónak. A 60-as évek végétől az Egyesült Államoknak szemmel láthatóan *nem volt* átgondolt, *hosszútávú Latin-Amerika-politikája*, improvizált és visszatért a századeleji kemény módszereihez.⁵

Fontos nemzetközi tényezőként kell tehát számba vennünk az USA Latin-Amerika-politikájának sajátos „*válságát*” azaz hiányát, amikor az SZI megjelenéséről beszélünk. Némi túlzással azt is mondhatnánk: bizonyos vonatkozásokban az SZI politikája a „Szövetség a haladásért” -program európai variánsát jelentheti.

A latin-amerikai reformizmus válsága azonban ennél szélesebb és mélyebb volt a 60-as évek végén. Az 1930-1950 közötti években megszületett, nagy tömegbázissal rendelkező pártok válságának is periódusa volt a 60-as évtized. E pártok (legnagyobbik a venezuelai AD, a bolíviai MNR, a mexikói PRI, a jamaicai PNP, a dominikai PRD, a guatemalai PRC, a paraguayi *febrerista* párt, a costa ricai PLN, a perui APRA, a *peronizmus* és a brazil *trabalhista* mozgalom is), melyek legtöbbször erős forradalmi frazeológiával a 40-es évek végén a munkásmozgalom jelentős részét is ellenőrzése alá vontak, ugyanakkor az 1960-as évek elejétől kezdve nyilvánvalóvá vált, hogy képtelenek saját reformprogramjuk megvalósítására. E populista pártok a kubai forradalom győzelme utáni kontinentális forradalmi fellendülés után bomlani kezdtek, baloldali csoportjaik önálló pártokká alakultak (MIR-típusú pártok), a szakszervezetek kötődése is lazult, tömegbázisuk megingott.

A nemzeti burzsoázia vezette ún. populista pártok válságát a latin-amerikai oligarchia és nemzeti burzsoázia a *kereszténydemokrata mozgalommal* igyekezett ellensúlyozni (legerősebb pártjai a venezuelai COPEI és a chilei DC), de a latin-amerikai nemzeti burzsoáziának ez a – populistákénál is óvatosabb – reformizmusa is *kifáradt*, nem tudta tartósan saját ellenőrzése alatt tartani a szervezett tömegeket, mert programjai megvalósulatlanok maradtak.

Az 1968-as év jelezte, hogy egy sajátos, *radikális katonai reformizmus* (Peru, Panama, Bolívia, Ecuador) igyekezett a nélkülözhetetlen és sürgető reformokat megvalósítani, ezek a rendszerek azonban nem rendelkeztek tömegtámogatással.⁶

A 60-as évek reformizmusának válsága sajátosan jelentkezett a jobboldali latin-amerikai munkásközpont, az ORIT kezdődő bomlásában. Az ORIT az észak-amerikai AFL-CIO befolyása alatt álló, a pánamerikanizmus eszméit hirdető, antikommunista, USA-barát központ volt, melyből a 60-as években egyre több szakszervezet vált ki, s lépett fel osztályharcos platformon.

Amikor az SZI latin-amerikai fellépéséről beszélünk, ezeket a körülményeket tartjuk azoknak, melyek elősegítették a nemzetközi szociáldemokrácia expanzióját. A fentebb elmondottak ugyanakkor meg is határozhatják azt a *funkciót*, amit az SZI – hirdett céljaitól lényegében függetlenül is – betöltött és betölt Latin-Amerikába. Az ORIT-tal elégedetlen, *balra tartó* szervezett munkásságot – felhasználva azt, hogy az ORIT az SZSZNSZ tagszövetsége – igyekezett arculatának átalakításával *balközép* vonalon integrálni. Az SZI e *politikaivonalváltásban* számolhat a latin-amerikai munkásmozgalomban ma is erőteljes *szindikalista* reflexekkel (ideológiaellenesség, pártellenesség), és a sok szakszervezetben erős „ökonomista”, tradeunionista vonásokkal is.

Az SZI-nek hasonló a funkciója a latin-amerikai politizáló tömegeket illetően is. A balra tartó, radikalizálódó mozgalmakat a „demokratikus szocializmus” jelszavával, erőteljes USA-ellenességgel, az új nemzetközi gazdasági rend gondolatának felkarolásával igyekszik meghódítani: a polgári demokratikus intézmények sürgetésével pedig olyan, Latin-Amerika számára még *új alternatívát* kínál, melyet különösen az ún. populista pártok fogadtak el igen gyorsan a 70-es évek elején.

Az előbb említettek alapján ez érthető is: a populista pártok ideológiai fegyvertáruk felújítását remélték az SZI-hez való kapcsolódástól.

Mindez már utal az SZI latin-amerikai jelenlétének egyik fontos sajátosságára: fő politikai bázisai nem a kicsiny szocialista pártok, hanem az ún. populista pártok, melyek „szociáldemokratizálódással” igyekeznek megújulni, tömegbefolyásukat megtartani vagy helyreállítani.

Nem kétséges – számos ténnyel dokumentálható –, hogy az SZI megjelenése a kommunista mozgalom tevékenységének, befolyásának korlátozását, vagy ennek szándékát is jelentette. Az is nyilvánvaló, hogy az SZI mögött az európai imperialista tőke is megjelent, mely a latin-amerikai piacon erőteljes konkurensként lép fel a japánokkal együtt az amerikai monopóliumokkal szemben. Az imperialista hatalmak rivalizálása tehát tény, ahogy az is nyilvánvaló, hogy az USA nyomasztó jelenlétét a latin-amerikai burzsoázia az európai tőkével való kapcsolatok erősítésével igyekszik ellensúlyozni. Ebben támaszt remél az SZI által képviselt európai országoktól. Felvethető az a kérdés is, hogy olyan országok megerősödött burzsoáziája, mint pl. Mexikó vagy Brazília, melyek kontinentális expanzió terveit melengetik, mennyire támogatják, vagy tűrik el az Egyesült Államokat korlátozó európai politikai és gazdasági előretörést.

Túlságosan leegyszerűsíteniénk azonban a kérdést, ha egyszerűen antikommunizmusra és az európai tőke képviseletére redukálnánk az SZI latin-amerikai jelenlétét.

Egyrészt azért lenne ez leegyszerűsítés, mert az SZI politikájának fő iránya ma Latin-Amerika *legégetőbb* gondjainak megoldására irányul: a reakciós diktatúrák felszámolása, a demokratikus szabadságjogok, a gazdasági elmaradottság leküzdése, az amerikai imperializmus elleni harc. Ebben lehetne összefoglalni a főbb gondolatköröket. Olyan feladatokat fogalmaz meg tehát, melyeket Latin-Amerika más haladó erői, köztük kommunisták is hosszú évek óta képviselnek.

Az a benyomásunk támad ugyanakkor, hogy az SZI többet és részletesebben beszél politikai, mint a belső gazdasági reformokról. Különösen hiányzik a parasztság követeléseinek számba vétele (földkérdés!). E tekintetben az SZI igen „városi” és európai módon gondolkodik.

Mindazonáltal az SZI gondolatai és ajánlott modellje ma vonzó Latin-Amerikában. Úgy látszik, kielégíti a latin-amerikai nemzeti burzsoázia és a középrétegek 1960-as években elvesztett *perspektíva-igényét* is.

Az európai szociáldemokraták által képviselt eszmék azonban Európán kívül, egy más politikai-társadalmi közegben új akusztikát kapnak, és gyakran más jelentést is felvesznek. Azzal is számolnunk kell, amikor e kérdésről medítálunk, hogy az SZI-hez kapcsolódó latin-amerikai pártokat nem lehet azonosítani Európa ilyen típusú pártjaival. Összességükben is más képet mutatnak: vannak köztük kormányzó pártok és erős ellenzéki pártok, de vannak üldözött, illegális pártok is. A több évtizedes múlttal és tapasztalattal rendelkező pártok mellett fiatal, már az SZI hatására létrejött pártokat is találunk. Azaz, a latin-amerikai szociáldemokrata orientációjú pártok nem alkotnak egységes csoportot: nagy többségük nemzeti-reformista jelzővel illelhető, de táborukban megtalálhatók a *nemzeti forradalmi* szervezetek is (illetve: a nemzeti reformista jellegű, ún. populista pártokban is találhatunk baloldali forradalmi erőket). Ez a jelenség azzal függ össze, hogy Latin-Amerika akut gondjai miatt a szubkontinensen található *nemproletár forradalmi rétegek*, és ilyen típusú politikai képződmények is.

Az SZI ezt a helyzetet ismerte fel, amikor az 1978-ban Vancouverben tartott XIV. Kongresszusán nagyjelentőségű állásfoglalásra jutott: *elismerte az erőszak, a fegyveres harc jogosságát* az imperializmus és a vele szövetkező oligarchiák ellen. Ez az állásfoglalás azonban egy másik gondolatot is felvet: azt, hogy nemcsak az SZI hat Latin-Amerikára, hanem a harmadik világ is hat az SZI-ra. Latin-Amerika politikai pártjainak jelenléte és hatása elősegíthet pozitív *politikai mozgásokat* az SZI-ban.

Az 1978-as kongresszus már az SZI latin-amerikai jelenlétének *harmadik szakaszát* jelzi, amikor a szociáldemokrácia a politikai cselekvés-harc szintjén is megjelent. Ez fejeződött ki abban, hogy pl. nemcsak erkölcsi-politikai, de anyagi támogatásban is részesítette és részesíti a nicaraguai forradalmat. Hasonlóan segíti El Salvador forradalmárait és a guatemalai diktatúra ellen felkelt erőket. A Dominikai Köztársaságban pedig az SZI a PRD-t választási kapmánya során segítette — a győzelemig(!) — hasonlóan a görög választásokhoz.

Példáink azt is jelzik, hogy az SZI figyelmének középpontjában a 70-es évek közepétől Közép-Amerika és a Karib-térség áll, ahol az imperializmus elleni nemzeti felszabadító mozgalom széles árama bontakozott ki. Itt erőteljesen ütköznek a szociáldemokrata orientációjú pártok az Egyesült Államok érdekeivel, s ezért nem tarthatjuk véletlennek, sokkal inkább az USA által az itteni konzervatív erőknél nyújtott támogatás eredményének, hogy éppen e térség legerősebb szociáldemokrata jellegű pártjai szenvedtek vereséget a 70-es évek végétől a választásokon (Venezuela, Costa Rica, Jamaica).

A közép-amerikai és a karibi események elemzése alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az SZI jelentős latin-amerikai osztagai a szubkontinens előtt álló forradalmi stratégiai szakaszba aktívan bekapcsolódtak, melyet a latin-amerikaiak „második függetlenségi háborúnak” neveznek. Nemzeti felszabadító küzdelem tartalmát hordozza, egy antiimperialista, oligarchia-ellenes, demokratikus forradalom tartalmát jelenti.

A latin-amerikai szociáldemokrácia számára éppen ezért ehhez a forradalmi folyamathoz való viszony lesz — lehet a próbakő: mennyire veszi komolyan saját eszméit, hirdetett jelszavait. Ez természetesen próbakő a többi forradalmi erő számára is azért, hogy széles antiimperialista *szövetségi rendszer* vagy pedig *rivalizálás* alakul ki a lehetséges szövetségesek között; ezek a politikai küzdelmek Latin-Amerika imperialista-ellenes, demokratikus nemzeti erőinek *érettségét* is meg fogják mutatni.

Természetesen nehéz általában beszélni a latin-amerikai szociáldemokrata típusú vagy ilyen orientációjú pártokról. A szándékok, a célok, a hangsúlyok igen eltérőek az egyes pártok esetében — még a többségében reformistának minősíthető pártok esetében is.

Megfigyelhető például, hogy a kommunisták korlátozásának szándékát a latin-amerikai pártok vezetői kevesebbszer említik beszédeikben, mint az európai szociáldemokrata politikusok. Az európai szocialista országok — a létező szocializmus — sem a kritika, hanem (gyakran) az elismerés tónusait kapja, például akkor, amikor a fejlődő országoknak nyújtott támogatásról esik szó. Az SZI pártjainak többsége nem kapcsolódott be a Kuba-ellenes kampányokba sem. Éppen ellenkezőleg! A svéd szociáldemokrata párt delegátusa pl. a következőket mondta az 1980-as santo domingói konferencián: „Kuba már nem a szakállas gerillák képében exportálja forradalmát. Kuba ma már társadalmi forradalmának gyümölcsseit exportálhatja, vagyis tanítókat, orvosokat...”⁸

Latin-Amerika szociáldemokrata orientációjú pártjainak részletes vizsgálata elengedhetetlen, ha számításba kívánjuk venni, hogy az SZI expanziója és ennek hatása milyen természetű és mélységű. Ehhez azonban igen szorgos gyűjtőmunkára van szükség. Mindazonáltal úgy véljük, hogy az SZI latin-amerikai politikája lehetőséget ad arra, hogy

a latin-amerikai kommunista mozgalom jelenlegi stratégiai szakaszban lehetőséges szövetséget lásson az SZI latin-amerikai pártjaiban. Ezt a felismerést példázhatja a kubai KP második kongresszusa, ahol Fidel Castro előadói beszédében a *latin-amerikai népi erők újjáéledésében* az SZI jelentős szerepét is hangsúlyozta, s leszögezte:

„Az ismert ideológiai eltérések ellenére, amelyek elválasztják a marxista-leninista forradalmárokat a szociáldemokratáktól, amikor a közvetlen jelent vizsgáljuk, amikor a jelenlegi történelmi körülményekre utalunk, a szociáldemokrata jelenlétnek és Latin-Amerika régi oligarchikus és burzsoá pártjainak szociáldemokratizálódása pozitív jelenség. Latin-Amerikában kiszélesedett az észak-amerikai imperializmus uralma elleni küzdelem. Ugyanakkor, a szociáldemokrata propaganda hozzájárul a tömegek társadalmi-politikai ébredéséhez ott, ahol a marxista-leninisták üzenetét teljesen elnyomták.”⁹

Illúziók nélkül, de lehetséges a szociáldemokratákkal való együttműködés. Hadd idézzünk befejezésül Berecz Jánostól:

„Az objektív tényezőket vizsgálva a két irányzat alapvető ideológiai céljának különbözősége változatlanul fennáll. Egyúttal változatlanul fennáll az összefogás szükségessége is.” Ehhez még hozzáteszi: „A kommunista és a szociáldemokrata mozgalom viszonyának ...realista megközelítése, ha az akcióegység megteremtésének szükségességét nem kötik össze az ideológiai egyetértéssel. A közös politikai akciók és az ideológiai viták ugyanis nem zártják ki egymást.”¹⁰

A Szocialista Internacionálé latin-amerikai megjelenését és tevékenységét ebben az összefüggésben és elvi alapon kell szemlélünk.

JEGYZETEK

1. *Carlos M. Rama*: Historia del movimiento obrero y social latinoamericano. Barcelona, 1976.
2. Különösen jól mutatható ez be az APRA esetében. Vö. *Anderle Ádám*: Az APRA ideológiájának alapvonásai a pártalakulás időszakába. Acta Univ. Szegediensis. Acta Historica. T. XLVI. Szeged 1973. 19-43. old.
3. *Szigetiné Benkő Zsuzsanna*: Az SPD Latin-Amerika-politikája. Szeged, 1981. (bölcsezdoktori értekezés, kézirat).
4. E részeknél a *Nueva Sociedad* köteteinek információira támaszkodtunk.
5. *Kerekes György*: Kubától Chiléig. Forradalom és ellenforradalom Latin-Amerikában. Budapest, 1974.
6. A latin-amerikai pártok politikai fejlődésére, típusaira lásd *Anderle Ádám*: Politikai pártok Latin-Amerikában. A *Politikai Főiskola Közleményei*, 1978. 3-4. szám, 83-110. old.
7. A *Nueva Sociedad* számain kívül felhasználtam *J. V. Danyilovics*: Mezsdunarodnaja szocial-demokracija i Latyinszkaja Amerika. *Latyinszkaja Amerika* (Moszkva), 1978. 2. szám, 77-94. old. és az erről közölt vita ugyanott 1978. 4. szám, 88-145. old.
8. *Nueva Sociedad*, 48. szám, 125. old.
9. *Casa de las Americas*, 125. szám (1980.), 25. old.
10. *Berecz János*: A szociáldemokrácia és a nemzetközi kommunista mozgalom viszonya. Budapest, 1978. 43., 45. old.

Hangsvlyváltozások a nyugatnémet külpolitikában – az NSZK Latin-Amerika politikája

Történeti visszatekintés

A második világháború utáni években a Német Szövetségi Köztársaság számára nyilvánvalóan a legfontosabb feladat a háború utáni gazdasági, társadalmi stabilizáció biztosítása volt. Gazdasági, katonai kapcsolatait nyugati szövetségeseivel igyekezett kiépíteni. E szövetségi rendszerben az Egyesült Államok szerepe döntő volt.

Bár a fejlődő országokhoz fűződő kapcsolatok alárendelt jelentőségűek voltak, a latin-amerikai szubkontinens szerepe azért már ekkor sem volt jelentéktelen. Egyrészt a tradicionális kapcsolatok hatásáról volt szó, amely a Német Birodalom és Latin-Amerika közt főleg a kereskedelem, a magánberuházások, csekélyebb mértékben tudományos és technikai, valamint kulturális területen valósult meg. Az NSZK-hoz hasonlóan a latin-amerikai szubkontinens is az Egyesült Államok domináns politikai, gazdasági befolyása alatt állt. E tény aztán a későbbi évtizedekben ellentétek hordozójává is vált. A másik tényező, amelyik mindjárt a második világháború után fontos szerepet játszott a szubkontinens és az NSZK közötti kapcsolatok kibontakozásánál, az a Latin-Amerikában élő német származású kisebbség volt. E kisebbség soraiban nagyon sok a magasan kvalifikált szakember, így a szerepük a kontaktus felújításánál nem elhanyagolható.

Latin-Amerika egyes országaira nagy hatással volt az a gyors gazdasági fejlődés, amely jellemezte az NSZK-t. A dinamikus fellendülés a történeti irodalomba a „német gazdasági csoda”-ként vonult be. Ezt követhető és követendő modellként kezdték vizsgálni, értékelni számos latin-amerikai országban.

Az 1960-as évek elejétől egy koncepciózus fejlesztési politika jelei fedezhetők fel, amelynek egyik jelentős szervezeti keretét a Gazdasági Együttműködési Minisztérium (BMZ) létrehozása jelentette. Első minisztere Walter Scheel lett, aki 1966-ig töltötte be ezt a tiszteet.

A nyugatnémet külpolitika változásainak kezdetéről, új stílusjegyeinek kibontakozásáról 1969-től beszélünk, az SPD–FDP közös kormányzásának idejétől. Úgy gondoljuk azonban, hogy a harmadik világ országaihoz fűződő kapcsolataiban újabb útkeresésük jegyei, motívumai már 1966-tól felfedezhetők. Ennek egyik magyarázatát abban látjuk, hogy 1966-tól az úgynevezett „nagykoalíció” tevékenységétől kezdődően a BMZ élén a szociáldemokrata Hans Jürgen Wischnewschi állt. E tiszteet – az 1966-ban meghirdetett politika kontinuitása jegyében – Erhard Eppler vette át. Külpolitikai „ars poeticájának” kulcsmotívumai a következők: kiiindulópont az „Észak-Dél” közötti gazdasági szintkülönbség, figyelembe kell venni a társadalmi „olló”-t, a függőségek szerepét és az önerőre

támaszkodás lehetőségeit. „A fejlesztési politika feladata, célja a világot megváltoztatni, de állhatatos, lépésről-lépésre.”¹

A harmadik világ, de különösen a Latin-Amerika iránti érdeklődés 1966-tól új lendületet vett. A szociáldemokrata minisztereken és Willy Brandt személyes külpolitikai inspirációin túl fontos, sok esetben döntő tényezőt a nyugatnémet gazdasági érdekek jelentették.

A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején az úgynevezett kelet-nyugati kapcsolatok rendezése mint a békés egymás mellett élés-politika megvalósulásának legfontosabb eleme játszotta a főszerepet. A harmadik világgal kapcsolatos gondolataikat is igyekeztek a nyugatnémet külpolitikai koncepcióba beágyazni és a nyugatnémet „világra nyitott” külpolitika egyik elemének tekinteni.

Külpolitikai orientáció váltásának tételes megfogalmazására az SPD Mannheimben rendezett kongresszusán került sor 1975-ben. A kongresszuson a külpolitika prioritásának sorrendjében következett be változás. A nyugati szövetséghez való szoros kötődés mögött második helyre került a harmadik világ-politika, amely ezen a kongresszuson nagy hangsúlyt kapott, és az eddig második helyen szereplő kelet-nyugati viszony szorult a harmadik helyre.²

Tehát az a folyamat, amely 1966-ban a szociáldemokrácia hatására nagyobb lendületet vett, 1972-től az úgynevezett „új keleti politika” nyugvópontra kerülésétől ismét fokozatosan a külpolitikai érdekek előtérbe került, és végül 1975-re az SPD külpolitikájában konkrétan megfogalmazódott az értékrend megváltozása. Nyilvánvaló, hogy az SPD külpolitikai értékváltozásaiban nagy szerepet játszott a Német Szövetségi Köztársaság gazdasági súlya, ereje, ezt egyre inkább igyekeztek politikailag is kamatoztatni. Egyre kevésbé fejezte ki a Német Szövetségi Köztársaság aspirációit Straussnak az a régebbi mondása, mely szerint a „Német Szövetségi Köztársaság gazdasági óriás, de politikai törpe”.

Az európai helyzet az úgynevezett „új keleti politika” eredményeként meglehetősen stabil eszidőtájt, ezen a területen a lényeg az elért eredmények szinten tartása volt.

Mindezek azt a véleményt erősítik meg bennünk, hogy erre az időszakra kezd a Német Szövetségi Köztársaság külpolitikája meghaladni a regionális kereteket és levetkőzni a múltbeli komplexusokat. Ezt tükrözi véleményünk szerint a mannheimi kongresszus is, itt történnek először kísérletek egy globális hatalmi politikára való áttérésre, amellyel a II. világháború utáni nyugatnémet külpolitika talán egy újabb szakaszába lépett.

A kongresszuson nem kevesebb, mint 38 szocialista, szociáldemokrata párt küldöttsége vett részt, köztük igen nagy számban a latin-amerikai és afrikai országokból érkezett küldöttek. Ilyen nagy számban még SPD kongresszuson nem vettek részt fejlődő országok pártjainak küldöttei.

Brandt azt is hangsúlyozta, hogy nemcsak olyan pártokat hívtak meg, amelyek tagjai a Szocialista Internacionálnak, hanem „más baráti pártokat” is. Brandt jelentősnek ítélte a külföldi küldöttekkel való találkozót, amelynek célját abban látta, hogy időnként hasznos a szociáldemokrata pártok véleménycseréje, anélkül, hogy annak intézményes jelleget adnának. Mint az MTI tudósítója írja, „az SPD elnökének a szavait megfigyelők

körében úgy értékelik, hogy Brandt az SZI-t alkalmatlannak tekinti a harmadik világ-gal kialakítandó kapcsolatok ápolására és a szociáldemokrata befolyás kiszélesítésére.”³

Felélénkült az SPD diplomáciai élete is, 1975-ben Brandt újra Latin-Amerikába utazott, márciusban Luis Echeverria mexikói elnök meghívására öt napos látogatást tett Mexikóvárosban. Kancellárként Willy Brandt nem volt egyetlen hivatalos fogadáson sem a latin-amerikai subkontinensen, ebben az időszakban valóban a nyugati szövetség erősítését túl az „új keleti politika” állt mind az SPD, mind a kormány érdeklődésének középpontjában.

A mannheimi kongresszuson túl az OR' 75–85 (a párt középtávú terve) is behatóan foglalkozott a harmadik világ fontosságával. Az OR' leszögezte, hogy „... nem szabad a Szövetségi Köztársaságot már csak mint gazdasági és politikai cselekvési egységet (Handlungseinheit) értelmezni, amely mellékesen külkapcsolatokkal is rendelkezik. A nemzetközi, mindenekelőtt az európai összefonódás elért szintje ennél többet követel ... egy realista és hosszú távon orientált nemzetközi gazdaságpolitikát.”⁴

Uwe Holtz – az NSZK, az SPD harmadik világ kapcsolataival foglalkozó legjelentősebb képviselője, az SPD harmadik világ-referense – egyik a Die Neue Gesellschaft-ban megjelent cikkében hangsúlyozta, hogy „A mi külpolitikánk a fejlődő országokat már nem tekintheti a világpolitika statisztáinak. A világpolitika és világgazdaság színpadán a főszereplők idáig egyedül az északi félteke hatalmai voltak.”⁵

Erre a megállapításra – úgy tűnik – a cikk íróját, mint általában a szociáldemokráciát is, a világgazdaságban bekövetkezett változások inspirálják. Cikke további részében alapos kritika alá veszi a nyugatnémet gazdaságpolitika következetlenségeit, és fejlesztési segélypolitikáját ostorozza. A stagnáció következtében, hasonlóan más nyugat-európai országokhoz, a Német Szövetségi Köztársaság is eltávolodott a nemzetközileg elfogadott céltól, a bruttó társadalmi termék 0,7%-os állami fejlesztési segélyétől. Helytelennek, és hosszú távon járhatatlan útnak tartja azokat a kereskedelmi megkötéseket, amelyekkel a késztermékek jelentős részét igyekeznek távol tartani a Közös Piac országaitól. Fontosnak tekinti a multinacionális konszernnek fokozottabb ellenőrzését, amit a harmadik világ országai még kevésbé tudnak elérni.

„Le kellett volna szögezni az OR' 75–85-ben – állapítja meg cikkében – hogy a fejlesztési politikának nem szabad a gazdasági és politikai tőkeérdekek kivitelező szervének lennie.”⁶

Egy globális stratégiáért (1975–1980)

Az SPD külpolitikájában 1975-ben Mannheimben meghirdetett prioritásváltozás nem egy fellángolás, megfontolatlan – rövid időre szóló – lépés volt. A párt továbbra is – elméleti, tudományos fejlődésében – gyakorlati politikai lépéseiben a „mannheimi” politikát igyekezett követni.

Az 1976-ban Dortmundban sorra kerülő kongresszuson Willy Brandt mind döntő előzményről, a továbblépés lehetőségét biztosító eseményről, mint fontos új elméleti tételek születéséről emlékezett meg az 1975-ös kongresszusról.⁷ A dortmundi konfe-

rencián már egyértelműen érvényesült a globális külpolitika hangsúlyozása. „A rokon politikai mozgalmak megértették velünk, európai szociáldemokratákkal, hogy egyre erőteljesebben kell küzdenünk a szociáldemokrácia alapértékeiért, a beavatkozási politika, a nagyhatalmi követelmények ellen, az érdekegyeztetés új formájáért és a nemzetközi szolidaritásért. A Szocialista Internacionálé hajlékony együttműködést úgy tud megvalósítani, ha az összetartozást nem igyekszik túlzottan erőltetni . . . Azoknak, akik gáncsokodnak, azt mondom, nincsenek helyzetük magaslatán, nem értették meg, hogy mi az együttműködést ma világviszonylatban fontosabbnak tartjuk, mint eddig valaha. Mi, akik Északon még jólétben élünk, a Délen szegénységben élőkkel közösen akarjuk túlélésünket biztosítani.”⁸ – mondta Brandt záróelőadásában.

Brandt beszédének néhány gondolatában – úgy véljük – általános és – az 1975–1977-es évekre jellemző – specifikus szociáldemokrata elemek vegyülnek: az a tény, hogy mozgalmukat a „diktatúrák”-tól elhatárolják – függetlenül azok osztálytartamától – általános vonás, az pedig, hogy az együttműködést – „világviszonylatban” is megvalósítani szándékoznak – korunkra egyre jellemzőbb elem. Sőt ennél az együttműködésnél „hajlékony”-nak igyekeznek mutatkozni, tehát akár korábbi szigorúbb elveikből képesek feladni, csak minél inkább bővíljön az „ideológiájukhoz” kapcsolódó, velük együttműködni kész pártok sora.

Brandt gondolataiban a globális külpolitika megvalósítása főként a politikai szférára vonatkozik, Schmidt – az NSZK akkori (szerk.!) kancellárja, az SPD elnökhelyettese – ezt már konkrétabban, a gazdaságpolitikájukra is adaptálja, hisz nem véletlenül hangsúlyozza, hogy „Országunk munkahelyeink és jólétünk szorosan összefügg a világgazdasággal. Minden negyedik vagy ötödik munkahely – közvetve még sokkal több – közvetlen függvénye a világgazdaságnak. Alig van saját nyersanyagunk. A világgazdasági politika ezért országunk számára teljességgel a politika alapeleme lett . . .”⁹

Schmidt tehát a kormány nevében azt várja pártjától, hogy lehetőségei szerint, a rendelkezésére álló eszközökkel igyekezzen hozzájárulni gazdasági gondjaik megoldásához. A „nemzeti” gazdaságok kora lejárt – folytatja Schmidt előadásában –, mi amellett vagyunk, hogy a világgazdaságot a gyakorlatban fejlesszük ki, és politikánkat globálisan stabilizálni tudjuk.

Schmidt előadásában is nyomon követhetjük a szociáldemokráciára jellemző – számunkra többször ellentmondásosnak tűnő – gondolatokat: hangsúlyozza a „harmadik út” jelentőségét, amelyet szerinte a Német Szövetségi Köztársaság is képvisel a „korlátlan kapitalizmus” és a „diktatórikus kommunizmus” közt. Fontos külpolitikai elemnek minősíti a béke megőrzését. A feszültség-csökkentés érdekében a „kommunista rendszerekkel mint partnerekkel” együttműködnek, de azonnal azt is hangsúlyozza, hogy a „demokrácia megvédése érdekében a kommunista mozgalom a Szövetségi Köztársaságban már mint ellenfél szerepel”. Ez a gondolatkör globálissá táguul abban a pillanatban, amikor Schmidt azt mondja, hogy a szabadság, igazságosság, szolidaritás elvében a kommunisták az egész világot behálózóan konkurrensaik. Ebben az „egész világban” már a harmadik világ is jelen van mint a „szellemi küzdelem” színtere, és e küzdelemben a „totális ideológiákkal szemben” fegyverszünet nincs. Bár „bizonyos” kérdésekben készek kompromisszumot kötni.

A világgazdasági problémák ma konfliktusok forrásai, ezért ezek megoldása az elsőrendű feladat. „Kiegyenlítődésre és kooperációra törekszünk a kartellek szükségleteinek biztosítása érdekében – hangsúlyozza Schmidt –, de hatalmi visszaéléseikkel szemben is fellépünk, és a világgazdasági rendszer megújításához igyekszünk hozzájárulni olyan reformokkal, amelyek ténylegesen – nemcsak látszólag – a szegény fejlődő országok sorsát hivatottak javítani.”¹¹ Tehát cél a kartellek számára a nyersanyag, a piac biztosítása és „esetleges” túlkapásaik visszafogása.

Ezidőtájt még a Német Szövetségi Köztársaság gazdasági pozíciói nagyon erősek, sikerült a recessziót legyűrniük, a gazdasági növekedésben a cél a 6% elérése, ez az elmúlt öt év viszonylatában a legmagasabb évi növekedést jelentené. Más mutatóik is nagyon biztatóak, a munkanélküliség 4,2%-ra csökkent (fiataloknál 3,6%), az árnövekedés is csökkent, 5% körül van úNyugat-Európában ez a szám csak Svájcban alacsonyabb). Rövid áttekintését Schmidt azzal zárja, hogy „büszkéek lehetünk erre a gazdaságpolitikai mérlegre.”¹²

Az 1975. évi mannheimi kongresszust követő években, tehát éppen a kongresszus útmutatásai értelmében, az SPD fóruma foglalkozott az „Észak-Dél” kérdéssel. Vitáik egyik lényeges kiindulópontja, hogy a „növekedés orientált” fejlesztés fogalma helyébe a „társadalomkritikai” elemek hangsúlyozása lépett, amely először a mannheimi kongresszus egyik határozatában fogalmazódott meg.

Az SPD tíz Bundestag képviselője 1977 augusztusában egy memorandumot hozott nyilvánosságra, amely az „Észak-Dél” kérdéssel foglalkozott. A memorandumban követelték, hogy a harmadik világgal a nyugatnémetek fokozottabban legyenek szolidárisak, szükségesnek tartották továbbá egy új, igazságos, nemzetközi gazdasági és társadalmi rend megvalósítását.¹³ Ezen elemek hangsúlyozása is nyilvánvalóvá teszi, hogy a fejlesztési segély – bár a szociáldemokrácia is nagy súlyt helyez annak fontosságára és növelésére – nem lehet kárpótlás a nemzetközi kapcsolatok új rendjéért. Világosan kimondták azt is, hogy a világgazdaság reformja saját gazdaságuk struktúráváltozásait is maga után vonja, ami néhány területen alkalmazkodási problémákat is jelent, de a fejlődő országok vásárlóerejének növekedése a tartós foglalkoztatáshoz is nagy mértékben hozzájárul. Egy előrelátó belföldi struktúra-politikának támogatnia kell a szükséges átállításokat a jövőt biztosító munkahelyek, termékek, szolgáltatások területén.

1977. szeptember 1–2-én Wiesbadenben „Az SPD fejlesztéspolitikája” címmel szakülést tartottak, melyen tudósok, politikusok és különböző szervezetek képviselői vettek részt. Mint Hans Jürgen Wischnewski, a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottság elnöke megnyitójában is hangsúlyozta, ilyen jellegű ülésre először került sor.¹⁴ Számos külföldi vendég is részt vett a szakülés munkájában. Többek közt Egyiptomból, Ghanából, Indonéziából, Tanzániából, Tunéziából, Chiléből (Anibal Palma a Radikális Pártból, Aniceto Rodriguez a Chilei Szocialista Pártból) érkeztek vendégek.

Erhard Eppler, aki nem tudott az ülésen részt venni, táviratában azt kívánta a konferenciának, hogy: „a referátumokból és vitákból olyan közös politikai akarat keletkezzen, amely pártunk és országunk fejlesztési politikájának szerepét végre meghatározza, valamint a fejlődő országok elvárásainak is és a mi gazdasági és szellemi potenciálunknak is megfelel . . .”¹⁵

Ha Eppler elvárásainak nem is tudott ez a konferencia megfelelni, azért eredménytelennek sem minősítették a résztvevők. Willy Brandt referátumában¹⁶ egyrészt a probléma súlyosságát hangsúlyozta, másrészt ismét felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy ezt a kérdést nem lehet belső pártügynek tekinteni, hanem minél szélesebb eszmecserét kell róla folytatni. Beszédében az „Észak-Dél” problémát „égető kérdésnek” nevezte, amely „nem mindenütt népszerű és kellemes”. Majd a következő gondolatláncsal folytatta: „Készek vagyunk az Észak-Dél politikát a keleti politika tradíciójaként folytatni, aminek a felismerése szintén kellemetlen és népszerűtlen volt... Meggyőződésem, hogy a fejlesztési politika évszázadunk hátralévő részére egy világméretű társadalmi kérdés dimenziójaként bontakozik ki... Az Észak-Dél közötti ellentét globális kiegyenlítődést és békepolitikát követel, melynek közvetlen célja egy értelmetlen konfrontáció erőpróbájának elkerülése”.¹⁷

Egon Bahr koncepciójának magvát a „Dél felé irányuló enyhülés” megvalósítása jelentette. Több kritikai észrevételét fogalmazta meg az NSZK és az SPD fejlesztési politikájáról, többek között a fejlesztési segély elégtelen nagyságát ostromozta (0,32%).¹⁸

Az 1977 őszén Hamburgban sorra kerülő szociáldemokrata pártnapokon szintén sok szó esett a fejlesztés – illetve a „Dél”-politikáról. A külpolitika „harmadik oszlopa”-ként emlegették a „nyugati” és a „keleti” politika mellett, mert kiemelték, hogy továbbra is a huszadik század fontos nemzetközi társadalmi kérdéseként szerepel ez a probléma.¹⁹

A fejlesztés politikai együttműködés legfontosabb elemeként az emberi alapszükségletek – élelmezés, lakás, munka, képzés, egészség – kielégítését és igazságos elosztásának támogatását hangsúlyozták. Ezen belül is – véleményük szerint – elsőbbséget kell élvezniük a legszegényebb országoknak.

Ismét kiemelték a hosszútávú, súlypontosított tervezés előnyeit, amelynek a vidék gyorsított fejlesztését, minél több munkahely megvalósítását kell szem előtt tartania.

Nem új elem a fejlődő országok saját felelőssége sem, de ismételt hangsúlyozásával azt bizonyítja az SPD, hogy nagyon fontosnak tekinti. Mint hangsúlyozták a fő terhet a szegénység, függőség, alulfejlettség elleni harcban a harmadik világ országainak kell viselniük: az ipari országok minden segélye csak a saját erőfeszítés kiegészítője lehet. A szociáldemokraták álláspontja az, hogy a fejlődő országok kormányai is az elnyomott tömegek fejlődéséért, életkörülményeik javításáért küzdjenek.

Saját kormányától az SPD azt várja, hogy egy olyan átfogó nemzetközi újjáépítési terv megvalósításához járuljon hozzá, amilyenre a II. világháború után Nyugat-Európában került sor.

Egy igazságos világgazdasági rend megvalósításához legelőször is a kormánynak egy új világgazdaság szükségességét kell elismernie. Az SPD síkraszállt a vámkedvezmények mellett, ezt az Európai Közösségnek kellene megvalósítania, továbbá egy gyorsított piacvitát hangsúlyozott, ezen kívül a mennyiségi korlátozások megszüntetését is sürgette.

A fejlesztési politika realizálásában az 1977. évi kongresszus is hangsúlyozza az egyházak, a szakszervezetek, a nem-állami szervezetek fontosságát, – például ez utóbbi szervezetek sok esetben korábban teremtenek kapcsolatot az elnyomott lakosságcsoportokkal, és közvetlenül tudják biztosítani, hogy a segély azokhoz az emberekhez kerüljön, akiknek erre leginkább szükségük van.

A kongresszus nemcsak a szakszervezetek megszervezésében, de a „világméretű szociáldemokrata együttműködés” megvalósításában is egyre nagyobb szerepet szán az SZI-nek. Ez a dokumentum is azt tükrözi, hogy az SPD „Dél”-politikájában „a javak, tudás és hatalom igazságos elosztására törekszik.”

Mint Uwe Holtz is hangsúlyozta egyik 1978-ban írt cikkében²⁰, döntő áttörés még nem történt az „Észak-Dél” párbeszédben. Az eredménytelenség okait egyrészt a fejlődő országok azon politikájában látta, hogy igyekeznek saját előnyeiket hangsúlyozni anélkül, hogy a többi fejlődő ország érdekét figyelembe vennék, másrészt azt a defenzív, halogató politikát kárhoztatta, amelyet a nyugati ipari államok követnek. A viszonyok rendezése érdekében szerinte eddig egy szerződés született az „ipari” és fejlődő országok között, a Lomé-i szerződés, amely 1976. április 1-én lépett életbe. 46 afrikai, karibi, és csendes-óceáni fejlődő ország írta alá a kilenc Közös Piac-i országgal együtt (számuk 52-re emelkedett). A szerződésben – amint azt több nyugatnémet cikk is hangsúlyozta – a pénzügyi és technikai együttműködés koordinálását tekintették a legfontosabbnak.

Sok esetben – a pártdokumentumok és a párt más vitafórumainak tükrében – úgy tűnik, hogy az SPD, bár 1969 óta kormányzópárt, tehát tevékenysége nehezen választható el a kormány munkájától, mégis terveivel, gondolataival, elvárásaival előbbre jár a kormánynál. Az a külpolitikai orientációváltozás, ami 1972–1975 közt az SPD tevékenységében megfigyelhető, a kormány gyakorlati lépéseinél talán 1977-re válik egyértelműbbé. (A szerző tanulmányát a legutóbbi kormányváltozás előtt írta. – Szerk.)

1976-ban – az 1976-os október 3-i választás után – úgy ítélik meg a kormány külpolitikáját, hogy nem jelentős, az Egyesült Államokhoz hasonlóan inkább a befelé fordulás jellemzi.

Schmidt a kormány 1976. december 16-i nyilatkozatában a kormány külpolitikai tevékenységének elemzésénél és az eljövendő feladatok kijelölésénél fontosnak tekintette a fejlődő országokhoz fűződő viszonyukat. Kormánynyilatkozatában hangsúlyozta, „az egyenjogú társadalmi viszony” szükségességét a „harmadik világ”-gal, és az egyes régiókkal külön is foglalkozott. „A tradicionális baráti kapcsolaton nyugvó együttműködést Latin-Amerika államaival igyekszünk a jövőben is továbbfejleszteni.”²¹ – mondta. A fejlődő országokat nemcsak régióként, hanem a fejlettség szintje szempontjából is áttekintette. Ebben a felosztásban – az SPD programjának megfelelően – Schmidt hangsúlyozta, hogy „az állami támogatásnál különösen a legkevesbé fejlett országokra és az olajsokk által legjobban sújtott államokra kell figyelni.”²²

Szinte úgy tűnik, mintha a korábbi cikkben jelzett problémákra reflektált volna Schmidt, amikor a nyugatnémet polgárokról beszélt, akik szerinte sem értik meg sok esetben a harmadik világ-problémát és az NSZK részéről az állami támogatás szükségességét. Itt két érveléssel igyekezett igazát alátámasztani.

1. „A béke csak akkor biztosítható tartósan, ha az összes ipari államnak és minden olajországnak sikerül az emberek jólétét elősegíteni.

2. Kiemelt figyelmet érdemel a harmadik világgal az egyre erősebb kooperáció és munkamegosztás kialakítása, amelyre nekünk is nagyobb gondot kell fordítanunk, mert ez szoros összefüggésben áll a hazai munkahelyekkel és nemzeti jövedelmünkkel.”

Javasolta még, hogy „a konfliktusok megoldásánál csakis a békés eszközöket szabad alkalmazni. Nem volt, és ma sem ambíciónk, hogy az Észak-Dél dialógusban külön szerepet játsszunk, de mi felismertük feladatunkat a párbeszédben: fellépni a világgazdaság fokozottabb stabilitásáért.”²³

Mint láttuk, a kormánynyilatkozat is bizonyítja, hogy egyre inkább előtérbe kerül a fejlődő országok problematikája, és több kérdésnél nagyon is jól látják a megoldás lehetőségeit, felelősségüket, ugyanakkor korábbi gazdaságpolitikai elveikről nem óhajtanak lemondani, az új világgazdasági rend gondolatát a kormány nem támogatja.

Genscher külügyminiszter az 1977-es esztendőre vonatkozó legfontosabb külpolitikai feladatok felsorolásakor szintén három döntő tényezőt emelt ki: „egységes Nyugat-Európa megteremtése, a nyugati katonai szövetség megszilárdítása, a realisztikus enyhülési politikát folytatása és a harmadik világ országaival az érdekek igazságosabb kiegyenlítése.”²⁴

Ezekben az években nemcsak az SPD vezetőinek diplomáciai tevékenysége gyorsult fel (Brandt 1976 májusában Caracasban részt vett a nyugat-európai és amerikai szocialista és szociáldemokrata pártok képviselőinek konferenciáján, és még ebben a hónapban Mexikóban tárgyalta 20 másik európai és latin-amerikai szociáldemokrata vezetővel a szorosabb pártközi együttműködés biztosítása érdekében), hanem a kormány képviselői is több hivatalos látogatáson vettek részt.

Walter Scheel szövetségi elnök és Dietrich Genscher külügyminiszter Mexikóban a két ország kereskedelmi, gazdasági, kulturális kapcsolatairól tárgyalta. A két államférfi ezután Costa Ricába utazott. Genscher a Costa Rica-i látogatást arra használta fel, hogy találkozzék a Közép- és Latin-Amerikába akkreditált nyugatnémet nagykövetekkel. Az argentinai, brazil, guatemalai, jamaicai, kubai, columbiai, nicaraguai nyugatnémet nagykövetek jelenlétében a külügyminiszter kiemelte, hogy Bonn külpolitikai koncepciójában egyre inkább előtérbe kerül a harmadik világ országaival folytatott kétoldalú kapcsolatok ápolása.²⁵ Nyilvánvaló, hogy ezt szolgálta a latin-amerikai látogatás, valamint a cél jegyében került sor Genscher korábbi délkelet-ázsiai, majd afrikai útjára is.

A kormánypolitika módosulása

Az a változás, hangsúlyeltolódás, amely az SPD-nél 1975-ben Mannheimben megfogalmazódott, a kormány szintjén némi késéssel, az 1977-es évet értékelő kormánynyilatkozatban tükröződik vissza.

„Helmut Schmidt parlamenti jelentéséből kitűnt, az NSZK külpolitikai álláspontja az alapvető kérdésekben változatlan... – írta Sándor István kommentárjában –, ugyanakkor a kormánynyilatkozat is megerősítette, hogy ebben a külpolitikában új hangsúlyok is jelentkeztek... új hangsúlyt jelent – az 1977-ben kezdett vonalat tovább erősítve –, hogy Bonn a »keleti politikával« egyenlő rangot tulajdonít a harmadik világhoz fűződő viszonyoknak. Elsősorban gazdasági érdekektől vezetett az NSZK egyfajta „totális világpolitikát” hirdetett...”²⁶ Sándor Istvánnal egyetértünk annyiban, hogy a kormánypolitikában 1977-ben vált a „keleti politikához” hasonló, egyenragúan fontos külpolitikai

elemmé a harmadik világ-politika, de szerintünk ez az új külpolitikai vonal nem 1977-ben tűnt fel. Mint a már fentebb idézett dokumentumok is bizonyítják, ez a váltásigény már korábban megfogalmazódott, és az SPD külpolitikájának már 1975-ben döntő eleme lett.

Az 1977-es évről szóló kormánynyilatkozat is részletesebben foglalkozik a brazil-nyugatnémet kapcsolatokkal, melyek nemcsak a két ország közti gazdasági szálak erősödése miatt fontosak, hanem nemzetközi súlyuk is növekedett. Bonn önálló dél-amerikai politikájának egyik alapkövét látja a két ország közti viszony ápolásában. Itt arról az 1975-ben megkötött és 1976-ban érvényre lépő atomszerződésről van szó, amelynek keretében a Német Szövetségi Köztársaság nyolc teljes erőművet, egy urándúsítót, és egy újradúsítót szállít Brazíliának, összesen körülbelül 12 milliárd DM értékben. Cserébe Brazília nyersanyagokat – többek között nyers uránt – ad az NSZK-nak. Ez a megállapodás az Egyesült Államok részéről éles bírálatot váltott ki, de az NSZK kitartott szerződéses kötelezettségeinek teljesítése mellett. Bonn fő érve az volt, hogy a szerződés felbontása alapjaiban rendítené meg Nyugat-Európa és Dél-Amerika kedvezően alakuló kapcsolatait. Carter elnök azon „aggódalmát” juttatta kifejezésre, hogy Brazília a nukleáris berendezések segítségével atomfegyver előállításához alkalmas hasadóanyag birtokába juthat.

Mindkét tiltakozás mögött nyilvánvalóan másfajta meggondolás is szerepet játszik: az Egyesült Államok félti a rendkívül tőkeerős nyugatnémet gazdaságtól fontos gazdasági „hátszágát”. Az NSZK politikusai is „messzebbre látnak” jelenlegi atomüzletüknél. Elégedetten vették tudomásul a brazil kormánynak azt a szándékát, hogy rövid időn belül Ausztrália, Kanada és Dél-Afrika mögött a negyedik helyre kíván előrelépni az ásvány-exportáló országok világanglistáján.²⁷

„Az „Atomegyezmény” Brazília és a Német Szövetségi Köztársaság között, hatalmi-politikai jelentőségén túl – mutat rá Hans Jürgen Brummel nyugatnémet történész – Brazília szempontjából mindenekelőtt egy példa az ipari és fejlődő országok közötti gyümölcsöző együttműködésre, és ez Brazília számára fontos lépés lehet nagyobb technológiai és politikai önállóság megteremtéséhez.”²⁸

A Német Szövetségi Köztársasághoz fűződő szoros politikai és mindenekelőtt gazdasági kapcsolataikat a brazil kormány „példaszerű”-nek nevezte, amely szerintük példát mutathat az európai államoknak a harmadik világ országaival kialakítandó viszonyához. Mindkét fél – Helmut Schmidt is és Ernesto Geisel is – többször hangsúlyozta a szabad világkereskedelem szükségességét. Az 1978 márciusi Geisel látogatás idején Bonnban úgy beszéltek a brazil kapcsolatokról mint „speciális szövetség” lehetőségeiről, amely egyben lehetőséget is nyújt az Egyesült Államok szoros gazdasági kötelékének lazításához. A Német Szövetségi Köztársaság az Egyesült Államokhoz hasonlóan – ha csekélyebb mértékben is – tőkét, technológiát és piacot kínál, erre pedig nagy szüksége van Brazíliának. Még egy lényeges elemet emel ki a szerző a két ország közötti kapcsolatok potenciális lehetőségei közül, nevezetesen a fegyverkezést.

Az SPD és a kormány „kulturális külpolitikája” továbbra is a külpolitikai kapcsolatok fontos eleme maradt. Tanulmányozva a BMZ 1977-es jelentését²⁹ azt kell látnunk, hogy fejlesztési kapcsolataiknál továbbra is lényeges szerepet játszik az oktatásra fordított támogatás, és a BMZ lehetőségei eléggé jelentősek. „Az 1977-es évben az összes

minisztérium közül a BMZ növekedési rátája a legmagasabb, kétszer akkora, mint a szövetségi háztartás általános növekedési százaléka.”³⁰ A kétoldalú kapcsolatok főbb területeit áttekintve azt látjuk, hogy a Perunak, Kolumbiának, Argentínának nyújtott segélyek egy része a képzést, oktatást hivatott támogatni. Peruban a szakmaorientált középiskolai rendszert kívánják fejleszteni, és ehhez csaknem 5 millió DM-et biztosítanak. Kolumbiában 9,5 millió DM-et szánnak az oktatási rendszer kiépítésére, Argentínában a tudományok fejlesztésére 35 millió DM-es támogatást szánnak.

Az 1978-as évben mind kormány- mind pártszinten továbbra is fontos külpolitikai, világgazdasági tényező maradt a harmadik világ.

Az SPD támogatásával – mintegy a párt nemzetközi súlyát is erősítve – Willy Brandt 1977 vége óta egy úgynevezett „Független Bizottság” élén tevékenykedett. Ez a bizottság tíz fejlődő és hét fejlett kapitalista országból érkezett képviselőből állt. A jelentést amely a „Brand-Bizottság” két éves munkájaként született, 1979-ben az ENSZ főtitkárának nyújtották át.

A Friedrich Ebert Alapítványhoz írt referátumban – amire a bizottság működésének félidejében került sor – Bandt három pontba gyűjtötte azokat a tényezőket, amelyek motiválták abban, hogy ezt a – McNamara, a Világbank elnöke javaslatára született – megbízatást elvállalja:

„1. Növekedett bennem az a felismerés, hogy ábrázolni kell az Észak-Dél viszony szabályozásához szükséges társadalmi kérdéseket. Az elkövetkező évtizedekben az emberiséget nemcsak az ellenőrizhetetlen fegyverkezési verseny fenyegeti, hanem a szegény és gazdag országok közötti stagnáló vagy növekvő ellentét.

2. Ehhez kapcsolódik az a – több oldalról jelentkező – bizalomteli elvárás, hogy én össze tudom gyűjteni a szükséges ismereteket, mint ahogy összegyűjtöttem a Kelet és Nyugat közötti békés kiegyezéshez is . . .

3. Azonkívül, halk optimizmussal és irreális elvárások nélkül reméltem, hogy a szó hatalmával és meggyőző erejével a világ különböző részeinek döntéshozóit sikerül befolyásolni . . .”³¹

Nem kívánunk a „Brandt Bizottság” munkájával, jelentésével foglalkozni – az egy külön tanulmányt érdemelne –, csupán még egy gondolatra szeretnénk utalni, amit Brandt a jelentés előszavában fogalmazott meg: „ . . . és mégis igaz, hogy az én időmben, amikor én voltam a kancellár, más prioritások érvényesültek, amelyek engem foglalkoztattak és visszatartottak attól, hogy az Észak-Dél kérdéseket számba vegyem . . . Azon fáradtam, hogy a fejlesztési politikához új kezdeményezést adjak . . . Akiktől azt a feladatok kaptam, nem feledkeztek meg arról, amit a keleti politikában sikerült elérnem.”³²

Ez a néhány sor is azt igazolja, hogy valóban változtak a külpolitikai prioritások a nyugatnémet kormány és az SPD munkája során, másrészt egy jelentős összefüggésre is felhívja a figyelmünket, mégpedig az „Észak-Dél” és „Kelet-Nyugat” politikáéra, amelyben Willy Brandtnak – ha nem is mindig azonos súllyal – valóban jelentős szerepe volt.

Willy Brandt 1978 őszén Nyugat-Berlinben „Leszerelés és fejlesztés – Nekünk alapvető orientációváltozásra van szükségünk” címmel tartott előadást³³, amelyben a

fejlesztés és a fegyverkezés közötti összefüggésről érkezett. Mindjárt előadása elején két számot állított egymással szembe, vagy egymás mellé: egy év alatt (1978) 800 milliárd DM-et fordít a kormány fegyverkezési célokra, és ennek csupán huszonötöd része „jut” a fejlesztési célokra. Meggyőzően bizonyítja, hogy a fegyverkezésre szánt és folyósított összegeket a harmadik világ javára, annak fejlesztésére kellene átcsoportosítani. A világ-békét nemcsak az ellenőrizhetetlen fegyverkezési verseny miatt látja veszélyeztetve, hanem az „Észak-Dél” ellentét miatt is, ezt ő a „nemzetközi osztályharc” részeként értékelte. A fegyverkorlátozásra vonatkozó javaslatát is előterjesztette. „A problémák csak lépésről-lépésre oldhatók meg – az egyes területek speciális biztonság-követelményei és egy globális erőegyensúly figyelembevételével. De a globális erőegyensúlyt már nem elegendő úgy tekintenünk, hogy az Észak-Dél problémát be ne vonnánk . . . A fegyverkezési verseny csak akkor fejezhető be, ha olyan politika valósul meg, amely több bizalmat tételez fel . . .”³⁴

Nem véletlen, hogy 1975 után egyre többször találkozunk a fegyverkorlátozás hangsúlyozásával, a bizalom erősítésének igényével, mert az az enyhülési folyamat, amely az 1970-es évek elején még szinte töretlennek tűnt, és csúcsát az 1975-ös Helsinki Záródokumentum megszületésében érte el, megtorpanni látszott, és egyre nagyobb energiát igényelt már a korábbi eredmények megőrzése is. Az igaz, hogy Schmidt is töretlenül hangsúlyozta, hogy az „enyhülésnek nincs alternatívája”, de ez azon a tényen nem változtatott, hogy a fegyverkezési kiadások mindig nagyobb és nagyobb számot jelentettek az államháztartás költségvetésében.

Mint nagyon fontos feladatot tartotta szem előtt a Szövetségi Kormány és az SPD a világgazdaság stabilizációját. E kérdésnél is abból indultak ki, hogy ez tartósan a harmadik világ bevonása nélkül nem valósítható meg. A kőolajárak növekedése nemcsak a 'ölajszegény fejlődő országok számára jelentős gond, de a fejlett tőkésországoknak is problémát jelent. Schmidt ezekkel a kérdésekkel foglalkozott a pártelnökség előtt 1979 júniusában.

Ezekben az években is továbbfejlődött a „külföldi kultúrpolitika”, a külpolitika fontos része. A Szövetségi Kormány 1978. szeptember 15-én átnyújtott a Képviselőháznak egy kerettervet, amely a „külföldi kultúrpolitika” – az oktatás, külföldi nyelvtanítás, nemzetközi együttműködés – kérdéseivel foglalkozott. A Képviselőházban – a keretterv tárgyalásánál 1978. december 1-én – az SPD „Bundestag-frakciója” síkraszállt a német iskolák külföld – mindenekelőtt a harmadik világ-felé való társadalmi nyitottságáért.³⁵

A Szövetségi Kormánynak 1978-ban a „külföldi kultúrpolitika” fejlesztésére olyan állásfoglalása született, amely azt tartotta fontosnak, hogy egyre inkább a külpolitikai célokhoz igazodjék, és a kultúrpolitika mint egyenrangú terület döntő eszközként funkcionáljon a nemzetközi bizalom és kulturális együttműködés európai, valamint az ipari és fejlődő országok közötti erősítésében. Szolgálja továbbá a béke biztosítását és az enyhülést, valamint az ipari és fejlődő országok közötti érdekkiegyenlítődéhez, és a harmadik világ önálló fejlődéséhez is járuljanak hozzá a kulturális kapcsolatok.³⁶

A Képviselőház Külügyi Kultúrpolitikai Albizottsága – a szociáldemokraták kezdeményezésére – elhatározta, hogy a jelölésen változtatást javasol: a „kulturális külpolitika”

(„kulturelle Aussenpolitik”) helyett a „külügyi kultúrpolitika” („auswärtige Kulturpolitik”) kifejezést javasolja, hogy az új kifejezés is jobban tükrözze az új feladatokat.

Az SPD 1977–1979-es évekről szóló évkönyve elismerően szól azokról az intézkedésekről, amelyeket a Szövetségi Kormány a fejlesztési folyamat könnyítése érdekében hozott az ENSZ negyedik Kereskedelmi és fejlesztési konferenciája óta:

„A Szövetségi Köztársaság könnyíti a fejlődő országok termékeinek bejutását, olyannyira, hogy a nem olajtermelő fejlődő országokkal kereskedelmi deficitünk van. A legszegényebbek fokozottabb támogatása lett fejlesztési politikánk fő iránya.

A világbank-csoportok tevékenységében még erőteljesebb a részvételünk.”³⁷

Az SPD gazdasági együttműködési munkacsoportja áttekintette a Szövetségi Kormány fejlesztéspolitikai jelentését, amely 1978. június 22-én hangzott el a Képviselőházban.³⁸ Az SPD ebben a jelentésben felfedezni vélte saját tevékenységének gyümölcsét is, ez az egyre fokozódó – két- és többoldalú együttműködésben valósult meg. Az elemzés úgy értékelte, hogy az Európai Közösség a nemzetközi fejlesztési politikában figyelemre méltó tényező lett. Külön foglalkozott az értékelés a magán fejlesztés-politikai teljesítményekkel, amelyek jelentőségét az állam idejekorán felismerte és – az SPD megítélése szerint nagyon helyesen – támogatta. A magánberuházások nagysága a fejlődő országokban növekedett, ebben nagy szerepet játszott a Gazdasági Együttműködés Német Társasága (Deutsche Gesellschaft für wirtschaftliche Zusammenarbeit). Elméleti fejtegetésükben kiemelték, hogy a harmadik világ gazdasági-társadalmi fejlődésében az NSZK és minden fejlett tőkésország is érdekelt. Ennek bizonyítására néhány adatot is hoztak, a fejlődő országok évi 3%-os gazdasági növekedése az ipari országok 1%-os növekedését várja el, valamint körülbelül 1,1 millió munkahelyet biztosít a harmadik világba irányuló 20%-os export. Ugyanakkor arról sem feledkeztek meg, hogy lássák és láttassák azt a tényt, hogy a fejlődő országok világkereskedelemben játszott szerepe egyre marginálisabbá válik, és a korábbi 30%-ról 25%-ra esett vissza; húsz éve az egy főre jutó nemzeti jövedelem a fejlett tőkésországokban tízszer volt magasabb, mint a fejlődő országokban; 1978-ra ez az arány már 13-szorosára növekedett.³⁹

Valószínű, hogy 1977 óta nem született olyan külpolitikai kormányjelentés vagy mérleg, amely egyik döntő elemként ne a fejlődő országokkal folytatott politikát hangsúlyozta volna. Az 1978 második felében összeállított külpolitikai kormánymérleg is a legrészletesebben az afrikai, ázsiai, latin-amerikai országok irányába követett politikát taglalta, amint az az MTI tudósításaiból is kiderül.⁴⁰ Természetesen a Szövetségi Köztársaság külpolitikájának változatlan alappillére a NATO-tagság és az Európai Közösséghez tartozás, a Schmidt–Genscher kormány továbbá elkötelezte magát az európai szocialista országokkal folytatott közeledési és együttműködési politika mellett. Az összesítésből kitűnik – olvashatjuk a tudósításban –, hogy vezető nyugatnémet politikusok az elmúlt két évben példátlanul nagy diplomáciai forgalmat bonyolítottak le, és a Közel-Keletről, Délkelet-Ázsiából, valamint Dél-Amerikából rekord számú vezető fordult meg a Rajna partján. A száraz felsorolásukból is előtűnik az NSZK kettős, gazdasági és politikai fogantatású szándéka: a nyersanyagban gazdag, olcsó munkaerővel és feltáratlan piaclehetőségekkel rendelkező, a politikai konszolidálódás útjára lépő fiatal államok a bonni külpolitika kiemelt figyelmét élvezik.⁴¹

Az NSZK latin-amerikai kapcsolatainak erősítése, további mélyítése érdekében legmagasabb szintű diplomáciai lépésre szánta el magát. Helmut Schmidt kancellár volt az első kormányfő, aki látogatást tett Latin-Amerikában. Útja során 1979 áprilisában Brazíliában, Peruban és a Dominikai Köztársaságban fordult meg. Hivatalos látogatásai során több beszédet mondott, amelyekben az udvariassági formuláktól eltekintve igyekezett latin-amerikai kapcsolataikat tárgyilagosan értékelni, és jelentős figyelmet kapott további együttműködésük lehetőségeinek kutatása.

Figueriredo elnök társaságában Brazíliában elhangzott előadásában⁴² Schmidt legelőször a német-brazil kapcsolatok különösen nagy jelentőségét méltatta. Schmidt úgy gondolta, Brazília számára az a legcélravezetőbb, ha ez a „küszöbállam” lassan „besorol” a fejlett tőkés piaccgazdálkodásba. Sao Paulóban, ahol Schmidtet Paulo Salim Malug kormányzó fogadta, a kancellár konkrétan megfogalmazta, hogy „a nemzetközi munkamegosztás szükségességében szilárdan hiszünk... Tudatos hívei vagyunk a szabad kereskedelemnek, küzdünk minden protekcionizmus ellen”.⁴³ Schmidt beszédében megfogalmazást nyert szociáldemokrata elkötelezettsége, amit szívesen kínált alternatívaként a brazil gazdasági-társadalmi fejlődésnek „egy igazságos szociális rend kiépítésében”.⁴⁴ Büszkén mondta Schmidt, hogy Brazília latin-amerikai kapcsolataiban az első helyen áll, ők pedig 1,3 milliárd DM-es hitelükkel és anyagi támogatásukkal az Egyesült Államok mögött a második helyet foglalják el. A Közös Piacon belül is a Szövetségi Köztársaság áll az első helyen, mármint a brazil áruk felvételében, ez sok esetben strukturális problémákat is jelent a Szövetségi Köztársaság gazdasági életében. „Természetesen a német vállalkozókat – hangsúlyozta beszéde utolsó részében Schmidt – nem a felebaráti szeretet hozta Brazíliába, hanem a jövőbeni piac, a gazdag nyersanyagforrások és a munkaerőpotenciál... Végül a külföldi beruházásokhoz Brazíliában a körülmények jók.”⁴⁵ (A német ipar egyedül Sao Paulo államban közvetlenül vagy közvetve 600 000 munkahelyet hozott létre.)

Tehát az egymásrautaltság egyértelmű, ezért Schmidt – hasonlóan a többi nyugat-európai vezetőhöz – igyekszik ezeket az országokat a lehető leggyorsabban – a szabad kereskedelem alapján – a világ gazdaságba integrálni, és mindinkább a tőkés világ gazdaság stabil részének tekinteni. Azt azonban mindenképp hangsúlyoznunk kell, hogy a gyakorlatban az NSZK Latin-Amerikában csak néhány országgal tart fenn jelentősebb gazdasági kapcsolatot. Limában – Morales Bermudez elnök jelenlétében – mondott beszédében is Latin-Amerika fontosságát hangsúlyozta. „Az Észak-Dél dialógusban Latin-Amerika a mi európai szemléletünkben kimagasló szerepet kap. Ezek a kapcsolatok a jövőben külpolitikánkban nagyobb súlyt kapnak.”⁴⁶ A latin-amerikai integrációs törekvéseket – az Andok Paktum, amelynek Peru is tagja – pozitívan értékelte, és az Európai Közösséghez hasonlította. A két ország közötti konkrét kapcsolatok elemzésénél döntő elemnek minősítette az „elmúlt években megvalósult szolidaritást”. A Szövetségi Köztársaság 1979-ben – mondta Schmidt – hosszú távú hitelekben elérte a 480 millió DM-et. Beszédében még egy fontos, nem gazdasági jelenségre tért ki, amit a kormány is és a nyugatnémet polgárok is érdeklődéssel követtek: „a perui kormány erőfeszítéseit egy társadalmilag igazságosabb rend eléréseért, ami az elmúlt években Peruban társadalmi változási folyamathoz vezetett. A demokrácia visszaállítási programját üdvözljük.”⁴⁷

Ez a demokratizálási, liberalizálási folyamat, amit Peruban pozitív folyamatként értékelt Schmidt, tulajdonképpen a kormány „elvárásai” között szerepel, mert ezzel stabilabb, biztonságosabb helyen tudják a magán és állami beruházásokat elhelyezni, és ez együttjár a széles néprétegek szociális helyzetének valamelyes javulásával is, ami a szociáldemokrata fejlesztéspolitika egyik sarkalatos pontja.

A Dominikai Köztársaságban tett látogatása során – ahol Antonio Guzman elnök fogadta – elhangzott előadásában a két szociáldemokrata párt, az SPD és a Partido Revolucionario Dominicano közötti kapcsolatot emelte ki, amely kapcsolat főleg az SZI-n belül realizálódik.

A magas szintű latin-amerikai tárgyalások után Peter Hermes a Külügyi Hivatal államtitkára méltatta az eszmecseréket és Latin-Amerika világpolitikai szerepét.⁴⁸ Mindjárt cikke elején felteszi a kérdést, hogy mik azok a változó realitások, amelyek a német Latin-Amerika-politikát meghatározzák. Ezt egy sor latin-amerikai országon keresztül igyekszik megvilágítani – több kérdéskört érintve. A lakosság számszerű és életkori adottságait vizsgálva megállapítja, hogy a jelenlegi 330 milliós lélekszám az évszázadfordulóra megduplázódik, és a fiatalok aránya nagyon magas lesz. Ez a lakosságnövekedés tömeges munkanélküliséget von maga után és veszélyezteti a latin-amerikai életformát. Kitér a rendszerek instabilitására. Véleménye szerint a társadalmi problémák a demokratikus és nem demokratikus rendszerek kialakulását egyaránt segítik. Hasonló a szerepük a katonai rezsimeknek is, amelyek nemcsak a demokratikus szabadságjogokat támogatják, hanem gyakran az oligarchikus társadalmi erők érdekeit képviselik.

Mint nagyon fontos erőről, a katolikus egyház szerepéről is beszélt. Az egyháznak jelentős szerepe van a szociális egyenjogúságért folytatott harcban, de a szerző szerint társadalompolitikai kérdésekben megfogalmazott elveit sokan bírálják.

„A harmadik világnak egy része sem kapott annyi külföldi beruházást, egy területen sincs annyi „küszöbország”, mint Latin-Amerikában. Brazília, Argentína, Mexikó, Kolumbia, Venezuela, Guatemala és Ecuador ipari fejlődése nem hagyható figyelmen kívül” – állapítja meg Peter Hermes. Azt ő is látja és láttatja, hogy Latin-Amerika súlya, részesedése az elmúlt időszakban (1960–1976 között vizsgálja) csökkent, a világ-exportban 6,5%-ról 4,6%-ra esett vissza. Ennek okát abban jelölte meg, hogy Latin-Amerika tradicionális kivitelével – mezőgazdasági és ásványi anyagokkal – pozícióját nem tudta tartani a világkereskedelemben. Ezért is döntő Latin-Amerika számára, hogy erősítse kapcsolatait a fejlett tőkésországokkal, és ennek eredményeként minél erőteljesebben kiépíthesse feldolgozó iparát. A fejlett tőkésországoknak pedig nagy szükségük van a latin-amerikai nyersanyagokra és energiahordozókra.

Latin-Amerika és a harmadik világ kapcsolatát többek között a szerző azért ítéli fontosnak, mert a szubkontinens 150 éves diplomáciai múltjával a harmadik világhban vezető szerepet, „szóvivő-szerepet” játszhat.

A Német Szövetségi Köztársaság Latin-Amerika-politikájának perspektíváiról szólva a következőket tartotta fontosnak: „Latin-Amerika mind bilaterális, mind európai kerekben fontos szerepet játszik, amellelt a német politikának tudomásul kell vennie a nyugati féltekén az USA vezető szerepét... Az is tény, hogy a német diplomácia

Latin-Amerikában olyan politikai, gazdasági, kulturális és még pszichológiai szempontokat is talál, amelyeket sehol másutt a harmadik világban.”⁴⁹ A kulturális kapcsolatokat, s azok gyökereit taglalta, majd a nyugatnémet beruházásokra tért át. Közli, hogy az ötvenes évek közepétől a fejlődő országokba irányuló magánberuházások 47%-a került Latin-Amerikába, ebből is 25% Braziliáé lett. A hivatalos kapcsolatokat az egyházak, az alapítványok, a szakszervezetek egészítették ki.

Értekezése utolsó részében Peter Hermes a nyugatnémet-latin-amerikai kereskedelmi cserét méltatta. Fontosnak találta megjegyezni, hogy az iparosítás és a technológiai transzfer annak fontos része. „Éppen a latin-amerikai küszöbállamokkal szemben kell a világkereskedelmet, a nemzetközi munkamegosztást és a piacok megnyitását biztosítani... Itt az ideje, hogy a Közösség Latin-Amerikával kapcsolatos politikáját átgondolja és úgy liberalizálja, ahogy az lehetséges, és a kérdéskomplexumokról az Európai Közösségnek és Latin-Amerikának politikai alapon kell tárgyalni.”⁵⁰

Ez az értékelés is annak bizonyítéka, hogy a kormány érdeklődése egyre erőteljesebb a latin-amerikai kontinens iránt, és a Német Szövetségi Köztársaság mind saját hazája, mind az egész Közös Piac számára jelentős – még eddig nem kellően kiaknázott – lehetőségeket lát benne.

1979. december 3–7-e között ülésezett az SPD kongresszusa. Mint az elmúlt évek kongresszusai, úgy ez is sokat foglalkozott a fejlődő országokkal. Mindenekelőtt mint legfontosabb feladatot, a béke megőrzését helyezték előtérbe a kongresszuson, minden feladatot ennek rendelték alá. A párt konkrét fejlesztési-politikai feladatainál egyrészt Wischnewski azt tartotta fontosnak, hogy az embereket jobban meg kell győzni annak szükségességéről. Minden erőfeszítésükkel támogatniuk kell azt a törekvést, hogy a 0,7%-os állami fejlesztési segítyt minél előbb elérjék. (Bár nagyon jól tudja, hogy ez nem a közeli jövő.) Nem ezen a kongresszuson hangzott el először, de ismét megerősítették többen azt a véleményüket, hogy differenciáltan kell kezelni az egyes fejlődő országokat. Segítségüket döntően a legszegényebb országokra kell koncentrálniuk. Wischnewski beszédének, és az egész pártkongresszusnak is fontos eleme a párt nemzetközi tevékenységének értékelése. „A párt nemzetközi együttműködése az elmúlt két évben továbbfejlődött – állapítja meg Wischnewski. Különösen Afrikában és Latin-Amerikában tudtuk kapcsolatainkat kiépíteni. Egy sor latin-amerikai országban a demokratikus fejlődés lehetősége tovább növekedett, a felszabadítási mozgalmakkal dialógusunk továbbfejlődött.”⁵¹

Willy Brandt is – érthető módon, hiszen az SZI elnöke és a „Brandt Bizottság” vezetője – a legtöbbet a nemzetközi összefüggésekkel foglalkozott.⁵² A nemzetközi szolidaritást hangsúlyozta, amely „belevésődött a szociáldemokrácia történelmébe. Ez az Észak-Dél politika ma a meghatározó orientáció számunkra.”⁵²

Helmut Schmidt kancellár kongresszusi előadásában az 1980-as évek követelményeire vonatkozóan – többek között – azt találta fontosnak, hogy „a békét kell erősíteni, és növelni az igazságosságot. A mi felelősségünk is megfogalmazódik azokkal az emberekkel szemben, akik a harmadik világban szegénységben élnek... Mi változtatni és átalakulni akarunk anélkül, hogy a beváltat elveszítenénk... A világpolitikai táj átalakulóban van, mi szociáldemokraták azt akarjuk, hogy ez a folyamat békésen menjen végbe... Mi

abban akarunk segíteni, hogy a harmadik világ államaiban a belső fejlődés tartósan menjen végbe. Ezért mi nem mondunk igent a korrupciókra, diktatúrákra, elnyomásra.”⁵³

A fejlesztéspolitikában új követelmények, új irányok nem fogalmazódtak meg, az 1975-ben kijelölt úton igyekeznek továbbhaladni. A nemzetközi politikában betöltött szerepüket hangsúlyozták, és ezen a területen igyekeznek pozícióikat tovább erősíteni. E céljuk elérésében sokat várnak az SZI-től. A világbéke biztosítása és az úgynevezett Észak-Dél kiegyenlítődés szempontjából is döntenek ítélik a legszegényebb országok kiemelt támogatását, valamint az alapszükségletek kielégítésének biztosítását.

Ugyanezek a prioritások, elvárások fogalmazódnak meg a BMZ 1979. évre vonatkozó jelentésében is.⁵⁴ A BMZ-jelentés is hangsúlyozza a fejlődő országok saját felelősségét, amit gazdasági fejlődésükkel és társadalmi reformokkal kell megteremteniük. Persze, azért a külső „segítségről” is megemlékeznek a jelentésben.

Reiner Offergeld, a BMZ minisztere összefoglalójában kitért a Szövetségi Kabinet 1979. évi májusi 17 pontos tervzetére, amelyben megfogalmazták, hogy „a növekvő összefonódás a fejlődő és fejlett országok gazdaságai között a függőség fokozódásához vezet, ami a világgazdasági változásokra érzékenyebbé teszi a gazdaságunkat.”⁵⁵

A beszámoló nagyon alapos, részletes számadása a kormány fejlesztéspolitikai tevékenységének. E dokumentum – sok esetben a pártkongresszuson megfogalmazott feladatokról, elvárásokról már mint eredményekről számol be.

A külpolitikai kapcsolataik szövevényében – a jelentés szerint is – a fejlesztési politika központi helyet foglal el.

A beszámolóból is visszatükröződik az az „iedológiai, politikai offenzíva”, amit – a gazdasági pozíciók erősítése érdekében – a kormány fejlesztéspolitikai tevékenysége fontos részének tekint. „A fejlődő országokban fontos feladat a társadalmi feszültségek leépítése, ami nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy az Észak-Dél viszonyban a nemzetközi konfliktusokat elkerüljük”⁵⁶ fogalmazták meg az előzetes megjegyzésekben.

„Leszerelés”, „fejlesztés” – e fogalmak ismét egymás mellé kerülnek ebben a jelentésben is, és még szerepel két bizonyító adat is, amely egyértelműen a fejlődő országok fegyverkezésének növekedésére utal (1965-ben 6%; 1980-ban 14%). A beszámolóból „kimaradnak” azok az üzletek, amelyek szintén hozzájárultak e számok növekedéséhez.

A jelentés örömmel jegyzi meg, hogy a lakosság hozzájárulása a fejlesztéspolitikához növekedett. A BMZ által 1975-ben kiadott körkérdés értelmében a felnőtt lakosság 58%-a támogatta a fejlesztéspolitikát, ugyanazt a körkérdést megismételték 1978-ban, az eredmény 62% lett. A lakosság fokozottabb informálásában felhasználták a szakszervezeti köröket is, bár a szakszervezetekre egyre erőteljesebben kíván számítani a kormány más fejlesztéspolitikai tevékenységében is.

- 1 Idezi a Pressemitteilungen des BMZ a Die Auswärtige Politik der Bundesrepublik Deutschland 94 old
- 2 Vo Madari Daniel Az SPD mannheimi kongresszusa es a nemzetközi enyhülés Kulpolitika 1976/2 85–102 old
- 3 MTI Archivum
- 4 Idezi Uwe Holtz Orientierungsrahmen – Weltwirtschaft – Dritte Welt Die Neue Gesellschaft, 1975/11 886 old
- 5 Uo 886 old
- 6 Uo 886 old
- 7 Vo Willy Brandt Zaroreferatuma Id Parteitag der Sozialistischen Partei Deutschlands, 1976 Dortmund
- 8 Uo
- 9 Uo Regierungsprogram 1976–1980 (Schmidt)
- 10 Uo,
- 11 Uo
- 12 Uo
13. Uwe Holtz SPD und Neue Weltwirtschaftsordnung Die Neue Gesellschaft, 1978/9 706 old
- 14 Dokumente Fachtagung „Entwicklungspolitik der SPD“ am 1 und 2 September 1977 in Wiesbaden Forum SPD 5 old
- 15 Uo 6 old
- 16 Uo 9–13 old
- 17 Uo 12 old
- 18 Uo 201–206 old
- 19 Vo Parteitag der Sozialistischen Partei Deutschlands 1977 Hamburg Protokoll – Nord Süd Politik, 767–789 old
- 20 Uwe Holtz SPD und Neue Weltwirtschaftsordnung Die Neue Gesellschaft, 1978/9 705–710 old
- 21 Helmut Schmidt kormánymagyarazata 1976 december 16
- 22 Uo
- 23 Uo
- 24 MTI Archivum
- 25 MTI Archivum
- 26 MTI Archivum
- 27 MTI Archivum
- 28 Hans Jurgen Brummel Brasilien zwischen Abhängigkeit Anatomie und Imperialismus Die Grundlinien der brasilianischen Aussenpolitik (1954–1978) unter besondere Besichtigung der Beziehungen zu Lateinamerika Frankfurt am Main, 1980 141 old
- 29 Entwicklungspolitik Jahresbericht 1977 BMZ Herausgeber Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit Öffentlichkeitsarbeit, Bonn April 1978
- 30 Dokumente Fachtagung „Entwicklungspolitik der SPD“ am 1 und 2 September 1977 in Wiesbaden Forum SPD 10
- 31 Willy Brand Kiegyezés Eszak és Dél között (a Független Bizottság munkájához a nemzetközi fejlesztes kerdeseben) A Friedrich Ebert Stiftung Gazdaság és Politika beszelgeteskorhoz irt referatuma Dei Neue Gesellschaft, 1978/12 952–958 old
- 32 A tulelest biztositani Az ipari orszagok és a fejlodo orszagok kozos erdekei Az Eszak Dél Bizottság tudositasa 1980 Verlag – Kiepenheuer Witsch, Köln 12 old
- 33 Vo Willy Brandt Abrüstung und Entwicklung – ir brauchen eine fundamentale Umorientierung Aspen Institut – Berlin, Die Neue Gesellschaft, 1978/9 749–753 old

34. Uo. 751. old.
35. Vö. SPD: Jahrbuch der SPD 1977–1979 Bonn Verlag: Neuer Vorwärts, 1979. 10–24. old.
36. Uo. 16. old.
37. Uo. 18. old.
38. Arbeitsgruppe für wirtschaftliche Zusammenarbeit der SPD Fraktion: Zum Entwicklungs-
politischen Bericht der Bundesregierung. Die Neue Gesellschaft, 1978/9. 751–753. old.
39. Vö. uon. 751–753. old.
40. MTI Archivum
41. MTI Archivum
42. Vö. Besuch des Bundeskanzlers in Lateinamerika Bulletin – Presse und Informationsamt der
Bundesregierung Bonn 5. Mai 1979. Nr 52. . . . 471. old.
43. Uo. 471. old.
44. Uo. 472. old.
45. Uo. 473. old.
46. Besuch des Bundeskanzleres in Lima 9. April 1979. Bulletin – Presse und Informationsamt der
Bundesregierung Bonn, 5. Mai 1979. Nr 52 463. old.
47. Uo. 463. old.
48. *Peter Hermes*: Aspekte und Perspektiven der deutschen Lateinamerika Politik. Europa Archiv,
25. Juli 1979. 412–430. old.
49. U. 426. old.
50. Uo. 429. old.
51. Parteitag der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Berlin, 3–7. Dezember 1979. Proto-
koll (3)
52. Uo. 33. old.
53. Vö. uo. Helmut Schmidt előadás Protokoll (4) 1–46. old.
54. Entwicklungspolitik – Jahresbericht 1979. BMZ Bonn, 1980.
55. Uo.
56. Uo. 4.

A latin-amerikai marginalizáció kérdése (Módszertani vázlatok a venezuelai eset alapján)

Bevezetés

A marginalizáció a fejlődő világ és ezen belül Latin-Amerika egyik legsúlyosabb problémája. Jelen írásnak az a célja, hogy a venezuelai eset alapján ismertesse ezt a rendkívül sokrétű társadalmi-gazdasági folyamatot, majd a probléma értelmezésének egy lehetséges módját vázolja föl. Empirikus kutatás (amit egyébként a konkrét kutatási anyagok, források hiánya is megnehezít) helyett inkább egy elméleti jellegű kísérlet a marginalizáció fogalmának, megnyilvánulásainak, okainak tisztázására. Mivel egy igen bonyolult, összetett folyamatról van szó, szükségszerű volt a téma leszűkítése, így a dolgozat, bár érinti, de nem elemzi részletesen a venezuelai gazdaság történelmi fejlődését, sem jelenlegi gazdasági, társadalmi strukturális helyzetét. A venezuelai eset alapján történő vizsgálódást az indokolja, hogy egy kifejezetten gazdag, gyorsan fejlődő, a tradicionális elmaradottságot sok szempontból felszámoló országról lévén szó, a marginalizációs folyamat semmiképpen sem írható a „klasszikus” szegénység számlájára, így direkt formában vizsgálható mint egy sajátos tőkés fejlődés produktuma.

A marginalizációs folyamat

A világ legjelentősebb gazdasági erőit képviselő fejlődő országai között Venezuela a tizenegyedik. Bruttó nemzeti terméke 1970 és 1977 között több, mint háromszorosára, 10,2-ről 35,5 milliárd dollárra nőtt, ezzel 1977-ben az összes fejlődő ország által előállított GNP-nak 2,5%-át képviselte. A leggazdagabb, 1000 dollár/fő feletti nemzeti jövedelmet produkáló fejlődő országok sorában 1978-ban 2910 dollárral Venezuela a tizedik helyet foglalta el, elsőként a latin-amerikai országok között, megelőzve a térség leghatalmasabb gazdasági erőit képviselő országát, Brazíliát is, melynek egy főre eső nemzeti jövedelme alig haladta meg a venezuelai felét (1570 dollár).²

Az Economic Survey of Latin America adatai szerint a GDP évi növekedése 1973 óta mindig meghaladta az 5%-ot. 1977-ben pedig elérte a 8,1%-ot. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem emelkedése kevésbé impozáns ugyan, de az 1975-ös mélypont után 1976-ban 3,9, 1977-ben már 4,6% volt.³

Az ország anyagi gyarapodása tehát, ha nem is túl kiegyensúlyozott, de jelentős, – a kőolaj bázisán felfuttatott gazdaság már most is a leggazdagabb, legnagyobb vagyonnal rendelkező fejlődő országok között biztosít számára helyet. Az előrejelzések szerint ez a pozíció a jövőben is megmarad, és az elkövetkezendő években Venezuela, ha gazdaságilag

nem is a legdinamikusabb, legütőképesebb, de pénzügyi nagyhatalomként a kontinens egyik vezető országa lesz. Egy, a földrész jövőjét a 2000. évig felvázoló tanulmány megállapítja: „Venezuela pénzügyi vezető szerepét, ami döntően a kőolajon alapul, az országok többsége el fogja ismerni.”⁴

Michel Chossudovsky ezekkel a szavakkal kezdi a venezuelai marginalizációról és szegénységről szóló nagyszerű könyvét: „Venezuela Latin-Amerika leggazdagabb országa, a legmagasabb egy. főre jutó jövedelemmel, újabban mint társadalmi változás modellje kezd szerepelni, amely egyesíti a józanságot és a gyors gazdasági növekedést a demokratikus forma fenntartásával és egy pluralista politikai rendszerrel. Ahogy egy angol megfigyelő a londoni Financial Times-ban írja: „szerencsésnek mondhatja magát bármely ország, melynek ilyen hatalmasok a kőolajforrásai, pluralista kormánya van, kellemes az éghajlata, és itt élnek a világ legszebb asszonyai.”⁵

A mostani helyzet még impozánsabbnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy Venezuela a század első harmadában még egyike volt a térség legelmaradottabb országainak. A gyors modernizációt, az ugrásszerű tőkés fejlődést természetesen sajátos társadalmi változások sora is kísérte – hiszen az újfajta gazdasági élet, struktúra a hagyományos társadalmi rendszer széttörését, átformálását is megkövetelte. E viharos társadalmi-gazdasági átalakulások hordaléka a marginalizációs folyamat.

Brito Figuera érdekes adatokat közöl a XX. századi marginalizáció történeti előzményeiről. A latin-amerikai urbanizációs folyamat egyik jellegzetessége az aránytalanul nagyméretű, nem feltétlenül gazdasági funkciókra szerveződött városok kialakulása. E városokban szükségszerűen koncentrálódtak a megélhetést kereső szegények tömegei, a csavargók. A gyarmati kor utolsó éveiben Caracasban, a birodalom leggazdagabb városában szombatontként mintegy 1200 nincstelen gyűlt össze a püspök udvarán, ingyenebédért. A függetlenségi háborúk és a rabszolga felszabadítás ezt a számot megsokszorozta: 1860 táján Caracasban 8425 megélhetést biztosító foglalkozás nélkülűt tartottak számon, amikor az összlakosság száma 47 013 volt. A marginálisok száma nagyjából egyenes arányban nőtt a városlakókéval: 1920-ra a főváros lakossága megduplázódott (92 212 fő), és ekkor már 10–15 ezer volt a nincstelenek száma. 1926 körül kezdett kialakulni a város körül a ma ismert jellegzetes „nyomorövezet”, a rancho-negyed.⁶

A ma ismert marginalizációs jelenség első számottevő megnyilvánulása az urbanizáció rendkívüli felgyorsulásakor, a század 30-as éveitől volt tapasztalható. Az igazi lökést azonban az 50-es évek, az importhelyettesítő gazdaságpolitika és a mezőgazdaság elorsvasztásának korszaka adja. A 70-es években kiéleződő strukturális válság pedig tovább mélyíti a problémát, egyre nyilvánvalóbbá téve, hogy nemcsak apró működési hibáról van szó, hanem olyan szintű társadalmi-gazdasági problémáról, ami előbb-utóbb a gazdasági növekedés gátlójává is válhat. Ezt a felismerést tükrözi egyébként az a tény is, hogy körülbelül a 60-as évektől nemcsak a baloldal tudósai, politikusai hívják fel a figyelmet az impozáns gazdasági növekedés e kínos melléktermékére, hanem a hivatalos politika is kénytelen odafigyelni rá – sorra születnek a marginalizációval foglalkozó kutatások, felmérések, megoldási koncepciók. (Venezuelában 1975-ben dolgozzák ki V. Plan de la Nación-t, a marginális népesség körülményeinek javítását célzó programot.)

Az irodalom döntő többsége a marginalizáció jelenségének értelmezésekor a nagyvárosok köré telepedő nyomornegyedek lakóinak társadalmi státuszát, életkörülményeit elemzi. Noha ez a fogalomnak csak leszűkített alkalmazása, érdemes a vizsgálódást ténylegesen a marginalizációnak e legszembetűnőbb, legjellegzetesebb megnyilvánulási formájával kezdeni.

A látványos gazdasági fellendülés „hajtótörőttei” – ahogy Eduardo Galeano nevezi őket – döntő részben a falvak szegénysége, perspektívatlansága elől menekülnek a városba, amely éppúgy képtelen munkát, megélhetési lehetőséget, emberi életkörülményeket biztosítani számukra, mint amaz. A két világ határán – a tradicionális, nyomorgó falvak és a gazdasági felemelkedést megcsillagotató város között emberek tízezrei rekednek meg fizikailag is, a városok határában rohamosan növekedő telepeiken. A bádögváros aztán újratermeli magát – ma már lakosainak kb. 50%-a itt is született. A Venezuelában ranchonak nevezett nyomornegyedek rendszerint nélkülöznek mindennemű komfortot, infrastrukturális ellátást; a házak hulladékból, bádögből, hullámpapírból épülnek, nagy részükben sem víz, sem villany nincsen, hiányzik a csatornázás, közlekedési lehetőségek.

A marginálisok döntő többsége munkanélküli, alulfoglalkoztatott vagy alulbérezett. Alulfoglalkoztatott az ember, ha a hivatalos heti munkaidőnél kevesebb időre alkalmazzák, alulbérezett, ha rendszeres jövedelme nem éri el a hivatalos bérminimumot. (A nagy többség jövedelme még a hivatalos létminimumot sem éri el!) A legtöbben alkalmi munkákból tartják fenn magukat mint utcai árusok, újságosok, házicselédek, pipőtisztítók, kocsimosók, takarítók, prostituáltak stb. Figuera adatai szerint 1936–45 között a Caracas körüli nyomornegyed lakóinak 18%-a teljesen munkanélküli, 22%-a alulfoglalkoztatott (kb. 3 naponként dolgozott), 60%-uk rendszeresen dolgozó volt. 1956 után a megfelelő arányok 48, 34, 18%-ra változtak.

Chossudovsky a következőképpen foglalja össze a marginális népesség életkörülményeinek leírását: „a venezuelaiak több, mint 70%-a – csaknem a teljes mezőgazdasági népesség – az alultápláltság viszonyai között él. Az alultápláltság csaknem a lakosság felét érinti, és a gyerekek több, mint fele valamilyen szintű rossz tápláltságban szenved. Minden harmadik munkaképes korú venezuelai vagy munkanélküli, vagy alulfoglalkoztatott. Minden háromból két ember nem mezőgazdasági tevékenységet folytat, és csaknem az összes mezőgazdasági dolgozó a minimális létfeltételeket biztosító összegnél kevesebb havi fizetést kap. A lakosság csaknem egynegyede analfabéta, és több, mint minden ötödik gyerek el van zárva a tanulási lehetőségektől. Csak minden harmadik gyerek tudja befejezni az elemi iskolát, míg vidéki átlagban a gyerekek több, mint a fele be sem iratkozik az első osztályba, és szából alig egy vagy kettő fejezi be. Az ország lakosságának több, mint a fele viskóban él, vagy víz nélküli, a minimális higiéniai feltételeket nélkülöző lakásban. Csaknem minden negyedik család lakásából hiányzik a villany.”⁷

A marginális állapot bármelyik ismérve megragadható, láncszerűen kapcsolódik hozzá a többi. A munkanélküliség, az alacsony és rendszertelen jövedelem szükségszerű következménye, hogy a marginálisok katasztrofális lakás- és higiéniai körülmények között élnek, kihat táplálkozásukra, öltözködésükre, kulturális szintjükre. Ilyen viszonyok

között szükségszerűen kétségbeesítőek az egészségügyi állapotok, sok a betegség, a járvány, fizikai és pszichikai devianciák lépnek fel, magas a születési és a halandósági, főleg a csecsemőhalandósági ráta. Mindez együttesen kihat az iskoláztatásra. Óriási a lemorzsolódás; szakma, minimális képesítés nélküli fiatalok tömege kerül az utcákra, akikre a termelés adott rendszerében „nincs szükség”. Viszonylag kevés kellett hozzá, máris újratermelődött, mégpedig bővülő mértékben a marginális állapot, melynek egyik legijesztőbb sajátossága, hogy kumulatív jellegű: az idő múlásával méretei növekszenek és egyre stabilabbá válik, azaz egyre kevésbé reális bármiféle kiút. Tartós alultápláltság esetén a szervezet a rossz tápláltság állapotába kerül – ami kóros szervi elváltozást jelent – a gyógyítás viszont részben a szükséges egészségügyi hálózat hiánya, részben az anyagi eszközök korlátoltsága miatt meglehetősen irreális. A tartósan alacsony jövedelmi szint szükségszerűen eladósodáshoz, vagy illegális jövedelemforrások kereséséhez vezet. Kényszerűen, de már gyermekkorban felvirágzik a prostitúció és a bűnözés, sokhelyütt a személyi viszonyoknak az adósrabszolgasághoz hasonló formái fejlődnek ki.

Chossudovsky példák sorát hozza föl annak bizonyítására, hogy a marginális állapot ijesztő „circulus vitiosus”-át nemcsak a belső összefüggések rendszere, hanem számos külső impulzus, körülmény tartja fenn. Nemcsak arról van szó tehát, hogy a barrio szükségszerűen újratermeli önmagát, hanem arról is, hogy ezt az újratermelődést a „külső” feltételek, a venezuelai társadalom, gazdaság mélyebb szerkezeti összefüggései is szükségszerűvé teszik. Csak néhány kiragadott példa: az egészségügyi, oktatási, kulturális, közlekedési intézményi szervezet jellegzetesen tükrözi a venéz társadalom munkamegosztási és tagozódási rendszerét. Az intézményi struktúra a társadalmi piramisnak megfelelő hierarchikus szintekre tagolódik. Az egészségügyi ellátás legfelsőbb szintje világszínvonalon ellátott, kiváló – import – műszerekkel, anyagokkal, jól képzett orvosokkal rendelkezik. Lefelé haladva az ellátás egyre silányabb, és a nyomornegyedek többségéből teljesen hiányzik. Ugyanez elmondható a többi alapszolgáltatásról, pl. az oktatásról is. Az összes oktatási ráfordítás mindössze 30%-a irányul a lakosság nagy tömegeit érintő általános iskolai képzésre. A lakásépítési-fenntartási beruházások döntő hányada a középréteg igényeinek kielégítését szolgálja. Nevetségesen kevés pénz jut a nyomornegyedek felszámolására, vagy akár állaguk javítására, pl. a víz, villany bevezetésére, utak építésére. Berger szerint „a viskóváros a megszerkesztett pokol tornáca”. Megjegyzi továbbá, hogy „a legtöbb viskóváros öt évente megkétszerezi területét”.⁸ A CEPAL 1978-as jelentése szerint „1970-ben a latin-amerikai családok 40%-a nyomorban élt. Más szóval, több, mint 110 millió ember nem tudta kielégíteni a legelemibb szükségleteit. E bizottság szakértőinek véleménye szerint az utóbbi években a gazdasági növekedés ütemének lassulása folytán a nyomorgó családok száma a térségben ugrásszerűen megnőtt.”⁹

A városi marginalizáció körülményeinek feltárása meglehetősen nehéz feladat, mivel a nyomornegyedek nagy része olyan szubtársadalom, amely idegeneknek nem, vagy nagyon nehezen nyílik meg. Több tanulmány jelölt meg forrásul „nem közvetlen kutatásokat”, amilyen pl. a nyomornegyed népességének helikopterről történő felmérése. E rohamosan növekvő méretű, drámai társadalmi jelenség érzékeltetésére hadd idézzek én is egy nem szokványos forrást, egy kolumbiai-francia dokumentumfilmet, a kolumbiai eset szocio-

lógiai pontosságú, megrázó dokumentumát. A „Kölykök” című film kezdő képsorán Bogota, a világ harmadik leggyorsabban fejlődő fővárosa reggeli nyüzsgésében, csillogó kirakatok, jól öltözött, siető járókelők, száguldozó gépkocsik között az utcákon egy halom karton látható. Kis idő múltán a karton megmozdul, és előbújik alóla egy 5 év körüli koszos, szakadt kisfiú. Felkel és megkeresi a barátait, akikkel együtt bandákba verődve kéregetnek, lopnak, koldulnak, aztán az összeszedett pénzből Pepsi-Colát, hamburgert, cigarettát és vattacukrot vesznek. Szórakozásuk a vidámpark és a kocsik benzintartályából kilopott benzin szipuzása. Az idősebb nemzedék – 12 éves kortól – már kénytelen valami „komolyabb megélhetést” keresni, bár a választék nem túl bőséges: üveg-, kartongyűjtés az előkelő negyedekben (amit mellel egy Manhattan székhelyű amerikai-kolumbiai közös vállalat dolgoz fel), utcai mutatóvándorok, prostitúció minden változatban, filléres áruk eladása, alkalmi kiegészítő munkák, szükségszerűen apró, majd egyre komolyabb lopások, végül: rendszeres bűnözés. Ezeknek a gyerekeknek, fiataloknak a szülei elsőgenerációs városiak, akiket a vidék nyomora, vagy a vidéken dúló erőszak* üzött a városba, és ha nem ugyanezt csinálják, mint gyermekeik (koldulás, bűnözés, prostitúció), akkor éhbéért dolgoznak a kiegészítőiparban, szolgáltatásban. A film záró képsora egy tüntetést mutat (utalva egyúttal a kétségbeesztő helyzet lehetséges megoldására), ahol a gyerekek számára nagyszerű látványosság a sok furcsa plakátvívő, kiabáló ember, akik ütemesen skandálják: „El pueblo unido jamás será vencido” – „Az egyesült népet sosem lehet legyőzni.”

Értelmezések és problémák

Ismereteim szerint a magyar szakirodalomban nincs kifejezetten a marginalizáció kérdésével foglalkozó munka. A Latin-Amerika-szakértők elemzéseik során általában érintik a témát, bár – mivel egységesen használt kifejezés sincs rá – különböző elnevezéseket használnak.¹⁰ Az idevonatkozó, rendkívül bőséges külföldi irodalomban ellenben a fogalomnak számtalan, sokszor egymásnak ellentmondó meghatározása van. A marginalizációs állapot számos jellegzetes ismérve közül a különböző szerzők más-más mozzanatokat tartanak alapvetőeknek, és ezeket emelik definíciós szintre.

Lássunk néhány példát: Sunkel a jövedelmi helyzet oldaláról közelíti a problémát: „Ahhoz, hogy a népesség bizonyos rétegei abszolút marginalitásra legyenek kárthatva, az szükséges, hogy elfogadható szintű és biztos jövedelemforrás megszerzésének minden lehetőségétől megfossszák őket.”¹¹

Sotelo a termelési folyamattal való kapcsolatra helyezi a hangsúlyt: „A marginális népesség megkülönböztető ismérve az, hogy mindennemű kapcsolatuk hiányzik a termelési folyamattal (nem foglalkoztatottak), ebből következik szűkös fogyasztási részesedésük, életmódjuk, mentalitásuk megkülönböztető ismérvei . . .”¹²

*Számos általános, közös ok mellett természetesen minden egyes országban sajátos tényezők is hozzájárulnak a marginalizáció helyi formálódásához. Kolumbiában ilyen sajátos vonás az ún. Violencia, az 50-es évek polgárháborús viszonyai, ami a parasztok földekről való tömeges elvándorlását idézte elő.

Gunder Frank, mivel szintén döntőnek tartja, hogy a marginálisoknak a termeléshez való viszonya alapvetően bizonytalan, a társadalmi struktúrában elfoglalt sajátos helyüket tartja meghatározónak: „E demográfiai csoportok helyzetét az őket körülvevő más osztályok, illetve az azok között elfoglalt helyük határozza meg. Ez azzal magyarázható, hogy a termelőeszközökkel, sőt magával a termelési folyamattal való kapcsolatuk – a legjobb esetben is bizonytalan, politikai magatartásuk pedig – a legrosszabb esetben – szélsőségesen változó.”¹³

Cardoso politikai vetületből, az osztállyá szerveződés folyamata szempontjából ad definíciót: „A városi és peremvárosi népi rétegek képződményét (a társadalmi és politikai rendszerben elfoglalt helyüket tekintve) „tömegállapotban” lévőeknek definiáljuk, annak alapján, hogy teljes mértékben hiányoznak saját politikai és társadalmi szerveik, hogy képtelenek értelmes perspektívákat és ideológiákat megfogalmazni a társadalmi struktúrában elfoglalt speciális helyzetük kifejezésére. Ebben az értelemben a tömeg fogalma különbözik az osztályétól (de nem helyettesíti azt), mivel az osztályállapot feltételezi az önálló osztályszervezetek (szakszervezet, párt, egyesületek stb.) létét, és legalábbis potenciálisan lehetséges meghatározni valamilyen távlatot, kialakítani a társadalmi tudatnak olyan formáit, melyek kifejezik ezt a strukturális állapotot.”¹⁴

Még az általam megismert – bőségesnek egyáltalában nem mondható – források alapján is megállapítható, hogy a különböző definíciók alapján a marginális helyzetűnek ítélt népesség határai meglehetősen szélesre húzhatók. A „szélső értékeket” az a két nézet képviseli, miszerint a marginálisoknak nemcsak hogy semminemű termelőeszközük nincs, de még a termelési folyamattal sincs viszonyuk, (például Sotelo, Frank), illetve, hogy megengedhető kisárutermelői-eszköztulajdonosi viszony is a fogalom meghatározásakor. (Sandoval) Vannak szerzők, akik a marginálisokat azonosítják a munkanélküliekkel, mások a nyomornegyedekben élést tekintik döntő ismérvnek, megint mások a havi (heti) jövedelem nagyságát.

Véleményem szerint a marginális állapotnak három alapvető ismérve van:

1. A termelésben elfoglalt hely bizonytalan. A marginálisok munkanélküliek, vagy alulfoglalkoztatottak, illetve, ha végeznek is rendszeres, vagy alkalmi termelő tevékenységet (például mint önálló gazdálkodók, vagy szolgáltatók-ipari alkalmazottak stb.), kapcsolatuk az *össztársadalmi termelési folyamattal* nem számottevő, periferiális.

2. Rendkívül alacsony színvonalú jövedelmi helyzet. A marginálisok – munkájuk, vagy egyéb, gyakran illegális jövedelmi forrásaik alapján – rendszertelenül, és rendkívül kevés jövedelemhez jutnak. Ez az összeg általában a hivatalosan megállapított bérminimum alatt van, és csak szűk önreprodukciót biztosít (amibe a család reprodukciója sokszor már nem tartozik bele).

3. Tartósan hátrányos szociális helyzet. A marginálisok életkörülményeit az elemi létfeltételek korlátozott volta vagy hiánya, és helyzetük kilátástalansága jellemzi, vagyis a társadalmi-gazdasági-politikai-kulturális életbe való beilleszkedés csaknem teljes lehetlensége.

A marginalizációs jelenség által fölvetett egyik legizgalmasabb probléma az, *hogyan is definiálható a marginális népesség, mint a társadalmi struktúra eleme*. A szerzők nagy többségével egyetértve én is úgy gondolom, hogy a marginálisok nem képeznek osztályt. Ez a hatalmas tömeg még a magában való osztállyá szerveződés szintjére sem juthatott el,

lévén, hogy annak alapvető feltétele, a termelési eszközökhöz, a társadalmi termelési folyamathoz való viszony (enyhén szólva) nem definiálható. Ha bekapcsolódnak is a termelésbe, ez egyénileg, vagy kis csoportokban, alkalomszerűen történik meg, és így a végzett munka, a munkafeltételek, tapasztalatok nem válnak közössé, sem objektíve mint közös helyzet, sem szubjektíve mint közös kohéziós erejű élmény.

Mindebből következik, hogy természetesen a magáért való osztállyá szerveződésről sem beszélhetünk – így válik érthetővé a marginálisok esetenként rendkívül ingatag politikai magatartása. A pillanatnyi helyzettől függően szinte bármilyen politikai platformhoz csatlakoztathatók, ami helyzetük javulását ígéri. Egyaránt talajra talál köztük az ultrabalos gerilla ideológia, a populizmus, a jobboldali újfasiszta demagógia, de például Allende Népi Egységének programja is.

Ehhez hozzá kell fűzni, hogy a latin-amerikai tőkés fejlődés egy sajátos vonása a gazdasági- és politikai szféra specifikus viszonya. A politikai elem sokszor megelőzi, „kiszorítja” a gazdaságit. Esetünkben ennek a jellegzetességnek egy megnyilvánulása az a jelenség, hogy a marginális tömeg alkalmanként képes osztályként megnyilvánulni, anélkül, hogy osztálylétének objektív bázisa a maga teljességében kifejlődött volna. Ilyenkor politikai szinten deklarálódik számukra objektív társadalmi helyzetük, közösségük. Ebből a szempontból rendkívül érdekes a következő idézet.

„Kubában egy olyan politikai vezetés volt képes mozgósítani a tömegeket, és egyesíteni a lakosság széles rétegeit, beleértve az ipari és nem ipari, és fehérgalléros munkásokat, amely kombinálni tudta a forradalmi politikát a populista nemzeti hangulattal, és az életkörülményeket, munkanélküliséget helyezte középpontba, és nem a munkakörülményeket. A forradalmi-populista mozgalom célpontja sokkal inkább a társadalmi kizsákmányolás volt, mint a kapitalizmus. A városi területeken a konfliktusok elsősorban, ha nem is kizárólag, a lakáskérdés körül törtek ki, és nem a termelés kérdései körül. Ennek a politikai stílusnak azonnali következménye volt, hogy az utcán megteremtődött a közösséggel való egyesülés, annak a tapasztalata, hogy közös problémákon osztoznak és a harcuk is közös, amely olyan nyilvánvalóan hiányzott a vándorlókkal töltött városi slumokban. Az osztályharc politikájával itt célt adtak a slum lakóinak is, akik a modern iparon kívül voltak kizsákmányolva.”¹⁵

A marginálisok döntő többsége a paraszti létből kiszakadt, a városi létbe beilleszkedni az objektív feltételek miatt képtelen, átmeneti állapotban vegetáló ember, akik számára ez az átmenet kényszerű életformává rögzült. Az átmenetiség tehát nem időre vonatkozik, hanem olyan tartalmi ismérv, amely az alaktalanságot, a kiforratlan léthelyzetet jellemzi. Amennyiben a marginálisokat a társadalmi struktúrában elfoglalt helyük alapján próbáljuk besorolni, leginkább szubproletároknak nevezhetjük őket (az előproletár, mint majdani proletár túl optimistának tűnik), hiszen az ipari munkások, alkalmazottak, a munkával rendelkező proletariátus „alatt”, annak sajátos háterszágaként funkcionálnak. Olyan kettős értelemben szabad, potencióális proletárok ezek, akik egyáltalán nem, vagy csak nagyon érintőlegesen tudnak betagozódni a közvetlen termelési folyamatba, azaz proletárokká válni.

Ez a megrögzött átmeneti állapot a paraszti, prekapitalista, tőkés sajátosságok, értékek, funkciók különös vegyületét hozta létre a szubváros alvilágában, termelési és

személyi viszonyaiban. A barrioban fokozatosan, módosult formában újratermelődnek a prekapitalista, személyi viszonyokon nyugvó társadalmi kötelékek. A változásokat nemcsak az okozza, hogy az értékek, viselkedési mechanizmusok tradicionális szövetébe új, tőkés jellegű elemek (pl. csereérték-orientáltság, mobilitás stb.) is beágyazódnak, hanem alapvetően az, hogy az egész rendszer végső soron a tőkés újratermelés érdekeinek rendelődik alá. A gyarmati idők óta kialakult, tipikus latin-amerikai jelenség pl. a „compadrazgo” intézménye. A „keresztkomaság” lényege, hogy a különböző társadalmi státusú emberek között személyi függések, szolidaritások, kölcsönös szolgáltatások rendszere épül ki. A XX. századi városban újraépült compadrazgo-rendszer lényege azon túl, hogy bizonyos fokú védelmet, beilleszkedési-jövedelemszerzési lehetőségeket biztosít a tagoknak, a vezetők számára a „hivatalos” társadalomhoz való kapcsolódásra, illetve többletjövedelmek szerzésére nyújt módot. Így válik pl. az – eredetileg a közösség újratermelése érdekében végzett – kaláka-munka a „keresztapa” számára extra jövedelmi forrásá. Lomnitz és Wolf ilyen és hasonló mozzanatokról számolnak be rendkívül érdekes tanulmányaikban.*

A kutatók között a legtöbb vita arról folyik, vajon *milyen szerepet tölt be* ez az ijesztő mértékben szaporodó tömeg a társadalom életében. Van-e valami szerepe, funkciója, vagy felesleges, a venezuelai, illetve a latin-amerikai társadalom hibás működésének mellékterméke. Marx a munkanélküli viszonylagos népességfölösleg létrejöttét a tőkés felhalmozás általános törvényéből vezeti le. A viszonylagos túlnépesség megnyilvánulási formái – a hullámzó, a rejtett, pangó és pauper – túlnépesség esetei közül a hullámzó túlnépesség az, amelyik direkt gazdasági funkciókat – mint állandóan mozgósítható tartaléksereg, illetve ennek alapján mint bérleszorító tényező - lát el. A többi réteg, bár a tőkés felhalmozás szükségszerű terméke, nem rendelkezik direkt gazdasági funkcióval. A marginálisok hatalmas tömege leginkább velük rokonítható. Döntő többségük ilyen, köztük is elsősorban a leginkább sújtott fiatalok és nők, első állást keresők, akiknek soha nem volt, és előreláthatólag nem is lesz munkája. A kutatók általános véleménye az, hogy a marginális népesség diszfunkcionális, nem játszik szerepet a társadalom anyagi, gazdasági életében. Ezt a nézetet foglalja össze J. Nun:

„Ez a viszonylagos túlnépesség feladat nélküli, fölösleges része, akárcsak az ipari tartaléksereg. E fogalom is a fölösleges népesség és a hegemon termelési szektor viszonyán alapul. Eszerint a termelési rendszer kettős jellegű: egyrészt létrehozza a túlnépességet, másrészt nincs rá szüksége újratermeléséhez.”¹⁷

Többen, pl. Sotelo, konkrétan is kifejtik, hogy a munkanélküli többletnépesség klasszikus funkciója már nem érvényesülhet, részben, mivel a jelenkori ipari fejlődés munkaerő-kiszorító jellegű, vagyis lehetséges tőkeexpanszió a munkanélküli sereg mozgósítása nélkül is, részben mert „az ipari szektor bérei, elsősorban a nagy termelékenységgű ágakban, jóval felülmúlják a nemzeti átlagjövedelmet, anélkül, hogy a munkanélküliek hatalmas tömege hatna rájuk. A dinamikus iparágakban a munkabér legalább annyira függ a fejlett ipari országok bérszintjétől – mint felső határtól –, mint a szervezetheztől és a

*Bertrand Hugues elemzése szerint az Afrikában szintén újratermelődő tradicionális viszonyrendszer alsósorban a nagycsaládi, törzsi hierarchikus viszonyok újjáéledése jellemzi.¹⁶

szakszervezet harcosságától. A szakszervezeti nyomás, a munkaügyi szabályozás és az ipari munkásság által megkövetelt bérezés megakadályozzák, hogy a foglalkoztatott munkaerőt a marginálisokkal helyettesítsék.”¹⁸

Véleményem szerint a kérdést több részre bontva lehet megválaszolni. Ami a klasszikus funkciókat illeti, tény, hogy az átlagjövedelem képzésébe beleszámít a magasan kvalifikált modern szektor bérhányada is – e halmazott értékhez való viszonyítás tehát mindenképpen torz. (Venezuelában az igen alacsony abszorpciós képességgel bíró kőolaj-szektor foglalkoztatja a munkások 1%-át, és ez a szektor adja az összes ipari termelés 18,8%-át. Itt a legmagasabb az évi egy főre eső bérhányad, 58,68 1000 Bs/év. A sorban utána következő olaj- és szénfeldolgozó iparban ugyanez a szám csak 31,2 1000 Bs/év.¹⁹ Másrészt éppen a Sotelo által említett tényezővel, a fejlett ipari országok bérszintjével való összevetés arra mutat, hogy a bérprés nemcsak a korszerű-másodlagos ipari szektor között, hanem a modern enkláv és a nemzetközi ipari szektor összehasonlításában is működik. „Latin-Amerika olcsó munkáskézzele szolgál . . . azért az összegért, amelyet a francia munkás egy óra alatt keres, a brazil munkásnak jelenleg két és fél napot kell dolgoznia; alig több, mint 10 óras szolgálattal az észak-amerikai munkás ugyanannyit keres, mint Rio de Janeiro-i kollégája egy hónapi munkával. És hogy a rioi munkás 8 órai munkabérénel többet keresen, az angol, vagy a német munkásnak kevesebb, mint 30 percet kell dolgoznia.”²⁰

A másik érv a követett gazdaságpolitika munkaerő-kiszorító jellegéről, kétségtelenül igaz, és az egyik közvetlen oka a marginálisok képződésének. Hozzá kell azonban fűzni, hogy a munkanélküli tartaléksereg funkciója nem a legfejlettebb, leginkább monopolizált, kvalifikált munkaerőt igénylő olajszektorban érvényesül, hanem a köztes szinten, pl. a multinacionálisok összeszerelő gyáraiban, vagy az erősebb hazai cégeknél. Az itt esetenként tapasztalható periodikus munkáselbocsátások arról tanúskodnak, hogy mind gazdaságilag, mind politikailag szükséges e mobil tartaléksereg léte. (Lásd erről Nun érdekes vizsgálatát!)

Igaz az is, hogy ezek a vonatkozások a marginális tömeg viszonylag szűk csoportját érintik közvetlenül. A nagy többség egy még ennél is áttételesebb módon – egy sajátos háttérgazdaságban tevékenykedve lát el gazdasági funkciókat. Lomnitz szerint a marginális szubtársadalom gazdasági funkciója a hatalom, a tőke és a munka erőit egyesítő centrum, a formális gazdaság kiszolgálása, hatékonyságának javítása, a marginálisok közötti viszonyok kihasználása alapján. A barriok társadalmát behálózó speciális viszonyokat két kategóriába sorolja: az egyenlők viszonyára és a patron-kliens viszonyokra. Az egyenlő gazdasági-társadalmi státusúak között kiépülő viszonyok többé-kevésbé a falu tradicionális viszonyainak a továbbélései; alapjuk a javak és szolgáltatások reciprok cseréje. A patron-kliensi viszony az előbbi kapcsolatok rendszerén épül fel, és lényege, hogy az informális viszonyokban rejlő gazdasági potenciákat kibontja és a formális gazdaság számára felhasználhatóvá alakítja.

Ha a marginálisok nem is vesznek részt közvetlenül az össztársadalmi termelési folyamatban, vagy csak a közvetítő másodlagos gazdaságon keresztül, pusztán létezésükkel, speciális élet- és munkaviszonyaikkal is hatnak a gazdasági, társadalmi viszonyok alakulására. Ahhoz, hogy egy adott társadalmi-gazdasági rendszerben egy társadalmi

csoportot funkcionális helyzetűnek ítéljük meg, nem feltétlenül szükséges, hogy konkrét, direkt gazdasági szerepet is játsszon. Analóg példa lehet a tőkés viszonyok között fennmaradó földbirtokos osztály, mely szintén nem vesz részt a közvetlen termelési folyamatban, de mint a társadalmi struktúra eleme, pusztán létével hat az olyan kifejezetten gazdasági folyamatok alakítására is, mint a mezőgazdasági termékek árképzése. Hasonló módon lehet elképzelni a marginálisok közvetett gazdasági hatását is. Csak két példát említve: a jövedelemelosztási rendszer rendkívül szélsőséges. A venezuelai családok leggazdagabb 5%-ának kezében koncentrálódik a jövedelmek 22%-a. 45,7% birtokol 58%-ot, és a társadalmi piramis alján lévő 50% rendelkezik az összes jövedelmek 20%-ával.²¹ Ez mindenesetre arra utal, hogy szélsőségesen alacsony jövedelműekkel, nyomorukkal indirekt módon a társadalom peremére szorított marginálisok és szegények fizetik meg a felpörgetett gazdasági növekedés árát. Egy másik mozzanat: a sokhelyütt elevenen funkcionáló vándormunka, illetve a favela-világban kialakuló együttélési formák – a nagycsalád, a sajátos tört család, a generációnként összeverődő csoportok – a munkabér-kalkuláció olyan elemeit módosítják, mint a családi reprodukció, vagy a képzési költségek, s ezzel direkt módon hathatnak a munkabér- és árviszonyokra.

Szó volt már arról, hogy a marginális tömeg politikailag rendkívül ingatag. Talán éppen ezért a marginálisok *politikai funkcióira* vonatkozó nézetek igencsak megoszlanak. A szerzők egy része kifejezetten reakciónak, veszélyesnek ítéli meg őket, részben labilitásuk, a demagógiára való rendkívüli fogékonyságuk miatt, részben mert – „a parasztokkal stb. ellentétben – jobban részesednek az elmaradott kapitalista társadalom előnyeiből, a társadalmi tőkekonzentráció központjaihoz kötve. Életükön kívül is van mit veszteniök egy forradalommal.”²²

A szerzők más csoportja úgy véli, hogy ez a kérdés még messze nem eldöntött, vagyis, hogy mindig a konkrét helytől, viszonyoktól függ a marginálisok politikai szerepe és megítélésük is. Objektív helyzetükből fakadóan azonban potenciónalisán a haladás mellett állóknak tekintik őket. E gondolat továbbvitele a harmadik nézet, ami szerint a fejlődő országokban éppen a marginálisok képezik az igazán forradalmi erőt, mivel a munkásosztály kompromittálódott, a parasztság viszont, ha forradalmasodik is, a várost nem képes bevenni. E koncepció első kiforrott megfogalmazása található meg Fanon-nál. (Természetesen Latin-Amerika is megteremti a vonatkozó, saját ideológiáját is – elég csupán a fölöttébb ellentmondásos szerepet játszó MIR mozgalmakra gondolni –, de talán nem haszontalan Fanont idézni, aki az „áramlat forrásánál” autentikus formában képviselte ezt az elképzelést.)

„A vidékről induló felkelés behatol a városokba, a parasztság a városi perifériákra szorult elemei segítségével, akik egy falásnyi koncot sem kaptak még a gyarmati rendszertől... Ebben a tömegben, a nyomornegyedek népében, a lumpenproletariátus körében leli meg a felkelés a maga városi lándzsahegyét. A lumpenproletariátus, a törzsből és klanból kihullott éhezők csapata alkotja a gyarmati népek egyik legösztönösebben és legradikálisabban forradalmi osztagát.”²³

Magam a második állásponttal értek leginkább egyet, hozzátéve, hogy az a potenciális forradalmi erő, amit a marginálisok kiszákmányolt tömege képvisel, mindaddig, amíg a baloldal nem képes stabilán felsorakoztatni maga mellett, éppen nagysága és ingatagsága

miatt a fennálló szisztéma fontos stabilizációs tényezőjeként funkcionál. Vö: a történelmi analógiát: „Hogyan és miként uralkodik az angol burzsoázia? . . . A nép még nincs tisztában a vagyon jellegével, mert egyáltalán – legalábbis a vidéken – szellemileg még halott és ezért eltűri a vagyon zsarnokságát . . . A nép tudattalanul mindenütt uralkodik és a kormányzat minden államban csak más kifejezés a nép műveltségi fokára.”²⁴

Okok

A marginalizáció okairól a szerzők többsége hasonlóképpen vélekedik: a társadalom, a gazdaság alapvető problémáiban, a duális struktúrában, a belső szerkezeti elégtelenségekben, a függő gazdaság jellegzetességeiben jelölve azokat meg. Fölbukkan olyan nézet is, amely egy-egy konkrét tényezőhöz, pl. a hazai piac hiányához, tőkehiányhoz, esetleg az importhelyettesítő iparosításhoz, az 50-es évek konkrét gazdaságpolitikájához kapcsolja a problémát.

Ha a marginális tömeg kialakulásának és állandó bővített újratermelődésének okait próbáljuk feltárni, messzire vezető kérdéseket kell feltennünk. Egyfelől: ha ennyire nyomorúságos életkörülmények közé jutnak, vajon miért jelent mégis vonzást a város az ideáramló falusi népesség számára? Lehetséges, hogy itt vonzás helyett egy még ennél is kiűttalanabb helyzet objektív taszításáról van szó? A kérdés megválaszolásához a venezuelai társadalom regionális fejlődését, helyzetét kell áttekintenünk. A másik kérdés pedig: vajon miért nem szívja fel a városi centrum az ideáramló szabad munkaerőt? Vajon miért nem képes beilleszteni ezt a szüntelenül újratermelődő tömeget a társadalmi struktúra, mechanizmus néhány lényegi összefüggésének vizsgálata felé vezet.

A marginalizáció mélyebben fekvő okainak keresése során e két irányba, a regionális és a gazdasági szerkezet sajátosságainak vizsgálata felé indulva végül is a következő megállapításhoz juthatunk: ha a marginális állapot előzőekben adott definícióját általánosabb síkra emeljük, és elfogadjuk azt, hogy marginális helyzetűnek tekinthetünk minden olyan alanyt, amely tartósan hátrányos (többszörösen kizsákmányolt) helyzetben van, és az össztársadalmi újratermelésben csak közvetve, érintőlegesen vesz részt, akkor a fogalom értelmezhető regionális és szűk értelemben vett gazdasági aspektusból is, vagyis beszélhetünk marginalizált területekről, termelési egységekről, gazdasági szférákról is. Eszerint a marginalizációnak mint komplex társadalmi-gazdasági folyamatnak három vetülete van: a szociológiai (amiről eddig volt szó), a regionális és a szűk értelemben vett gazdasági.

Az elkülönítés alapja, hogy az egyes vetületek más-más alanyokra vonatkoznak – a népesség meghatározott csoportjaira, bizonyos területekre, vagy gazdasági egységekre –, illetve, hogy a társadalmi-gazdasági élet különböző szféráiban nyilvánulnak meg a leginkább jellegzetesen. (Ezért neveztem a harmadik aspektust szűk értelemben gazdaságnak, hiszen mindhárom vetület alapja gazdasági, de ez az, amelyik legközvetlenebbül a gazdasági szférában nyilvánul meg.)

A probléma tehát, amivel eddig foglalkoztunk, a kérdéskörnek csupán egyik, igaz leginkább szembetűnő vonatkozása, ami bizonyos szempontból csak kifejeződése, explicit

megnyilvánulása a másik két vetületnek. Általában elmondható, hogy a három megnyilvánulási forma kölcsönösen meghatározza és tükrözi egymást, ezen belül azonban a gazdasági marginalizáció az, ami alapvető, meghatározó jellegű. Mivel a regionális és a gazdasági szerkezet kérdései messze túlmutatnak ezen írás keretein, a továbbiakban csak néhány, a mi szempontunkból jellemző mozzanatot emelünk ki közülük a fentiek alátámasztására.

A regionális marginalizáció

E helyen érdemes megjegyezni, hogy a marginalizáció természetesen értelmezhető nemzetközi szinten is mint egyes országok, országcsoportok marginalizálódása a világgazdasági színtéren. A két aspektus természetesen nem független egymástól, de ez a vonatkozás már messze túlmutat e tanulmány keretein.

A Casanova által belső gyarmatosításnak nevezett folyamat eredménye a termelés, népesség, jövedelem, erőforrások egyenlőtlen elosztása az ország különböző területei között. Egyes körzetek – a nagy ipari városok, kikötők és környékük – kiemelkedő szintet érnek el, vezető szerephez jutnak az ország gazdasági-társadalmi-kulturális életében. Ez a kiemelt pozíció gazdasági monopóliumokon, a központ számára előnyös aránytalanságokon alapul. A többi terület háttérbe szorul, és az exponált termelési-hatalmi központok alárendeltjeként funkcionál. Ez a helyzet egyebek közt kifejezi a mezőgazdaság válságát, a latin-amerikai urbanizációs folyamat sajátosságait, a város-falu közötti munkamegosztás történelmi jellegzetességeit, legfőképpen azonban a gazdaság belső strukturális aránytalanságait. A területi munkamegosztás fejletlenségében a gazdasági központi munkamegosztás fejletlensége fejeződik ki; az elmaradott területek „magukba zártan”, sokszor az önellátás szintjén, a fejlettebbek pedig kifelé fordulva, a világgazdasághoz kapcsolódva funkcionálnak.

Az elkülönülés persze viszonylagosan értendő; egy olyan egyenlőtlen munkamegosztást takar, amelyben a fejlett terület elszívja az elmaradott hátország potenciális növekedési forrásait, elsősorban a munkaerőt, a megtermelt értéktöbbletet, többlettőkét, beruházási forrásokat. Az elszívásnak egészen direkt formái tárhatók fel – a területi fejlesztésre irányzott pénzösszegek eltérő nagyságától, a területenként eltérő infrastrukturális ellátás, jövedelem- és árviszonyok különbözőségéig. Venezuelában a 20-ból „tizenegy állam adja az össztermelés 73%-át. Nincs átfogó mezőgazdaság-szabályozási terv, ami az ország ökológiai jellegzetességeihez igazodna. A faluból városba menekülés azt tükrözi, hogy a falu képtelen munkát biztosítani a népesség számára. 1958-ban a falusi lakosság aránya 50% volt, 1971-ben már csak 29%, 1978-ra 25% maradt.”²⁶

A falu képtelen munkát adni a népességnek, ugyanakkor hatalmas megműveletlen területek vannak, és az élelmiszerellátás enyhén szólva nem kielégítő. Ez a tény, akárcsak a gazdaságban a kihasználatlan tőkekapacitások mellett fennálló óriási munkanélküliség, arról tanúskodik, hogy a súlyos problémák mélyén *nem a szűkösség, hanem az elosztás strukturális aránytalanságai húzódnak meg*. „A legnagyobb és legkisebb egy főre jutó

jövedelmű régiók közötti arányszám 35,5:1. A lakosság 20–30%-a él olyan körzetben, ahol a jövedelemátlag alacsonyabb, mint az országos átlag fele.”²⁷ Az egyes területek közti jövedelmi aránytalanságokat tovább differenciálja a sajátos kereskedelmi hálózat, a régiókként eltérő árviszonyok is. Amíg a termék eljut a fogyasztóig, közvetítők egész láncolatán fut végig, aminek következménye a nagyfokú árdrágulás, ráadásul területenként eltérő mértékben. Egy jellegzetes példa: a tej, mint alapvető élelmészeti cikk esetében a kereskedelmi ár és a helyi viszonyoktól függően az ár 54–114%-a között mozog.”²⁸

A szűk értelemben vett gazdasági marginalizáció

A sokszektorú, függő kapitalista gazdaság működési mechanizmusában általában megfigyelhető az a tendencia, hogy a gazdaság egy része, elsősorban a tradicionális iparban, többnyire kis, vagy középtőkével működő, hazai piacra termelő, alacsony termelékenységű üzemek marginális pozícióba szorulnak. Bár az osztályadalmi termelésnek csak kis hányadát produkálják, létükre szükség van, részben a hazai piac bizonyos szükségleteinek kielégítése céljából, részben mert a fejlett, modern szektornak a legkülönbözőbb formákban alárendelve lehetőséget nyújtanak értéktöbblet-átiszivattyúzásra. A gyenge, kis hatékonyságú gazdasági egységek előtt lényegében két lehetőség áll: tönkremenni a konkurrenciában és ezzel direkt módon hozzájárulni a domináns szektor egyre erősödő tökekoncentrációs és centralizációs folyamataihoz, illetve a lét és a nemlét határán egyensúlyozva indirekt módon szolgálni ugyanezt.

Mivel gazdasági erejük, beruházási, fejlesztési lehetőségeik rendkívül csekélyek, ezek az üzemek a fennálló feltételek között a kíméletlen rablógazdálkodást választják, a legkülönbözőbb, sokszor gazdaságon kívüli eszközöket is felhasználva. Igen sokszor ezen a ponton kapcsolódik egymáshoz a gazdaságilag marginalizált közép- és kisipar és a marginálisok sajátos háttérgazdasága.

„A maquila egy lehetséges túlélési forma a tradicionális szektorban működő kis- és nagyvállalatok számára. Mivel nem képes modernizálni a technikát, . . . hogy versenyképessé váljon, . . . a vállalat arra törekszik, hogy minél több munkaerőt szívjon fel minél alacsonyabb bérért, hogy ilyen rejtett formában csökkentse a termelési költségeket . . . sokszor pusztán szóbeli megállapodás van a termelők és a munkaerő/vásárlók között . . . léte a sok felesleges munkaerőnek és a munkaügyi törvények lazaságának köszönhető . . .”²⁹

A marginális helyzetű iparágak, üzemek alárendeltsége sokszor egészen direkt formában is realizálódik, amikor szinte „hűbéresi viszonyban”, közvetlenül kötődnek az alávető szférához. „. . . szintén maquilának hívják azokat az üzemeket, amelyeket formálisan hoztak létre, nagyobb cégekkel kötött megállapodások alapján dolgoznak, és ők maguk nem értékesítik saját termelésüket.”³⁰

A gazdasági marginalizáció méretei, – akárcsak a két másik aspektusé – megglehetősen kiterjedtek. Az 1975-ös statisztikai évkönyv adatai szerint a 7386 ipari termelőüzemnek 63%-a tartozik a kisiparba, 27,2%-a közepes méretű, 8,5%-a nagyüzemek

aránya Az első kategóriába az 5–20, a másodikba a maximum 100, a harmadikba az ennél több munkást foglalkoztató üzemeket sorolják. A nagyipar koncentrálna az iparban foglalkoztatottak 58%-át, az ipari bérek 65%-át, és az ipari termelési érték 75%-át. Az értékesített termelésen túl befolyó egyéb jövedelmek (hitel, költségvetési támogatás, adományok stb.) 72%-a áramlik ide. Ezzel szemben a kisiparra 7, a közepesre 18% jut. A kisiparban, ahol a munkások 14%-a dolgozik, akik a bérek 11%-án osztoznak, az összes ipari termelési értéknek mindössze 6%-át állítják elő (az ipari üzemek 60%-ában). Óriási a szektorok közötti termelékenységbeli eltérés. A kisipar által előállított termelési értéknek a nagyipar nem egészen 4-szer annyi foglalkoztatottal, 25-ször termel többet. A két szféra közti bérddifferencia-szorító 9,03.

A statisztika négy csoportba sorolja az iparágakat: hagyományos (élelmiszer, ital, dohány, textil, ruházat, bőr, cipő, fa, bútor) közbülső, (papír, kémia, olaj- és szénszármazékok, gumi, nem fém alapanyagú ásványi anyag feldolgozó iparok) gépipar, (fémfeldolgozás, gépgyártás, elektromos gépek, jármű) és egyéb iparágak. A teljes ipari termelés megoszlása üzemnagyság szerint: nagyipar 77%, középipar 17%, kisipar 6% (kerekített értékek). Az ipari termelés megoszlása iparágak szerint: hagyományos iparok 33%, közbülső 49%, gépipar 13%, egyéb 5%. A számok alapján érdekes feltételezésekhez juthatunk az üzemnagyság és az iparágak közti megoszlás összefüggéseiről. Úgy tűnik, (sajnos ezt tételelesen bizonyító forrásmunka nem állt rendelkezésre), hogy szinte valamennyi iparágban képviselteti magát az erős, koncentrált nagyipar, emellett azonban számos kisüzemi egység is kiveszi a részét a termelésből. A monopóliumhelyzet szilárdságát tehát a számos alávetett, kis tőkeerőjű, kis súlyú üzemre történő támaszkodás is biztosítja. A kisipar pl. mindössze 9%-át termeli a hagyományos ipar összes termelésének, holott összes termelési egységének 53%-a dolgozik itt. A nagyipar összes termelésének 40%-a folyik a hagyományos iparban, és termelési értékének 68%-át adja. A kisipar képviselteti magát a legfejlettebbnek tekinthető gépiparban is, s bár részesedése mindössze 6%, egységeinek 15%-a dolgozik itt, minden bizonnyal fejlett vállalkozások kisegítőjeként.³¹

Mindezek alapján megállapítható, hogy a marginalizáció egy igencsak széles hatókörű – különböző módokon, de a társadalom, gazdaság egészét érintő – összetett folyamat. Nemcsak méretei, de az egész jelenség jellege is utal arra, hogy mindez nem vezethető vissza egy okra, pl. az erőltetett, tőkeigényes felhalmozási folyamatra, illetőleg a függő tőkés gazdaság általános jellegzetességeire. Véleményem szerint a Venezuelában végbe-menő marginalizációs folyamatnak közvetlenül három oka tárható fel:

1. Egy torz, félbeszakadt, eredeti tőkefelhalmozás-jellegű folyamat

Már említettük, hogy a marginalizáció jelenségei a 30–40-es évektől, az ország modernizálódásának kezdeteitől nyomon követhetők. Nagyjából ekkor indul meg – és lényegében mind a mai napig zajlik – egy többé-kevésbé az eredeti felhalmozásnak megfelelő, tehát a tőkeviszonyt megteremtő folyamat. Mivel azonban ennek kerete egy torz és függő gazdasági szerkezet, az egész folyamat csak részlegesen és igencsak sajátos formában játszódik le. Az eredeti felhalmozás két lépcsője – a hagyományos struktúrák

főlbomlasztása, majd e struktúrák két elemének, a munkásnak egyrészt, a felhalmozott termelőeszközöknek másrészt, új, tőkés módon való összeillesztése közül lényegében csak az első folyamat játszódik le, a másik csak részleteiben, ahogy a függő, alárendelt gazdaság korlátozott szükségletei megkövetelik.

Logikailag ebbe a folyamatba illeszthető a felgyorsult urbanizáció, a falu elnéptelenedési folyamata éppúgy, mint a városi iparban lezajlott gyors tőkekoncentrációs folyamatok, vagy a szűk városi proletariátus kialakulása.

2. *A kőolaj-szektor monokultúrás szerepén alapuló gazdasági konjunktúra*

Venezuela gyors gazdasági fellendülése egy elmaradott agrárországban, döntően külső tényezők (USA, II. világháború) által ösztönözve indult meg. Mivel az egész modernizációs folyamat a kőolaj-szektor monokultúrás fellendítéséből, azt szolgálóan indult el, szükségszerűen a kelleténél jóval nagyobb súlyt kaptak a kőolaj-ipar technológiai sajátosságai. A magas tőkeösszetételű, kevés kvalifikált munkaerőt igénylő húzószektor felfejlesztése nyilvánvalóan nem járt a foglalkoztatottsági problémák csökkentésével. Másfelől a hirtelen, főleg külső tényezőknek – tehát döntően nem egy belső evolúciós folyamatnak – köszönhető fellendülés, és az ebből származó hatalmas jövedelmek „váratlanul” érték a gazdaságot, így, főként az első időszakban, a gazdaság arányos átstrukturálása helyett az eddigi rendellenességek, strukturális egyenlőtlenségek felszínre kerüléséhez és fölnagyítódásához vezettek. Napjainkra a kőolaj abszolút monopóliuma csökkent ugyan, de a fejlesztés jellege nem változott: a TTF korában a gazdasági felzárkózást célzó importtechnológia ugyancsak tőke- és nem munkaerőigényes.

3. *A strukturális válság érlelődése és kibontakozása*

Ez a harmadik, átfogó érvényű folyamat, amibe a marginalizációs tendenciák beágyazódnak. A válság, amelynek kezdeti megnyilvánulásait Kollár a 40-es évekre teszi, a 70-es évekre jut el a teljes kibontakozáshoz, mintegy összefoglalva, koncentrálvá Latin-Amerika tőkés fejlődésének alapvető konfliktusait. Az érett válság olyan mozzanatai – mint a növekedés ágazati aránytalanságainak kiéleződése, a krónikus kapacitáskihasználatlanság, az infláció és a növekvő munkanélküliség – felerősítik a gazdasági, regionális és szociológiai marginalizáció jelenségeit, egyre akuttabb problémává mélyítve őket. Röviden összefoglalva ezek azok a tényezők, amelyek a venezuelai marginalizációs folyamatokat közvetlenül előidézték. A vizsgálódás ezen pontján merül föl a kérdés: vajon van-e ennél mélyebben fekvő, általánosabb érvényű összefüggés, ami a marginalizációt e konkrét tényezőkön túlmenően Venezuela, Latin-Amerika tőkés fejlődésének szükség-szerű, jellegzetes vonásává teszi?

Marginalizációról önmagában véve beszélni azt jelenti, hogy egy összetett probléma egyik vetületéről beszélünk csupán. Csak, ha a marginalizációval szembeállítunk egy másik pólust, amihez képest, amivel kialakult viszonyban valamely terület, népességcsoport, gazdasági szféra a peremre szorul, – csak akkor ragadjuk meg a probléma egészét. Ezért, ha a marginalizáció még mélyebben meghúzódó gyökereit próbáljuk kitapintani, azt a

mechanizmust kell föltárni, amely a gazdaság, a társadalom egészében egyenlőtlenítő hatást fejt ki, meg-megbontva, egymásnak alárendelve az egyes részelemeket. Hipotézisem szinte ez az egyenlőtlen fejlődés törvénye, ami sajátos módon érvényesül az elmaradottság gazdasági viszonyai között. Ez az egyik – valószínűleg nem egyetlen – olyan belső működési mechnaizmus, ami az osztársadalom marginalizációs folyamatát, és ennek sajátos megnyilvánulásait szükségszerűen kiváltja. A továbbiakban rendkívül vázlatosan megkísérlem összefoglalni az egyenlőtlen fejlődés elméleti koncepcióját, és néhány támpontot adni a hipotézis lehetséges kidolgozásához.

Az egyenlőtlen fejlődés törvénye

A marxi gondolkörben az egyenlőtlen fejlődésre vonatkozó utalások négy csoportban foglalhatók össze;

1. Az egyenlőtlen fejlődés törvénye mint módszertani alapelv. Ezt a Marx szemléletéből, módszeréből szervesen következő alapelvet Lukács a következőképpen foglalja össze: „Az itt a döntő, hogy a gazdaság fejlődése újból és újból, mondhatnánk folyamatosan új helyzeteket terem, amelyekben a résztvevő embercsoportok (a törzsektől egészen a nemzetekig) objektíve és szubjektíve egyaránt nagyon különböző képességekkel rendelkeznek a helyzetek megvalósítására, feldolgozására, elősegítésére stb. Ez szükségképpen újból és újból felborítja viszonylagos, nagyon gyakran igen kényes egyensúlyukat. (. . .) A tendencia erejét még tovább fokozza, hogy a gazdasági fejlődés tempójának ilyen különbözőségei újból és újból politikai, katonai területre csapnak át.”³²

2. Egenlőtlen fejlődés az egyes országok egymáshoz való viszonyában, a történeti fejlődés folyamán.

Marxnak számos, elsősorban a német, amerikai, orosz fejlődéssel foglalkozó írásában merül föl az a nézet, hogy az egyes országok szükségszerűen más-más fejlődési utakat járnak be, aminek alapján a köztük kialakult munkamegosztási rendszer szükségszerűen hierarchikus. Arra a konkrét esetre vonatkozóan, amikor egy adott ország gyorsabb ütemű fejlődéssel megelőzi a másikat, többször utal az ún. másodlagos formációk, pl. az észak-amerikai kontinens fejlődésére, ahol is a gyors fejlődés oka az adaptáció, a már kiküzdött eredmények – technológiák, felépítményi elemek, struktúrák, eszmék stb. – rugalmas átvétele, elsajátítása. (Ezt a gondolatot általánosítja Samir Amin, amikor azt mondja, hogy minden társadalmi forma a perifériájából haladhat meg.) Ez az önmagában pozitív mozzanat egyébként visszajára is fordulhat, pl. a már említett esetben, tőkeigényes technológia feltétel nélküli importjánál egy munkaerőtöbblettel küszködő gazdaságban.)

3. A gazdasági alap és a felépítményi elemek fejlődésének egyenlőtlen viszonya.

Ez a mozzanat számunkra annyiban fontos – Marx többször utal rá –, hogy nincs egyértelmű, determinisztikus viszony a két szféra között, (amire szerzőink közül Sandoval is utalt), hanem egy élő, összetett interdependencia áll fenn, és számos esetben a politikai elem „megelőzi” a gazdaságit.

4. Egyenlőtlen fejlődés a tőkés gazdaságban, az értéktörvény működési mechanizmusában.

„... az a tőkés, aki a tökéletesített termelési módot alkalmazza, a munkanapnak nagyobb részét sajátítja el a többletmunkára, mint ugyanazon üzletág többi tőkése. Ez a tőkés az egyes esetben teszi azt, amit a tőke nagyban és egészben tesz a relatív értéktöbblet termelésekor. Másrészt azonban ez az extra értéktöbblet eltűnik, mihelyt az új termelési mód általánossá lesz, és ezzel az olcsóbban termelt áruk egyéni értéke és társadalmi értéke közti különbség eltűnik. A munkaidő által való érték meghatározásnak ugyanaz a törvénye (...) versenytársait a konkurrencia kénysztörvényeként hatva rászorítja az új termelési mód bevezetésére.”^{3 3}

Lenin, noha az összes Marx által említett mozzanatot érinti valamilyen formában, leginkább az utolsó mozzanatot bontja tovább, és alkalmazza kora gazdasági és politikai viszonyaira. Véleménye szerint az egyenlőtlen fejlődés a kapitalizmus feltétlen törvénye. (Lukács szépen bizonyítja ezt azzal a tétellel, hogy a tendencia a kapitalizmust megelőző szakaszban ha létezett is, nem volt reális tere, csak az első „valóban társadalmi termelés”, a világtörténelmet létrehozó kapitalizmus viszonyai között bontakozhat ki a maga teljességében.) A törvény végső soron a tőkés árutermelés belső összefüggéseinek és ellentmondásainak külsővé válása, kifejeződése a világméretűvé vált tőkés piac, gazdaság viszonyai között. A tőkés árutermelés belső ellentmondásai nyernek mind újabb mozgásformákat, az egyenlőtlenítő mozgás mind szélesebb „amplitudóval” mozog. Lenin kiindulópontja a fejlett tőkés országok közti politikai vetélkedés gazdasági alapjának vizsgálata.

„Egészében véve a kapitalizmus hasonlíthatatlanul gyorsabban növekszik, mint azelőtt, de ez a növekedés általában mind egyenlőtlenebbé válik. Sőt, az egyenlőtlenség – többek között – a legnagyobb tőkeerejű országok rothadásában is megnyilvánul. (...) Az egyes vállalatok, az egyes iparágak, az egyes országok fejlődésének egyenlőtlensége és ugrásszerűsége a kapitalizmusban elkerülhetetlen.”^{3 4}

Lenin Anglia világtörténelmi kiugrásának körülményeit vizsgálva megállapítja, hogy ennek alapja az a monopolpozíció volt, amit az ország mint „a világ műhelye” élvezett. Egészen más típusú monopólium az, ami a XX. század küszöbén alakul ki, egyrészt a fejlett tőkésországok nagytőkéseinek szövetségeként, másrészt a tőkefelhalmozásban legelőbbre járó országok kiváltságos helyzeteként.

„Ez már nem a kis és nagy, nem a technikailag elmaradott és a technikailag fejlett vállalatok konkurrenciaharca. Ez már azt jelenti, hogy a monopolítottokékat eltiporják azokat, akik nem vetik alá magukat a monopóliumnak, a monopólium nyomásának, önkényének. (...) A kapitalizmus fejlődése odáig jutott, hogy az árutermelés továbbra is „uralkodik”, és az egész gazdaság alapjának számít ugyan, de a valóságban már alá van ásva, és a hasznót a pénzügyi fortélyok „zsemijei” föllozlik le.”^{3 5}

Összefoglalva a klasszikusok által nyújtott szempontokat, megállapíthatjuk, hogy az egyenlőtlen fejlődés törvényszerűsége két mozzanatra bomlik: 1. az egyes üzemek, iparágak, országok egyenlőtlen ritmusban fejlődnek, egyesek előretörnek, mások lemaradva az előbbieket függvényeivé válnak, 2. – a gazdaságba „beépített” felzárkózási mechanizmus működése révén azonban ezek a pozíciók nem szükségszerűen stabilak;

alapjuk valamilyen *mulandó* gazdasági vagy politikai monopólium. (monopólium mint helyzeti előny, kivételesen kedvező pozíció.) A törvény „tisztá” működési formájában tehát az előnyös helyzetet mindig más üzem, iparág, ország élvezheti.

Hipotézisem szerint a függő, perifériás fejlődési utat bejárt tőkés társadalomban az egyenlőtlen fejlődés törvényének *egyidejű* rendkívül kiélezett formában történő *megvalósulása és megsértése* érvényesül. *Érvényesül* a törvény, mégpedig fölöttébb drasztikusan, hiszen a bázis maga is egy sokszektorú, rendkívüli aránytalanságokkal terhelt társadalmi egész. Az eltérő fejlettségű régiók, gazdasági szektorok különböző módokon képesek reagálni az egész országot, vagy kontinenst érő egységes hatásokra is, ami tovább fokozza a fejlődési differenciákat. Egészen másként képes válaszolni a világgazdasági kihívásra egy, a hagyományos struktúrákat őrző mezőgazdasági ország, mint egy többé-kevésbé iparosodott alcentrum; változó következményekkel jár az infláció, az energiaválság, de még egy földrengés is a különböző fejlettségű, eltérő problémákkal küszködő régiókban. Illusztrációként egy konkrét példa: szintén az egyenlőtlenítő tendenciákat erősítik a tőkeberuházások mozgásai. A tőke oda áramlik, ahol a leghatékonyabban értékesül, ahol már adott bizonyos fejlettségi szint, infrastrukturális ellátottság, felhasználható munkaerő stb. — tehát a fejlődésben élen járó területekre. „... Az ipari tőke a »legkisebb ellenállási vonalak« mentén történő bővülésének és fejlődésének (felhalmozódásának) oka az, hogy a meglévő állótőke/befektetések maximális jövedelmezőségét (...) szüntelenül összhangba kell hoznia a tevékenységnek a legjövedelmezőbb területek felé történő fejlesztésével, tehát a termelési potenciál növekedésével.”³⁶

A függő, torz gazdasági szerkezet feltételei azonban nem, vagy csak *korlátozott mértékben* teszik lehetővé az egyenlőtlen fejlődés másik aspektusának, az *előnyös pozíciót élvezők szüntelen szerepváltásának a megvalósulását*. Latin-Amerika a világpiacba történt bekapcsolódása óta mindig függő helyzetben volt, s noha maga a külső hatalomtól való politikai vagy gazdasági függés formája szüntelenül megújult, s változtak maguk a külső hatalmak is, a függő pozíció, s ebből kifolyólag a hátrányos helyzet és a konkurenciaharcotól való elzártág (vagy jobb esetekben annak adminisztratív korlátozása), mindvégig adottság maradt, nemcsak a kontinens mint egész, hanem egyes régiói gazdasági vállalkozásai számára is. A külső függés olyan direkt gazdasági következményei mint a monokultúra, de főleg az enklávégazdaság pedig természetüknél fogva kizárják a felzárkózás, a verseny lehetőségét.

A XIX. század végén új, lényegi változás következik be a függés jellegében a külföldi működőtőke behatolásával. Ez a tőke már valamilyen szinten monopolizált formában jelentkezik, így a kvázirendszerre szerveződő tőkés gazdaság eleve monopolisztikus formában alakul ki. A függés motívuma így fonódik össze a monopólium Lenin által ismertetett, a tőkés árutermelés alapvető törvényszerűségeit csorbitó hatásával, s a kettő együttesen gátolja a felzárkózási mechanizmus kibontakozását. Az egyenlőtlen fejlődés törvénye tehát érvényesül, de meglehetősen sajátos módon a függő, perifériás tőkés gazdaság viszonyai között. Ennek a sajátos, megsértve érvényesülő mechanizmusnak egyik következménye a társadalmi-gazdasági marginalizáció. Nem tekinthető valamilyen véletlen, esetleges működési hibának, a rendszer jellegéből fakad, mint „normális” működésének szükségszerű következménye. Ebből egyúttal az a következtetés is adódik, hogy a probléma megoldása ténylegesen nem lehet más, mint ennek a struktúrának a gyökeres megváltoztatása, de ez már egy másik problémakör.

- 1 *Berger John* A paraszti tapasztalat és a modern világ Valóság, 1979/9 113 old
- 2 *Inotai Andras* Adalekok a fejlődő országok gazdasági fejlődéséhez és világgazdasági jelentőségehez Kulpolitika, 1981/2
- 3 *Economic Survey of Latin America*, 1977 U N Santiago Chile, 1978 480 old
- 4 *Van Dam Andre* El futuro de America Latina Revista de Politica Internacional, 1978 155 Num Madrid, 181 old
- 5 *Chossudovsky, Michel* La miseria en Venezuela Mapa de la pobreza Hermanos Vadell Valencia, 1977 11 old
- 6 *Figuera, Brito* Venezuela XX ova veka Nauka, Moszkva, 1969
- 7 Chossudovsky i m 229 old
- 8 Berger i m 112 old
- 9 Gomez Labarka Amaritarta A latin amerikai nepek fő ellensege Beke és Szocializmus 1979 11 sz 77 old
- 10 Peldaul Nem ipari jellegű városi proletariatus, infraproletariatus In Kerekes György Kubatol Chileig Kossuth 1974 374 old A modern szektoron kívül rekedő növekvő számú népesség In Kollar Zoltan Latin Amerika társadalmi gazdasági szerkezete és gazdasági ellentmondásai Kandidatúsi értekezés Bp 1978 12 old Felpoletariatus, elopoletariatus Marton Imre Eszmék és tevézmék a harmadik világban Bp 1969 141 old
- 11 *Sunkel Osvaldo* Fejlettség, fejletlenség fuggóság, marginalitás és regionális kiegyensúlyozatlanság In Adam Gy (szerk.) Latin Amerika a vihársarok c. kötetben KJK Bp 1972 219 old
- 12 *Sotelo Ignacio* Sociologia de America Latina Madrid, 1972 132 old
- 13 *Frank, Andre Gunder* Ki a közvetlen ellenség? Fejlődésatlányok 3 Bp 1978 44 old
- 14 *Cardoso Fernando* Cuestiones de Sociologia del desarrollo en America Latina Santiago, Chile 1968 42 old
- 15 *Petrás, F James* Class Structure and its effects on Political Development Nyersfordítás 13 old
- 16 *Marton Imre* A marxizmus meggyökereztetésének és meggyökerezésének néhány elméleti kérdése a fejlődő világban (Kézirat) 27 old
- 17 Jose Nun t idezi Sandoval, Roberto Parra Marginalidad y subdesarrollo In Las migraciones internas (Marginalizacio és elmaradottság A belső migrációk c. kötetben) Editado por Ramona Cardona Gutierrez, Bogota, 1970 227 old
- 18 Sotelo i m 134 old
19. Anuario Estadístico de Venezuela 1975
- 20 *Galeano Eduardo* Latin Amerika nyitott erei Magveto 1971 442 old
- 21 Chossudovsky i m 215 old
- 22 *Romeo Carlos* Las clases sociales en America Latina Nyersfordítás 43 old
- 23 *Fanon Franz* A Föld rabjai In Marton i m I 213–154 old
- 24 Engels A munkaształy helyzete Angliában MEM/2 Kossuth 1958 577 old
- 25 Kollar i m 158 old
- 26 Perspectiva Democratica 8 old
- 27 Kollar i m 158 old
- 28 Chossudovsky i m 89 old
- 29 Casimir La problemática de los mercados regionales de trabajo In Lomnitz, Larissa Mecanismos de articulacion entre el sector formal y el sector informal urbano Revista Mexicana de Sociologia 1978 No 1 145 old Anuario Estadístico i m
- 30 Lomnitz i m 145 old
- 31 Forras Anuario Estadístico i m
- 32 *Lukács György* A társadalmi lét ontologiaja 1 Történelmi fejezetek Magvető Bp 1976 384–385 old

33. Marx: A tőke. I. köt. MEM/23. Kossuth, Bp. 1967. 299. old.
34. Lenin: Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka. Lenin Összes Művei Kossuth, 1972. 341. old.
35. U.o. 309–310. old.
36. Delilez, Jean-Pierre: A monopóliumok. Kossuth, 1973. 42. old.

A mexikói „hivatalos” párt megalakulása és 1938-as átalakítása

Mexikóban a politikai hatalom az Intézményes Forradalmi Párt (Partido Revolucionario Institucional – PRI) kezében van. Ez a párt irányítja Mexikó politikai életét 1929-től napjainkig. Tanulmányunkban a párt megalakulását és 1938-as átalakítását kísérjük nyomon, amely során kialakultak végleges szerkezeti és szervezeti formái. (1938 után csak 1946-ban történt változás, amikor a pártból eltávolították a hadsereg képviselőit és a párt nevét Intézményes Forradalmi Pártra változtatták.)

A „hivatalos” párt megalakulásának történelmi körülményei

Alvaro Obregón megválasztott elnök halálával (1928)¹ az 1920-ban általa elkezdett, majd P. Elias Calles elnök (1924–1928) által folytatott konszolidációs folyamat új szakaszához érkezett. Ez 1910–1917-es polgári demokratikus forradalom (és polgárháború) után a konszolidáció legfontosabb feladata a gazdaság helyreállítása és fellerősítése volt.

A politikai konszolidációt hosszú időn keresztül akadályozták a forradalom alatt felerősödött regionális érdekek, a központi kormányzattal szemben a helyi katonai és politikai vezetők hatalmát biztosítva. Ezen a helyzeten jelentős mértékben javított a De la Huerta-féle felkelés leverése.² De la Huerta 1923–1924-es felkelését a hadsereg egyharmada támogatta. A mexikói hadsereg 318 tábornoka közül 102 állt át a lázadók oldalára. A felkelés leverése után a győztes Obregón 54 tábornokot kivégeztetett, illetve leváltott. Helyükre saját embereit nevezte ki. Hasonló méretű tisztogatásra került sor az egyes tagállamok kormányzói, vezető politikusai között. De la Huerta felkelése után a forradalomból győztesen kikerülő erők (köztük a forradalom után átszervezett hadsereg) elismert vezetője, mexikói szóhasználatul caudillója, Obregón tábornok-elnök lett.

A hadseregben végzett tisztogatások nagymértékben csökkentették a forradalommal hatalomra került nemzeti burzsoá és kispolgári rétegek fő ellenfelének a latifundistáknak és az egyháznak a hadsereg támogatásával (vagy abból kiindulól) ellenforradalomhoz fűzött reményét.

A nemzeti burzsoázia gazdasági és politikai szempontból még gyenge volt. A hatalom csúcsán Obregón és Calles elnök is a forradalom után kialakult erőegyensúlyt felhasználva a bonapartizmusra emlékeztető³ kormányzási formát valósított meg, amelyben a kormány a különböző erők között lavírozva igen árnyalt szövetségi politikát igyekezett megvalósítani. A nemzeti burzsoázia erősödésének alapvető feltétele a belső piac szélesítése volt. Ezt elsősorban a latifundiumok felosztásával egy meglehetősen radikális földreform végrehajtásával kívánta elérni, amely egyúttal azt is biztosította, hogy a

földhöz juttatott parasztság szükség esetén fegyverrel is megvédje a rendszert. A föld-reform azonban meg is osztotta a parasztságot.⁴ Ugyanis a mexikói földreform egyik sajátossága az volt, hogy több szakaszban hajtották végre. Igen hosszú és bonyolult volt a földhözjuttatás „mechanizmusa”. A fentiek azt eredményezték, hogy a parasztság egyes rétegeiben, illetve egyes körzetekben, ahol a földreform dinamikája az átlagosnál is lassúbb volt, az elégedetlenség jó táptalajnak bizonyult a központi kormánnyal szembenálló ellenséges propaganda számára. Az elégedetlen parasztság adta az 1926-ban kitört ún. cristero felkelés tömegbázisát. A cristero felkelés volt a központi kormány elleni legnagyobb méretű „civil” megmozdulás a forradalom után. A felkelés vezetői a katolikus városi középrétegekből kerültek ki, akik mögött a katolikus egyház vezetői álltak. A cristero felkelés az 1926-os „egyházi sztrájk”⁵ után bontakozott ki és elsősorban Közép-Mexikó államaira korlátozódott. (A felkelőket az Éljen Krisztus Király! – Viva Kristo Rey – csatakiáltásuk nyomán nevezték cristeroknak.) A felkelők létszáma 1928 tavaszára 35 000-re nőtt. A központi kormány hadserege igen nehezen boldogult a gerilla taktikát választó, helyi terepviszonyokat ismerő, a lakosság egy – az egyház által fanatizált – részének támogatását élvező cristerok ellen. A szövetségi hadsereg létszáma ebben az időben 70 000 volt. Ezért a kormány fokozottabb mértékben kívánt támaszkodni a földhözjuttatott parasztok, az ún. agraristák fegyveres segítségére. 1928-végére már 30 000 agrarista állt fegyverben és szolgált a kormánycsapatok mellett helyi rendfenntartó erőként.⁶ A cristerok vezetői nyíltan a forradalom, illetve az abból származó új hatalom ellen léptek fel. Ezt hangsúlyozandó „új alkotmányt” adtak ki, amely visszavonja a forradalom legtöbb vívmányát.⁷

Obregónt 1928-ban ismét elnökké választották, mellette állt a hadsereg valamennyi vezetője, valamint a földhözjuttatott parasztság. A megválasztott elnököt azonban egy vallási fanatikus még beiktatása előtt megölte. Ezzel a forradalom utolsó nagy caudillója tűnt el a mexikói politikai élet színteréről; az az ember, akinek a tekintélye biztosította a hadsereg és a politikusok többségének hűségét a központi kormány iránt. Obregón halálával féltő volt, hogy újra kiújulnak a regionális- és pártharcok. A caudillo halálával kialakult politikai űrt nem lehetett az addigi hagyományokat folytatva hasonló tekintélyű személlyel betölteni. Elérkezett az az idő, amikor a személyek helyett a konszolidációt politikai intézményre lehetett és kellett bízni. Ennek felismerése tükröződik Calles elnök 1928. szeptember 1-i beszédében: „Talán első eset Mexikó történetében, hogy a kialakult helyzet legfőbb jellegzetessége az, hogy nincsenek ‘caudillók’. Ez lehetővé, sőt szükségszerűvé teszi, hogy az ország politikáját tényleges intézmények irányítsák, azaz ‘az egy ember országa’ helyébe létre kell hoznunk az ‘intézmények és törvények országát’... Véglegesen és határozottan kell szakítanunk a ‘caudillo kormányzás’ gyakorlatával és be kell vezetni az ‘intézmények korát’.”⁸

A konszolidáció folyamatában a legfontosabb politikai lépés a Nemzeti Forradalmi Párt (Partido Nacional Revolucionario – PNR) megalakítása volt. Obregón halála után a legsürgősebb feladat az volt, hogy a forradalomban hatalomra jutott legkülönbözőbb rétegeket, csoportokat a központhoz kössék és a regionális érdekek rovására a központi hatalmat (az államot) erősítsék. Ennek érdekében kellett létrehozni egy, a mexikói hagyományoktól elütő, pártot, amelynek programja tükrözi a polgári demokratikus

forradalom célkitűzését, de amelynek nincs egy kidolgozott „kötelező érvényű” ideológiája. Így a lehető legszélesebb körre terjedhet ki a párt vonzereje. Mielőtt a PNR megalakítását tárgyalnánk, át kell tekintenünk a hagyományos politikai pártokat 1929-ig.

Amikor a tárgyalta korszak politikai pártjait vizsgáljuk, mindenekelőtt egy megszorítást kell alkalmaznunk. Csak a legnagyobb és országos kiterjedésű pártokkal foglalkozunk. Mexikóban ugyanis 8 000(!) bejegyzett „párt” volt 1928-ban. (Ezen belül is az egyik legkisebb tagállamban, Mexico államban 200, magában a fővárosban 107 pártot tartottak nyilván.)⁹

Az 1917-es alkotmány lehetővé tette a pártalakítást. Sorra jöttek létre az egyes caudillok, politikai személyiségek körül a – legtöbbször helyi érdekű, választások alkalmával létrehozott, utána gyakran feloszlott – pártserű csoportosulások. Ezeknek a „pártoknak” a közös sajátosságait az alábbiakban foglalhatjuk össze: 1. nem voltak állandó csoportosulások; ideiglenes, valamilyen közvetlen célból (pl. helyi vagy országos választás) összeállt csoportok voltak. 2. Nem volt kidolgozott programjuk, amely alapján tevékenykedtek. 3. „Perszonalista” csoportosulások voltak, amennyiben egy-egy személy (és nem program) köré tömörült a tagság. A perszonalizmus nyomta rá bélyegét az országos méretű (vagy kisugárzású) pártokra is. Az 1916 végén született Liberális Alkotmányos Párt Obregón pártja volt. A vegyveres harcok elmúltával már nem lehetett hadsereg élén bevonulni a parlamentbe, ezért „alkotmányos” eszközök kellettek. Miután Obregón elnök lett, a párt már feleslegessé vált, mivel Obregón nem a pártra, hanem a hadseregre igyekezett támaszkodni. A Liberális Alkotmányos Párt „Obregón árnyékában” született és halt meg.”¹⁰

A Nemzeti Szövetkezeti Párt 1917-ben, a megalakulásakor már „keretprogramot” adott. A „szövetkezeti demokrácia” hirdetésével lépett fel. A földek és gyárak államosítását és azt követelte, hogy azokat adják át a dolgozók szövetkezeteinek. Az Obregónt támogató párt azonban vezetőinek személyes ellentétei miatt a huszas években fokozatosan elvesztette befolyását és részeire hullott szét, egy csoportja később belépett a PNR-be.

Gyakorlatilag pár hónappal élte túl a PNR megalakulását a Nemzeti Agrárpárt. Az 1920-ban alakult párt, amelynek a földreform megvalósítása volt a célja, szintén Obregónt támogatta. Obregón meg is kezdte a földreformot és ebben az időszakban a párt jelentős befolyással rendelkezett a földreform sorsát illetően. A párt vezetője A. Díaz Soto y Gama szemben állt Luis N. Moronessel a Munkáspárt vezetőjével, aki viszont Calles alatt iparügyi miniszter és Calles barátja volt. Így Calles és a Soto y Gama vezette Agrárpárt is szembekerült egymással. Természetesen ebben nemcsak a személyi ellentétek játszottak szerepet, hanem a nemzeti burzsoázia és a kispolgárság egyes köreinek (akik a fenti pártalakulatok mögött álltak) a gazdaság fejlesztése ügyében kialakított eltérő nézetei. (Pl. az Agrárpárt az indián falu- és földközösségek, az ejidók visszaállítását, Calles és csoportja pedig a paraszti kisbirtok elterjesztését szorgalmazta.) 1929-ben Calles elérte, hogy a párt elnökévé Leopoldo Reynosot nevezzék ki. Soto y Gama eltávolítása azonban hívei elpártolását is jelentette. Az agrárpárt így gyakorlatilag megszűnt, egyes részei beléptek a PNR-be.

A Munkáspárt vezetői többségükben a CROM vezetőkből kerültek ki. A CROM (Confederación Regional Obrera Mexicana – Mexikói Regionális Munkásszövetség) osztálybékét hirdető reformista vezetés alatt álló szakszervezeti központ volt, amely 1928-ra kiterjesztette befolyását a szervezett munkásság zömére. A szakszervezeti központ lapja a „CROM” szerint a taglétszám 1923-ban 800 000, 1925-ben 1 500 000. A Munkáspárt a CROM „politikai szervezete”-ként jött létre. A CROM ugyanis a „tisztá, politikamentes szakszervezeti mozgalom híve volt. A politikában azonban részt kívánt venni. Ezért hozta létre 1919-ben a Munkáspártot, amely tőle anyagilag is függött. A Munkáspárt (azaz a CROM) támogatta már Obregón elnököt, de működésének tetőpontjához.¹ Calles alatt érkezett el. (Morones iparügyi miniszter, több munkáspárti vezető magas állami tisztséget töltött be.) 1928-ban Morones indulni akart az elnökválasztási kampányban. Ez Obregón és a Munkáspárt (CROM) közötti ellenségeskedéshez vezetett. Az Obregón halála utáni légkör nem kedvezett a munkáspártnak és távol maradt a PNR-től.

A Kommunista Párt igen csekély létszámú volt a huszas években. Befolyása azonban jóval meghaladta taglétszámát. Különösen az ejidatariók (ejidóban dolgozó parasztok) körében volt jelentős a kommunisták hatása. Az ország legerősebb parasztszervezete – Nemzeti Parasztliga (Liga Nacional Campesina) is a Kommunista Párt befolyása, sőt 1929-ig Ursulo Galvánon, a liga vezetőjének személyén keresztül közvetlen irányítása alatt állt. A felsorolt pártokon kívül jelentősebb – kispolgári vezetés alatt álló - regionális pártok voltak még a Yucatáni Szocialista Párt, a Jaliscoi Liberális Párt, a Campechei Szocialista Agrárpárt, a Michoacani Szocialista Párt stb.

A forradalom ellenségeinek nyílt támadása (cristero felkelés), Obregón halála szükségessé tette, hogy az összes, a forradalomból győztesen kikerülő erőt (saját szóhasználatukkal a „forradalmárokat”, vagy a „forradalom családját”) tömörítsék. Mivel erre alkalmas országos méretű párt nem volt, meg kellett alakítani egy új pártot, amely a kormányzópárt igényével is fellépett. Az új szervezet feladata volt, hogy az országos ügyeket ne – az addig szokásos módon – fegyverrel, lázadással, felkeléssel oldják meg, hanem békés úton. Az új párt célja és legfőbb jelentősége a konszolidáció szempontjából éppen az volt, hogy fórumot biztosított a legkülönbözőbb beállítottságú csoportoknak a párbeszédre.

A fentebb jelzett pártviszonyokból és a mexikói valóságból következően a párt nem tevékenykedhetett egy szűk ideológiai bázis alapján. Mivel „gyűjtőpárt” volt, csak két belépési feltételt szabott meg: 1. A belépni szándékozó szervezet „nemzeti” legyen (azaz mexikói és ne „idegen” ideológiát kövessen – ez az „extrémnek” nyilvánított ideológiák, pl. a marxizmus és az azt valló Kommunista Párt ellen irányult.) 2. „Forradalmi” legyen, azaz fogadja el az 1917-es alkotmányt, amely szentesítette a magántulajdont, de lehetővé tette az államilag ellenőrzött földosztást, munkásvédő intézkedéseket helyezett kilátásba és amely előírta a természeti kincsek védelmét az idegen tőkével szemben. Ez a két követelmény fogalmazódik meg a PNR Szervező Bizottságának felhívásában is, amely nyomtatékosan aláhúzza „az összes forradalmi erő . . . egységes szervezetbe való tömörítésének” szükségességét és időszerűségét.^{1 2}

A PNR tehát a különböző helyi politikai pártok, egyes munkás- és parasztszervezetek részvételével alakult meg, „a hadsereg csendes, de mindig jelen lévő támogatásával” . . .¹³ A párt alapszabálya elismeri a tagszervezetek „abszolút autonómiáját” a helyi ügyek intézésében, egyben rögzíti, hogy „a PNR célja az, hogy a forradalmi erők egyesítése útján tartóssá váljon a Mexikói Forradalom győzelme után kialakult (társadalmi) rend iránti elkötelezettség . . .”¹⁴ A PNR legfelső szerve a konvenció, amelyben minden tagszervezet képviselteti magát. A tényleges hatalom azonban az egész pártot irányító, a követendő politika irányát, gyakorlatát megszabó Nemzeti Végrehajtó Bizottság kezében összpontosult, amely a burzsoázia képviselőit tömörítette. A még gyenge mexikói burzsoáziának azonban szüksége volt a népi erők támogatására a forradalom ellenzőivel folytatott harcban. A PNR-nek így nem lehetett megkerülni, hogy ne foglaljon állást a munkás- és paraszttömegek alapvető követelését illetően. Ezért a PNR alapszabálya elismeri az osztályharcot, amely nem lépi túl a törvényesség adta kereteket (azaz nem mutat túl a tőkés társadalmi renden), megerősíti, hogy harcol az alkotmány 123., azaz az ún. „munkásvédő” cikkelyének érvényesüléseért.

Az alapszabály külön is hangsúlyozza, hogy a PNR célja a latifundiumok felszámolása és „a foldeknek a parasztok között való szétosztása”. Sőt, hozzáteszi, hogy a földosztással párhuzamosan a mezőgazdaságban olyan feltételeket kell teremteni, amelyek biztosítják a kapott föld megfelelő kihasználását (technikai, pénzügyi segítséget helyez kilátásba.) Az alapszabály nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a hazai ipar fejlődését elősegítsék. Ezért a PNR azt javasolja, hogy csökkentsék az importot annak érdekében, „hogy a nemzeti ipar termékeit előnyösebben adhassuk el piacainkon”. A PNR vezetőségében domináló burzsoázia azonban megosztott volt e kérdésben. A hazai piacra termelők mellett erős és befolyásos volt a külföldi tőkével szoros kapcsolatot tartók, a külföldi tőkebefektetés előnyeit hangoztató körök befolyása. Ezt tükrözi a PNR alapszabályába bevett több, a nagytőkét támogató pont.

A PNR, bár elismeri az osztályharcot, azt a „törvényességen belül” kívánja tartani, oly módon, hogy „elérhető legyen egy igazságos egyensúly a termelés két összetevője a tőke és a munka között.” Az alapszabály a PNR legfőbb feladatául azt tűzi ki, hogy „a Forradalom fegyveres szakaszának elmúltával . . . minden erőt a nemzeti újjáépítésnek” szenteljen.

A PNR-be tömörülő pártok, szervezetek 1929. március 4-én aláírták az ún. Szolidaritási Paktumot, amelyben kötelezték magukat a PNR alapszabályában, szervezeti szabályzatában foglaltak betartására. Ezzel létrejött a forradalomból győztesen kikerülő erők állandó, nemzeti méretű, szervezeti kereteket öltött, jelentős népi támogatást élvező szövetsége.

A PNR tevékenységének fő vonásai a maximato (1929–1935) alatt¹⁵

A PNR megalakulása egyben a helyi katonai vezetők, politikusok hatalmának korlátozását jelentette. Ez természetesen kiváltotta a regionalizmus híveinek ellenállását. A PNR megalakulásával egyidőben (március 3) tört ki az Escobar-féle katonai felkelés. A felkelésben Gonzalo Escobar tábornok vezetésével részt vett több tábornok (katonai

közetparancsnokok) és a hadsereg 17 ezer katonája¹⁶. A felkelés hírére a kormány növelte a felfegyverzett parasztok létszámát és meggyorsította a földreformot. (1920–30 között Portes Gil elnöksége alatt 1 173 000 hektárnyi földet osztottak ki. Calles elnöksége alatt 1924–1928 között 3 088 000 hektár került felosztásra.)¹⁷ Katonai szempontból a fő veszély az volt, hogy Escobar csapatai egyesülnek a cristerokkal. A felkelés programja, a Hermosilloi Tervezet, szolidaritásáról biztosította a cristerokat, akiket – a Tervezet szerint – Calles „emberei azért gyilkolnak, mert... a lelkiismeret szent jogáért lépnek fel.”¹⁸

Escobar gyors győzelemre számítva azonban elmulasztott konkrét lépéseket tenni a cristerokkal való együttműködés előmozdítására. Sőt a cristerok ismételt kérésére sem küldött fegyvert. A cristerok pedig bizalmatlanok voltak az addig ellenük harcoló felkelőkkel szemben. A két fegyveres tábor területileg is jelentős távolság választotta el egymástól.

A PNR javaslatára a kormány Calles ex-elnököt nevezte ki hadügyminiszterré. A központi kormány, amelyet az USA is támogatott, az agraristák segítségével leverte a katonai felkelést. (A megtorlás ismét alkalmat adott a regionális érdekek képviselőinek fizikai megsemmisítésére.)

1929-ben megegyezés született a cristerok és a kormány között. A három éves fegyveres harc befejezését elősegítette a fokozott ütemű földosztás, az Escobar-féle felkelés leverése és az egyház félelme a fegyveres vereség utáni megtorlástól. A kompromisszumos megegyezés lényege az volt, hogy az egyház elismeri az 1917-es alkotmányt, a kormány viszont biztosítja – az alkotmány keretein belül – a lekiismereti szabadságot.¹⁹ A kormány, miután végzett jobboldali ellenfeleivel, elérkezettnek látta az időt, hogy visszaszorítsa a baloldalt. Mindenekelőtt a Kommunista Pártra mért csapást. A KP támogatta a kormányt az Escobar elleni harcában. A párt aktivistái nagy szerepet vállaltak az agraristák szervezésében. Ez azt eredményezte, hogy tekintélyük megnőtt és egyre több követőre találtak. A KP megerősödésétől tartó kormány – a jobboldali veszély elmúltával – a KP ellen propagandahadjáratot indított azzal a váddal, hogy a KP a megerősödést a hatalom megragadására kívánja felhasználni. Betiltották a KP működését, vezetőit bebörtönözték, aktivistái közül sokakat megöltek.²⁰ Az illegalitásba szorított párton belül bomlasztó tényező volt a frakciók megjelenése. A frakciók vezetőinek kizárása azonban a (főleg paraszti) tömegbázis radikális csökkenésével járt.²¹

A KP illegalitásba kényszerülésével, az Agrárpárt megosztottságával, majd 1929-beli gyakorlati megszűnésével, a PNR az ország legerősebb pártja lett, amely számára veszélyes ellenfelek nélkül kormányozhatta az országot. A PNR jelölte és választotta meg az ország elnökeit; Portes Gilt 1928–30, Ortiz Rubiót 1930–1932, Abelardo Rodriguezt 1932–1933, Lázaro Cárdenast 1934–1940.

A PNR révén a mexikói politikai életben egy sajátos hatalmi kettősség jött létre.²² Egyik oldalon a kormány, az ország elnökével az élen, a maga hatalmi apparátusával, a másikon a PNR vezetősége. A PNR vezetőségét Calles ex-elnök mint a „forradalmárok” legfelsőbb tekintélye, vezetője (Jefe Maximo de la Revolución – innen a maximato elnevezés) a háttérből irányította 1929–1935 között. A PNR-ben a hatalmi pozíciókban Calles hívei (= callisták) ültek, akik a lényeges kérdésekben előbb Callessal tárgyaltak és csak azután a kormánnyal. Calles tényleges hatalmát azonban nem ez, hanem a mögöt

álló hadsereg biztosította. Hatalma tudatában Calles a PNR vezetőségét felhasználva saját embereit nevezte ki, vagy választotta meg akár a Mexikói Egyesült Államok elnökének.²⁴

A maximum idő egybeesett az 1929–1933-as gazdasági világválsággal. A válság mexikói hatása keresztelte a callisták konszolidációs tervét. A Calles koré csoportosuló, a forradalom során és utána meggazdagodott katonatisztek, politikusok, akik pl. maguk is – ha nem is latifundisták, de – földbirtokosok lettek, a forradalom demokratikus vívmányainak (részleges és fokozatos) felszámolását óhajtották. Ehhez a csoporthoz csatlakoztak a kulföldi (főleg USA) tőkével szoros kapcsolatban álló finánciókés csoportok (pl a legerősebb ún. Monterrey csoport.) A nagybirtokosok, sőt a még szép számban meglévő latifundisták támogatását is élvezték a callisták, különösen 1930 óta, amióta Calles a földreform kudarcáról és „befagyasztásának” szükségességéről kezdett beszélni.

A forradalom során meggazdagodott, részben földbirtokossá váló katonatisztek²⁴ érdeke a földreform befejezéséhez fűződött. Ez fejeződik ki Calles több nyilatkozatában, amelyben a földreform befejezését sürgeti; az erjídőt csődnek nevezte és a kisbirtok előnyét hangoztatta.²⁵ A PNR vezetőségének egy jelentős részében a válság hatására jobbratolódás ment végbe. Ezzel szemben a munkás és paraszttomegek, akiknek terheit a válság súlyosbította, elfordultak korábbi jobboldali, reformista vezetőiktől és új, a tomegek problémáit megérteni képes, őket vezetni tudó baloldali szervezetek felé fordultak. Ezt a folyamatot a legszemléletesebben a CROM sorsán lehet bemutatni. Az 1928-ban több mint egy millió tagot számláló szervezet reformista, az osztálybékét hirdető vezetői képtelenek voltak a válság sújtotta tomegek követeléseinek hangot adni. Egyre több szakszervezet szakadt el a CROM-tól. (Jellemző a CROM vezetőségének osztálybékét hirdető politikájára, hogy a sztrájkok száma csökkent. (1920 = 173, 1921 = 310, 1924 = 136, 1925 = 23, 1927 = 16, 1928 = 7).)²⁶

A CROM-ból kivált szakszervezetek új, osztályharcos alapon álló szakszervezeti központot hoztak létre. 1933-ban megalakult a Mexikói Munkások és Parasztok Általános Szövetsége (spanyol nevének rövidítésével CGOCM), amely – mint Wittman Tibor írja – „minden gyengesége ellenére is forradalmi álláspontot képviselt.”²⁷ A CGOCM közvetlen célja a munkások napi harcának vezetése, távlati célja egy országos baloldali egységes szakszervezeti központ megalakítása volt. A CGOCM a tőkés rend felszámolását tűzte ki végsőül. Ezt a sajátos mexikói viszonyok között (az USA közelségét is figyelembe véve) szakaszonként és nem egycsapásra kívánta elérni.²⁸

A földreform lelassítása (O. Rubio alatt, 1930–1932-ben már csak 1 469 000 hektárnyi földet osztottak fel)²⁹ és beígért leállítására ellen tiltakozó parasztok megmozdulásai onkenyes földfoglalásokban oltottek testet. A több, mint két millió földnélküli peón, az erjídőföldek felparcellázására ellen tiltakozó parasztok érdeke éles ellentétben állt a földreform „befagyasztását” sürgető hivatalos politikai irányvonallal.³⁰

A gazdasági válság érzékenyen érintette a forradalom utáni időkbén létszámában megnőtt középretegeket. A középretegek igen erős képviselettel rendelkeztek a PNR-ben.

A válság hatására a PNR vezetőségén belül polarizáció ment végbe. A konzervatív callistákkal szemben kialakult egy másik csoport, amelyben a fő erő a nemzeti burzsoázia

progresszívebb szárnya, illetve a demokratikus gondolkodású kispolgárság képviselte. E csoport vezetője volt Lázaro Cárdenas tábornok. A Cárdenas köré tömörült ún. „baloldali ellenzék” szerint a gazdasági válság felszínre hozta és elmélyítette a társadalmi problémákat Mexikóban. Ezek megoldását nem lehet elhalasztani, mert az egy új forradalom veszélyével jár. Ezért keresni kell azokat a megoldásokat, amelyek egyfelől biztosítékot nyújtanak a további tőkés fejlődés számára, másfelől – és ezzel egyidőben – meggátolják a tömegek további forradalmasodását. A megoldást intenzív reformpolitika végrehajtásában látták a cardenisták. A reformoknak, amelyek a gazdasági és politikai élet egészét átfogták, két fő elemét kell kiemelni. Az egyik az, hogy a földreform folytatását hirdették, mégpedig radikális eszközökkel, a másik pedig a nemzeti kincsek és a hazai ipar védelmét a külföldi tőkével szemben.

A fenti reformtörekvések híveinek győzelmét jelentette az 1934-es querétarói pártkonferencia, amelyen Lázaro Cárdenast a párt elnökjelöltjévé választották és amely elfogadta az 1934–1940-re szóló kormányprogramot, az ún. Hatéves Tervet.³¹

A Hatéves Terv előírja a földreform folytatását, a hangsúlyt nem a kisbirtokok, hanem az ejidók számának növelésére helyezve. A parasztságot állami segítségben kell részesíteni (hitel, munkaeszköz, felvásárlás) – írta elő a terv. A „gazdasági nacionalizmus” nevében kilátásba helyezte a fontosabb iparágak, nyersanyaglelőhelyek államosítását. Az oktatás átfogó reformját írja elő a terv, teljesen megszüntetve az egyház befolyását az oktatásra.

Az, hogy a querétarói konferencián a callisták háttérbe szorultak, még nem jelentette vereségüket és csak az alkalomra vártak, hogy hatalmi pozícióikat a PNR-en belül visszaszerezhessék.

A nemzeti burzsoázia progresszív szárnyának a polgári demokratikus reformok végrehajtásához szüksége volt szövetségesekre. Ezeket a szövetségeseket találta meg a CGOCM-ben és a parasztságban. A Cárdenas vezette progresszív burzsoázia és a munkásmozgalom nem reformista szárnyának szövetségét a cardenasi periódusban (1934–1940) elősegítette a népfrontpolitika mexikói megjelenése. A Komintern VII. kongresszusa által meghirdetett népfrontpolitikának első mexikói hívei a Kommunista Párt és a CGOCM vezetői közül Lombardo Toledano lettek.

A KP 1935 októberében felülvizsgálta eddigi politikáját, többek között a PNR-hez való viszonyát. „A Kommunista Párt új politikája” c. kiadványban³² a párt hibásnak nyilvánította a korábbi, szektásnak minősített stratégiai követelését „a mexikói szovjet”, azaz egy „azonnali” proletárdiktatúra bevezetését. A jobboldali veszéllyel szemben (a jobboldal magában foglalt több nyíltan fasiszta csoportosulást, amelyeket anyagilag a callista csoporttal is kapcsolatban lévő finánciókészek támogattak), a polgári demokratikus vívmányok megőrzéséért harcoló összes erő összefogását tartotta szükségesnek. A KP ezért a „mexikói szovjet” követelése helyett az 1910–1917-es polgári demokratikus forradalom célkitűzéseinek megvalósításáért indított harcot.³³ A forradalomhoz való „visszatérés” jó alapot biztosított a legkülönbözőbb demokratikus erőkkel való együttműködésre. Itt mindenekelőtt a PNR-hez és a CGOCM-hez való viszonyt kellett újraértékelni.

A KP a PNR-t, a Hatéves Tervet is fasisztának tartotta és nem vette számításba, hogy – amint az új politikáról kiadott dokumentum írja – „a PNR vezetőségében nemcsak földbirtokosok és milliomosok vannak, akik az imperializmust szolgálják (Calles), hanem az ipari és kereskedő burzsoázia egyes szektorai, amelyeknek az érdeke ellentétes az imperializmussal, és amelyek az ország gazdasági függetlenségéért, egy saját nemzeti gazdaság kibontakoztatásáért küzdenek, bár a munkások és parasztok forradalmától félve ingadoznak... Ezeken kívül a PNR vezetőségében kispolgári elemek is vannak, és magában a PNR-ben jelentős a kispolgárság és nagyszámú a munkásság és parasztság részvétele”. A KP tehát – helyesen – abból indult ki, ami összekötheti egy leendő népfront potenciális erőit. Ez pedig mindenekelőtt az 1917-es érvényben lévő alkotmány antiimperialista, antifeudális, szociális intézkedéseket kilátásba helyező, és antiklerikális törvénycikkeinek védelme.

Az új politika átértékelte a Cárdenas kormányhoz való viszonyt is, amelyet „nemzeti reformista” kormánynak nevez, amely „kétségtől haladóbb és demokratikusabb, mint a korábbi mexikói kormányok és más országok burzsoá kormányai. Ez azt mutatja, hogy a PNR-ben és a kormányban a nemzeti burzsoáziának az imperializmus és a reakció ellenes erői vették át a vezetést.”³⁴

A néprontnak – a CGOCM vezetője, Toledano szerint is – egy széles, az 1917-es polgári demokratikus alkotmány megvédésére mozgósítható minden erőt tömörítő, Cárdenast támogató szervezetnek kell lenni. A CGOCM és a KP vezetői közötti ellentét³⁵ 1935 júniusáig megakadályozta a munkásmozgalom két baloldali (reformizmus ellenes) osztagának együttműködését.

1935 júniusában a callisták nyílt támadásba mentek át a reformokat radikálisan megvalósító Cárdenas kormány ellen.³⁶ Cárdenas alatt több földet osztottak szét a parasztok között, mint a forradalom óta összesen. A kormány felfegyverezte a földhöz juttatott parasztokat, akik a birtokosok fegyveres csoportjaival szemben önvédelmi osztagokat alakítottak. Cárdenas támogatta a baloldali munkásszakszervezetek szervezését, akcióikat, pl. a sztrájkokat. A sztrájkok dinamikája: 1934 = 202, 1935 = 642, 1936 = 647, 1937 = 576.³⁷

A szervezett munkássá többsége felsorakozott Cárdenas mellett. A polgárháborúval fenyegető légkörben a baloldali munkásszervezetek létrehozták a Proletár Védelem Nemzeti Bizottságát,³⁸ amely fegyveres segítségét is felajánlotta a kormány védelmére. Polgárháborúra azonban nem került sor, mert a hadsereg vezetőinek többsége hűségnyilatkozatot tett a kormány mellett, amelyet a munkásság többsége támogatott. A parasztság túlnyomó többsége a földosztást radikálisan folytató Cárdenas mellé állt. A hadsereg jelentős részét semlegesíthette – egy fegyveres konfliktus esetén – az a 60 000 felfegyverzett, frissen földhözjuttatott paraszt, amelyet bármikor be lehetett vetni a kormány oldalán.

A callisták fő erői, a PNR-en belüli jobbszárny, a finánciókés csoportok (főleg a Monterrey-i tőkések) és a callistáktól függetlenül tevékenykedő, de az adott helyzetben őket erősítő, vallásos középrétegek voltak.³⁹ A Monterrey-i tőkések 1936 februárjában „munkabeszüntető sztrájkot” hirdettek. Bezárták üzemeiket, tiltakozásul a szakszervezetek és az általuk kommunistának kikiáltott kormány intézkedéseivel szemben. A dokumentumok tanúsága szerint a Monterrey-i „sztrájk” egy országos méretű ellenforradalmi

megmozdulás első lépése lett volna⁴⁰ Cardenas gyors fellelése, a munkaszervezet egységes kiállása, a kormány mellett meghiusította az ellenforradalmi lazadást Cardenas ebből az alkalomból tette közzé munkaspolitikájának híresztelt, 14 pontban foglalt alapelveit⁴¹ Ezekben kitért arra, hogy a munkásság sztrájkjainak milyen gazdasági és társadalmi okai vannak és nem az egyes kommunista csoportok agitációjának az eredménye a sztrájkhullám A kormány, amely fenntartja a „vegso dontobiro” szerepet a tőke és a munka közötti vitában, elítéli a tokések „sztrájkját”, ami ellen – ha kell – fegyveres erővel is fellép „A tokés osztálynak vigyaznia kell arra, hogy agitációjuk ne váljon politikai zászlóvá, mert ez bennünket fegyveres harcra kényszerít” (13 pont) „A vállalkozók, akik belefáradtak a társadalmi harcba, átadhatják üzemeiket a munka soknak vagy a kormánynak Ez hazafias cselekedet, de a (tokes) sztrájk nem az” (14. pont).

Cárdenas a Hatéves Terv és a PNR által a kormány számára kitzuzott feladatokra hivatkozva lépett fel a Monterrey-i tőkés ellen Kétségtelen tény, hogy az elnök fellépése egyes tőkés csoportok ellen sokaknak alkalmat, illetve ürügyet szolgáltatott arra, hogy a Cárdenas kormányt baloldali, „kommunista szimpatizans” kormánynak tüntessék fel A valóság azonban egészen más volt Cardenas az egész burzsoázia érdekében, vegso soron a mexikói kapitalizmus érdekében lépett fel egyes szűk látókorú tőkés csoportok ellen, akik nem voltak képesek belátni, hogy az adott, élesen feszült társadalmi helyzetben a burzsoá kormánynak a munkássággal kötött kompromisszumok áron lehet a hatalmat megtartani

A PNR-en belül, a vezetésben a maximato alatt három irányzat volt, a jobboldal (callisták), mérsékeltek (a PNR elnöke, Portes Gil a vezetésével) és a baloldal (Mugica tábornok, Soto Reyes szenátor és maga Cardenas vezetésével) 1936 elejére Calles száműztetésével, a callisták eltávolításával⁴² Portes Gil csoportja került az élre Portes Gil sem támogatta azonban a reformok radikális véghezvitelét és (titokban) szembefordult Cárdenassal⁴³

A PNR legnagyobb problémája azonban az volt, hogy az új baloldali szakszervezeti központ megalakításával rohamosan elvesztette munkásbázisát Az 1936 februárjában megalakult, a Proletár Védelem Nemzeti Bizottságából „kinövő”, új egységes szakszervezeti központ a Mexikó Dolgozóinak Szövetsége (Confederacion de Trabajadores de México—CTM) a „tokés rend teljes felszámolását” tuzte ki végcélként, amelyet a mexikói sajátosságok figyelembevételével szakaszonként akart megvalósítani A CTM már a megalapítaskor 600 000 tagot számlalt⁴⁴ Az osztályharcot hirdető, a napi gazdasági (sztrájk)harcban radikális CTM mágnesként vonzotta a PNR-hez tartozó munkásszervezeteket is A PNR tagsága 1936-ban 917 044 volt (ebből azonban 688 834 paraszt)⁴⁵ A párt elburokratizálódott, erősen centralizált apparátusa nehezen tudta a cardenasi reformokhoz a tömegeket mozgósítani

A CTM megalakulásával (amelyhez parasztszervezetek is tartoztak) ez a mozgósító szerep még inkább háttérbe szorult a PNR-nél Cardenast, akinek érdeke volt a munkásság és parasztság szervezése⁴⁶, és aki elősegítette országos méretű szakszervezetek kialakulását, aggasztotta a PNR tekintélyének csökkenését Az elnök tervelt célja ugyanis az volt, hogy a legkülönbözőbb szervezeteket, autonómiajuk meghagyásával, alkalmas időben

bevonja egy megfelelően átalakított PNR-be. A Portes Gil vezette, egyre inkább „elitszervezetté” alakuló PNR azonban nem volt vonzó a tömegek előtt, ezért Cárdenas menesztette Portes Gilt, és személyes hívét, Barba Gonzálest nevezte ki a PNR elnökévé.

A vezetésben végrehajtott több személycseré után a PNR 1936 szeptemberében meghirdette az ún. „nyitott kapuk” politikáját.⁴⁷ A PNR 1936 szeptemberi kiáltványa hangsúlyozza, hogy egy szakszervezethez való tartozás nem zárja ki, hogy egyúttal a PNR-hez is tartozzon valaki. „Új demokráciát” helyezett kilátásba a parton belül, amely keretében munkások és parasztok is szóhoz juthatnak a vezetésben. Csírájában már itt megtalálható az a később megvalósított gondolat, hogy a PNR töltsön be valamiféle népfronthoz hasonló szerepet – egy „egységes frontba” egyesítve a társadalom különböző „szektorait”.

A PRM megalakulása

Az 1937-es évet két alapjaiban ellentétes tendencia jellemezte Mexikóban. Egyrészt a jobboldal erőinek – nem kis mértékben a frankóista csapatok sikerei hatására történő – megélénkülése. Másfelől a demokratikus reformok híveinek – ellentmondásokkal terhes – közeledési folyamata, amelyet elősegített a népfrontgondolat, és amely az új politikai (kormány) párt megalakulásához vezetett.

A mexikói politikai jobboldal erőit igen különböző nézetű csoportosulások alkották. Ezek közül a Forradalom Veteránjai, a Mexikói Forradalmi Akció nevű szélsőjobboldali szervezetek aktivitása fokozódott nagyobb mértékben.

A földkérdés körül fellángoltak és kiéleződtek a harcok, amikor Cárdenas elrendelte az ún. kollektív erődök megteremtését, amelyben közösen művelik meg a földet, és fizetségül az elvégzett munka után „munkaegységhez” hasonló juttatást kaptak a parasztok. A földesurak felfegyverzett bandái több helyen valóságos kis hadseregekké egyesültek. A Cárdenas kormány potenciálisan legveszélyesebb, legszervezettebb jobboldali ellenfele a sinarquista mozgalom (később párt) volt. A sinarquista mozgalmat a spanyol falangista párt mintájára szervezték meg. Elvetette a forradalmat, így nem ismerte el az 1910–1917-es forradalom vívmányait és kétségbe vonta a forradalom után kialakult hatalmi struktúrát. A sinarquista mozgalom a kotelező hitoktatás bevezetéséért is küzdött. A sinarquisták és az egyház kapcsolata levéltári dokumentumokból kimutatható.⁴⁸

A jobboldal megélénkülésével párhuzamosan több próbálkozás történt a baloldal (az adott esetben a Cárdenas-kormányt támogató erők) egyesítésére. Az egyesítésre a keretet a haladó erők legjelentősebb szervezetei a népfrontban vélték megtalálni. A polgári demokratikus vívmányokat vedő, minden erőt tomorító és a Cardenas-kormányt támogató népfront szükségességében egyetértett a PNR, a KP és a CTM.⁴⁹ Több vonatkozásban azonban lényeges eltérés mutatkozott a három fő erő között.

A PNR nem akarta, hogy a leendő népfrontba belephessen a Kommunista Párt. A mexikói KP ugyanis a Cárdenas-korszak sztrajk, bér- és politikai harcaiban igen nagy

tekintélyre tett szert (1935-től ismét legálisan működhetett). A KP taglétszáma jelentősen emelkedett. Amint azt Hernan Laborde főtitkár a KP VI. kongresszusán kiemelte: „A KP az örökké üldözött és bebörtönzött agitátorok kis csoportjából 12 000 tagot számláló párttá, a mexikói munkások igazi politikai pártjává vált.⁵⁰ (1937 júniusában már 17 000 tagja volt a pártnak.) A KP befolyása azonban létszámánál sokkal nagyobb volt, mert a CTM vezetőségében, az egyes szakszervezetek vezetőségében jelentős számú kommunista tevékenykedett. A PNR vezetősége attól tartott, hogy a megerősödött KP és a CTM döntő fölénybe kerülhet vele szemben a népfrontban.

A PNR és a CTM között sem volt zavartalan a viszony. A legtöbb nézeteltérést a parasztság szervezése okozta. A CTM már megalakulásakor azzal az igénnyel lépett fel, hogy a munkásság mellett a parasztságot is szervezi. A nemzeti burzsoázia azonban, amely mindaddig elősegítette a munkásság és parasztság szervezkedését – ameddig céljai (pl. az ellenforradalom elleni harc) megengedték – nem engedhette meg, hogy az agrár- és ipari proletariátust egy, (ráadásul baloldali és mérsékelt vezetés alatt álló) szervezetbe tömörítsék. Ezért Cárdenas a PNR-t bízta meg egy egységes parasztszervezet, a Nemzeti Parasztszövetség (Confederacion Nacional Campesina – CNC) megszervezésével. Toledano korporációs szándékkal vádolta a kormányt.⁵¹ Cárdenas válaszában megismételte, hogy a CNC megalakítása a kormány és a PNR feladata, és ebbe nem tűr beleszólást a CTM részéről.⁵²

A fenti nézeteltérések ellenére 1937 elején úgy nézett ki, hogy a népfront szervezőbizottsága megkezdheti munkáját. Ekkor azonban közbejött a CTM-ben történt szakadás. A CTM IV. Nemzeti Tanácsának ülésén a vezetőség egyes tagjainak önkényeskedése elleni tiltakozásul több szakszervezet, köztük a KP befolyása alatt álló szervezetek is, kivonultak az ülésteremből.⁵³ A KP júniusi plénümán – hosszú viták után – azonban az a határozat született, hogy a KP befolyása alatt álló szakszervezetek menjenek vissza a CTM-be és azon belül harcoljanak az önkényeskedés, a szervezeti szabályzat megszegése ellen. A KP – helyesen – a munkásegységet tekintette elsődleges fontosságú kérdésnek. Helytelen volt azonban az a mód, ahogy az újbóli egységet végrehajtották. Az „egység minden áron” politika⁵⁴ ugyanis kimondta, hogy az egység érdekében a kommunisták vonuljanak vissza a CTM-ben viselt vezető pozíciókból, ezzel is bizonyítva, hogy a KP nem törekszik a CTM-en belüli hegemoniára, ahogy azt Toledano állította.⁵⁵ Együttal a KP végleg lemondott a CTM javára a népfront összehívásáról.

Az egységét visszanyert CTM azonban már nem volt az a harcos szervezet, amilyen Nemzeti Tanácsának negyedik ülése előtt volt. A kommunisták és más baloldali vezetők eltávozásával (illetve eltávolításával) a vezető posztok zömére reformista, opportunista munkásvezető került. Ezt használta ki a PNR és Cárdenas arra, hogy megvalósítsa a burzsoázia régi tervét, azt, hogy végleges keretek közé szorítsa a polgári demokratikus reformokban érdekelt összes erőt. Azaz a burzsoáziát, a munkásságot, a parasztságot egyetlen, a burzsoázia vezető szerepét és hatalmát biztosító szervezetbe tömörítse, de úgy, hogy az egyes összetevők megtartsák egymástól való függetlenségüket (pl. ne jöhessen létre munkás-paraszt szövetség), belső autonómiájukat. Cárdenas – felhasználva a népfrontgondolatot – 1937 decemberében bejelentette, hogy megérett az idő a PNR átszervezésére.⁵⁶

A PNR-t, amely a CTM megalakulásával elvesztette munkásbázisát (a nyitott kapuk politikájának meghirdetése ellenére), az a veszély fenyegette, hogy egy leendő népfrontban másodlagos szerephez jut a CTM-mel szemben. Ezért a burzsoáziának olyan megoldás kellett, amely „megszüntette megőrizi” a PNR befolyását a mexikói politika irányításában. Cárdenas ezért a PNR felosztatását és egy a PNR nyomdokain járó új párt, a Mexikói Forradalom Pártja (Partido de la Revolución Mexicana – PRM) megalakítását javasolta. Az új párt – a népfront összefogásnak megfelelően – négy, egymástól független, de közös, a nemzeti burzsoázia érdekeit szolgáló vezetőség alatt tevékenykedő szektorból állna. Az egyes szektorok a munkásszektor (CTM), a parasztszektor (CMC), a „népi” szektor (kispolgárság és nemzeti burzsoázia képviselői) és a hadsereg mint negyedik szektor. A hadsereg ezzel nyíltan politikai szerephez jutott. Ezt több történész, politikus úgy értékelte mint a konszolidációval ellentétesen ható tényezőt. (Portes Gil emlékiratában pl: „Cárdenas legdurvább politikai hibáinak egyikeként” említi a hadseregnek adott politikai lehetőséget).⁵⁷ Véleményünk szerint éppen ellenkezőleg kell értékelni a hadsereg és a politika viszonyát. Cárdenas elnöki periódusa egészében arra törekedett, hogy csökkentse a hadsereg szerepét. Leszállította a korábbi nyugdíj-korhatárt (ezáltal sok tisztet lehetett nyugdíjba küldeni, felváltva kormányhű fiatalokkal), felemelte a tisztek és sorkatonák fizetését, ezzel párhuzamosan csökkentette a hadsereg létszámát. (55 000 volt a maximális létszám). 1934 és 1938 között – éppen a létszámcsökkenés miatt – a katonai kiadások 6%-kal csökkentek. Cárdenas legfőbb törekvése a hadseregben uralkodó kaszt-szellem megtörése volt. Azt akarta elérni, hogy a hadseregen belül megszűnjön az a szemlélet, amely szerint a hadsereg rendeltetése békeidőben az, hogy „rendbetegye” azt, amit a politika (politikusok) elhibáztak. Ezért Cárdenas inkább bevonta a hadsereget a politika irányításába, ezzel a „politikát (és a politizálást) kihozta” a kaszárnyákból és – bizonyos mértékig – nyilvánossá tette. Ha ehhez hozzáteszük azt a tényt, hogy a PRM-ben a hadsereg csak egy szektor a négy közül, azaz – elméletileg – a párt politikai döntéseinél a hadsereg csak 25%-nyi erőt képvisel, nyilvánvalóvá válik, hogy ez a konszolidáció (a jelen esetben hadsereg szerepének csökkentése) irányában ható lépés volt.

A PRM megalakulását siettette a külföldi (főleg USA) tulajdonban lévő olaj államosítása is, amelyet a Cárdenas kormány a PNR Hatéves Tervében előírt gazdasági nacionalizmus jegyében hajtott végre. Az olaj államosítását (1938. március 18.) kísérő Mexikó-ellenes gazdasági és politikai kampány miatt a kormánynak érdeke volt a kormányt támogató összes erő megszervezését siettetni.

Az 1938. március 30-án megalakult PRM azaz az átalakult PNR) tehát négy egymástól független, autonóm szektorból állt, amelyek egymással Szolidaritási Szerződést kötöttek, amelyben biztosítják a szektorok belső autonómiáját, egyben kötelezik magukat a PRM alap- és szervezeti szabályzatának betartására. A PRM-nek az alapításkor négy millió tagja volt.⁵⁸ A legnépesebb az agrárszektor 2 500 000 taggal, ezt követte a munkásszektor 1 250 00 taggal, majd a „népi” szektor következett 500 000, illetve a hadsereg 55 000 taggal. Az agrárszektor fő ereje (a pár hónappal később végleges szervezeti formát öltött) CNC volt. A munkásszektorban a döntő erőt a CTM képviselte (1 200 000 taggal), de kisebb munkásszervezetek is csatlakoztak a PRM-hez (pl. a CROM

egy része) A „népi” szektorban különböző burzsoá szervezetek, kispolgári csoportosulások vettek részt.

A PRM alakuló kongresszusáról származó adatok szerint a kongresszus 393 tagjából 100 a munkásszektort, 96 a parasztszektort, 96 a „népi” szektort és 101 a katonai szektort képviselte.^{5,9}

A PRM alapszabálya^{6,10} szerint a párt „egyik alapvető célkitűzése a nép felkészítése a dolgozók demokráciájának bevezetésére és a szocialista rendszer megteremtése”. Az alapszabály elismeri az osztályharcot mint a „tőkés társadalomtól elválaszthatatlan” tényezőt. A párt nem állít össze új politikai, ideológiai kódexet. A PNR-hez hasonlóan visszanyúlt az 1917-es alkotmányhoz. Hangsúlyozza a foldosztás folytatásának szükségességét, a hangsúlyt azonban az erők megerősítésére teszi. Előírja az alapszabály a természeti kincsek, a hazai ipar védelmét, az alkotmány „munkásvédő” (123. cikkelyének) intézkedéseinek betartását. A párt legfelső fóruma a kongresszus. A Nemzeti Tanács képviselte a pártot a hivatalos ügyekben, de az operatív irányítás a hat tagú Központi Végrehajtó Bizottság kezében volt.

A KP – bár nem kapott meghívást az új pártba, de tagjai a CTM-en keresztül ott voltak – a mexikói népfront sajátos megjelenési formájaként udvozolta a PRM megalakulását.^{6,1}

Hasonlóan értékelte Toledano is a PRM megalakulását „a PRM egy igazi népfront jellemzőivel rendelkezik, egy szövetség, amelyet a szervezett társadalmi erők, a munkások, parasztok, értelmiségiek, a hadsereg, középrétegek egyes szektorai alkotnak. Egy népfront á la mexicana, Mexikó szolgálatában . . . Nem külföldi kívánságra készült kópia, a mexikói föld gyümölcse.”^{6,2}

A PRM történelmileg szükséges megalakulását az adott mexikói politikai helyzet tette indokolttá. A burzsoázia a már meglévő politikai hatalmához szilárd intézményi keretet keresett és talált az új pártban. Mégpedig olyant, amely számításba veszi és – ami a lényeg – beépíti a pártba a már jelentős erővel rendelkező munkásságot is. A PRM „szektoros” felépítése, amely belső autonómiát biztosított az egyes szektoroknak, lehetővé tette, hogy a munkásság és a parasztság szervezetenként ne találkozzon, ne alakulhasson ki egy munkás paraszt szövetség a párton belül. Ez már eleve korlátot emelt egy esetleges balratolódás, pl. a baloldali erők által elképzelt népfront-kormány, a későbbiekben egy népi demokratikus átalakítás elő. Hasonlóan értékelhető az a tény, hogy a PRM-ből kimaradt (meg sem hívták) az akkor már közel 30 000 tagot számláló Kommunista Párt, amely a balratolódás motorja lehetett volna. A CTM az „egység minden áron” politikai irányvonal győzelme után maga is fokozatosan a reformista vezetők irányítása alá került (sőt a reformista Fidel Velázquez 1940-ben felváltotta Toledanót a főtitkári székben, és máig is a CTM vezetője.)

Egy hosszú történelmi folyamat, a forradalom utáni burzsoá konszolidáció végére tett pont volt a PRM, amelynek a mexikói sajátosságok figyelembevételével (gyenge burzsoázia, erőteljes munkásmozgalom, foldosztást követelő parasztság) szükségszerűen számolnia kellett a néptömegekkel. A PRM megalakulásával a mexikói burzsoázia megtalálta azt a format, amelyben a munkásság szervezeteinek egy jelentős részét a reformista vezetők segítségével beépíthette az adott politikai rendszerbe úgy, hogy a burzsoázia, ha időnkénti demokratikus reformok árán is, megtarthassa vezető szerepét.

1. Alvaro Obregón tábornok 1920 és 1924 között volt Mexikó elnöke. 1928-ban újra indult az elnökválasztási kampányban. Megválasztották, de beiktatása előtt egy vallási fanatikus megölte.
2. A Carranza kormány ellen lázadó „triumvirátus”: Obregón, P. Calles, De la Huerta győzelme (1920) után Obregón lett az elnök. Obregón előzetes ígéretét megszegve nem De la Huertát, hanem Callest jelölte utódául. Az elégedetlen De la Huerta fellázadt Obregón ellen. Követte őt a hadsereg egy része. A lázadás azért volt veszélyes, mert a latifundistáknál és az egyháznál támogatást kereső De la Huerta utat engedhetett az ellenforradalom erőinek, még akkor is, ha maga De la Huerta nem volt ellenforradalmár. A felkelők programját közlő kiáltvány a forradalom céljainak teljesítését ígéri, amelyet a kormányban történő személycserével kíván garantálni. De la Huerta kiáltványát közli: Fuentes para la historia de la Revolución Mexicana. I. Planes políticos y otros documentos. México. 1954. 266–269. old.
3. Roger Barta egyik tanulmányában (La revolución domesticada: del bonapartismo pequeño-burgués a la institucionalización de la burguesia. Historia y sociedad. 1975. 6. sz.) árnyalt képet fest a bonapartizmus sajátos mexikói megjelenéséről.
4. A „parasztság” szó használata nem tükrözi a mexikói agrártársadalom sokszínűségét. Természetesen nem az európai értelemben vett parasztságról van szó. Hiszen — ha csak a legnagyobb paraszti rétegeket tekintjük — meg kell különböztetni a peónokat, illetve az acasilladókat. Az előbbi „szabad bér munkás”, az utóbbi a földesúr földjén élő, munkájáért termékekben részesülő mezőgazdasági munkás. A peón is túl általános fogalom, amely helyileg, sőt latifundiumonként is más körülmények között dolgozott (Pl. volt-e saját földje vagy nem, bérllő volt-e vagy nem stb.)
5. Az egyház nem ismerte el az 1917-es alkotmányt, amely lényegesen csorbította korábbi jogait. (Pl. templomok számának korlátozása, papok állami regisztrálása, oktatási monopóliumának megszüntetése, anyagi javainak elvétele, illetve korlátozása.) Amikor Calles elnök megkezdte az alkotmány érvényesítését az egyházzal szemben, az egyház „sztrájkkal” válaszolt. Bezárták a templomokat és a kormány ellen mozgósították a híveket. Carta Pastoral colectiva del Episcopado de México. 1926. júl. 15. Archivo del Conflicto Religioso. INAH. (micro-películas — Rollo 10).
6. Jean Mayer: La révolution mexicaine. Calmann—Lévy. 1973. 169., 174. old.
7. Constitución Política de la Republica Mexicana. 1928. In: V. Lombardo Toledano: La Constitución de Los Cristeros. México. 1963. 2–20. old.
8. Historia Documental de México. (Stanley Ross ed.) México. 1974. Tomo II. 492–493. old.
9. Jean Meyer: Estado y sociedad con Calles. (Historia de la Revolución Mexicana. 11.) México. 1977. 97. old.
10. Miguel Osorio Marba: El Partido de la Revolución Mexicana. Tomo I. México. 1970. 16. old.
11. A „CROM” című lap szerint 1927-ben már 2 000 000 tagja volt a szervezetnek. CROM 1928. júl. 1. sz. Ez az adat túlzottnak tűnik, az azonban kétségtelen, hogy 1929-ig a CROM volt a legerősebb, legszervezettebb munkásközpont Mexikóban.
12. Manifiesto del Comité Organizador del Partido Nacional Revolucionario. Froylan C. Manjarrez: La jornada institucional. La crisis de la política. México. 1930. 384–386. old.
13. Robert E. Scott: The Rundation of Mexico's Official Party. In: James Wilkie, Albert Michaels: Revolution in Mexico. Years of Upheaval. 1910–1940. New York. 1969. 175. old.
14. A PNR alapszabályát, szervezeti szabályzatát tartalmazó dokumentumokat közli: M.O. Marban i.m. 112–160. old.
15. Maximatonak nevezi a mexikói történetírás azt az 1929–1935-ig tartó időszakot, amelyben a politikai életet a háttérből — a PNR-en keresztül — a forradalom legfőbb élő tekintélyének, vezetőjének (Jefe Maximo-nak) kikiáltott Calles irányította.
16. Lorenzo Meyer: Los inicios de la institucionalización. La política del maximato. México. 1978. 76. old.
17. Octavio Lanni: El estado capitalista en la época de Cárdenas México. 1977. 89. old.

18. Plan Hermosillo. Fuentes para la historia de la Revolución Mexicana. I. Planes Políticos y otros documentos. México. 1954. 295–300. old.
19. *Camara de Diputados: Los Presidentes de México ante la Nación.* México. 1966. Tomo V. Manifiestos y Documentos. 702. old.
20. Erről ad számot a KP lapja, az El Machete (1929. május 18., 1929. július 13.). A burzsoázia felhasználta a földreformot arra is, hogy a földhöz juttatott parasztokat felfegyverezze és szükség esetén a lázadó hadsereggel szemben is bevesse. Portes Gil „igazolja” ezt visszaemlékezéseiben (James W. Wilkie y Edna Monzon de Wilkie: México visto en el siglo XX. México. 1969. 512. o.): „Nézzé tábornok – mondta Callesnek – nekem több földet kell kiosztanom, mint Önnek . . . mert ha jön egy forradalom, be kell bizonyítanom a parasztoknak, hogy éppen olyan forradalmár vagyok, mint Ön. Ha felkel a hadsereg egy része, szükségem lesz a parasztokra, hogy pótoljam a hiányt”.
21. A legérzékenyebb veszteséget a KP Ursulo Galván, a Parasztliga vezetőjének kizárásával szenvedte el. (El Machete 1929. máj. 25.)
22. Octavio Ianni két központú vezetésről beszél. (El Estado capitalista en la época de Cardenas. México. 1977. 43. old.)
23. Igen jellemző Ortiz Rubio esete. Rubio Braziliában teljesített követi szolgálatot. A Calleshez hú politikusra azért esett a választás, mert nem ismerte a mexikói erőviszonyokat, nem volt tömegbázisa Mexikóban, így Calles tanácsai „nélkülözhetetlenek” váltak számára. Amikor Rubio helyzete tarthatatlanná vált, Calles „javaslatára” benyújtotta lemondólevelét. Rubiot Calles másik hűséges mebere A. Rodríguez követte az elnöki székben.
24. V.ö. *Hans Werner Tobler: Las paradojas del ejercito revolucionario: su papel social en la Reforma agraria Mexicana.* 1920–135. Historia Mexicana. 1971. jul-sept. vol. XXI/1.
25. *Lorenzo Meyer: El conflicto social y los gobiernos del maximato.* México. 1978. ill. El gral. Calles habla del Problema agrario. El Universal. 1930. jun. 23.
26. Anuario Estadístico de EUM. 1940. México. 1940. 376. old.
27. *Wittman Tibor: Latin-Amerika története.* Budapest, 1971. 371. old.
28. Declaración de principios de la CGOCM Futuro. 1934. máj. (numero extra ordinario.)
29. Octavio Ianni i.m. 89. old. A statisztikai adatok nem tükrözik a – valós helyzetet. Pl. Rodríguez elnök alatt – a statisztika szerint – 799 000 ha-t osztottak. Ez azonban nem a latifundiumok rovására történt, hanem egyes ejidók felparcellálásával nőtt a kisbirtokok száma.
30. A „La Voz del Campesino” (Veracruz Agrárliga lapja) cikkeiben olvasható tiltakozások kettős irányúak. Egyfelől a földreform leállítását ellen tiltakoznak, másfelől Rodríguez elnök rendelete ellen, amely az ejidók felparcellálását és kisbirtokkénti felosztását írja elő. (1932. nov. 18, 1932. aug. 22., 1933. jan. 16-i számok.) Rodríguez elnök az ejidót csak jövedelemkiegészítőnek tekintette. Célja az volt, hogy a nagybirtokokon biztosítsa a munkaerőt azzal, hogy igen kicsi területet biztosít a parasztnak, ezzel helyhez köti, és biztosítja egy-egy körzetben a munkaerőt. Erről tanúskodik az a levél, melyet Rodríguez küldött a mezőgazdasági miniszterhez. Archivo General de la Nacion (Központ Levéltár – a továbbiakban AGN). Ramo: Presidentes/Rodríguez 552.1/94–308. old.
31. M.O. Marban i.m. 444–478. old.
32. La Nueva Política del Partido Comunista de Mexico. México (é.n.) Archivo de Carlos Sánchez Cárdenas (fénymásolt anyag.)
33. U.o.
34. U.o.
35. A CGOCM vezetői szerint a kommunisták túl gyorsan kívánják megdönteni a tőkés rendszert, akkor, amikor ennek még nem érettek meg a feltételei. A KP a Komintern VI. kongresszusának a szociáldemokráciát „szociálfasizmusnak” minősítő tételét a mexikói viszonyokra adaptálva úgy vélte, hogy a fő küzdelmet a „szociális demagógiával” fellépő Toledano és a CGOCM ellen kell folytatni. El Machete. 1933. aug. 20, 1933. okt. 10.
36. A támadás kezdő momentumja volt az a nyilatkozat, amelyben Calles elítéli a kormány radikális agrár- és munkáspolitikáját. Ez a nyilatkozat megjelent az összes fővárosi napilapban pl. Excelsior 1935. jún. 12.

37. Anuario Estadístico... 376. old. Cárdenas alatt 17 890 000 hektárnyi föld került kiosztásra. Octavio Ianni i.m. 89. old.
38. A Proletár Védelem Nemzeti Bizottságát (Comité Nacional de Defensa Proletaria) 8 nagy baloldali szakszervezet – köztük a CGOCM és a KP befolyása alatt lévő CSUM – hozta létre azzal a céllal, hogy megvédjék a Cárdenas kormányt. A résztvevő szakszervezetek kinyilvánították, hogy távlati céljuk egy új osztályharcos szakszervezeti központ létrehozása. V.ö: Samuel Leon (szerk.) Clase obrera y cardenismo. Documentos. I. México (é.n.)
39. Cárdenas alatt ismét fellángolt az állam és az egyház közötti küzdelem. Az ürügyet az alkotmány 3. cikkelyének megváltoztatása okozta. A módosítás kimondta, hogy az oktatásnak „szocialistának” kell lennie. A szocialista oktatáson egy ember- és társadalomközeli oktatást értett az állam. Az egyház propagandája szerint a „szocializmus bevezetését” célozza az alkotmány módosítás, és ezért az iskolák bojkottjára szólították fel a szülőket. A falun fegyveres bandák félemlítették meg, végezték ki a pedagógusokat. 1935 és 1939 között 300 falusi tanfőt gyilkoltak meg. Nathaniel y Sílvia Weyl: La reconquista de México (Los días de Lázaro Cárdenas) PAIM. 1955. okt.-nov. dec. vol. VII. 4. sz. 301. old.). A 300 között nincsenek beleszámolva azok a pedagógusok, akiknek a fülét levágták. Ezzel „bélyegezték” meg a szocialista oktatás híveit az ellenforradalmár bandák. A „szocialista oktatásról” lásd: Horváth Gyula: A „szocialista oktatás” A Művelődési Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztályának kiadványa. 1981/4.sz.
40. AGN. (Ramo: Presidentes) Cárdenas 432.2/184. sz. cs.
41. PNR: Los catorce puntos de la política obrera presidencial. México. 1936.
42. Cárdenas 1936. ápr. 10-én száműzte Callest és legközvetlenebb híveit Mexicóból. Palabras y documentos publicos de Lázaro Cárdenas 1928/40. México. 1978. 208. old.
43. Erről tanúskodik egy Cárdenashoz eljuttatott titkos jelentés AGN/Ramo: Presidentes/Cárdenas 437/70. sz. cs.
44. „CTM” (című dokumentumkötet, amely a szervezet 1936–1941 közötti tevékenységének legfontosabb dokumentumait tartalmazza). México. 1941. 208. old.
45. PNR. Un año de gestión del Comité Ejecutivo Nacional. 1935–1936. México. 1936. 59. old., illetve melléklet. A PNR-ben az operatív irányítást a 8 tagú Nemzeti Végrehajtó Bizottság végezte. Az egyes tagállamokban az Állami Bizottságok fogták össze a helyi szervezetek, a területi Bizottságok munkáját.
46. Cárdenas már 1934-ben választási körútján is több alkalommal hangsúlyozta a munkásság és parasztság szervezésének szükségességét. Vö: Archivo del Fondo 54–55: Lázaro Cárdenas. Hilda Muñoz Szerk. México. 1976. 36–39. old., illetve Lázaro Cárdenas. Obras I. Apuntes 1913/40. Tomo I. México. 1972. 222. old.
47. Manifiesto de PNR. El Nacional 1936. szept. 6.
48. Az egyház és a sinarquisták kapcsolata mellett kimutatható a legszélsőségesebb jobboldali csoportok pl: a doradosok (aranyingesek) és a sinarquisták kapcsolata is. Archivo Sinarquista. INAH (micropelículas); a doradosok vezetőjének levele az El Sinarquista lap igazgatójához. Rollo. 29. A cárdenasi rendszert, a politikai élet sokszínűségét a sinarquisták anarchiának tekintették. Szerintük az anarchiamentes társadalmat kell az adott anarchikus viszonyokkal szembeállítani. Innen az elnevezés: sin = nélkülség; azaz sinarquia = anarchia nélkülség, a rend társadalmá.
49. El Nacional. 1937. jan. 24.
50. El Machete. 1937. jan. 30.
51. Excelsior 1936. febr. 24.
52. Cárdenas nyilatkozata 1936. febr. 27-én La Pilában. Palabras y documentos publicos de Lázaro Cárdenas 1928/1940. México. 1978. 196. old.
53. A kivonult szakszervezetek összlétszámát tekintve a CTM statisztikája és a „kivonultak” statisztikája eltérő; a CTM szerint a tagság 19%-a követte a „szakadás” vezetőket (El Nacional. 1937. ápr. 30.) M. Ángel Velasco szerint a kivonult szakszervezeteket a tagság 52%-a követte. (El Machete. 1937. máj. 16.) Az eltérés abból adódik, hogy Velasco beszámolta azokat a szakszervezeteket is, amelyek jelentkeztek a CTM-be, de nem vették fel, mert a KP befolyása alatt álltak.

54. A KP 1937. június 25–27-én megtartott plénümán elfogadták az ún. „egység minden áron politikát”, amely szerint a KP-nak javasolnia kell, hogy állítsák helyre a CTM egységét, mégpedig minden áron, azaz elfogadva Toledano összes feltételét, köztük a kommunista szakszervezeti vezetők leváltását. *El Machete*. 1937. jún. 26. (Suplemento). *El Machete*. 1937. júl. 11.
55. Toledano a KP-t a CTM-en belüli hegemonia megszerzésével vádolta. Szerinte a KP nem értette a népfrengondolatot és csak a párt létszámának gyarapítását tartja szemelőtt. *El Nacional*. 1937. ápr. 30.
56. Palabras y documentos . . . 271–273. old.
57. *Portes Gil: Autobiografía de la Revolución Mexicana*. México. 1964. 620. old.
58. Nathaniel y Silvia Weyl. i.m. 316. old.
59. Octavio Lanni i.m. 46. old.
60. Partido de la Revolución Mexicana. (Pacto constitutivo, declaracion de principios) México 1938.
61. AGN/Ramo Presidentes/Cárdenas 708.1/15. sz. cs.
62. V. Lombardo Toledano: *Los trabajadores y la Sucesión Presidencial*. México. 1939. (o.sz.n.)
Több politikus, történész szerint is a PRM betöltötte egy népfreng-párt szerepét. Pl. a már említett O. Marban szerint „sikerült létrehozni egy népfrengot” (i.m. 654. o.) Isidro Sepulveda Garza véleménye szerint a PNR-t népfreng-pártá alakították a PRM létrehozásával. (*Coyuntura internacional y progreso político interno*. UNAM. Tesis profesional. México 1974. 134. old.)

A fasiszta mozgalmak jellemzői és szerepük Chile politikai életében (1923–1973)

A tanulmány a chilei szélsőjobboldali pártok ötven éves történetét kíséri végig. Felvázolja ideológiai-szervezeti fejlődésük főbb állomásait, s törekszik e mozgalmak – az ország belső helyzetéből és a nemzetközi viszonyokból fakadó – politikai súlyának felmérésére is.

1. A fasiszta tendenciák megjelenése Chilében (1923–1933)

A fasizmus a tőkés társadalom első világháborút követő általános válsága talaján Európában keletkezett. Fő feladata a monopolista burzsoázia uralmának erőszakos eszközökkel történő fenntartása, a néptömegek forradalmi és demokratikus mozgalmainak visszaszorítása, leverése, megsemmisítése volt.

A fasizmus azonban – nemzetközi jelenség lévén – nem korlátozódott csupán kontinensünkre. E reakciós politikai irányzat századunk huszas-harmincas éveiben Latin-Amerikában is megjelent. Az európai fasizmushoz képest azonban számos sajátos vonással rendelkezett. Összefüggésben volt ez azzal az alapvető tényezővel, hogy – kontinensünkkel ellentétben – az imperialista nagyhatalmaktól (Egyesült Államok és Nagy-Britannia) függő, elmaradott, a kapitalista fejlődés alacsonyabb szintjén lévő Latin-Amerikában a tőkés társadalmi viszonyok nem kerültek közvetlen és végső veszélybe. Ezért az uralkodó osztályok számára nem volt létkérdés a fasiszta mozgalmak felkarolása és nagymértékű felhasználása. Ez magyarázza az „Újvilág” szélsőjobboldali pártjainak korlátozott jelentőségét abban az időszakban.

Mindezek a megállapítások érvényesek Chilére is, ahol szintén a huszas-harmincas években bukkantak fel az első fasiszta mozgalmak. Politikai színre lépésük összefüggésben volt az országban dúló társadalmi és pártharcokkal, a külföldi függés jellegében bekövetkezett változásokkal, a munkásmozgalom fellendülésével.

Ez az az időszak, amikor a *kis és középburzsoázia önálló politikai szerepre tör, reformokért harcol* (Arturo Alessandri populista jellegű kormányzata), a „tradicionális oligarchia” (földbirtokosok) pedig – egyelőre ugyan heves ellenállást tanúsítva – megindul a Chilére mai napig jellemző „modern oligarchia” (latifundisták és ipari tőke) kialakulása, átalakulása útján.

Az 1924–1932 között a chilei társadalmat jellemző megosztottság elérte és cselekvésre készítette a fegyveres erőket is, s a politikai életbe – viszonylag vértelennek nevezhető – katonai beavatkozások sorozata indult meg. Az 1920-as elnökválasztáson a hagyományos oligarchiával szemben a munkásosztály, a liberális ipari közép- és

kisburzsoázia érdekeit hangoztató, ezért azok támogatását elnyerő Arturo Alessandri győzött. Reformígéretei azonban teljesítetlenek maradtak, s ez kiváltotta a hadsereg haladó szárnyának beavatkozását. 1924. szeptember 5-én Luis Altamirano és Juan Benett tábornokok, valamint Francisco Nef tengernagy átvették a hatalmat. A katonai junta feloszlatta a parlamentet és rendeletileg törvénybe iktatta mindazokat a reformokat, (többek között megszületett a Código del Trabajo, a Munka Törvénykönyve), amelyeket az elnök nem tudott a kongresszussal jóváhagyatni.

A hatalomra jutott tisztek között azonban nagy volt az eszmei zűrzavar. Reformista, ugyanakkor „erős” kormányzati rendszer kiépítésére törekedtek. Gondolatvilágukra hatást gyakoroltak az olasz fasizmus (Mussolini), a spanyol prefasizmus (Primo de Rivera), valamint a szocializmus eszméi is. Egységes programban sem tudtak megegyezni.

Ezért nem meglepő, hogy 1925. január 25-én Carlos Ibañez del Campo és Marmaduke Grove ezredes vezetésével a fegyveres erők egy másik csoportja puccsot hajtott végre, s az olaszországi száműzetésből visszahívott Alessandrinak adta át a hatalmat.

1925 augusztusában több párt (radikális, kommunista, konzervatív) tartózkodása mellett elfogadták az *Új Alkotmányt*, amely szétválasztotta az egyházat az államtól, s prezidenciális köztársasággá alakította át Chilét. A burzsoá demokratikus állam politikai-jogi intézményesítése tehát lényegében lezárult, az osztályösszeütközések hevéssége azonban nem csökkent. Ennek következtében a hadsereg és a civil reakciós körök 1927 áprilisában lemondatták Emilio Figueroa Larrain elnököt¹ és kezdetét vette Carlos Ibañez ezredes populista-fasisztoid, a brazil Getulio Vargaséval rokon katonai diktatúrája.² A burzsoázia és az oligarchia különböző rétegei, különböző orientációjú csoportjai közötti hatalmi harc végeredményben 1932 decemberében Arturó Alessandri újbóli elnökké választásával ért véget.

Az 1920–30-as években zajlott le az *imperialista hatalmak közötti váltás* is, következésképpen érdekellentétek kiéleződése, s annak lecsapódása Chilében.

Ezt jelzi a salétromkitermelés — angol érdekeltség — visszaszorulása, a rézbányászat előtérbe kerülése, s az amerikai tőke belépése e területre.³

Az Egyesült Államok befolyása növekedésének jellemző jelensége: monopóliumainak chilei befektetései 1900 és 1914 között csaknem negyvenszeresükre, 3900%-kal nőttek.⁴

Még világosabb képet nyerhetünk az imperialista hatalmak közötti gazdasági váltás folyamatáról, ha Chile külkereskedelmi kapcsolatait vizsgáljuk. Míg 1915-ben az ország külkereskedelmi forgalmának 31%-át Angliával, 39%-át az USA-val, 2%-át Németországgal bonyolította le, addig három évvel később, 1918-ban Nagy-Britannia részaránya 22%-ra csökkent, Az Egyesült Államoké 56%-ra nőtt, a Németországgal való kapcsolat pedig gyakorlatilag megszűnt.⁵

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az USA robbanásszerű előretörésében nagy szerepet játszottak az első világháború eseményei. Az érintett európai hatalmak egymás elleni fegyveres küzdelme megnehezítette (Anglia), illetve lehetetlenné tette (Németország) pozícióik megőrzését, és kiterjesztését Chilében.

A háború befejezése utáni időszakban azonban mérséklődött az Egyesült Államok befolyása. 1928-ban Chile külkereskedelmi forgalma már az alábbi módon alakult: Anglia részesedése 37%, az USA-é 43%, Németországé 14,6%.⁶ Különösen ez utóbbi ország

gazdasági előretörésének tulajdoníthatunk nagy fontosságot. Chile politikai-kulturális életében ugyanis a porosz-német hatás igen jelentősnek mondható. Kezdetei a Peru és Bolívia ellen vívott „csendes-óceáni háborút” (1879–1883) követő időkre, 1886-ra, Körner tábornok és az őt követő első katonai missziók ténykedésének időszakára nyúlnak vissza, s a chilei hadsereg porosz mintájú átszervezéséhez kapcsolódnak. Az országban létrejövő népes német kolóniák ezt a folyamatot felerősítették, mintegy állandó „anyagi alapot” biztosítva e befolyásnak. Hitler hatalomra jutása pedig a nemzeti szocialista eszmék elterjedésének és elterjesztésének kedvezett.

A fasiszta mozgalmak jelentkezésének vizsgálata szempontjából igen fontos a *munkásmozgalom állapotának, helyzetének rövid áttekintése is*.

Chilében a XIX. század utolsó évtizedében jelent meg a munkásmozgalom, melynek első fellendülési szakasza szintén a huszas-harmincas évekre esik. 1891 és 1900 között a szocialista és anarchista szervezetek terjedtek el. A fordulatot az 1912-es év jelentette. Ekkor alapította meg Luis Emilio Recabarren a Szocialista Munkáspártot (Partido Obrero Socialista), amely 1922-ben felvette a Chile Kommunistá Pártja (Partido Comunista de Chile) nevet, s csatlakozott a Kommunistá Internacionáléhoz.

Figyelmet érdemel az a tény is, hogy jóllehet a chilei munkásmozgalom számarányát tekintve nem tartozott a legnagyobbak közé, *magasfokú szervezettségre tett szert*.

Az aktív keresők létszáma 1920-ban 1 355 000 fő volt. Ennek túlnyomó többségét a mezőgazdaságban foglalkoztatták. A munkásosztály 170 000 főt számlált. Ebből 80 000 ember dolgozott a gyáripár, 33 000 a vasút, 57 000 a bányászat területén. A városokban foglalkoztatottak magas szervezettségi szintjére enged következtetni egy 1923-as adat. Ennek értelmében a jelzett időpontban Chilében 150 000 szervezett dolgozót tartottak nyilván.⁷ (Természetesen a számok súlyos hiányosságokat is felfednek – elsősorban a mezőgazdasági népesség vonatkozásában).

A chilei munkásmozgalom szervezettsége mellett rá kell mutatnunk annak *forradalmiságára* is. A Kommunistá Pártról már említést tettünk. Szükséges azonban felhívni a figyelmet az 1933-ban alakult Chilei Szocialista Párt szerepére is, amely marxista jellegű szocializmus bevezetésére törekedett, s eltérően más szocialista-szociáldemokrata pártoktól, soha nem tartozott a Szocialista Internacionáléhoz.

A reformista kis- és középburzsoázia 1920-ban történt elnökválasztási győzelmét követő időszak tehát Chilében a nagy társadalmi-gazdasági-politikai mozgások periódusa, melyben a polgári köztársaság polgári demokratikus köztársasággá alakult át. Ezt szentesítette a már említett 1925-ös Alkotmány, amely az államhatalmi ágak szétválasztásával, (bírói, törvényhozói és végrehajtó hatalom) az elnöki jogkör kiszélesítésével nagy rugalmasságot adott a chilei politikai rendszernek.⁸

Természetesen a huszas-harmincas évek feszültségei és ellentétei kedveztek a fasiszta és nacionalista pártok megszerveződésének. 1923 és 1933 között sok kisebb-nagyobb szélsőjobboldali csoport és mozgalom jött létre.⁹ Megszilárdulni és komolyabb politikai befolyásra szert tenni viszont egyik sem tudott. Ennek okai a következőkben összegezhetők. A középrétegek és a hadsereg megmozdulásai nem a tőkés rendszer megdöntésére, csupán megreformálására irányultak.¹⁰ Ezért a kialakuló „modern oligarchia” uralmát eredményesebben biztosította a már említett rugalmas politikai rendszer bevezetése mint

a nyílt diktatúra. Figyelembe kell venni azt is, hogy a kapitalizmus fejlődésének Chilében még óriási lehetőségei voltak. Ráadásul minden szervezettsége és forradalmisága ellenére a munkásosztály sem képviselt akkor még közvetlenül fenyegető hatalmi alternatívát. Az uralkodó osztályokat tehát semmi nem szorította a fasiszta kártya kijátszásának fontolgatására.

Mindezen tényezők ellenére érdemes röviden megvizsgálni e szervezetek ideológiájának jellemző jegeit annál inkább, mivel a későbbi időszakokban fellépő fasiszta pártok számos elemét beépítették saját programjukba.

A huszas évek szélsőjobboldali mozgalmainak *eszmerendszerére elsősorban az olasz fasizmus gyakorolt nagy hatást*. Fő célkitűzésük a nemzet nagyvá tétele volt, amely nacionalista, hagyománytisztelő, tekintélyelvű, szocialista-, kommunista- és demokrácia-ellenes jelszavakat és intézkedéseket foglalt magába. Az osztályharc meghaladásával „a chileiek, a munkások és vállalkozók közötti hazafias együttműködés révén megteremtett nemzeti megnövekedés” alapján kívánnak egy új, korporatív, szakmaközi alapon álló Chilét megalkotni. Gondolatiságuk ezzel ki is merült. Gyakorlati hatásuk szintén elenyésző. Az 1926-1933 közötti időszak tehát csupán a fasiszta eszmék és szervezetek chilei felbukkanása és azok alkalmazási kísérletei miatt érdekes számunkra. Sokkal nagyobb viszont a jelentősége az 1933-at követő fasiszta próbálkozásoknak, mivel ezek vezettek el a Partido Nacional (1966), valamint a Frente Nacionalista de Patria y Libertad (1917) világi, illetve a Sociedad Chilena de Defensa de la Tradición Familiar y Propiedad (TFP–1967) egyházi fasiszta szervezetek megteremtéséhez.

2. Fasiszta mozgalmak, pártok szerveződése (1933–1965)

Chilében – akárcsak Európában – a fasiszta szervezetek jelentkezésének második hulláma az 1929/33-as világgazdasági válság talaján létrejövő politikai megrázkódtatásokhoz kapcsolódik, az arra adott reakciós válasznak tekinthető. Chile Latin-Amerika azon országai közé tartozik, amelyeket a legkeményebben sújtott a gazdasági visszaesés.

Az ország legfontosabb exportcikkének, a réznek a termelése „az 1929. évi 320 000 tonnáról 1930-ban 220 000-re, 1931-ben 223 000-re, és 1932-ben 103 000 tonnára csökkent. Az árak is esnek. A kivitel értéke az 1929. évi 473 millió dollárral szemben 1930-ban 274 millió, 1931-ben 170 millió. A pénz elértéktelenedett, jelentősen zsugorodik az ország behozatali kapacitása és az állami költségvetés 1929 és 1932 között 55%-kal csökken.”¹¹ Nő a munkanélküliség: 160 000 ember, az ország aktív lakosságának 12%-a munka nélkül van.¹² Szaporodnak a sztrájkok, ugyanakkor a szakszervezeti, a kommunista és munkásmozgalom, valamint a falvak népe ellen egyre durvább terrorral lép fel az Alessandri-kormány. 1933-ban létrehozzák az 50 000 főt számláló Köztársasági Milíciát, amely az uralkodó osztályok kezében eredményes politikai fegyvernek bizonyul.

Sajátos módon azonban – noha a szélsőjobboldali mozgalmak fellendülésének vagyunk tanúi – a válsághelyzet nem a további fasizálódás irányába hat. Éppen ellenkezőleg! Megbukik Ibañez reakciós diktatúrája, s Arturo Alessandri nem tudja

megakadályozni a chilei Népfront 1938 októberi győzelmét. A tőkés világpiac felvevőképességének csökkenése ugyanakkor a hazai burzsoáziát erősítő, az iparfejlődést elősegítő, importhelyettesítő, befelé forduló gazdaságpolitika térhódításához járul hozzá. A belső piac, a belső fejlődés előtérbe állítása politikai síkon egyben a tradicionális, exportérdelkeltsgű földbirtokos-komprádor burzsoá réteg meggyengülésével is járt. Ennek eredményeképpen ez a csoportosulás kénytelen volt a hatalmat megosztani a protekcionista, a hazai fejlődésben érdekelt nemzeti burzsoázia és középréteket képviselőivel. Ezzel magyarázható a Chilei Radikális Párt előtérbe kerülése a harmincas-negyvenes években. A „középosztályok pártjának” következetlenségei azonban jól nyomon követhetők ebben az időszakban is. Jobbszárnyának állandó törekvése volt a földbirtokos oligarchiával való együttműködés kialakítása. Ez megnyilvánult Arturo Alessandri második elnöksége idején (1932–1938) a kormány támogatásában is. A későbbi időszakokban elősegítették a Népfront felbomlasztását, majd a pártnak Gabriel González Videla elnöki periódusában (1946–1952) történt jobbrafordulását.

Mindezek a tényezők a fasiszta mozgalmak szempontjából a harmincas-negyvenes években azt eredményezték, hogy – a látszólagos virulencia ellenére – működési terük továbbra is igen szűkre szabott volt, megmaradtak a „politikai marginalitás” helyzetében. Az 1966-ig végbemenő gyakori szervezeti átalakulásuk, felbomlásuk, újjáéledésük ezért nem felértékelődésüket, helyzetük megváltozását, hanem csupán az egymás közötti belső frakcióharcokat, egy reményteljes vezér keresését és az önálló politikai-ideológiai álláspont, az önálló arculat keresését jelentik. Ezért soraikban nagy a fluktuáció, a cserélődés, az eszmei kiforratlanság (Falange Nacional) és a más – hagyományos vagy reformista – pártokba történő átlépés, a faszizmusmal való végleges szakítás. Nem meglepő tehát, hogy e szélsőjobboldali pártok némelyike (Partido Agrario-Laborista) a polgári demokratikus rendszer keretein belül, a politikai-taktikai csatározások alkalmával hagyományaihoz képest eretnek lépéseket is tesz.

Mindezen okok miatt tekinthetjük az 1933-tól 1966-ig terjedő időszakot a chilei faszizmus történetében azonos jellegzetességekkel rendelkező szakasznak.

Egy halovány határvonalat azonban a II. világháború befejeződésével mégis húzhatunk. Ez azt megelőző időben keletkező fasiszta mozgalmakra ugyanis Hitler, Mussolini és Primo de Rivera hatalomra jutása, tevékenysége és eszmerendszere gyakorolt nagy hatást. Az antifasiszta koalíció győzelme természetesen e téren is fordulatot hozott. A megváltozott nemzetközi és nemzeti erőviszonyok Chilében is elindították – most már az újfasiszta szervezeteket – az „emancipálódás”, az önálló „profil” kialakítása útján, amely azonban csak a hatvanas években hozta meg gyümölcseit.

A világgazdasági válság időszakában létrejött chilei fasiszta szervezetek sorát, az 1933-ban, Jorge González von Marees ügyvéd vezetésével megalakult *Movimiento Nacional Socialista* (MNS) nyitotta meg. A *Nemzeti Szocialista Mozgalom* tevékenységét a német faszizmus növekedése és hatalomra jutása inspirálta (a szervezet neve is erre utal). Az MNS-nek nem közvetlen politikai akciói adják fontosságát, mivel a chilei társadalom egyetlen jelentős csoportja sem támogatta¹³, s a burzsoázia – amint azt már hangsúlyoztuk – sem volt rászorulva akkor még a faszizmus segítségére. Közvetett ideológiai-politikai hatása viszont annál nagyobb volt. Ismeretes, hogy az MNS 1938. szeptember 5-i

puccskísérletét követően vezetői és funkcionáriusai (többek között Marees is) átléptek a liberális vagy a konzervatív pártba, illetve más társadalmi szervezetekbe. Ideológiájuk sok vonását – főként, ami a portalesi hagyományok felélesztését célozza – a jelenlegi fasiszta junta is felhasználja.¹⁴

Az MNS-től függetlenül a harmincas években több fasiszta-fasisztoid csoportoska működött Chilében. Ezek két legjelentősebbje a Guillermo Izquierdo Araya vezette – Mussolini eszméit követő – *Movimiento Nacionalista* (Nemzeti Mozgalom), és a maroknyi, tanárokból és egyetemi hallgatókból verbuválódott *Grupo Frente*. (1945-ben az MNS maradványai, az MN és a Grupo Frente hozzák majd létre az első chilei neofasiszta pártot, a *Partido Agrario–Laborista*-t).

1943-ig a német nagykövetség közvetlen irányításával működött egy legális szervezet is az országban. Ez a *National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei* volt, amely egyesítette a Chilében élő németeket, s azok leszármazottait. Az NSDAP tevékenységének súlypontját a hadseregbe, a déli provinciák mezőgazdasági termelőire, az iparosokra és kereskedőkre helyezte. Intenzív munkájával nagyban hozzájárult a náci ideológia terjesztéséhez.

A harmincas évek utolsó harmadában lépett a politikai élet színpadára az ifjú keresztényszocialisták (1934-ig a Konzervatív Párt Ifjúsági Szervezetének tagjai) mozgalma. Származásukat tekintve a középrétegekhez és a kisburzsoáziához tartoztak. Eszméikre elsősorban a katolicizmus szociális doktrínái, a keresztény filozófia tomista tanai és Jacques Maritain hatottak.

Politikai szervezkedésük kezdeti időszakában kétségtelen szimpátiával viseltettek a Falange Española és annak vezére, José Antonio Primo de Rivera iránt is. 1938-ban alakították meg a *Falange Nacional*-t, amelyben ideológiai kiforratlanságuk miatt különböző áramlatok – így prefasiszták is – voltak. Ezen okok miatt terjedt el az a sommás meghatározás, hogy a Falange Nacional (Bernardo Leighton, Radomiro Tomic, Rafael Augusto Gumucio, Eduardo Frei és társaik mozgalma)¹⁵ fasisztoid, fasiszta beállítottságú szervezet. Erről természetesen szó sincs. Ezt a véleményt a Falange Nacional 1939-ben közzétett „*A Falange Nacional 24 Alapvető Pontja*” (*Los Veinticuatro Puntos Fundamentales de la Falange Nacional*) is megcáfolja. Az első eképpen határozza meg a szervezet jellegét: „A Falange Nacional egy kereszties sereg, amely elkötelezi magát az új rend Chilében történő bevezetése mellett. Több, mint egyszerű párt, ez egy hittel teli meggyőződés Chile rendeltetésében és törhetetlen akarat a nemzeti jelleg szolgálatában.”¹⁶

A Falange Nacional elveinek alapja a keresztényi gondolatban található, a megszövegezés stílusa és tartalma egyaránt keresztény ihletésű, nacionalista beállítottságú szervezetre utal. A dokumentum negyedik pontjában még világosabbá teszi álláspontját, elutasítva a marxizmust és a fasiszmust, lényegében „harmadik utas” platformra helyezkedik. „Elutasítjuk a marxizmust – a materialista és az élet antiracionalista koncepcióját –, amelyet az osztályharc táplál, amely zsarnoksághoz vezet, s amelynek kísérletei kudarcba fulladtak. Elutasítjuk a fasiszmust, és a nácizmust, amelyek felmagasztalják az erőszakot, az embert az állam rabszolgájává teszik, lángra lobbantják a faji ellentéteket, megsemmisítik a békét és a szabadságot.”¹⁷

A programnyilatkozat további pontjai a keresztényszocialista burzsoá reformpolitika lényegi elemeit tartalmazzák. Kiemelésre kívánczik a VI. pont, mely szerint: „Védjük minden szervezett társadalom alapsejtjét, a család egységét és stabilitását . . .”¹⁸

Ennél témánk szempontjából fontosabb a VIII. pont, amely az egyház szociális doktrínáinak politikai tükröződéseként a korporatív szakszervezeti rendszerről rendelkezik: „Védjük a dolgozók szakszervezeteken alapuló szervezkedését. A szakszervezeteknek kulturális, erkölcsi, szociális és gazdasági célokat kell követniük. A pártpolitika beavatkozása megfosztja a szakszervezeteket küldetésüktől. A munka és a tőke szakszervezetei korporációkban integrálódnak. Ily módon saját kebelükön belül válik lehetségessé a társadalmi konfliktusok igazságos megoldása.”¹⁹

Végül nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy negyedszázados történeti folyamat eredményeként jutottak el a Joven Conservadores a Falange Nacionalon keresztül a Kereszténydemokrata Párt megalakításáig (1957). Ezalatt természetesen változások zajlottak le a már említett vezetők politikai nézeteiben és eszmerendszerében. Ezek azonban az ideológiai alapokat nem érintették. Erre utal Jaime Castillo Velasco megfogalmazása is.

„A kereszténydemokráciának három faktorból származó forrását különböztetjük meg. Ezek más-más szinten jelentkeznek. Az első – a keresztény filozófia, amely tisztán, doktrinális szinten található. A második – a jelenkori társadalom konfliktusa, vagy általánosabban a „Modern Kor Válsága” . . . A harmadik – a katolicizmus – szociális doktrínáival sajátos érdekeivel – középszinten helyezkedik el az elmélet és a tények között.”²⁰

Fejtegetéseink befejezésekképpen szeretnénk utalni a Falange Nacional gyakorlati politikájára (hiszen minden program fedezetét a politikai gyakorlat adja), amelyet lényegében 1951-ig a Radikális Párttal való együttműködés jellemzett. Pedro Aguirre Cerda népfrontkományát pedig – mint alkotmányos kormányt – támogatta (ennek győzelmét igyekezett Jorge González von Marees 1938. szeptember 5-i puccskísérletével megakadályozni), noha ellenzéki álláspontot foglalt el azzal szemben.

1945-ben jött létre az első chilei neofasiszta párt, a *Partido Agrario–Laborista*. Létrehozói a már említett fasiszta szervezetek tagjai (MNS, MN Grupo Frente), valamint régi konzervatív politikusok voltak. Vezetője Guillermo Izquierdo Araya lett. Társadalmi bázisát a déli provinciák középbirtokosai, kis- és középvállalkozók, kereskedők és katonatisztek adták. Eszmei tekintetben tipikus fasiszta szervezetnek mondható. Erre utalnak legsűrűbben hangoztatott jelszavai is: az „ország élő erőinek védelmezőjeként” a chileiség legjobb erényei megtestesítőjeként tünteti fel magát. Harcol a „bürokratikus parazitizmus”, a „középszerűség” ellen. Elutasítja az osztályharcot, korporációs rendszer megteremtésére törekszik, segíti a termelőket, szemben áll a felelőtlenséggel és az anarchiával. A nemzeti érzés és a hagyományok megtartásával Chile hajdani nagyságát kívánja visszaállítani. Új, hatékony, nacionalista, tekintélyuralmon alapuló, az áldemokráciát és pártpolitikát elutasító politikai rendszer megteremtéséért küzd.

E szólamok ellenére a párt a valódi demokratikus játékszabályokat teljes egészében betartja. Gyakorlati-politikai téren nem a fasiszta szervezetekre jellemző módon tevékenykedik, noha 1952 és 1958 között Ibañez elnököt támogatja 1958-ban részt vesz a Bloque

de Saneamiento Democrático munkájában. Támogatja a Gábriel González Videla kormányzása idején (1947-ben hozott) a Kommunista Párt legális működését betiltó törvény érvénytelenítését, a választási rendszer reformját és valamennyi politikai párt működésének szavatolását.

1958-ban a jobboldali pártok Jorge Alessandri révén megnyerik az elnökválasztást. Ezzel kezdetét veszi a párt gyors szétesése.

Egyesek belépnek a patinás konzervatív pártokba (például Democrata Nacional), mások a kereszténydemokratákhoz csatlakoznak, ismét mások új fasiszta csoportosulások mint a *Partido Acción Nacional* és a Jorge Prat vezette *Los Estanqueros* tagjai lesznek.

3. A chilei fasizmus politikai-ideológiai megszilárdulása (1965–1973)

Míg az 1920-as 1930-as éveket a hagyományos értelemben vett oligarchia krízise jellemezte, s ezzel a hatalmi elitel szemben lázadtak fel a középrétegek, addig az 1960-as évek közepétől fokozatosan a burzsoá osztályuralom fenntartása került veszélybe. Felgyorsult a politikai élet radikalizálódásának folyamata. Az országban erősödtek, megszorodtak a munkásosztály és a dolgozó tömegek sztrájkmozgalmai.²¹

A válság hatása falura is eljutott. Ezt jelzik a mezőgazdaságban foglalkoztatottak sztrájkjai, szervezkedései.²²

A munkásmozgalom egységét fenntartva készült az 1964-es elnökválasztásra, s joggal remélte fokozatosan növekvő szavazatainak további gyarapodását. Optimizmusát alátámasztotta a választói jogosultság határainak kiterjesztése (többek között az analfabéták és a hadsereg tagjai is szavazati jogot kaptak). Ez a tény megkönnyítette a nagy tömegek mozgósítását, radikalizálódását, bekapcsolódását a politikai életbe, ami a baloldali elnökválasztási eredményeiben, a baloldalra adott növekvő mennyiségű szavazatokban is tükröződik.²³

Meggyengültek a tradicionális burzsoá politikát követő elemek, gyors fejlődésnek indult a kereszténydemokrata reformpolitika, amely csúcspontját 1964-ben Eduardo Frei elnökké választásakor és a kereszténydemokrata kormányzás éveiben (1964–1970) érte el.

A Chilében lezajlott politikai változásoknak természetesen megvolt a nemzetközi hátterük is. Elősegítette a kontinens polgári-reformista mozgalmainak fejlődését a John F. Kennedy által Latin-Amerika irányába meghirdetett „Szövetség a haladásért” program, azaz az Egyesült Államok taktikai váltása is. Ennek lényege éppen abban állt, hogy a földrész országainak politikai-gazdasági-kulturális-szociális struktúráiban jelentkező válságot nem elsősorban erőszakkal, hanem az ellentmondásokat csökkentő, mérséklő reformpolitikával kell leküzdeni. E „megújító” irányvonalnak volt egyik képviselője — „a kontinentális modell” érvényének szándékával s a „Forradalom a szabadságban” jelszóval fellépő chilei kereszténydemokrácia.

Részben kedvezett a politika elterjedésének a kubai forradalom kontinentális hatása is.

Egyrészt ugyanis 1961-ig ösztönzést adott a harmadik utas reformkoncepcióknak azokban az országokban, ahol a burzsoázia elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy meglovagolja, illetve kihasználja a tömegek változás iránti vágyát.

Térhódítását elősegítette a marxizmus számos elemének, tapasztalatának, jelszavainak keresztény vagy reformista alapon történő hasznosítása.

A kubai forradalom szocialista irányvétele (1961 áprilisában) és tévesen értelmezett példája nyomán ugyanakkor a kontinensen a hatvanas évek derekán kibontakozó fegyveres gerillamozgalmak nemzetközi hatása megnövelte ugyanakkor az ellenforradalmi, imperialista erők lehetőségeit, mozgásterét is. Hozzájárult ehhez Johnson elnöknek a kontinensen az erőszakos megoldásokat előtérbe helyező koncepciója is.

Az észak-amerikai-brazil segítséggel végbemenő neofasiszta katonai intervenciók és puccsok (Brazília 1964, Dominika 1965, Argentína 1966) sikerében nagy része volt tehát a reformista burzsoázia magatartásváltozásának, amely megrettent a kubai forradalom szocialista orientációjától, annak kisugárzásától, s a reformcélokat sutba dobva, kiváltságainak védelmében az amerikai imperializmus és a konzervatív reakciós körök politikájához csatlakozott.

Mindezek a tényezők Chilében is éreztették hatásukat, s a legreakciósabb burzsoá csoportok – felismerve lehetőségeik határainak összeszűkülését – a szélsőjobboldal politikai-szervezeti mozgósításához folyomdoltak.

Igy jött létre a Konzervatív, a Liberális Párt, valamint a már említett Acción Nacional egyesüléséből a *Partido Nacional*, a *Nemzeti Párt*. Az előző fejezetben már utaltunk rá, hogy a szélsőjobboldali szervezet megszületése fordulatot jelent a chilei fasizmus majd félévszázados történetében. Hangsúlyoztuk, hogy mind ez ideig az ország politikai életében a fasizmus jelentéktelen szerepet játszott. Sem széles tömegbázisra nem tett szert, sem komolyabb választási sikereket nem ért el.

A Jorge Gonzalez von Marees vezette Movimiento Nacional Szocialista például 5%-os szavazati határt sohasem érte el, és a Nemzeti Kongresszus Képviselőházi tagságának csak 2%-át adta. Az 1945-ben alakult Partido Agraria-Laboristapedig – amely Ibañez második elnöksége idején (1952–1958) annak egyik politikai támasza volt – 1953-ban kapta a legtöbb szavazatot (15,2%), ami viszont 1957-re 7,8%-ra csökkent. A Partido Nacional ellenben folyamatosan növelte szavazótáborát. 1955-ben 12,5%, 1957-ben 14,3%, 1969-ben pedig már a voksok 20%-át mondhatta magáénak.²⁴

A chilei fasizmus hatalomra jutása előtti szakaszának, azaz az 1973. szeptember 11-e előtti egész periódusnak van még egy jellemző vonása. Ez pedig az, hogy kialakulásában civil politikusok játszó a vezető szerepet. Ők adják a szervezetet, szolgáltatják az ideológiát, hozzák létre a fasiszta mozgalmakat, pártokat. E tekintetben az alapvető változást az 1973. szeptember 11.-i katonai hatalomátvétel jelenti.

Az 1966-ban létrejött *Partido Nacional*²⁵ „Új Rend” (Nuevo Orden) bevezetését hirdeti, amely a chilei társadalomnak a kapitalizmus alapján álló totális helyreállítását jelenti. Széleskörű szabadságot biztosít a vállalkozóknak, autoritárius, korporatív állam-berendezkedés keretében.

Ideológiájában a nacionalizmus a központi gondolatkör, a Chilét nagygyá tevő hagyományos eszméket tekinti a legfőbb értéknek. Felmagasztalja Portalest, elítéli a

szocializmust, A marxizmust külföldről behozott káros, a társadalom alapját korrodeáló eszmének tartja. Chilét meg kell menteni a kommunizmustól („Salvar a Chile del comunismo”), és ehhez minden eszköz és módszer igénybevétele megengedett, A legális éppúgy, mint az illegális, a békés ugyanúgy, mint az erőszakos.

A Nemzeti Párttal kapcsolatban két dologra feltétlenül utalnunk kell – egyetértve Hernán Ramirez Necocheával – „... a Partido Nacional teljes mértékben szintetizálja mindazokat a posztulátumokat, amelyeket a különböző fasiszta szervezetek ötven éves chilei fennállásuk óta megfogalmaztak. Azon kívül – a lehetőségekhez képest – híven visszaadja azoknak az ideológiái alapelveknek a teljességét, amelyek a fasiszta modelleket leghatározottabban jellemezték.” ... „A Partido Nacional megalapításával először vált világossá Chilében, hogy az imperializmus erői – beleértve a monopolista burzsoáziát – elfogadták a fasiszta kártya döntő szerepét, a végső konzekvenciákig.”²⁶

A Nemzeti Párt mellett más fasiszta szervezetek is születtek és tevékenykedtek a hatvanas években. Ezek közös jellemzője volt, hogy szorosan a katolikus egyházhoz kötődtek, s vezető személyiségeik 1973. szeptember 11-e óta Pinochet eszmei-politikai támaszai.²⁷

Az *Opus Dei* 1955 és 1960 között alakult meg. Lényegében a hasonló spanyol szervezet chilei „leányvállalata.” Befolyása a modernizációs törekvésű technokraták között a legnagyobb, de hatása érezhető a hadseregben is.

Az *Opus Dei*vel ideológiailag-politikailag rokon, az 1962-ben létrejött *FIDUCIA*, amely a kereszténység és a faszizmus tanainak összeegyeztetésére tett kísérletet. Befolyása elsősorban a technokrácia és az egyetemi körök szélsőjobboldali tagjaira terjed ki. Azonban a felsoroltaknál jóval jelentősebb – kifejezetten egyházi szervezet az 1967-ben alapított *Sociedad Chilena de la Tradición Familia y Propiedad*. (TFP)

A Társaság a hivatalos chilei katolikus egyházon belül jött létre. Magát a Csend Egyházának (La Iglesia del Silencio) nevezi, s szemben áll a Raul Silve Henriquez kardinális és a chilei főpapok többsége által követett, az egyházi „aggiornementot”, megújulást elfogadó, a haladó politikai erőkkel rokonszenvező, azokat támogató irányvonallal.²⁸

A TFP létrehozását a Plinio Correa de Oliveira vezette brazil TFP szorgalmazta és segítette. A chilei TFP-t szoros kapcsolatok fűzik portugál és argentin „testvéreihez” is.²⁹

A chilei TFP politikája és politikai állásfoglalásai az ország fasizálódása irányába hatottak. A hadsereg hatalomátvételére azonnal támogató nyilatkozattal reagált („A marxista kisebbség a proletárdiktatúra véres bevezetésére készült”).

A *La Iglesia del Silencio en Chile* című, 1976-ban Santiagóban kiadott könyvben pedig az eseményekkel kapcsolatos állásfoglalása a következő: „A Fegyveres Erők és a Chilei Csendőrség gyors, hatékony és hazafias intervenciója megdöntötte a marxista kisebbséget, szeptember 11-e dicsőséges hajnala megghiúsította azokat a baloldali terveket, amelyeket a vörös szekta Chile számára készített. A marxista csoportnak, köztük tizenháromezer külföldi ügynöknek és fegyveresnek nem sikerült az országot a polgárháború borzalmaiba taszítani. Ám mindennek előtt a chilei katonák azok, akik megszádlították hazánkat a természeti és isteni törvényekkel, valamint legjobb keresztényi hagyományainkkal ellentétes rezsim mocskaitól.”³⁰

A TFP elvei és társadalompolitikai nézetei a spanyol fasizmus doktrínáiban és a különböző, általuk felsorolt pápai enciklikákban, apostoli levelekben gyökereznek.³¹

Legjellemzőbb dokumentumuknak mindmáig az 1967-ben kiadott Alapító Manifestum tekinthető.³² Ebben autentikusságra, önállóságra törekedve elutasítják a kommunizmust, a kereszténydemokráciát, a szocializmust, a náciizmust és a fasizmust is. Igen tanulságos számunkra (ideológiai alapállásukra különös fényt vet) ahogyan a német fasizmus és a szocializmus közötti párhuzamot megtalálják. „Társadalmi-politikai téren szemben állunk a náci-fasizmussal, mert az élet olyan rendjét hozta létre, melyben az Állam teljesen magába olvasztotta az egész nemzet életét. Állítjuk, hogy a náci-fasizmus nem volt más, mint a szocializmus egy szélsőséges formája. E rezsimmel szemben Chile számára a szerves társadalmat kínáljuk . . .”³³

Milyen ez a szerves társadalom? Keresztényfasiszta alapon létrehozott rend, amely elismeri, hogy „a kapitalizmus önmagában véve jogos rendszer”, csupán kinövéseit, túlzásait kell lenyesegetni. A TFP az egyház természetjog talajára tér vissza, amikor megállapítja: „Megerősítjük a magántulajdont mint a természetjog egyik oszlopát, melynek – úgy véljük – teljes kiterjedésében szociális funkciót is be kell töltenie. Ám ez a kiteljesedés nem lehet olyan, mely a jogot lerontja.”³⁴

A szerves társadalom alapja a család. A házassági kötelék felbonthatatlan. Mindezek az ország igazi és legszentebb, nemzetmegőrző hagyományaival függenek össze. „ . . . A chilei társadalmat úgy fogjuk fel mint egy hatalmas családösszességet, amely harmonikus és különböző társadalmi osztályokból áll . . . A családi hagyományok azok, amelyek századokon át megőrizték a Nemzet identitását . . .”³⁵

Megjelenik a szerves társadalom két újabb eleme is: az osztályharc tagadása és a korporatív, tekintélyuralmi berendezkedés iránti igény, amelyeket a funkcionális demokrácia megteremtésével kívánnak összhangba hozni.

A társadalmi osztályok létét elismerik, csupán a közöttük levő kibékíthetetlen ellentéteket szelídítik családon belüli nézeteltéréssé. „Beszélünk társadalmi osztályokról – folytatja a manifestum – kategórikusan kinyilvánítjuk, hogy a dolgok természetes rendjével egyező szerves társadalom különböző és hierarchikusan elhelyezkedő társadalmi osztályokból áll.”³⁶ E családi társadalmat kell helyesen irányítani, éspedig az uralkodó osztályok belátása, erkölcsi érzéke és érzése, valamint az elosztási viszonyok jobb megszervezése révén. „Az első feltétel, hogy igazságos legyen ez a hierarchia, hogy ne koncentrálódjon a javak termelése egy osztály kezében úgy, hogy a másikat annak kielégítésétől megfosztja, és ne vonja el az emberi és keresztényi léthez tartozó biztonságot és méltóságot.”³⁷ Ugyanakkor kifejezésre juttatják, hogy a felső osztályoknak nyitottnak kell lenniük az alsók irányába, hogy azok önálló és autentikus értékeit befogadhassák. A TFP sűrűn használja még a *nemzet nagyobbá tétele* (engrandecimiento de la nacion) kifejezéseket is. Végezetül ismét szükséges hangsúlyozni, hogy mind a TFP elvei, mind gyakorlati-politikai tevékenysége egy keresztény-fasiszta szervezet sajátosságait tükrözik.

Amíg az 1966-ban létrejött Partido Nacional a fasiszta erők szervezeti megszilárdulását, a politikai életbe történő legális bekapcsolódását jelentette, addig a TFP, majd az 1971 áprilisában Pablo Rodríguez Grez ügyvéd³⁸ vezetésével alakult: *Frente Naciona-*

lista Patria y Libertad (Haza és Szabadság Nemzeti Front) azok összefüggő programját és elméletét adta.

A továbbiakban ezt vizsgáljuk az alapító dokumentum, az *Ensayo Programatico* alapján. A Programtanulmány tíz fejezetből áll. Mi azonban csupán a tárgyunk szempontjából legfontosabb II. (La democracia Como sistema de Gobierno y Principio de convivencia) III., (Exaltación de los valores nacionales), IV. (Politica Social), VIII. (Fuerzas Armadas y de Orden) fejezetek rövid áttekintésére vállalkozunk.

A Patria y Libertad alapkoncepciója egy nacionalista-faji alapon álló, autoritárius, antimarxista, a fegyveres erőket nagy szerephez juttató fasiszta állam megteremtése. Ennek első lépése a politikai rendszer reformja. „Állítjuk, hogy mind ez ideig Chile egy inkább formális, mint reális demokrácia viszonyai között élt. Ebből eredt a *nemzetellenes marxizmus*, s a népi érdektől idegen eszmék elterjedése. A demokráciának mint politikai rendszernek a védelme magában kell, hogy foglalja a *demokrácia tökéletesítését*, s ebbe beletartozik intézményeink működése és olyan adekvát apparátus létrehozása, amelyet valamennyi nemzeti áramlat elfogad, bármilyen is legyen annak megnyilvánulása.”³⁹

A mélyreható reformot az államhatalmi ágak szigorú szétválasztása útján kívánja megvalósítani, amelynek a végrehajtó hatalom nagy súlya tekintélyuralmi jelleget kölcsönöz. „Megadni a végrehajtó hatalomnak mindazokat a jogosítványokat, amelyeket a *Modern Állam* megkövetel, hogy adminisztrációjának ideje alatt alapprogramjait megvalósíthassa; elkerülve az obstrukcionizmust, a megbénítást, amely a többi hatalom, az érdekcsoportok és egyéb tényezők aktivitásának következménye... *Az autoritásnak*, amely a végrehajtó hatalom vezetőjében (a Köztársaság elnöke) testesül meg, növekednie kell...”⁴⁰

A demokrácia „gyengesége”, az elnöki hatalom kiterjesztése, a tekintélyuralmi állam megvalósítása miatt utasítja el a politikai pártok tevékenységét és létét: „A chilei demokrácia mindmáig a politikai pártokon keresztül nyert kifejeződést mint az eszmék és érdekek cseréjének egyedüli játékszere. *Ezek az intézmények (a pártok) nem reprezentálták a nagy nemzeti többséget*, amely indifferens, sőt, bizalmatlan és elutasító maradt a pártpolitikával szemben. Mindössze a választók 7%-a párttag...”⁴¹

Mit javasol hát a program a politikai érdekképviselőt eszközüel? Homályos utalást tesz egyfajta korporációs rendszerre, mikor a korszerűsítés jegyében a pártok helyett a reprezentációs formula kifejezést alkalmazza. Véleményünk szerint ezt a totális fasizmus politikai berendezkedésére történő óvatos utalásnak tekinthetjük: „Követeljük a politikai intézményrendszer modernizálását a nemzeti közösség valamennyi szektorának képviselőlete alapján.”⁴²

A politikai intézményrendszer átalakítása mellett – mint jeleztük – *az antimarxista, faji alapokon álló nacionalizmus és demagógia* e program másik fő jellemzője.

Központi gondolköre a nemzeti értékek feltámasztásának erőteljes hangsúlyozása, ezek elfogadtatására irányuló mozgósítás, s szembeállításuk a marxizmussal. „Minden chilei számára a Haza a legfőbb érték, naggyá tétele elsődleges és elháríthatatlan kötelesség.”⁴³

A *nemzeti egység (united nacional)* nevében feladatokat tűz az ország elé. Köríti mindezt jó adag történelmi személyiségekre hivatkozó demagógiával. „A nagy nemzeti

feladat Chile rekonstrukciója legyen! Nem egy új Haza létrehozására törekszünk. Nem! Mi Carrera, O'Higgins, Rodriquez, Portales és Balmaceda hazájának helyreállítását és megújítását kívánjuk a modern demokrácia alapján, amely megvalósítja a társadalmi igazságosságot, és valamennyi chilei közötti testvériséget.”⁴⁴

Nacionalizmusuk szoros összefüggésben van a chilei *faj védelméről* alkotott felfogással. Konkrétan ugyan nem határozzák meg mit értenek chilei faj alatt. Szóhasználatukból ítélve a nemzet, a faj, a nép azonos fogalmakat jelölnek. Természetesen ez a felfogás nem jelent újdonságot. Az antagonisztikus osztályellentéteket és osztályharcot tagadó koncepciójukból (amelyet a későbbiekben elemezzünk) más nem is következhet. Faji szemléletük érdekességét az adja, hogy a „chileiség” védelmében konkrét állami intézkedéseket várnak: „hatékony szervezeteket kell létrehozni a faj védelme és szerves tökéletesítése érdekében, különleges prioritást adva a közegészségügynek az állam alapvető feladatai között.”⁴⁵

Nacionalizmusukkal összefüggésben említést kell tenni sajátos *imperializmus-koncepciójukról* is. Az imperializmusellenességet azonosítják az antimarxizmussal. A marxizmust politikai imperializmusként határozzák meg. Ilyen alapállásból válik érthetővé heves antiimperializmusuk. „Azt akarjuk, hogy Chile független, mindenféle ideológiai szektarizmustól vagy gazdasági ellenőrzéstől mentes Haza legyen! Éppen ezért antiimperialisták vagyunk, de nem csupán a gazdaság, hanem a politika, a kultúra, a művészet stb. területén is. Elutasítjuk a marxista imperializmusellenességet mint a politikai imperializmus stratégiáját . . .”⁴⁶

A katolikus egyház szociális doktrínáinak hatását mutatja az osztályokról, az osztályharcról vallott felfogásuk. Elvetik az osztályharcot: „Elutasítjuk a marxista koncepciót, amely a társadalmat két antagonisztikus és kibékíthetetlen osztályra osztja.”⁴⁷ Ehelyett: „Chilét egy nagy testvéri, tettekben és szándékokban közös családdá (kell) tenni.”⁴⁸ – fejtegeti a dokumentum.

Jóllehet a társadalmi osztályok létét elismeri, azokat közelíteni akarja egymáshoz az elosztási viszonyok fejlesztése révén. „Elismerjük a társadalmi osztályok létét . . . Ám a társadalmi harcok csökkenni, sőt megszűnni, ha képesek leszünk a nemzeti vagyoni igazságos és egyenlő elosztásának politikáját alkalmazni és elősegíteni a mellőzött nép szellemi tökéletesedését.”⁴⁹

E tézissel szemben ellentétet a tulajdonviszonyokkal kapcsolatos állásfoglalásuk. A Patria y Libertad által bevezetni kívánt társadalmi rend ugyanis a magántulajdonra épül, amelynek bizonyos szociális funkciói vannak. Ám a közös tulajdon csak kivétel amennyiben, az országnak nagyobb produktivitást biztosít.

A fent jelzett ellentmondást egy nacionalista kormány bevezetésével próbálja megoldani. Ennek a feladata a munkások nagyobb részvételének biztosítása a gyárakban a rekapitalizáció és a takarékoskodás útján. Eképpen nacionalista alapon megvalósulna a társadalmi integráció (*integracion social*), amelyet az *unidad nacional* a nemzeti egység és az osztályharc tagadása jellemez. Ahogyan a dokumentum fogalmaz: „Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a nacionalizmus doktrínánk inspirálója, azonosul a nép támogatásával, a nemzet meghatározó eleme, és a társadalmi integráció, amelyet igénylünk, magába foglalja a *kötelességeket és a jogokat*.”⁵⁰

Nyilvánvalóan nem véletlen a *kötelesség* hangsúlyozza. Egy autoritárius korporatív fasiszta államban a dolgozók jogosítványai elhanyagolhatóak. Ugyanakkor XXIII. János pápa Pacem in terris című enciklikájának az emberhez méltó életre utaló kitételére hivatkozik, amikor a társadalmi integrációról vallott nézeteit kiegészíti a „valamennyi chilei legyen tulajdonos” jelszóval.

A Programtanulmány végkövetkeztetése: a chileiséget, a chilei identitást csak egy Nacionalista Állam valósíthatja, teremtheti meg, fejezheti ki. S a Patria y Libertad az a szervezet, amely ezt nyújtani tudja az országnak: „... megteremteni a chileiség eszméjét, amely visszaadja hazánkba vetett hitünket mint a boldogság és haladás meghódításának egyetlen reális útját. E célt csak egy *nacionalista és integralista állam* megteremtésével érhetjük el, mely véget vet az osztályharcnak és előmozdítja a chileiek közötti találkozást.”⁵¹

Részletesen foglalkozik a Programtanulmány a fegyveres erőkkel is. Rendkívül nagy belpolitikai szereppel ruházta fel a hadsereget. Nem csupán a külső támadás elleni védekezést és az ország területi épségének megóvását tekinti feladatának, hanem „az ellenséges ideológiák elleni harcot is.” „A Fegyveres Erők és a Csendőrség a chilei demokrácia nagy őrzői. Ennek megfelelően feladatuk elsősorban politikai szuverenitásunk, területünk, valamint belső biztonságunk védelme a felbukkanó idegen ideológiákkal szemben... Chile (ugyanis) állandó, látható és láthatatlan, külföldi és belföldi, nemzetközi célok szolgálatában álló ügynökök agressziójának célpontja.”⁵² E program a felsorolt veszélyhelyzetek idején és esetén – s e fenyegető situációt, értelmezésük szerint, csak a marxizmus idézheti elő – jogossá teszi a *hadsereg preventív beavatkozását a politikai életbe*. (Az Unidad Popular kormányzásának három éve alatt a gyakorlati politika síkján erre törekedett a Patria y Libertad). Ennek lehetőségét tovább növeli a fegyveres erők egy sor belpolitikai funkcióval történő felruházása. Így az ország társadalmi és kulturális fejlesztésének feladataiba való bevonása is ezt célozza. A szándék nyilvánvaló: a legreakciósabb fasiszta körök – felkészülve az utolsó lehetőségre, a katonai hatalomátvételre is – a hadsereget saját politikai ellenőrzésük alá kívánták vonni, hogy mint végső ütőkártyát kijátszhassák. A dokumentum megállapítja: „Hadseregünknek fegyelmezettnek, hivatásosnak, és a chilei közösség társadalmi-gazdasági céljai iránt mélyen elkötelezettnek kell lennie... (ezért)...

1. felel hazánk határainak területi épségéért;
2. védi az állam belső biztonságát, épségben megőrzi intézményes rendünket, idioszinkráziánkat, érdekeinket, függetlenségünket, a velük ellentétes idegen eszmék és jelszavak szolgálatában álló külső vagy belső ügynökök veszélyes támadása esetén.”⁵³

A hetvenes években előtérbe lépő kisebb – s ezért kevésbé jelentős – fasiszta szervezetek közül (valamennyien a Népi Egység kormányzásának időszakában jöttek létre) csupán felsorolás jelleggel megemlíthetjük az Union Civica Democraticat (1971 decemberében szervezték meg). 1972 márciusában alakult a SOL (*Solidaridad, Orden, Libertad*), amely elsősorban befolyásos tagjai miatt érdemel figyelmet.⁵⁴ Ugyanezen év áprilisában jött létre a *Partido Viauxista*, a puccsista tábornok nézeteit képviselő társaság, s végezetül Canales generális szervezete a *Junta Unificadora Nacionalista*

A fasiszta pártokkal, mozgalmakkal foglalkozó elemzéseink végén egy dolgot nyomtatékkal hangsúlyoznunk kell. *A civil fasizmus belső erői önmagukban és egymagukban elégtelenek, gyengék voltak a hatalom átvételére*, noha óriási anyagi erő állott mögöttük. Szövetségre kellett lépniük a hadsereg fasiszta szárnyával, el kellett nyerniük az Egyesült Államok imperializmusának és a nemzetközi monopoltőkének a támogatását, s a Népi Egységgel szemben kellett felsorakoztatniuk a középrétegeket. (Ez utóbbi 1972 októberében történt meg.) A fegyveres erők 1973. szeptember 11-i hatalomátvételét követően – gyengeségük bizonyítékaként – jöllehet szolgálataikat a Junta elfogadta – jelentős politikai vezető szerephez a „civil” fasiszták nem jutottak.

4. A fasiszta hatalomátvétel néhány elméleti kérdése

1973. szeptember 11-én a chilei hadsereg fasiszta katonai hatalomátvételt hajtott végre. Változás következett be ezáltal a hatalmi hegemoniában s a fasizmus pozícióiban. Érintette e változás a chilei fasizmus belső szerkezetét is. A Pinochet-rendszer fenntartotta az ideológiai folytonosságot, elválasztotta viszont egymástól a politikai és a társadalmi elemet. A hatalom ellenőrzése teljesen a katonák kezébe került, amelyből – különösen a kezdeti időszakban – kizárták a fasizmus polgári képviselőit. Összhangban volt az a „politiqueria”, a politizálgatás és a politikai pártok elutasításáról vallott felfogásukkal.

Az elmúlt időszakban azonban a Pinochat-junta álláspontjának bizonyos fokú módosítására kényszerült.

E ponton szeretnénk csatlakozni az újfasiszta diktatúrák létrejöttével és funkcióival kapcsolatban zajló vitákhoz. Hangsúlyozzuk a *nemzetközi tényezők* nagy, esetenként – közvetett vagy közvetlen módon – meghatározó szerepét. Amint Chile esetében is bizonyítottuk: a fasizmus erői egymagukban gyengék voltak a hatalom átvételére. Szükségük volt a már vázolt kívülről jövő pénzügyi, katonai, politikai, gazdasági segítségre. E támogatás felhasználásával a fegyveres erők a polgári demokratikus rendszer egészét kívánták radikális módon, „villámháborús” úton felszámolni. E lökésszerű hatalmi váltásnak áldozatul estek a fasiszta pártok és mozgalmak is.

Éppen ezért a fasiszta katonai diktatúrák általános jellemzőjeként *fasizmus tömegpártjának szerepét Chilében is a hadsereg vette át és tölti be*.

Nemzetközivé vált a fasiszta diktatúrák funkciója is. Létrejöttük szorosan kapcsolódik az imperializmus és csatlósai (*Latin-Amerikában az Egyesült Államok és Brazília*) stratégiai érdekeinek védelméhez, a neokolonializmus fenntartásához, s természetesen a munkásmozgalom elfojtásához. Az imperializmus politikai válsága leküzdésének „magától értetődő” eszköze lett, amely sok esetben *preventív jellegű* (Brazília 1964, Chile 1973).

A nemzetközi méretekben folyó osztályharc imperialista stratégiájának szerves része tehát a fasiszta katonai diktatúrák külső segítséggel történő létesítése. Nemzetköziségük az internacionalizálódott tőkés termelőerők következtében kiteljesedett, kapitalista rendszerkonzerváló szerepük globálissá vált.

Helytálló az a dimitrovi megállapítás, hogy: „A fasizmus hatalomra jutása nem az egyik burzsoá kormány egyszerű felcserélése egymásikkal, hanem a burzsoá osztályuralom

egyik államformájának, a burzsoá demokráciának felváltása a burzsoá osztályuralom másik formájával, a nyílt terrorisztikus diktatúrával.”⁵⁵

E meghatározás ugyanakkor kiegészítésre szorul – különösen a fasiszta katonai diktatúrák esetében. A burzsoá államtípuson belül található államformák között a fasizmus a kivételes állam (*Estado de excepción*) kategóriájába tartozik.

A fasiszta katonai diktatúra ily módon a kivételes állam sajátos változatának, egyik alfajának tekinthető.

A fasiszta diktatúrák esetében különbséget kell tennünk végezetül az *uralkodó osztály* és a *kormányzó kaszt* között. Az nem kétséges, hogy a fasiszta rendszer, mely osztály érdekeit valósítja meg, mely osztály mely rétegének (adott ország esetében a külső és belső monopoltőkés körök legreakciósabb körői) képviselőjét látja el. A közvetlen végrehajtó hatalmat azonban az uralkodó osztály – elsősorban politikai megfontolásokból – átengedi hű kiszolgálóinak. Chile és a latin-amerikai kontinens vonatkozásában a fasiszta vezetés alá került hadseregnek és szövetségeseinek. Ily módon, ha a politikai helyzet úgy kívánja, lehetővé válik a burzsoá osztályuralom átalakítása, megváltozott formában, változatlan tartalommal való fenntartása, sőt, alapjainak kiszélesítése. Azaz, a burzsoázia más csoportjainak a hatalomba történő bevonásával a katonai (függő, avagy exportált), valamint a „túlélő” fasizmus nagyobb politikai megrázkódtatások és összecsapások nélkül, illetve azokat elkerülendő, katonai-civil, esetleg civil konzervatív (Görögország 1974), némelykor liberális színezetű (Spanyolország 1976) állammá alakítható.

Természetesen e folyamat sem tekinthető mechanikusnak. Probléma akkor jelentkezik, ha az államot irányító kormányzó kaszt nem hajlandó leköszönni. Ilyen egyelőre Chile esete, ahol – noha néhány polgári politikust bevontak a kabinetbe – nem csupán a hadsereg mint intézmény, de az azt megtestesítő személyek sem hajlandók átadni a hatalmat. Pinochet ugyanis az elnöki rendszerben megszervezett totális fasizmus kiépítésére törekszik. Az „új intézményesítés” kialakítása indult meg, nem pedig visszatérés a „politiqueríához”.

Nem a kormányzó kaszt felváltásáról, hanem az azt kiszolgáló civilek és fanatikus vallási személyiségek (Juan de Dios Carmona, Arturo Ortuzar, Jaime Guzmán Errazuriz, Jorge Cauas, Orlando Sáenz, Hermán Cubillos stb.) felhasználásáról van szó.

E korporációs jellegű, személyhez kötött fasiszta caudillismo politikai rendszerének és jellemző jegyeinek vizsgálata azonban már meghaladja e tanulmány kereteit.⁵⁶

1. Arturo Alessandri az Alkotmány elfogadása után két hónappal lemond, s 1925. október 22-én választják meg elnökké Emiliano Figueroa Larraint, akinek hadügyminisztere Carlos Ibañez del Campo, aki viszont Figueroa Larraint eltávolítja az ország éléről.
2. Ibañez első elnöksége idején (1927–1931) fellép a kommunistákkal és a haladó erővel szemben, tisztogatást hajt végre a hadseregben. Olasz segítséggel megszervezi a Carabinieri (Csendőrség) testületét. Korporatív államot akar létrehozni, s felhasználja a szociális demagógia eszközeit is. Munkáskódexet léptet életbe, „népházakat” alakít a dolgozók számára. Megszervezi saját pártját a Confederacion Republicana de Acción Civicat (CRAC). Sikerül a munkásmozgalmat is megosztania. Manuel Hidalgo szenátor vezetésével a kommunista pártból kivált egy Ibañezzel együttműködő csoport. A diktátor uralma alatt zajlik le az ország átállása az angolról az amerikai orientációra. Az ő kormányzása idején jutott ellenőrzési joghoz az Anaconda a chilei réztermelés felett. Ekkor kap koncessiót az ITT a telefon- és távíróvonalak üzemben tartására. Ibañez politikájá kiváltja az uralkodó körök angol orientációjú szárnyának ellenállását, (Grove ezredes felhasználásával puccsot is megkísérlelnek ellene). Szembefordul a diktátorral a diák- és munkásmozgalom is. Az 1929-ben kezdődő világgazdasági válság az ellentmondásokat végsőkéig élezi, s Ibañez 1931. július 26-án lemond a hatalomról.
3. 1904-ben veszi meg a Braden Copper Corporation az El Teniente-t, majd 1914-ben a Kennecott és az Anaconda behatolásával vonja ellenőrzése alá az USA a chilei rézbányászatot.
4. Casa de las Americas. Num. 83. 1974 marzo-abril, 57. old.
5. *Hernan Ramirez Necochea*: Historia del imperialismo en Chile La Habana, Edición Revolucionaria, 1966. 234. old.
6. I.m.: 235. old.
7. *Julio Cesar Jobet*: El Partido Socialista de Chile. Tomo I. 3 Edicion. Edicones Prensa Latino-americana. S. A. Chile, 1971. 27. old.
8. Az 1925-ös Alkotmány – kisebb módosításokkal – az 1973. szeptember 11-i fasiszta hatalomátvételig volt hatályban.
9. A Partido Fascista (1923), melynek jelszava; Viva Chile; muera el comunismo! (Éljen Chile! Vesszen a kommunizmus!) A TEA (1924) – egy titkos terrorista cselekményeket elkövető csoport, a Partido Popular Corporativo (Népi Korporatív Párt) 1926; a Vanguardia Nacionalista de Empleados y Obreros (Alkalmazottak és Munkások nacionalista Élcspata) 1927; a Comité Central Nacionalista (Nacionalista Központi Bizottság) 1927; a Carlos Ibañez del Campo köztársasági elnök (1927–1931) által fasisztoiddiktatórikus rendszere támogatására megszervezett Confederación Republicana de Accion Civica (Polgári Akció Köztársasági Szövetsége) 1928: stb.
10. Kivéte az alól a Marmaduke Grove ezredes, Eugen Mattei (ők ketten a Chilei Szocialista Párt alapító tagjai és első vezetői), és Carlos Davila vezette „Republica Socialista” (Szocialista Köztársaság). Latin-Amerika első szocialista köztársasága viszont mindössze tizenkét napig állott fenn (1932. június 6.– június 18.)
11. Híradás Chiléről. Kossuth, 1971. 77. old.
12. *Contreras, Juan*: Az 1938–1940-es chilei Népfrent-kormány. A Nemzetközi Munkásmozgalom Történetéből. Évkönyv. Kossuth, 1975. 230. old.
13. Ennek ellenére taglétszáma elérte a 40 000 főt.
14. Diego Portales gazdag üzletember és politikus volt, aki 1830-tól haláláig, 1837-ig töltötte be a Chilei Köztársaság alelnöki tisztét. Ő irányította ez időszakban az ország gazdasági életét. Szerepe ellentmondásos. Noha sokat tett Chile gazdasági fejlődéséért, és a kreol földbirtokos osztály (pelucones) érdekeiben cselekedett és hozzájárult a konzervatívok hatalmának megszilárdításához. 1833-as Alkotmánya – amely 1925-ig érvényben volt – elnöki rendszert vezetett be az országba. Ezért tekintik a fasiszta junta tagjai – s különösképpen Pinochet – példaképüknek Portalest.

Portales értékelése kapcsán érdemes idézni Bernardo Subercaseaux véleményét: „Jóllehet Bolívar győzött a régi rendszer szétzúzásában, de nem nyílt igazi lehetősége az új megteremtésére; időrendben Portales. követte, aki viszont közreműködött a konstruktív fázisban, azonban csupán egy országban – Nacionalizmusa és antiimperializmusa akkor együtt járt annak a történelmi szerepnek a megérzésével, mit kell a kréol burzsoáziának tennie: megteremteni a valódi nemzeti függetlenség alapján a kereskedelem és a termelőerők fejlődését . . .

Rá kell mutatni viszont, hogy a portalesi politikai rendszer zárt és korlátozó autoritarianizmusával képezte az elkövetkezett időszakban annak akadályát, hogy az új erők hozzájáruljanak a nemzet fejlődéséhez, és ez magában hordozta a későbbi függőség és megrekedés csírát” (Cuadernas Americanos Numero 1. Enero-Febrero de 1978. Ano XXXVII. Mexico, 118. old.)

15. Ők az 1957-ben megalakult Kereszténydemokrata Párt első napjainkban is döntő befolyással rendelkező vezetői. A pártban a balszárnyat képviselik Bernardo Leighton, – aki egy időben a Demócrata Cristiana elnöke volt – és Radomiro Tomic, aki Allendével szemben maradt alul az 1970-es elnökválasztáson. Eduardo Frei, volt köztársasági elnök (1964–1970) a párt centrumát testesíti meg. A Népi Egység időszakában (1970–1973) azonban a jobbszárnyhoz (Patricio Aylwin szenátor) csatlakozott. Jelenleg ez a párt uralkodó irányzata.
16. A dokumentumot közli G. Grayson: El Partido Demócrata Cristiano Chileno. Editorial Francisco de Aguirre. Buenos Aires-Santiago de Chile 1968. 473–482. old. Idézet 473. old.
17. I.m.: 474. old.
18. Ugyanott, 474. old.
19. I.m.: 475. old.
20. *Jaime Castillo Velasco*: Las fuentes de la Democracia Cristiana. Editorial del Pacífico, S. A. Santiago de Chile. Tercera Edición, 1972. 10. old.
- 21.

Év	Sztrájkok száma (A)	Sztrájkolók száma (B)	Gazdasági konfliktusok száma (C)	Szakszervezeti tagok száma (D)
1957	80	26.388	1066	300.040
1958	120	44.759	1127	276.346
1959	174	62.789	1134	282.498
1960	257	88.418	1899	232.417
1961	262	111.911	1874	257.583
1962	401	84.212	1669	247.007
1963	413	121.308	1495	262.409
1964	564	138.474	1939	270.542
1965	723	182.359	2931	292.653
1966	1073	195.435	3181	350.516
1967	1114	225.470	3763	406.186
1968	1124	292.794	3441	499.761
1969	1277	362.010	3941	530.784
1970	1819	656.170	5295	551.086

Különböző források felhasználásával közli A. Boron. Foro Internacional, 1975. Julio–Septiembre, No. 1. 93. old.

22. A mezőgazdasági dolgozók sztrájkjainak száma, 1960–1970.

1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
3	7	44	5	39	142	586	693	648	1127	1560

Forrás: Foro Internacional, 1975. Julio–Septiembre, No. 1. 98. old.

23.

Év	Összeírt szavazók		A szavazó választók		Baloldali szervezők		
	Abszolút szám	Index 1952-100	Abszolút száma	Index 1952-100	Abszolút száma	Index 1952-100	Érvényes szav. %-ban
1952	1 105 029	100,0	957 102	100,0	519 75	100,0	5,5
1958	1 497 902	135,6	1 250 350	130,6	356 493	685,9	28,5
1964	2 915 121	263,8	2 530 697	264,4	977 902	1 881,5	38,9
1970	3 539 747	320,3	2 954 799	308,7	1 075 600	2 068,5	36,6
1973	4 538 851	410,7	3 661 898	382,6	1 589 025	3 037,3	44,0

Forrás: Foro Internacional, 1975 Julio–Septiembre, No. 1. 85. old.

24. Araucaria de Chile, 1978. No. 1. 31. old.

25. A Partido Nacional vezetője Onofre Jarpa, alvezére és fegyveres rohamcsapatának, a *Rolando Matus*nak a parancsnoka Roberto Thieme. Mind Onofre Jarpa, mind Roberto Thieme nagy részt vállaltak az UP kormányzatának megdöntésében. Az előbbi politikai sfikon, az utóbbi gyilkosságok, szabotázscelemeknyek, elkövetésével. A chilei és a nemzetközi monopoltőke bőséges támogatását élvező Nemzeti Párt adta és adja ki a *Tribuna* című napilapot, a *SEPA*, a *PEC*, a *Portada* és a *Qué Pasa* elnevezésű folyóiratokat. A Partido Nacional vezetőinek szélsőséges magatartására, lapjaik uszító hangnemére jellemző, hogy az Allende-kormány idején a SEPA minden egyes oldalán a lapok alján vastagbetűs szedéssel az alábbi mondatok voltak olvashatók: „*Hiszek egy szabad és független, marxisták, tolvajok, zsarnokok nélküli Chilében*”; „*Salvador Allende kormánya törvénytelen, ellene harcolni törvényes*”.

26. Araucaria de Chile, 1978. No. 1. 26–27. old.

27. Jaime Guzmán Errazuriz a FIDUCIA és a TFP ideológusa Pinochet „szürke eminenciása”, s egyik legfőbb szerkesztője a fasiszta katonai junta 1974 márciusában kiadott „Elvi Nyilatkozatának” (Declaración de Principios).

28. A chilei egyház az Allende-kormányra nem került konfliktusba. Mint törvényes, alkotmányos hatalmat támogatta, elismerte céljainak helyességét, igazságos, jogos voltát, össznemzeti jellegét. Az 1973 július-augusztusi válság időszakában is a politikai megoldás, a Kereszténydemokrata Párt és az Unidad Popular közötti eredményes párbeszéd híve volt. Raul Silva Henriquez személyes közbenjárását is latba vetette a polgárháborúval, fasiszta hatalomátvétellel fenyegető helyzet megmentése érdekében.

29. A TFP szervezetek a hatvanas években Latin-Amerika számos országában elterjedtek. Az első TFP társaság Brazíliában alakult 1960-ban. Vezetője a már említett Plinio Correia de Oliveira. Híres művét a „*Revolucion y Contra-Revolucion*” címűt 1963-ban adták ki Chilében. Nagy a népszerűsége szélsőjobboldali körökben – a szintén brazil – Fabio Vidigai Xavier de Silveirának, akinek – „*Frei el Kereszky Chileno*” című könyvét is gyakran idézik.

30. La Iglesia del Silencio en Chile. Editado por Sociedad Chilena de Defensa de la Tradición, Familia y Propiedad. Santiago, 1976. 219. old.

31. XIII. Leo-Rerum Novarum (1891), XIII. Leo–Humanum Genus (1906), XI. Pius-Quadragesimo Anno (1931), XI. Pius–Divini Redemptoris (1937), XI. Pius–Notre Charge Apostolique (Apostoli Levél), XII. Pius–1944. Karácsonyi Üzenete (Radiomensaje de Navidad de 1944). XXIII. János–Ad Petri Cathedram (1959)

32. *Una fuerza nueva y victoriosa al servicio de Chile contemporáneo: La Sociedad Chilena de Defensa de la Tradición, Familia y Propiedad*” Közli: El Mercurio, 1967. május 5.
33. U.o.
34. U.o.
35. U.o.
36. U.o.
37. U.o.
38. Pablo Rodriguez Grez a Schneider tábornok meggyilkolása miatt perbe fogott Viaux brigádtábornok ügyvédje volt. Szervezetének, a Patria y Libertadnak egyes források szerint 90 000 tagja volt.
39. Frente Nacionalista Patria y Libertad, Ensayo Programático, Cuaderno No.1. abril. 1971. 13. old.
40. U.o. 13. Old.
41. U.o. 16. old.
42. U.o. 17. old.
43. U.o. 17. old.
44. U.o. 18–19. old.
45. U.o. 15. old.
46. U.o. 18. old.
47. U.o. 20. old.
48. U.o. 20. old.
49. U.o. 21. old.
50. U.o. 33. old.
51. U.o. 25. old.
52. U.o. 39. old.
53. u.o. 39–40. old.
54. A SOL tagjai között találhatjuk többek között Alfredo Silva Bascunant, az ügyvédi kamara volt elnökét, Orlando Saenz, a SOFOFA, az Iparfejlesztési Társulat, Jorge Fontainet a Termelési és Kereskedelmi Szövetség (Confederacion de la Produccion y del Comercio) elnökeit, s Arturo Fontainet az El Mercurio igazgatóhelyettesét.
55. Dimitrov: Egységfront, Népfront, szocializmus, Kossuth, 1974. 100. old.
56. Választott témánk azt sem tette lehetővé, hogy nyomon kísérjük a Népi Egység Pártjai – és elsősorban a Csilei Kommunista Párt – fasizmusellenes harcának főbb állomásait és ezzel kapcsolatos elemzéseit. E kérdésről azonban külön tanulmány készül.

Az argentin munkásosztály szerepe a peronizmus keletkezésében és hatalomra kerülésében

A peronizmus Argentína történelmét már közel négy évtizede alapvetően meghatározó eszmei-politikai irányzat, amely létezésének egész időszakában befolyása alatt tartja az argentin munkásosztály többségét is. A kibontakozó peronizmust programja, jelszavai és gyakorlati tevékenysége alapján egy olyan a nemzeti érdekeket előtérbe állító, az ország iparosítását elősegítő burzsoá-nacionalista irányzatként foghatjuk fel, amely bizonyos mértékig figyelembe vette a munkásosztály érdekeit, és ezzel meg tudta nyerni jelentős munkástömegek támogatását. A peronizmus megjelenése közvetlenül az 1943. június 4-i katonai hatalomátvételhez kapcsolódik, de kialakulása szorosan összefügg azokkal a gazdasági-társadalmi és politikai változásokkal, amelyek a 30-as években, valamint a 40-es évek első felében következtek be.

A legfontosabb gazdasági változás az volt, hogy a 30-as években kibontakozó ún. importpótló iparosítás következményeként a 40-es évekre az ipar vált a nemzetgazdaság vezető ágazatává, a nemzeti jövedelem termelésében megelőzte az évtizedek óta első helyen álló mezőgazdaságot.¹ A nagyarányú iparosodás jelentős társadalmi változásokat is eredményezett. Egyik fontos következménye a vagyonos osztályok közötti erőviszony módosulása – a némi egyszerűsítéssel – nemzeti ipari burzsoáziának nevezhető csoport javára. A földbirtokos oligarchia és a burzsoázia közötti erőviszony-módosulás lehetőséget adott az ipari burzsoázia politikai befolyása növekedéséhez és gazdasági érdekei nagyobbarányú érvényesítéséhez. A gazdasági változások másik nagyon fontos társadalmi következménye az ipari proletariátus számának és ezzel együtt politikai súlyának a nagyarányú megnövekedése volt.

Az 1943. június 4-i katonai hatalomátvétel bonyolult és feszült társadalmi-politikai helyzetben következett be. Az 1930 óta kormányzó oligarchia és annak Konzervatív Pártja teljesen lejáratta magát. A hadsereg által megdöntött, R. Castillo vezette utolsó konzervatív kormány is rendkívül népszerűtlen volt. A hagyományos politikai pártokat belső ellentétek és frakcióharcok gyengítették. Az oligarchikus rendszer legjelentősebb ellenzéki pártjai, a radikálisok és a szocialisták vezetőinek többsége antikommunista volt, és nem akart együttműködni a kommunistákkal az ország előtt álló legfontosabb feladatok megoldásában. A gazdaságilag és létszámban jelentősen gyarapodó nemzeti burzsoázia szervezetileg gyenge volt, saját politikai párttal sem rendelkezett, osztályérdekeiből következően félt az erősödő munkásosztálytól, sok szál kapcsolta a pénzarisztokráciához, valamint a külföldi monopóliumokhoz – mindezekből adódóan politikai tevékenységi lehetőségei korlátozottak voltak. A számszerűen jelentősen gyarapodó és társadalmi súlyában is növekvő munkásosztály sem tudott meghatározó politikai tényezővé válni, mert tömegeinek számottevő része szervezetlen volt, szervezett töme-

geiben pedig jelentős volt a reformizmus és az anarcho-szindikalizmus befolyása. Ilyen körülmények között a hadseregnek, az egyetlen jól szervezett és reális erőnek a politikai életbe való beavatkozása korántsem tekinthető véletlennek.

A különböző források egyöntetű megállapítása szerint a Castillo kormányt politikailag heterogén erők döntötték meg.² A katonai államcsíny politikailag heterogén összetételű szervezőinek közös vonása, összetartó ereje elsősorban a nacionalizmus³ volt: Argentínát Latin-Amerika vezető országává kívánták tenni. A nacionalista katonatisztek szükségszerűen szembekerültek a nemzeti érdekeket eláruló és a külföldi – főleg a brit – imperializmussal összefonódó oligarchiával; felléptek az USA latin-amerikai terjeszkedő politikája ellen; támogatták az ország iparosítását, különösen a hadsereg felszerelését biztosító iparágak fejlesztését – vagyis a katonai hatalomátvétel tükrözte az agrároligarchia és az ipari burzsoázia erőviszonyaiban bekövetkezett változást is.

A hatalomra kerülő katonai kormányok még a háború éveiben egy sor olyan intézkedést hoztak, melyek Argentína gazdasági pozícióinak a megszilárdítását, további iparosodását, vagyis a burzsoázia érdekeinek érvényesítését voltak hivatottak elősegíteni. (Ipari Hitelbank létrehozása; a nemzeti ipar fejlődését segítő protekcionista vámpolitika bevezetése stb.)

A katonai hatalomátvétel azonban reakciós tendenciák megerősödésével is járt és egy sor népellenes, antidemokratikus intézkedést is eredményezett. (A kommunistákat is tömörítő egyik szakszervezeti központ feloszlátása; minden ellenzéki megnyilatkozás kíméletlen elfojtása; a politikai pártok betiltása; a kötelező vallásoktatás újbóli bevezetése az állami iskolákban stb.)

Az antidemokratikus intézkedések következtében a katonai rendszer néhány hónap elteltével semmiféle támogatást sem élvezett a lakosság körében. Egyetlen jelentősebb társadalmi vagy politikai csoporttal sem sikerült kapcsolatot teremtenie és nemzetközileg is egyre jobban elszigetelődött.

Az 1943. június 4-i államcsínyt végrehajtó katonatiszti csoport körében állandóan folyt a harc mind egyes személyek és csoportok, mind politikai elvek között. A belső harcot jelzi, hogy a puccs eredményeként hatalomra került első elnök, Rawson tábornok, mindössze két napig volt e tisztség viselője. Június 7-én Ramirez Tábornok, a megdöntött Castillo kormány hadügyminisztere váltotta fel, akit viszont 1944 februárjában mondattak le az addigi alelnök, Parrell tábornok javára. Perón ezredes az 1943 júniusi államcsínyt követően e belső hatalmi harcok során emelkedett egyre magasabbra a politikai életben, és jutott el 1946 februárjában Argentína elnöki székébe.

Perón tisztársai közötti kiemelkedése – egyéni képességei mellett – elsősorban azzal magyarázható, hogy célt és programot tudott adni az 1943 júniusi katonai hatalomátvételnek. A puccsot végrehajtó katonatisztek többségének nem volt különösebb elképzelése arról, hogy mit kezdjenek a megszerzett hatalommal. Az ostromállapot fenntartása, majd a demokratikus szabadságjogok további korlátozása, az önkény és a terror valójában a világos koncepció és program hiányát is hivatott volt leplezni. A legfelső katonai vezetés elsősorban Perón javaslatára kezdett el foglalkozni az ország helyzetével, problémáival és alakított ki fokozatosan egy ezekhez igazodó politikai stratégiát. Perón kezdeményezésére készítettek átfogó beszámolókat és értékeléseket a nemzetgazdaság egyes ágazatairól, s születtek meg a nemzeti ipar védelmét és fejlesztését szolgáló intézkedések. Perón

sürgetésére került sor szociális reformok megvalósítására is, elsősorban a dolgozó tömegek befolyásolása érdekében.

Perónnak társai közül való kiemelkedéséhez, különböző magas tisztségek elnyeréséhez, majd végül elnöklétségéhez feltétlenül szüksége volt a hadsereg, a tisztikar jelentős részének támogatására. A katonai rendszeren belüli politikai-hatalmi harc fokozatosan a Perónt támogató és a Perón-ellenes erők küzdelmévé vált. Néhány hónap elteltével láthatóan a Perónt támogató erők kerekedtek felül. Különösen jelentős volt ebből a szempontból az a tény, hogy 1944 februárjától Farrell tábornok – Perón barátja és politikai-társadalmi elképzeléseinek támogatója – lett a köztársasági elnök. A hadsereg tisztikara és Perón kapcsolatainak alakulása szempontjából pedig annak volt meghatározó jelentősége, hogy 1944 tavaszán a katonai kormányzat hadügyminiszteri posztjának betöltéséért Sanguinetti tábornokkal folyó vetélkedésből Perón került ki győztesen és ő lett a hadügyminiszter.

Maga Perón egyik 1944 júliusában tartott beszédében az általa vezetett „forradalom”-ról a következőket mondotta: „A forradalom egészében véve három különböző szakaszra osztható: a felkészülés, az államcsíny és maga a forradalom... A mi államcsínyünk közel nyolc hónapig tartott. Kezdődött az ingatag kormány megdöntésével és folytatódott azon embereknek a félreállításával, akiket nem hatottak át a forradalom céljai.”⁴ Perón ezzel a kijelentésével nemcsak 1943. június 4-re vezeti vissza „forradalmát”, hanem egyszersmind el is határolja azt a katonai kormányzat egyes népszerűtlen, antidemokratikus intézkedéseitől és személyeitől.

Perón azonban nemcsak a nemzeti érdekeket előtérbe állító, az ország iparosítását stb. elősegítő programot fogalmazott meg, hanem látva a katonai rendszer népszerűtlenségét, elszigetelődését a tömegektől, utólag társadalmi bázist is igyekezett biztosítani az 1943. június 4-i hatalmi fordulathoz. Perón jó politikai érzékére mutat, hogy elsősorban a rohamosan gyarapodó, társadalmi súlyában egyre jelentősebbé váló ipari proletariátust igyekezett befolyása alá venni. A munkástömegek megnyerésének fő eszköze a „társadalmi igazságosság” programja és az ehhez kapcsolódó gyakorlati intézkedések voltak.

Perón a munkástömegek megnyerésére irányuló tevékenységében is támaszkodhatott a hadsereg tisztikara egy részének a támogatására. Perónhoz hasonlóan tisztársai közül mások is felismerték a proletariátus növekvő súlyát és a munkásmozgalom erősödését. Az argentin munkásosztály ugyan jelentősebb eredményeket még nem tudott elérni, de ahhoz már elég erős volt, hogy megmozdulásaival félelmet ébresszen a jövőt illetően a hivatalos rendszer képviselői körében. A II. világháború éveiben lezajló munkásmegmozdulások – pl. a május 1-i munkástüntetések, a különböző sztrájkok – nyugtalanítólag hatottak a hadsereg soraiban is és segítettek annak felismerésében, hogy szükség van a munkások életfeltételeit javító intézkedésekre. A hadsereg soraiban jelentkező felismerésekkel és megoldási javaslatokkal összefüggésben érdemes megemlíteni J. Sosa Molina tábornok elképzeléseit. Sosa Molina egy olyan „forradalom”-ban látja a megoldást, amely mély keresztényi és hazafias érzelmeken alapul, amely boldogságot és nyugalmat hoz a népek, és amely megvalósítja a társadalmi igazságosságot.⁵

Perón, aki sok kérdésben egyetértett és együtt is működött a katonai rendszer jobboldali erőivel, viszonylag rövid idő elteltével felismerte, hogy csak erőszak révén nem lehet a rendszer stabilitását biztosítani. Megértette, hogy széleskörű népi támogatást kell szerezni és különösen fontos a munkásosztály, a munkástömegek megnyerése. Ehhez viszont a munkásosztály problémáival való foglalkozásra és engedményekre, a proletariátus jogos követeléseire egy részének a teljesítésére van szükség.

Az első hivatalos találkozáskor Perón és az őt támogató katonatisztek, valamint a szakszervezetek képviselői között 1943 szeptemberében került sor, a hadügyminisztériumi államtitkár funkcióját betöltő Perón hivatali szobájában. A találkozón a katonai rendszer képviselőiben Perónon kívül részt vett Farrel tábornok (alelnök és hadügyminiszter), valamint Marcante és Gonzales ezredes, a munkásságot pedig 70 szakszervezeti vezető – köztük kommunisták és szocialisták is – képviselte. A katonai vezetők a rendszer ellen szerveződő általános sztrájk megakadályozásához kérték a szakszervezeti vezetők segítségét, és viszonzásként megígérték a munkásság jogos követeléseinek a támogatását.⁶ Perón és az őt támogató katonatisztek valamint a szakszervezetek vezetői közötti első találkozást újabb megbeszélések követték. 1943. október 27-től ezek a megbeszélések hivatalos keretben is kaptak, mivel ezen a napon kinevezték Perónt a Nemzeti Munkaügyi Hivatal élére. Kinevezése alkalmából mondott beszédében Perón hangsúlyozta a munkáskérdés fontosságát és kiemelte annak szükségességét, hogy az állam gondoskodjék a társadalmi harmóniáról.⁷ A Nemzeti Munkaügyi Hivatal, amely már évtizedek óta létezett, de teljesen befolyás nélküli és hatástalan intézmény volt, Perón javaslatára 1943. november 27-én átszervezték – minisztériumi jogkörrel – Munkaügyi és Népjóléti Titkársággá.⁸ A létrehozott állami intézmény feladata lett a munkástörvények végrehajtásának ellenőrzése, valamint olyan intézkedések szorgalmazása, melyek javítják a munkások életszínvonalát és elősegítik a termelő tényezők – vagyis a munkások és tőkésék – közötti jobb viszony kialakulását.⁹ A Munkaügyi és Népjóléti Titkárság lett Perón legfontosabb eszköze a munkásság feletti befolyás megszerzésében. Perón szavaival: „A Munkaügyi és Népjóléti Titkárság létrehozásával kezdetét vette az argentin társadalompolitika korszaka.”¹⁰ Évekkel később pedig azt mondta: „Számomra az a nap, amelyen a Munkaügyi és Népjóléti Titkárságot létrehoztuk, mozgalmunk első napja. Ettől a pillanattól fogva a forradalom új értelmet nyert . . .”¹¹

Perón nagyon aktív tevékenységet folytatott a Titkárság élén. Személyesen ellátogatott az ország legkülönbözőbb részeibe, érdeklődött a dolgozók munka- és életkörülményei iránt, meghallgatta sérelmeiket és óhajaikat. javasolta a munkásoknak, hogy szervezkedjenek érdekeik védelmére és személyesen segített létrehozni a szakszervezeteket ott, ahol addig ilyen nem volt, vagy megerősíteni a meglévőket.¹²

A Munkaügyi és Népjóléti Titkárság is egyre gyakrabban működött közre a tulajdonosok és a dolgozók közötti konfliktusok megoldásában. Tevékenységével igyekezett hozzájárulni a munkásság egyes konkrét követeléseinek a kielégítéséhez, szorgalmazta a béremeléseket, a fizetett szabadság biztosítását, valamint a tulajdonos és a munkások közötti viszonyt kötelezően szabályozó kollektív szerződések megkötését. A Titkárság tevékenységének a méreteire jellemző, hogy közreműködésével csupán Buenos Airesben 1944 folyamán 268 kollektív szerződést írtak alá és 280 megállapodás

jött létre a bérekre, 105 a fizetett szabadságra, 69 pedig a munkaidő hosszára voantkozóan. A következő évben, ugyancsak a fővárosban, 207 kollektív szerződést kötöttek és 187 rendelkezés született a bérekre, 104 a fizetett szabadságra, 63 pedig a munkanap hosszára vonatkozóan.¹³

A tulajdonosok részrehajlással, csak a munkásságnak kedvező magatartással vádolták a Munkaügyi és Népjóléti Titkárságot és ellenállást tanúsítottak egyes döntéseivel szemben.¹⁴ A munkaadók egyes esetekben tanúsított elutasító magatartása jelentős mértékben elősegítette a Titkárság, s ezen keresztül elsősorban Perón népszerűsége és a munkásság feletti befolyása további növekedését.

Perón a munkásosztály befolyásolása érdekében meghirdette a „társadalmi igazságosság” („justicialismo”) programját. Propaganda beszédeiben és nyilatkozataiban – időnként kétségtelenül demagóg módon – síkraszállt a kizsákmányolt tömegek érdekeiért, és tevékenysége központi céljaként jelölte meg a társadalmi igazságosság megteremtését: „A mi forradalmunknak kevés értelme lenne, ha nem tudnánk teljesíteni azt, amit kezdetben magunk elé célul tűztünk. Jelentősége miatt egy követelmény különösen kiemelkedik a többi közül: a társadalmi igazságosság.”¹⁵ Perón beszédeinek visszatérő gondolata a munka becsülete és a dolgozó emberrel való szolidaritás érzése: „Az embereket két csoportba osztjuk: az egyik azon embereké, akik dolgoznak, a másik azoké akik a dolgozó emberekből élnek. Ebben a helyzetben mi nyíltan azon emberek oldalán állunk, akik dolgoznak.”¹⁶

Perón „forradalmának” „társadalmi igazságosság” programja azonban korántsem volt forradalmi program. Tevékenységével és megoldási javaslataival valójában a társadalmi ellentmondások kiéleződését, a valóságos forradalmat akarta elkerülni. A Buenos Aires-i Kereskedelmi Tőzsdén kapitalisták előtt mondott beszédében Perón nyíltan meg is fogalmazta, hogy a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság és saját tevékenysége alapvető és közvetlen célja: „elkerülni a társadalmi kataklizmát, ami valószínű, és nem lehetetlen”.¹⁷ Az egyik tisztársai előtt tartott beszédében még nyíltabban fogalmazott: „Ha nem hajtunk végre egy csendes forradalmat, akkor a tömegek fognak kezdeményezni egy erőszakosat.”¹⁸

Perón tagadhatatlan érdeme, hogy felhívta a figyelmet a társadalmi igazságtalanság tényére és változtatni akart rajta, javítani akart a munkások élet- és munkakörülményein. Perón 1943–1944–1945 folyamán elmondott beszédei is – melyekben megtalálható a társadalmi igazságosság tartalmi értelmezése, melyben megfogalmazta a társadalmi igazságosság megvalósításához vezető út által javasolt eszközöket és módszereit – világosan bizonyítják azonban, hogy a „társadalmi igazságosság” programja, a „justicialismo”, burzsoá-reformista program. Perón például a munka és tőke közötti ellentétet, az ember ember által való kizsákmányolását nem a tőke és a kapitalizmus felszámolásával kívánta megszüntetni, hanem a kapitalizmus „igazságossá” tételével: „... nem vagyunk a tőke ellen, hanem azt akarjuk, hogy országunkból eltűnjön embernek, ember által való kizsákmányolása, és amikor ez a probléma megszűnt, egyenlővé tesszük egy kissé a társadalmi osztályokat azért, hogy ne legyenek ebben az országban se túlságosan szegény, se túlságosan gazdag emberek.”¹⁹ Ha „nem vagyunk a tőke ellen”, akkor hogyan érhetjük el az ember ember

által való kizsákmányolásának a megszüntetését? Perón ismételten visszatérő válasza erre: „humanizálni kell a tőkét”.²⁰

A társadalmi igazságosság létrehozásának fő eszköze Perón szerint az „osztályok feletti”-nek nyilvánított államhatalom: „Kell az Állam, amely a nemzeti közösség egésze és minden egyes tagja legfelső érdekeinek az oltárán koordinálja és gyakorolja elidegeníthetetlen alkotmányos funkciójaként az általános jólét minden eszközzel való előrevitelét.”²¹ Az állam meghatározó szerepére utalt egy másik beszédében is: „Az Állam nem lehet tétlen és csendes tanúja annak az aggodalomnak, amely megrendíti előbb az embert, ezután a családi fészket, és végül elpusztítja a közösséget. Bele kell avatkoznia gyorsan, hatásosan és energikusan, ha meghatározó tényező akar lenni. Át kell, hogy érezze az emberi fájdalmat és keresnie kell az orvoslást a társadalom bajaira . . . Meg kell valósítani a társadalmi biztonság politikáját.”²²

A reformista irányzatok jellemző vonásaként Perón is meg akarta „szüntetni” az osztályharcot, azt hirdette, hogy a társadalmi igazságosságot nem az osztályok harca révén, hanem éppen ellenkezőleg az osztályok együttműködése eredményeként lehet megvalósítani. Az osztályok harca helyett az osztályok érdekei egyeztetésére van szükség, amihez az állam biztosítja a méltányosságot és az igazságosságot: „arra törekszünk, hogy megszüntessük az osztályharcot azáltal, hogy kiszorítjuk azt a munkások és vállalkozók érdekeinek igazságos egyeztetésével, az államból származó igazságosság védelme alatt”.²³ Perón az osztályharcot egyenesen káros jelenségnek nyilvánította: „Én nem gondolom, hogy a társadalmi problémák megoldása a munka és tőke közötti osztályharc folytatásában található meg, az osztályharc hiábavaló, mint minden harc is, amely csak az értékek lerombolásához vezet.”²⁴ Az osztályharc helyett a „Tőke és a munka képviselőinek egymás közötti kapcsolataikat az emberi lények közötti tisztelet és az együttélés legkeresztényibb szabályainak megfelelően kell rendezniük.”²⁵ Perón a Kereskedelmi Tőzsdén kapitalisták előtt elmondott, és már említett beszédében²⁶ is azt fejtegette, hogy a „társadalmi probléma” megoldódik, ha keresnek „egy tökéletes szabályozást a munkások, a középrétegek és a kapitalisták között”. De egy olyan szabályozást – tette hozzá, nyilván a tőkések megnyugtatására – „amelynek keretében a gazdagságot nem tekintik káros jelenségnek”. Ez a szabályozás – bizonygatta Perón – érdeke a tulajdonosoknak is, mert létre fogja hozni a „társadalmi stabilitást . . . egy gazdaság hatalmas lehet, de társadalmi stabilitás nélkül mindig törekeny iesz, a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság tevékenységével éppen ezt a veszélyt igyekszik elhárítani.” Ezért javasolta e beszédében a kapitalistáknak is, hogy kerüljék „a harcot a munka és a tőke között”. Felhívta hallgatósága figyelmét a társadalmi igazságtalanság megszüntetésének – valójában csak csökkentésének – szükségességére, és megfogalmazta ennek módszereként: „Adjanak idejében 30%-ot azok, akik utóbb mindent elveszithetnek.” Az előző mondat a lehető legtömörebben tartalmazza a „társadalmi igazságosság” programjának lényegét és annak burzsoá-reformista jellegét.

Perón tehát a társadalmi stabilitás érdekében engedményeket kért a tőkésektől, ennek fejében azonban ígéretet tesz a munkások fékentartására, tevékenységük állami irányítására. Már a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság élére történt kinevezése után elhangzó első beszédeiben kifejtette, hogy tevékenységét a Titkárság élén annak szükségessége határozza meg, hogy az állam „szabályozza” a társadalmi tevékenységet

azért, hogy elkerüljék a munkástömegek „engedetlenségének” az elterjedését és így elvegyék a kedvüket attól az „igénytől”, hogy „vitassák a politikai hatalmat”.²⁷ A Kereskedelmi Tőzsdén elhangzott beszédében megmagyarázta a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság és a személy szerint általa is szervezett szakszervezeti mozgalom célját és jelentőségét: „A szervezetlen munkástömegek – mondotta – veszélyes távlatot jelentenek, mert a legveszélyesebb tömeg, kétségtelenül a szervezetlen tömeg. A modern tapasztalat azt mutatja, hogy a szervezett munkástömegeket lehet a legjobban vezetni és irányítani. A Titkárság feladata a munkástömegeket az állam által kívánt irányba mozgósítani... Azért, hogy elkerülhető legyen az, hogy a tömegek, akik megkapták a szükséges és ésszerű társadalmi igazságot, tovább folytassák követeléseiket, ahhoz az első orvosság ezeknek a tömegeknek a szervezése. Ez lenne a biztosíték” – mondotta Perón, a viszontbiztosítást pedig „Az állam fogja szervezni, amelynek megvan a szükséges tekintélye ahhoz... és megvannak az eszközei is ahhoz, hogy szükség esetén erővel tegye a helyükre a dolgokat és ne engedje, hogy kilépjenek medrükből.” A „társadalmi igazságosság” programjáról eddig elmondottak alapján is teljesen indokoltak a Kereskedelmi Tőzsdén elhangzott Perón beszéd kapitalistákat megnyugtató szavai: „Azt mondták uraim, hogy én a tőke ellensége vagyok. De ha jól megfigyelték, amit az előzőekben mondtam, nem fognak nálamnál jobb védelmezőt találni, mert én tudom, hogy az üzletemberek, a gyárosok és a kereskedők érdekeinek védelme ez magának az Államnak a védelme.”²⁸

A munkástömegek befolyásolása és megnyerése érdekében, Perón már ezekben az években is felhasználta a nacionalizmust. Beszédeiben gyakran hivatkozott a tömegek nemzeti érzésére, a haza iránti szeretetére: „A múltban az állam távol állt a dolgozó lakosságtól... Most a kormánynak mélyen gyökerező hazaszeretettel és a törvény iránti abszolút tisztelettel kell bátorítania a munkás-szervezkedést, és számolnunk kell minden munkás lojalitásával és támogatásával, mivel a haza nagysága felé vezető úton haladunk.”²⁹ Perón kedvelt fogása volt, hogy beszédeiben szembeállította az osztályérdekeket a nemzet, a haza érdekeivel, és az osztálykülönbségek elhomályosítására, az osztályérdekek háttérbe szorítására használta fel a nacionalizmust: „Nem támogatjuk a munkást a becsületes tőkével szemben, sem a monopóliumokat a munkásosztállyal szemben, hanem olyan megoldásokat támogatunk, amelyek Egyformán jók a munkásoknak, a kereskedelemnek és az iparnak, mert minket egyedül a haza java érdekel.”³⁰ Perón a nacionalizmust felhasználta a szocialista, de különösen a kommunista párt befolyásának a csökkentésére. A szocialista és kommunista eszméket az argentinoktól idegen, külföldi eszméknek nyilvánította és a nemzeti érzésre hivatkozva, nacionalista alapon támadta azokat a pártokat, amelyek ezeket az eszméket képviselték. Egyik beszédében ezzel összefüggésben azt mondotta: „Kétségtelenül a külföldi ideológiák okozzák – a szocialista és kommunista eszmékre utalva –... a munkástömegek legrosszabb betegségét... A jelenlegi kormány nem fogja megengedni, hogy bármilyen külföldi elem kifejlődjön a munkásmozgalomban, a munkásszervezetekben.”³¹

Perón hangzatos jelszavai és formulái: „az osztályharc megszüntetése”, „az állam egyeztető funkciójának létrehozása a munka és tőke között”, „megszüntetni az ember ember által való kizsákmányolását”, „egyenlővé tenni egy kissé a társadalmi osztályokat,

hogy ne legyenek se túlságosan szegény, se túlságosan gazdag emberek”, „a tőke humanizálása” stb. azt a célt szolgálták, hogy ideológiailag megzavarják a munkásosztályt és leterítsék a dolgozó tömegeket az önálló forradalmi cselekvés útjáról. A társadalmi igazságosság programja, ez a gyakran demagóg, nacionalizmussal átszőtt, alapvetően burzsoá-reformista program mégis jelentős visszhangot keltett a munkások és más dolgozó tömegekben, s viszonylag rövid idő alatt tömegbázist teremtett Perón és a „justicialismo” számára. Ennek megértéséhez feltétlenül figyelembe kell vennünk néhány fontos tényt és jelenséget.

Perón hatásának megértéséhez először is számításba kell venni az argentin munkásosztály származás szerinti összetételének alakulását. Az előzőekben már történt utalás arra, hogy a 30-as években, de különösen a II. világháború időszakában felgyorsuló ipari fejlődés eredményeként jelentősen megnövekedett az argentin munkásosztály létszáma. Perón és elvarárai elsősorban a munkásosztálynak erre az új részére fordították figyelmüket. Az ipari proletariátusnak ezek az új osztagai több szempontból lényegesen különböztek a „régii” munkásosztálytól. Így pl. Argentínában születtek és főleg vidékről, a mezőgazdaságból kerültek az iparba, míg az előző évtizedekben a munkásosztály szinte kizárólag a bevándorlókból került ki. A főleg spanyol és olasz munkások, akik a század első évtizedeiben vándoroltak be Argentínába, sok esetben részt vettek az óhaza szakszervezeti és politikai mozgalmaiban, jelentős munkáshagyományokkal rendelkeztek, s az a radikalizmus, amely a kezdeti argentin munkásmozgalmat jellemezte, jórészt a bevándorlók hatásának a következménye volt.³² Ezzel szemben a vidékről az iparba kerülő tömegek az osztályöntudatnak a minimumával sem rendelkeztek. A napszámoscokból, béresekből és kézművesekből lett ipari munkások alázatosan elfogadtak bármilyen munkabért és munkafeltételt, mert úgy vélték, hogy korábbi helyzetüknél rosszabb már úgyszem lehet. Vallásos nelvelésük, politikai tapasztalatlanságuk következtében is könnyű prédái lettek a peronista demagógiának. Megkönnyítette az új munkáscsoportok peronista befolyás alá kerülését az is, hogy a kommunisták – szektás hibák következtében – egy ideig elhanyagolták felvilágosításukat és szervezésüket.³³ Perón pedig – ahogy erről az előzőekben már volt szó – maga kezdeményezte ezeknek a munkástömegeknek a szervezését, és a közreműködésével létrehozott, vagy megerősített szakszervezetek kezdettől fogva őt támogatták.

Elősegítette a peronista befolyás növekedését az argentin munkás- és szakszervezeti mozgalom helyzete is. Perón jó érzékkel ismerte fel a munkás- és szakszervezeti mozgalom megosztottságából és a mozgalmon belüli reformista erők tevékenységéből adódó lehetőségeket. A harcos hagyományokkal rendelkező argentin munkásmozgalomban a 30-as években megerősödtek a reformista irányzatok. Az Általános Szakszervezeti Szövetségen (CGT) belül is előretört a reformizmus és ez 1942-ben szakadáshoz vezetett: létrejött a reformista CGT-1., valamint a kommunisták és más baloldali erők befolyása alatt álló CGT-2.³⁴ A reformista irányzat erősödése, a megosztottság stb. azt eredményezte, hogy nem erősödött a munkásosztály számszerű növekedésének megfelelően a szakszervezeti mozgalom,³⁵ sőt valamelyest vissza is esett. Jól tükrözi ezt a visszaesést, a szervezett munkásság soraiban is jelentkező lehangoltságot és erősödő közömbösséget a szakszervezeti gyűlések számának és látogatottságának az alakulása 1935–1942 között.³⁶

Év	Látogatottság	Gyűlések száma
1935	100,00%	100,00%
1936	89,53%	141,64%
1937	45,04%	126,86%
1938	45,05%	129,00%
1939	37,65%	124,96%
1940	29,86%	108,92%
1941	20,34%	66,57%
1942	27,37%	63,65%

Mint a táblázatból látható, a szakszervezeti gyűlések résztvevőinek a száma állandóan és jelentős mértékben csökkent, annak ellenére, hogy a gyűlések száma még éveken át több volt, mint az 1935-ös bázisáé.

Az 1943. június 4-i katonai hatalomátvételt követően a szakszervezetek reformista vezetői Perón „társadalmi igazságosság” programjának hatása alá kerültek, s közülük sokan peronisták lettek. Peronistává válásukat Perón szociálpolitikájával való egyetértésük mellett elősegítette az is, hogy a Munka és Népjóléti Titkárságon jól jövedelmező álláshoz jutottak.³⁷ A Perón híveivé váló reformista szakszervezeti vezetők feladták az általuk vezetett szakszervezetek függetlenségét, és a szervezett munkásság egy jelentős részét is átvitték a peronista táborba.

Perón a tömegek megnyerése érdekében ki tudta használni, hogy a katonai kormányzat továbbra is érvényben hagyta a rendkívüli állapotot, nem állította vissza az alkotmányos rendet, sőt jelentős mértékben tovább korlátozta a polgári demokratikus szabadságjogokat. Bár a rendelkezésre álló források alapján nem mutatható ki, hogy Perón kezdeményezője lett volna a megtorlásoknak és üldözéseknek, mégis vitathatatlan tény, hogy a katonai kormányzat intézkedései – a CGT–2-nek, a kommunisták és más baloldali erők által vezetett szakszervezeti központnak a feloszlátása; a szakszervezetek választott vezetőinek az eltávolítása és helyükre katonatisztak kinevezése; a kommunisták és más baloldali szakszervezeti vezetők üldözése, letartóztatása, bírósági tárgyalás nélkül börtönbe vagy koncentrációs táborba zárása stb. – kedvezőbb feltételeket teremtettek tevékenysége számára, és jelentősen korlátozták a Perón-ellenes, függetlenségükhöz ragaszkodó szakszervezetek működését. Jóllehet Perón nem volt a társadalmi problémák erőszakos eszközökkel való megoldásának híve – ez egyébként ellentétben is lett volna a társadalmi harmónia megteremtésére irányuló erőfeszítéseivel – mégis alkalmazott némi nyomást céljai elérése és tömegbefolyásának a növelése érdekében. Perón mindenekelőtt arra törekedett, hogy a tulajdonosok és a munkások közötti problémák, viták eldöntésében az állam, közvetlenül pedig a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság közreműködését vitathatatlan, mindkét fél részéről elfogadott ténnyé tegye. Egyik beszédében nyíltan meg is fogalmazta: „Nem vagyunk hajlandók elfogadni, hogy bárki is vitassa, vagy tagadja azt, hogy az állam beavatkozzon, vagy döntsön a tőke és a munka közötti konfliktusba.”³⁸ Azok a munkásszervezetek, amelyek nem voltak hajlandók a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság közvetítő tevékenységét elfogadni, számíthattak a Titkárság megtorló intézkedéseire. Ennek egyik tipikus példája a Grafa Társaság munkásainak az esete.³⁹

Az 1945 őszén hozott egyik rendelet hivatalosan is lehetőséget adott a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság számára a munkásszervezetek feletti ellenőrzés erősítésére és az antiperonista szakszervezetek működési lehetőségének a további korlátozására. A 23 842 számú rendelet értelmében ugyanis csak azok a szakszervezetek működhettek hivatalosan, amelyek törvényes elismerést, „personeria gremial”-t kaptak. A rendelet alapján csak a „personeria gremial”-lal rendelkező szervezetek köthettek érvényes kollektív szerződést, csak ezek kaphatták meg a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság által biztosított kedvezményeket stb.⁴⁰ A rendelet szerint egy szakágazatban csak egy szakszervezet kaphatott „personeria gremial”-t, az amelyik a legtöbb taggal rendelkezett. Azokban az ágazatokban, melyekben a peronistáké volt a többség, a rendelet eleve lehetetlenné tette a még létező független szakszervezeteket. Más volt a helyzet azokban az ágazatokban – 1945 őszén már csak kevés ilyen ágazat volt –, melyekben a Perón-ellenes szakszervezetek meghatározó szerepet játszottak. Ez esetben Perón hívei azt a módszert alkalmazták, hogy másik, párhuzamos szakszervezetet hoztak létre, amely megkapta a Munka és Népjóléti Titkárságtól a „personeria gremial”-t, és ennek valamint a Titkárságtól kapott további erőteljes támogatás segítségével szorították vissza és tették lehetetlenné az ellenzéki szakszervezetet.⁴¹

Perón hatása és tömegbázisa kialakulása szempontjából a legnagyobb jelentősége vitathatatlanul a dolgozó emberek tudatában nevével összekapcsolódó gazdasági és szociális intézkedéseknek volt. Perón „társadalmi igazságosság” programjának demagóg jellege ellenére kétségtelen, hogy 1943 és 1946 között – a Munka és Népjóléti Titkárság, valamint a Perón és elvtársai által elfoglalt magas állami pozíciók révén – a munkás és dolgozó tömegek jelentős szociális és gazdasági engedményeket kaptak. Ezeknek az engedményeknek a jelentősége még nyilvánvalóbbá válik, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az előző évtizedekben – a radikális-párti kormányok által hozott egy-két intézkedéstől eltekintve – az uralkodó osztályok és a kormányok egyáltalán nem törődtek a munkásosztály élet- és munkakörülményeinek valamint társadalmi helyzetének a javításával.⁴² A Perón „névéhez” kapcsolódó gazdasági és szociális intézkedések, változások közül a legjelentősebbek a következők: 1943 decemberében 500 ezer peso-t folyósítottak olcsó munkáslakások építésére; minden dolgozó számára bevezették az évi kéthetes fizetett szabadságot; egyes munkakategóriák fizetését felemelték;⁴³ 1944 és 1945 folyamán, több lépésben olyan társadalombiztosítási rendszert hoztak létre, amely az ország minden bérből élő dolgozójára kiterjedt, és amellyel Argentína egész Dél-Amerika legfejlettebb országává vált a társadalombiztosítás vonatkozásában;⁴⁴ az 1944. évi ún. peón-szabályzat megszüntette a latifundiumok dolgozóinak szinte „feudális” jellegű függését és a peonból mezőgazdasági munkás lett.⁴⁵ A rendelkezés mintegy 350 ezer mezőgazdasági dolgozó helyzetén javított, akiknek összfizetése éves átlagban 80 millió peso-val emelkedett. Ezenkívül a földesurak minden peónnak kötelesek voltak megadni a központilag meghatározott alapteríték, biztosítaniuk kellett az orvosi ellátást, az évi fizetett szabadságot stb.;⁴⁶ 1945 decemberében kormányrendelet jelent meg arról, hogy a munkaadók kötelesek munkásaiknak évente egyszer kiegészítő jövedelemként egy havi fizetést ún. „aguinaldo”-t adni.⁴⁷

Ezeket az engedményeket a gazdasági konjunktúra és az ország kedvező külkereskedelmi helyzete⁴⁸ tette lehetővé. Perón ezekkel az intézkedésekkel a társadalmi

ellentéteket akarta csökkenteni, és ezáltal az argentin kapitalizmus zavartalan fejlődését kívánta biztosítani. Ennek ellenére az intézkedések gyakran a tőkések ellenállásába ütköztek. A tulajdonosok közül sokan nem látták indokoltnak az engedményeket, mert nem érezték veszélyeztetve pozícióikat és nem akarták csökkenteni profitjukat. Sokan közülük nem, vagy csak lassan értették meg Perón elképzeléseit és akadályozták a rendelkezések végrehajtását. A munkaadók esetenkénti ellenállása csak erősítette Perón befolyását és a dolgozó tömegek egyre jobban benne látták érdekeik védelmezőjét. Alapvetően ugyanilyen következményei lettek a kommunisták Perón-ellenes fellépéseinek is. Az argentin kommunisták jogosan hivatkoztak Perón tevékenységének demagóg jellegére. De túlságosan csak a szociális demagógiát hangsúlyozták, és közben figyelmen kívül hagyták a tényleges engedményeket, a dolgozó tömegek helyzetében bekövetkező tényleges változásokat.³⁹

A Perón által hirdetett „társadalmi igazságosság” megvalósítását célzó intézkedések révén a dolgozó tömegek kétségtelenül jelentős engedményeket kaptak, javultak élet- és munkafeltételeik. Látni kell azonban, hogy ennek fejében a munkásszervezetek elvesztették önállóságukat és jelentős mértékben az állam függvényévé váltak. A „társadalmi igazságosság” peronista programjának „társadalmi harmónia”-ja és az „osztályok közötti együttműködése” keretében a munkásosztály alapvető érdekeit a burzsoázia osztályérdekeinek rendelték alá. Miután a munkásmozgalom és a munkásszervezetek jelentős része állami ellenőrzés alá került, Perón ezt eszközként használta fel saját hatalmpolitikai tervei megvalósításában.

* * *

Az 1943-as év végétől változások kezdődtek a katonai rendszeren belül. E változások sorába tartozik Perón 1943 utolsó hónapjaiban meginduló tevékenysége a dolgozó tömegek, elsősorban a munkásosztály megnyeréséért. Erről a folyamatról az előzőekben részletesen volt szó. 1944 folyamán megerősödött az iparfejlődést támogató és a nemzeti érdekeket fokozottabban érvényesítő gazdaságpolitika. Az ezzel összefüggésben hozott legfontosabb intézkedésekről – melyek ebben az esetben is elsősorban Perón tevékenységéhez kapcsolódnak – ugyancsak volt szó az előzőekben. 1944 elején változás következett be a katonai rendszer külpolitikájában: Argentína 1944. január 26-án megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Németországgal és Japánnal. A tengelyhatalmak iránti szimpátiával átszőtt semlegesség feladása még akkor is jelentős, ha nem kis mértékben külső – főleg USA-nyomás hatására csökkent,⁵⁰ és egyideig még nem követte a fasiszta országokkal való tényleges szembefordulás, a hadüzenetre is csak hónapokkal később került sor. A változást mutatta az is, hogy 1944 utolsó hónapjaiban megkezdtek a többségükben kommunista politikai foglyok szabadon bocsátását, 1945 február 10-én pedig az egyetemek kapták vissza a katonai puccsot követően felfüggesztett autonómiájukat.⁵¹

1945 első felének világpolitikai eseményei – a tengelyhatalmak egyre nyilvánvalóbbá váló katonai veresége, az antifasiszta és demokratikus erők világméretű előretörése – arra ösztönözték a katonai kormányzatot, hogy erőfeszítéseket tegyen Argentína külpolitikai elszigeteltségének a megszüntetésére, az országon belül pedig meggyorsítsa az alkotmá-

nyossághoz való visszatérés folyamatát. Első lépésként az argentin kormány 1945. március 27-én hadat üzent Japánnak és Németországnak.⁵² Április 4-én Argentína csatlakozott a chapultepeci egyezményhez.⁵³ Mindezek viszonzásaként április 9-én az USA, Anglia valamint a latin-amerikai országok helyreállították Argentínával a korábban megszakított diplomáciai kapcsolatokat,⁵⁴ április 30-án pedig – az USA segítségével – Argentína alapító tagként bekerült az Egyesült Nemzetek Szervezetébe is.⁵⁵ Argentína nemzetközi elszigeteltsége megszűnt, és úgy látszott, hogy a katonai rendszer és az USA kormányköreinek ellentétei is megoldódtak. Viszonylag rövid idő elteltével azonban – ahogy ezt rövidesen látni fogjuk – a katonai kormányzat és az USA kormánykörei közötti ellentétek újból kiéleződtek és több ok miatt el is mélyültek.

A világpolitikai események, valamint a katonai rendszer belső ellenfeleinek – a demokratikus szabadságjogok visszaállítását, a politikai pártok és szervezetek működési lehetőségének újbóli biztosítását, a politikai foglyok szabadonbocsátását, általában az alkotmányossághoz való visszatérést követelő – akciói hatására a katonai kormányzat további jelentős engedményekre kényszerült a belpolitika területén is. Ennek során 1945. július 7-én egy katonatisztek előtt elhangzott beszédében Farrell elnök bejelentette az alkotmányos kormányzáshoz való visszatérést: „Még ez évben szabad választások lesznek, és az országnak törvényesen választott kormánya lesz.”⁵⁶ Július folyamán a politikai pártok – köztük a kommunisták is – újrakezdhatték tevékenységüket.⁵⁷ 1945. augusztus 6-án megszüntették az 1941 decembere óta érvényben lévő ostromállapotot.⁵⁸ A külföldre menekült politikusok visszatértek az országba és augusztus folyamán a még börtönben lévő politikai foglyok is kiszabadultak.⁵⁹

A katonai rendszer ellenfelei kihasználták a megnyíló lehetőségeket és nagyarányú kormányellenes fellépésre került sor. Perón erre az időre a katonai rendszer legjelentősebb vezetőjévé, az argentin politikai élet meghatározó alakjává vált, és jelentős állami pozíciókkal rendelkezett. Ő volt az alelnök, a hadügyminiszter, a Népjelölti Titkárság vezetője, a háború utáni Nemzeti Tanács elnöke, és 1945 nyarán már számíthatott a hadsereg és a munkásság jelentős részének a támogatására. Ezért az ellenzék katonai rendszer ellenes fellépései és bírálatai gyakran személy szerint Perón, a „rendszer erős embere” ellen irányultak. Az ország politikai erői fokozatosan két táborra oszlottak: a Perónt támogató és a Perón ellen fellépő erők táborára.

A katonai rendszer ellen 1945 nyarán-őszén megerősödő ellenzéki fellépések és megmozdulások résztvevői különböző jellegű és különböző célokért küzdő társadalmi erők voltak. Ebben az időben fellendült a demokratikus mozgalom, melynek legkövetkezetesebb képviselői az argentin kommunisták voltak. Ezek az erők a katonai rendszer reakciós intézkedéseinek a visszavonását, az alkotmányossághoz való visszatérést, a gazdasági-társadalmi problémák demokratikus megoldását követelték. Aktivizálódtak azonban azok az erők is, melyek a demokratikus mozgalom fellendülését saját céljaik érdekében akarták felhasználni, így például azok az erők, amelyeket 1943 júniusában fosztottak meg a politikai hatalomtól, valamint azok is, amelyek elégedetlenkedtek Perón szociális intézkedései miatt és sokallták az engedményeket. Gyakorlatilag valamennyi hagyományos politikai párt – a kommunistáktól a magukat nemzeti demokratáknak nevező konzervatívokig, az oligarchia pártjáig – szembe fordult a katonai rendszerrel és

ellenzéki tevékenységet folytatott. Így fokozatosan az a sajnálatos helyzet alakult ki, hogy az argentin kommunisták egy táborba kerültek a konzervatív oligarchiával, még ha formálisan nem is kötöttek velük szövetséget; és teljesen szembenálltak nemcsak általában a katonai rendszerrel, hanem annak a Perón által képviselt, a nemzeti és szociális problémákat előtérbe állító, engedményekre hajló, a dolgozó tömegek jelentős részét fokozatosan megnyerő nacionalista-reformista irányzatával is.

A katonai rendszer ellen fellépő erők tábora rövidesen kibővült az USA kormányköreivel, akiket a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását követően Argentínába érkező új nagykövet, Spruille Braden képviselt. Braden a világ egyik legnagyobb rézipari milliommósának volt a fia, és a világháború éveiben több latin-amerikai országban teljesített diplomáciai szolgálatot.⁶⁰ Braden 1945 májusában érkezett az országba, és tevékenységével befejeződött az a rövid periódus, amelyben úgy látszott, hogy elsimultak az ellentétek az argentin katonai rendszer és az USA között. Braden ugyanis megérkezését követően – nem éppen diplomatikusan – kampányt indított a katonai rendszer ellen, arra hivatkozva, hogy az megsérti a polgári szabadságjogokat és baráti kapcsolatban van a tengelyhatalmakkal. Braden nyíltan kijelentette, hogy addig nem lehet jó viszony a két ország között,⁶¹ amíg a sajtót elnyomják, politikai foglyok vannak a börtönökben és a tengelyhatalmak tevékenységét nem ellenőrzik Argentínában. Braden nyíltan és durván beavatkozott az ország belügyeibe és megsértette a diplomácia legalapvetőbb szabályait is.⁶² Braden jó kapcsolatot épített ki a katonai rendszer ellenzékeivel, és nyíltan támogatta ezeket az erőket. Az amerikai követség ajtaja mindig nyitva volt a radikális, a szocialista, a progresszív demokrata és konzervatív párti politikusok előtt, és ezek a politikusok sem csináltak titkot abból, hogy helyeslik Braden tevékenységét.⁶³

A katonai rendszer ellen fellépő ellenzéki erők és fő jelszava és követelése az alkotmányossághoz való visszatérés volt. Esetenként azonban egyéb, a vagyonos osztályok érdekeit tükröző követeléseket is megfogalmaztak. Ilyen volt például az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági szervezetek 1945. június 16-i kiáltványa. A kiáltványt 321 szervezet írta alá, köztük a vagyonos osztályok olyan hagyományos szervezetei, mint az Argentin Mezőgazdasági Társaság, az Argentin Ipari Szövetség, az Argentin Kereskedelmi Kamara, a Buenos Aires-i Tőzsde stb. A kiáltvány bírálta a katonai kormány szociális és gazdasági politikáját, kifogásolta a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság tevékenységét és személy szerint támadta Perón ezredest.⁶⁴ Az argentin munkásosztály döntő többsége – még a független szervezetek jelentős része is – elutasította a kiáltványt és támogató együttérzését nyilvánította a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság által folytatott szociális politikával és személy szerint Perónnal. Ennek leglátványosabb megnyilvánulása az 1945. július 12-én, a Titkárság épületénél 300 ezer munkás részvételével lezajló nagygyűlés volt. Perón ez alkalommal elhangzó beszédében azt fejtegette, hogy feltétlenül meg kell védeni azokat az embereket, akik nap mint nap dolgoznak a „Haza” nagyságáért. A CGT felszólaló vezetői támadták a reakciós kapitalizmust és a spekulációt, s követelték a munkások közvetlen és aktív részvételét az ország gazdasági-, társadalmi- és politikai problémái megoldásában.⁶⁵ Az ostromállapot megszüntetését követően augusztus és szeptember folyamán több nagyszabású katonai rendszer ellenes megmozdulásra került sor. Augusztus 16-án munkás demonstráció volt Buenos Airesben, melynek résztvevői követelték az alkotmányossághoz való visszatérést, a politikai foglyok szabadon bocsátását

és szabad választásokat.⁶⁶ Szeptember elsején a Buenos Aires-i Luna Parkban kommunista nagygyűlés volt. A 15 éves üldöztetés után tartott első legális gyűlésen mintegy 40 ezer ember vett részt. A párt programadó beszédét tartó R. Ghioldi kiemelte a nemzeti egység fontosságát az alkotmányossághoz való visszatérés szempontjából és sikraszállt egy népi demokratikus kormány létrehozásáért, amely kormány biztosítaná az ország haladását és a lakosság jólétét.⁶⁷ Szeptember 19-én zajlott le a katonai rendszer elleni legnagyobb tömegeket megmozgató tüntetés a „menetelés az alkotmányért és a szabadságért”. A megmozdulást a Radikális-, a Konzervatív-, a Szocialista és a Kommunista Párt által létrehozott „Demokratikus Összefogás Tanácsa” szervezte és mintegy 200 ezer résztvevője volt. A felvonulók követelték a demokratikus szabadságjogok biztosítását, a hatalom átadását a Legfelső Bíróságnak és az elnökválasztást.⁶⁸

A katonai rendszer elleni fellépések és megmozdulások világosan mutatták, hogy az ellenzék szinte kizárólag a demokratikus szabadságjogok biztosításáért, az alkotmányossághoz való visszatérésért harcolt. Az ezen túlmutató egyéb követelések – mint például a június 16-i kiáltvány, amely a vagyonos osztályok érdekeit tükrözve fellépett a kormány szociális politikája ellen – felháborodást keltett a dolgozók körében és a munkásság nagyarányú ellenakcióját eredményezte. Nem segítette a dolgozók megnyerését az ellenzéknek az a követelése sem, hogy a hatalmat adják át a Legfelső Bíróságnak. A Legfelső Bíróság ugyanis régi konzervatív intézmény volt, melyben meghatározó szerepet játszottak az oligarchia képviselői. Nem volt szerencsés az ellenzék szempontjából az USA nagykövetének, Bradennek a leplezetlen beavatkozása az argentin belügyekbe.⁶⁹ Mindez lehetővé tette a katonai rendszer és személy szerint Perón számára, hogy tevékenységét hihetően azonosítsa a nemzeti függetlenség és a tömegek jólétének a védelmezésével, az ezek ellen fellépő jenki imperializmussal és az oligarchiával szemben. Ez az alapvető magyarázata annak, hogy a dolgozók jelentős része távol maradt az ellenzéki megmozdulásoktól, és a legnagyobb tömegeket megmozgató szeptember 19-i „menetelésről” is azt írta a Perónnal egyáltalán nem rokonszenvező A. Galletti, hogy „Akik tanúi voltunk az eseményeknek, láthattuk az erők egyre nagyobb arányú polarizálódását. Ennek a rendkívüli megmozdulásnak a résztvevői elsősorban diákokból, szakemberekből, kereskedőkből, általában a középosztályból kerültek ki, de hiányzott a dolgozó osztályok jelentős része.”⁷⁰ A Radikális Párt történetírója, Del Mazo pedig azért kesereg, mert „Amikor a menetelés történt a nép láthatta a felvonuláson a magasrangú radikális vezetőkkel együtt a csaló és oligarchikus régi rendszer ismert alakjait, vagyis a radikalizmus legismertebb ellenfeleit.”⁷¹

Az ellenzéki megmozdulásokra válaszként a kormány szeptember 26-án újból bevezette az ostromállapotot, és Farrell elnök kijelentette, hogy az alkotmány felfüggesztése mindaddig megmarad, „amíg a kormány úgy nem látja, hogy az ország... az állampolgári jogokkal már helyesen tud élni.”⁷² A katonai kormányzat intézkedésével, nyilvánvalóan az ellenzék tevékenységi lehetőségét akarta korlátozni, de nem sok eredménnyel. A rendszer elleni akciók – elsősorban az egyetemi diákság megmozdulásai – tovább folytatódtak október elején is.⁷³

1945 októberében zajlott le a hadsereg egy részének Perón-ellenes akciója.⁷⁴ Október 9-én a Campo de Mayo katonai tábor egységei, parancsnokuk, Avalos tábornok⁷⁵ vezetésével fellázkodtak és bevonultak Buenos Airesbe. A lázadók követelésére Perón kénytelen

volt lemondani a kormányban viselt mindhárom tisztségéről. Utóda a hadügyminisztérium élén maga Avalos tábornok lett. Perónt rövidesen letartóztatták, és a haditengerészet őrizetében egy szigetre szállították.⁷⁶

A katonai rendszer ellenzéke azonban nem tudta kihasználni a kínálkozó lehetőséget, a hadsereg sorain belül kirobbant ellentétet. A hagyományos politikai pártok vezetői a miniszteri tárcák jövőbeli felosztásáról vitatkoztak. Egy széles nemzeti demokratikus front helyett csak egy Koordinációs Tanácsot hoztak létre a különböző pártok és szervezetek vezetőiből. Egy koalíciós demokratikus kormány létrehozására való törekvés helyett – a szocialisták javaslatára – a Koordinációs Tanács azt követelte Avalostól és Farrelltől, hogy adják át a hatalmat – a közismerten reakciósból álló – Legfelső Bíróságnak.⁷⁷ A munkások – egyébként nem alaptalanul – attól tartottak, hogy a hatalmat átvevő Legfelső Bíróság eltörli majd az előző években hozott szociális reformokat. Ezt a félelmüket csak erősítette az a tény, hogy már a Perón eltávolítását követő napokban a munkaadók szervezetei bejelentették, hogy néhány korábbi előírást nem teljesítenek. Így például megtagadták annak a rendelkezésnek a végrehajtását, amely október 12-ét – Kolombusz part-raszállásának dátuma – fizetett munkaszüneti nappá nyilvánította.⁷⁸ Az argentin kommunisták is elismerik, hogy „a munkás és népi mozgalom erői azt hitték, hogy Perón bukása a reakciós és oligarchikus erők hatalomba való visszatérését jelenti, ami magával hozná gazdasági és szociális vívmányaik elvesztését, valamint az élet- és munkafeltételek javításáért a jövőben folytatandó harchoz való joguk megsemmisítését.”⁷⁹

Az ellenzék hibái és határozatlansága lehetővé tették Perón hívei számára ellenakciók szervezését. A korábban láthatóan Perónt támogató CGT vezetősége ugyan késlekedett a cselekvéssel és ingadozni látszott. Az október 16-án összeülő Központi Bizottság tagjai hajnalig tartó hosszas vita után, de csak 21:19 szavazataránnyal döntöttek úgy, hogy október 18-ra – Perón kiszabadítása érdekében – általános sztrájkot hirdetnek.⁸⁰ Egyes szakszervezeti vezetők és Nagy-Buenos Aires ipari munkásságának jelentős tömegei azonban nem várták meg október 18-át, hanem már 16-án akcióba léptek. A Buenos Aires környéki gyárak munkásai – akik között a legaktívabbak a Cipriano Reyes vezette húsipari munkások voltak – kezdtek Buenos Airesbe vonulni, s a főváros munkásaival egyesülve október 17-én, az általánossá váló sztrájk közepette, előzőnlötték a főváros utcáit követelve Perón szabadon bocsátását.⁸¹ A fegyveres erők nem léptek fel a tömegekkel szemben, sőt egyes csoportjaik csatlakoztak a felvonulókhöz. A hadsereg vezetésében jelenlévő Perón politikáját támogató erőknek kétségtelenül jelentős szerepe volt abban, hogy a katonaság egységei nem szálltak szembe a tüntetőkkel.⁸² Nyilvánvalóan a tömegmozgódások következményeként is, október 17-én Perónt visszahozták Buenos Airesbe és estefelé szabadon bocsátották, Avalost pedig letartóztatták. Perón ugyan nem foglalta el újra korábbi állami pozícióit, de helyzete biztosabb volt, mint korábban bármikor.

Az októberi napok munkásmozgódulásait – különösen az október 17-i eseményeket – a legkülönbözőbb módon magyarázták és értékelték az egyes politikai irányzatok. Az egyik végletet az argentin politikai jobboldal egy csoportja – a földbirtokosok, nagytőkések egyrésze s ezek civil és katonai támogatói képviselik. Ezek az erők negatív eseménynek tartják és nyíltan elutasítják, mert szerintük ezen a napon a „zoológiai hordalék”, a „csőcselék” kiszabadította vezérét és kezébe vette a hatalmat.⁸³ A másik végletet maguk a peronisták és álmarxista, szélsőbalos irányzatok képviselik, akik szerint október

17-én „Argentína történetében először lázadt fel tömegesen a munkásosztály egy politikai krízis időszakában... A proletariátus mint osztály a peronista zászlót kitűzve özönlötte el az utcákat”; vagy október 17-e „a nép tömeges és döntő részvételének kezdete az argentin politikai életben”, „a történelem hurrikánja”.⁸⁴ A peronisták október 17-ét ezután minden évben a „Hűség napja”-ként ünnepelték.

Az októberi események lehetővé teszik néhány fontos következtetés megfogalmazását.

1. Az események alakulása azt mutatta, hogy a fegyveres erőknek csak a kisebb része fordult szembe Perónnal. Jóllehet, a puccs napjaiban Avalos úgy nyilatkozott, hogy „Én nem vagyok főnök. Én csak végrehajtottam a hadsereg tisztjeinek döntését.”⁸⁵ – a tények azt mutatják, hogy Avalos államcsínyét a hadsereg tisztikarának többsége nem támogatta. A kialakult helyzetben a hadsereg Perón és az ő szociális-gazdasági programja, valamint a polgárháború alternatívája közül Perónt választotta.

2. Az októberi napok eseményei megmutatták a katonai rendszer ellenzékének tehetetlenségét is. A tradicionális pártok nem tudták kihasználni a Perón-ellenes államcsíny adta lehetőségeket, képtelenek voltak összefogni, a tömegek számára is elfogadható programot adni és megfelelő kiutat felvázolni. Az ellenzék tehetetlensége, következetlen és retrográd lépései (a végrehajtó hatalom átadásának követelése a Legfelső Bíróság számára; a szociális engedmények elleni támadás stb.) elsősorban a heterogén összetétellel magyarázható. Az októberi napokban az ellenzék tevékenységének irányítására létrehozott „Koordinációs Tanács”-ban – amelyhez a konzervatív oligarchiától a kommunistákig a legkülönbözőbb politikai irányzatok tartoztak – csak minimális mértékben érvényesült a progresszív erők elképzelése.

3. Végül az októberi események, különösen október 17-e, azt mutatta, hogy a munkásság jelentős többsége Perón befolyása alá került, és hajlandó volt a letartóztatott munkaügyi és népijóléti titkár kiszabadítása érdekében az utcára vonulni, vállalva a fegyveres erőkkel történő esetleges összecsapás kockázatát is. A munkásság jelentős részének októberi Perón melletti fellépése vitathatatlanul az akkor már közel két éve folytatott szociális politikának volt a következménye. A munkások Perónt elsősorban addigi tettei, a végrehajtott szociális intézkedések hatására támogatták, aki így „betakaríthatta” – számára rendkívül kritikus időszakban – tevékenységének „első gyümölcseit”.

Az október 17-én szabadon bocsátott Perón – mint már említettem – nem tért vissza a kormányban viselt korábbi magas tisztségeibe, sőt október 18-án kilépett a hadsereg kötelékéből is. Mindezzel azt a látszatot akarta kelteni, hogy független jelöltként fog részt venni a közelgő elnökválasztáson. Perón azt bizonygatta, hogy az októberi események lehetővé tették számára régtől fogva dédelgetett terve megvalósítását, azt, hogy „egyszerű állampolgárként pályázhassak a köztársaság elnöki tisztségére, elhárítva minden olyan körülményt, ami a hivatalos jelöltség látszatát kelthetné”.⁸⁶ Perón valóban nem foglalta el korábbi pozícióit, de az átalakított kormány tagjainak többsége Perón támogatója volt, akik nyilván nem nézték tétlenül a választási hadjárat menetét.

A választásokat a Farrell kormány 1946. február 24-re tűzte ki, amelyen végül is két választási koalíció vett részt: a Perónt támogató erők és a Perón ellenes pártkoalíció, a Demokratikus Szövetség.

A peronista blokk alapja és meghatározó ereje a Perónt támogató szakszervezeti vezetők kezdeményezésére létrehozott és a szakszervezetekre épülő Munkáspárt (Partido Laborista) volt. Az 1945. október 24-én alapított Munkáspárt – melynek elnöke Luis F. Gay, a telefonmunkások szakszervezetének vezetője, első helyettese pedig Cipriano Reyes, a húsipari munkások szakszervezetének vezetője, az októberi Perónt támogató munkásmegmozdulások egyik fő szervezője lett – reformista, szociáldemokrata típusú szervezetnek tekinthető. A párt alapvető elveit és tevékenysége céljait tartalmazó dokumentumok (Elvi Nyilatkozat, Pártprogram) tartalmazznak ugyan egy sor pozitív, az ország gazdasági-társadalmi előrehaladását segítő, a dolgozók érdekeit védő követelést, de végső fokon megmaradnak egy korszerűsített és „igazságosabbá” tett kapitalista Argentína keretében.

Az Elvi Nyilatkozat⁸⁷ a társadalmat két csoportra osztja: az egyik a többség, amely a munkásokból, alkalmazottakból és parasztokból, valamint bérért dolgozó értelmiségiekből, kiskereskedőkből és kisiparosokból áll; a másik a kisebbség, amely a latifundistákból, nagyiparosokból, nagykereskedőkből, bankárokból és járadékosokból áll – vagyis a nép és az oligarchia. A párt célja a dolgozók egyesítése érdekeik védelmére és az ország haladásának biztosítására. Célja továbbá a társadalmi igazságtalanság okainak a megszüntetése, amit az Elvi Nyilatkozat szerint a gazdasági egyenlőtlenség, a latifundium, a nagy munkástömegek tudatlansága és a kapitalista spekuláció okoz. Ezért a párt küzd a nagyobb társadalmi igazságosságért és a gazdagság jobb elosztásáért.

A Munkáspárt programja⁸⁸ fontos feladatként jelölte meg a politikai demokrácia megvalósítását és ennek érdekében követelte a politikai részvételi lehetőség kiterjesztését a lakosság minden rétegére, különösen az addig még választójoggal sem rendelkező nőkre. A külpolitika területén sikraszállt a minden nép függetlenségének az elismerésén alapuló nemzetközi együttműködés megteremtése mellett. A Munkáspárt programjának gazdasági vonatkozású része egy sor előremutató, az ország problémáira megoldást kereső célkitűzést is tartalmaz. Megfogalmazta a közszolgáltatások (vasutak, telefon, elektromos társaságok stb.), valamint az ipar fejlődéséhez szükséges nyersanyagforrások nacionalizálását, és minden olyan módszer alkalmazását, amely elősegíti az ország teljes gazdasági függetlenségének a megteremtését. A mezőgazdasággal kapcsolatban a program javasolta az ésszerű tervezés bevezetését, megfogalmazta a latifundiumok következetes felszámolásának és a föld felosztásának szükségességét. Javasolt a mezőgazdasági kistermelőknek kedvező intézkedéseket, amelyek lehetővé teszik egy vidéki középosztály kialakulását. A munkás- és dolgozó tömegek közvetlen érdekeivel összefüggésben követelte a pártprogram a szakmai egyesületeknek a közjó intézményeiként való elismerését, melyek részvétele az ország ügyeiben nélkülözhetetlen. Sikraszállt a munkások és alkalmazottak képviselőinek a részvételéért minden olyan intézményben, amelyben részt vesznek a termelés más csoportjainak a képviselői. A program sürgette további szociális intézkedések – a nyereségből juttassanak a munkásoknak is, terjesszék ki a nyugdíjrendszert az addig nem érintett szakmákra, gyorsítsák a munkáslakások építését stb. – foganatosítását és követelte a katonai kormányzat által addig hozott rendelkezések parlamenti jóváhagyását.

A Munkáspárt 1946. január 15-én hozta nyilvánosságra jelöltjeit: elnöknek Perónt, alelnöknek pedig D. Mercante ezredes jelölte, aki évekig Perón helyettese volt a Munkaügyi és Népjelölti Titkárságon.⁸⁹

A peronista koalícióhoz tartozott a Perónt támogató radikálisok csoportja, akik létrehozták saját pártjukat is a Radikális Polgári Szövetség Megújulásának Juntá-ja (Junta Renovadora de la Union Civica Radical) néven. Perón és a katonai kormányban lévő elbarátai a munkásság megnyerésére irányuló erőfeszítésekkel párhuzamosan kísérletet tettek a középrétegek és ezek fő politikai szervezete, a Radikális Párt megnyerésére is. E próbálkozások azonban csak részeredményeket hoztak, mivel csupán a radikálisok kisebbségét tudták megnyerni, akiket azután ki is zártak a Radikális Pártból. A katonai rendszerrel együttműködő radikálisok közül három 1945 elején miniszteri tárcát is kapott a Farrell kormányban: H. Quijano belügy-, J. Cook külügy-, A. Gentile pedig pénzügyminiszter lett.⁹⁰ Perón a választási hadjárat során a középrétegek nacionalista érzelmeire igyekezett építeni és azt hirdette, hogy ő H. Irigoyen – a radikálisok „legendás” vezére – ügyének folytatója, antiimperialista- és társadalmi reformokra törekvő politikájának a megvalósítója. Irigoyen örökségének vállalása, annak szociális politikájára való hivatkozás a munkásság Perónt támogató csoportjainak bővítését is szolgálta.

A Perónt támogató radikálisok 1946. január 17-i jelölő gyűlésükön Perónt választották elnök-, H. Quijanot pedig alelnök jelöltjüknek. Tíz nappal később D. Mercante ezredes visszalépett a jelöléstől, és így a két párt hivatalos jelöltje a Perón-Quijano kettős lett.⁹¹

A peronista koalíciót támogatták a különböző nacionalista csoportok és szervezetek, amelyeknek tagjai között sok reakciós, konzervatív elem is volt.⁹²

A peronistákat támogatta az argentin katolikus egyház, az egyházi tisztségviselők többsége. Ennek a támogatásnak volt az egyik megnyilvánulása az argentin püspöki kar 1945. november 16-i pásztorlevele, melyet minden templomban felolvastak. A pásztorlevél harcot hirdetett az ateizmus ellen, és dicsérte a katonai kormányzat által hozott rendeletet, amely az állami iskolákban újból bevezette a kötelező vallásoktatást.⁹³

A peronista blokk számíthatott továbbá a hadsereg és az államapparátus többségének, valamint a háborús konjunktúra idszakában megerősödő új ipari burzsoázia egyes csoportjainak a támogatására is.⁹⁴ Következésképpen a peronista blokk rendkívül heterogén összetételű képződmény volt.

Ugyancsak heterogén összetétel jellemezte az antiperonista választási koalíciót is, melynek szervezeti kerete az 1945. november 15-én létrehozott Demokratikus Szövetség (Union Democratica) volt. A Demokratikus Szövetség négy párt – a radikálisok, a progresszív demokraták, a szocialisták és a kommunisták összefogásából született, de csupán a közös elnök- és alelnökjelölt állítására korlátozódott, mivel a képviselőházi, valamint a szenátusi helyekért mák külön-külön indultak az egyes pártok. A megállapodás értelmében a legerősebb párt, a radikálisok jelöltjei lesznek a Demokratikus Szövetség közös jelöltjei. A radikálisok nemzeti konvenciója pedig 1945. december 27-én J. Tamborini-t választotta elnök-, míg E. Mosca-t alelnökjelöltnek. Ez a két jobboldali radikális politikus lett azután a Demokratikus Szövetség közös jelöltje a választásokon.⁹⁵

Az antiperonista erőnek tekinthető Konzervatív Párt november 23-i tanácskozásán elutasították ugyan a Demokratikus Szövetséghez való csatlakozást, de külön jelölteket sem állítottak. Ez azt jelentette, hogy gyakorlatilag a Tamborini-Mosca kettőst támogatták a választásokon.⁹⁶

A Demokratikus Szövetség tevékenységének határfokát jelentős mértékben csökkentette a már említett tényen túl — vagyis, hogy az összefogás csak a közös elnök- és alelnökjelölt indítására korlátozódott — az is, hogy a Szövetségben belül jelentős volt a pártok közötti vita és a kommunistaellenesség. A koalíciós pártok közül különösen a Szocialista Párt támadta partnereit, elsősorban a kommunistákat.⁹⁷

Hátrányosan befolyásolta az antiperonista erők tevékenységét az is, hogy sem a Demokratikus Szövetségnek, sem az egyes pártoknak — a kommunisták kivételével — nem volt az argentin valóság problémáira tényleges megoldási javaslatokat tartalmazó közös programja. A Szocialista- és a Radikális Párt jelszavaiban közös volt a demokrácia és az alkotmányosság magasztalása, a fasiszmus elítélése, de programjuk szinte teljesen figyelmen kívül hagyta a társadalmi problémákat.⁹⁸ Tamborini és Mosca, a Demokratikus Szövetség jelöltjei is azt állították választási beszédeik középpontjába, hogy Perón diktátor, és aki réá adja szavazatát, az egy fasisztára szavaz.⁹⁹

A peronisták választási taktikája jobban számolt az ország helyzetével és a tömegek hangulatával. Ők is az alkotmányosság visszaállításának a híveiként léptek fel — s ezzel jelentős mértékben csökkentették ellenfeleik fő és szinte egyetlen választási jelszavának a hatását — de előtérbe a társadalmi-gazdasági kérdéseket állították. Perón megígérte, hogy választási győzelme esetén: „megszünteti a latifundiumokat és földet ad a parasztnak, valamint a mezőgazdasági munkásoknak, elősegíti a földművelés és az állattenyésztés fejlődését; nacionalizálja a külföldi tulajdonban lévő vállalatokat és fejleszti a nemzeti ipart; lényegesen javítja a munkásosztály, a nép élet- és munkafeltételeit; létrehoz egy szabad, szuverén és független Argentínát; s mindezt megvalósítja egy harmadik pozíció¹⁰⁰ alapján, mely egyformán különbözik mind a kommunizmustól, mind a kapitalizmustól.” A peronisták hármasszava: „Politikai szuverenitás, gazdasági függetlenség, társadalmi igazságosság!” — is hatásos jelszó volt a társadalom különböző rétegei számára. A peronisták választási jelszavaikban és ígéreteikben az argentin társadalom lényeges problémáit fogalmazták meg. Az pedig, hogy ezekből az ígéretekből mit gondoltak komolyan is megvalósítani Perónék és mi volt belőle a demagógia, ez a választási harc időszakában még egyáltalán nem volt világos a tömegek számára.

A választási előkészületek időszakában két olyan esemény volt, amely jelentős mértékben befolyásolta a választások végeredményének az alakulását, és mindkettő alapvetően a peronistáknak kedvezett.

Az egyik esemény 1945. december 20-án kezdődött. Ekkor jelent meg a katonai kormánynak az általános fizetésemelésről és a 13. havi bér, az „aguinaldó” kötelező kifizetéséről szóló rendelete. A fizetésemelés 13-33% közötti, tehát elég jelentős mértékű volt, és minden munkásra és alkalmazottra kiterjedt.¹⁰¹ Jóllehet az elrendelt fizetésemelést Perón még az októberi válságos napok előtt kezdeményezte, de a választási kampány időszakában való végrehajtása szükségszerűen Perón választási esélyeit növelte, s nyilván ez is volt vele a katonai kormányzat célja. A béremelésnek a dolgozó tömegekre gyakorolt hatását csak tovább erősítette a tulajdonosok reagálása. A munkáltatók tiltakoztak a rendelkezés ellen, és nem akarták végrehajtani. A legjelentősebb munkáltatói szervezet, az Argentínai Ipari Szövetség vezetői december 27-i tanácskozásukon alkotmányellenesnek nyilvánították a kormány rendelkezéseit és megfogalmazták, hogy a bérügyeket csak a vállalkozók és a munkások tanácskozásain lehet eldönteni. A rendelkezés elleni tiltako-

zasként a tulajdonosok három napra bezárták a gyárakat, az üzemeket és az üzleteket,¹⁰² az Áruházak Nemzeti Szövetsége pedig alkalmazottakat bocsátott el.¹⁰³ Az ilyen jelenségek erősítették a munkásokban azt a hitet, hogy a meglévő szociális vívmányok megvédésének és újabbak szerzésének előfeltétele a peronisták választási győzelme.¹⁰⁴ Ugyanilyen irányban hatott a Legfelső Bíróság állásfoglalása is, amely a Munkaügyi és Népjóléti Titkárságot és minden határozatát alkotmányellenesnek nyilvánította.¹⁰⁵

A választások végeredményének az alakulását jelentős mértékben befolyásoló másik esemény az USA kormányköreinek a tevékenységéhez kapcsolódott. Az USA kormánya 1946. február 12-én, alig két héttel a választások előtt, nyilvánosságra hozta az Argentináról szóló „Kék könyv”-et („Blue book”). Ennek a sok dokumentumot is tartalmazó könyvnek az összeállító S. Braden külügyminiszterhelyettes – a korábbi buenos airesi nagykövet – és munkatársai voltak, akik szerint a „Kék könyv” vitathatatlan bizonyítékát adja annak, hogy a „jelenlegi argentin kormányt és ennek sok magasrangú hivatalnokát annyira kompromittálta a fasiszta ellenséggel való kapcsolat, hogy nem lehet megbízni bennük.”¹⁰⁶ A könyvben hosszan elemezték a katonai rendszernek a háborúhoz való viszonyát és egyéb olyan tevékenységét, melyet az USA kormánya a tengelyhatalmaknak nyújtott támogatásként értelmezett. Felsorolták továbbá azoknak a német és más nemzetiségű fasisztáknak a neveit, akiknek az argentin kormány menedéket nyújtott. A „Kék könyv” Perón ellen személy szerint is egy sor bizonyítékot tartalmazott, vagyis nyilvánvaló volt, hogy a választást akarták vele befolyásolni, s ugyanerre utal a könyv nyilvánosságra hozatalának időpontja is. Argentínában az antiperonista sajtó részletesen közölte a könyvben felhozott vádakat, a Demokratikus Szövetség szónokai pedig az egész országban ismételték azokat.

A „Kék könyv” mégsem hozta meg a szerzői által várt hatást és inkább ártott, mint használt a Perón-ellenes erőknél. Ennek egyik oka az, hogy a felhozott vádak nagy részét már a könyv megjelenése előtt is széles körökben ismerték. A várt hatás elmaradásának másik oka az volt, hogy a „Kék könyv” megjelentetésével az USA nyíltan beavatkozott az argentin belügyekbe, és ezzel lehetővé tette Perónék számára, hogy az ország függetlensége védelmezőiként lépjenek fel. A választási kampány során Perón kihasználhatta az argentin nép imperializmusellenes értelemét, és olyan látszatot keltett, hogy megválasztása esetén az ország függetlenségét védelmező politikát fog folytatni. Egy választási gyűlésen, melyen 120 ezer ember vett részt, Perón elítélte az USA-t, amiért beavatkozik az argentin belpolitikába, a „Kék könyv”-et pedig „a szokásokkal ellenkező és gyalázatos tett”-nek minősítette. A gyűlésen Perón ellentámadásba ment át és kijelentette, hogy a Demokratikus Szövetséget titokban az USA kormánya irányítja és finanszírozza. A „Kék könyv”-re, valamint S. Braden korábbi argentinai tevékenységére hivatkozva eljutott annak megfogalmazásáig, hogy az elkövetkező választásokon Braden és ő között kell az állampolgároknak választani. A „Braden vagy Perón” jelszó a választási kampány utolsó időszakának egyik központi jelszava lett, és hiába állította a Demokratikus Szövetség szembe vele a „Tamborini vagy Hitler” jelszót, az USA tagadhatatlan beavatkozása sok választót állított a peronisták oldalára.¹⁰⁷

A választási kampány során a peronisták kihasználták a Szovjetunió iránt a tömegekben meglévő szimpátiát, és Perón megígérte, hogy elnökké választása esetén diplomáciai kapcsolatot létesít a Szovjetunióval.¹⁰⁸

A választási küzdelem nagyon kiélezett volt, és mindkét fél hajtott végre erőszakos akciókat is. A Demokratikus Szövetség egyik választási gyűlését például fegyveresek támadták meg és négy embert megöltek. Az antiperonista erők pedig a vidéki körülről Buenos Airesbe visszatérő Perón vonatát támadták meg és kisiklatták.¹⁰⁹

A Perón-ellenes erők a választási kampány egész időszakában optimisták voltak és vezetőik többször is megfogalmazták, hogy 1946. február 24-én, ha a kormány ígéretének megfelelően valóban demokratikus és szabad választások lesznek, akkor a Demokratikus Szövetség pártjai fognak győzni. A választás napján este és a következő napon az antiperonista erők vezetői – Tamborini és Mosca, a szocialista N. Repetto, a radikális E. Laurencena, a progresszív demokrata J. A. Noble és a kommunista R. Ghioldi – nyilatkozataikban kijelentették, hogy a lezajlott választás az argentin történelemben a legdemokratikusabb és legbecsületesebb volt, s dicsérték a hadsereget, mert biztosította a szavazás zavartalan lebonyolítását.¹¹⁰ 1946 február 24-én tehát a kormány ígéretének megfelelően szabad és becsületos választás volt, melyen a szavazók aránya az összlakosság számához viszonyítva a legnagyobb volt az ország történetében,¹¹¹ s ezen a választáson – a katonai rendszer ellenzékének várakozása ellenére – Perón és a peronisták győztek.

Perón a választáson leadott 2 734 386 szavazatból 1 527 231-et (56%-ot) kapott, míg Tamborini 1 207 155-öt (44%).¹¹² A választási rendszerből adódóan az elnököt nem közvetlenül választották, hanem elektorok útján. Az elektorok számarányát tekintve Perón fölénye még nagyobb volt, mivel 304 elektor támogatta őt, míg Tamborinit csak 72. Az elnökkválasztással egyidejűleg megtartott képviselőházi választás 2/3-os többséget hozott a peronistáknak, a szenátusi választás pedig még ennél is nagyobb többséget eredményezett számukra.¹¹³ Negyven év óta először nem volt szocialista párti tagja a Képviselőháznak, az egykor kormányzó konzervatívoknak csak két képviselője lett, míg a radikálisok száma 44-re csökkent.¹¹⁴

A választásokkal lezárult a hatalomért 1943. június 4-e óta folyó hosszú küzdelem. Ebből a harcból Perón került ki győztesen, aki a kortársak szerint jó politikai ösztönrel rendelkezett, és aki felismerte az ország problémáinak jelentős részét is. Felismerte a gazdasági konjunktúra által teremtett lehetőségeket és az ennek alapján 1943-1945 között folytatott szociális politika, a nemzeti ipar védelmére és fejlesztésére irányuló tevékenység, az antiimperialista és oligarchiaellenes propaganda lehetővé tették Perón számára, hogy az 1946 februári választáson – elsősorban a városi és falusi dolgozó tömegek többségének, valamint a középrétegek egy részének a szavazataival – Argentína alkotmányos elnöke legyen.

A peronizmus tehát a II. világháború időszaka gazdasági konjunktúrájának talaján keletkezett burzsoá nacionalista-reformista irányzat, amely jelentős hatást gyakorolt a munkásosztályra és tömegbázist szerzett soraiban. A peronizmus mint burzsoá nacionalista-reformista irányzat nem sokban különbözik az ebben az időben más latin-amerikai országokban keletkezett reformista irányzatoktól.¹¹⁵ Lényegesen különbözik viszont a munkásmozgalomhoz való viszonya és a munkásosztályra gyakorolt viszonylag tartós befolyása tekintetében. Ilyen vonatkozásban csak a Braziliában G. Vargas elnöksége (1930–1945, majd 1951–1954) időszakában keletkezett *trabalhismo*¹¹⁶ hasonlít hozzá.

A burzsoá nacionalista-reformista peronizmus tehát jelentős befolyással bírt a munkásosztály soraiban is, de ez a tömegbázis egyszersmind állandó nyomást is jelentett a peronista vezetőkre és ez a nyomás mind a kül-, mind a belpolitikában olyan lépések megtételét is szükségessé tette időnként, melyek nemcsak a burzsoázia érdekeit tükrözték, hanem a dolgozó osztályokét is.

JEGYZETEK

- 1 Az Argentín Központi Bank által közölt adatok szerint a nemzetgazdaság egyes ágazatainak részesedése a nemzeti jövedelemből százalékban a következő:

Év	Földművelés	Állattenyésztés	Bányászat	Ipar	Építőipar
1935	34,6	22,5	2,9	35,1	4,9
1945	20,7	23,1	4,2	46,7	5,3

(Lásd: Memoria del Banco Central de la Republica Argentina ano 1946. 41. old.)

Különösen nagyarányú volt az ipari fejlődés a világháború éveiben. A fejlődés méreteit érzékeltetik azok az adatok, melyek szerint 1939–1946 között az iparvállalatok száma 50 ezerről 86 ezerre, a foglalkoztatott munkások száma pedig 534 ezerről közei egy millióra emelkedett. (Lásd: Fuchs, Jaime: Argentina: su desarrollo capitalista. Buenos Aires, 1965. 261. old.)

- 2 R. Puigros szerint például az 1943 júniusi államcsíny végrehajtói különböző irányzatok és tendenciák hívei voltak. Közülük egyesek előre tekintettek, míg mások elleneztek mindennemű változást; voltak, akik korlátlan katonai diktatúrát akartak és voltak, akik szabad választások révén az alkotmányossághoz való gyors visszatérést követelték; egyrésztük a szövetséges hatalmakat támogatta, sokan a semlegesség hívei voltak, de voltak közöttük fasisztabarát erők is. (Lásd: Puigros, Rodolfo: El peronismo: sus causas. Buenos Aires, 1972. 31. old.)

3. Argentínában a nacionalizmus — és ez kétségtelenül összefügg a nemzeti burzsoázia viszonylagos gyengeségével — nem az antiimperialista harc fegyvereként keletkezett, hanem mint az I. világháború utáni nagy munkásmozgalmi fellendülésre adott reakciós válasz ideológiai háttere. A kommunista A. Ferrari szavaival: „Történelmileg hazánkban a nacionalizmus először a külföldi imperializmussal szoros kapcsolatban lévő földbirtokos arisztokrácia legreakciósabb része munkás- és népellenes érdekei kifejezésének ideológiájaként jelent meg.” (Ferrari cikkét lásd: Nueva Era, 1962. 2. sz.) A baloldali peronista A. Belloni is azt hangsúlyozza, hogy az első világháború után keletkező nacionalizmus nem antiimperialista volt, hanem antidemokratikus és munkásellenes. (Lásd: Belloni, Alberto: Peronismo y socialismo nacional. Buenos Aires, 1962. 10. old.).

A 30-as években kettős változás figyelhető meg a nacionalista irányzatok és csoportok körében. Az egyik változás az volt, hogy a fasiszta ideológia jelentős hatással volt a nacionalista mozgalomra. A nacionalista szervezetek egy jelentős része szimpatizált a fasiszta rendszerekkel. (Lásd: Lux-Wurm, Pierre: Le peronisme. Paris, 1965. 38. old.)

A másik fontos változás — az argentin nemzeti burzsoázia erősödésével párhuzamosan — az antiimperialista irányzat megjelenése. Erősödött a nemzeti ipar céldelmének és fejlesztésének, valamint az ország gazdasági függősége csökkentésének követelése. Egyes nacionalista csoportok a nemzeti ipar fejlesztésében és a gazdasági függetlenség elérésében látták az előfeltételeit annak,

hogy megvalósíthassák Argentina delamerikai vezető szerepére vonatkozó terveiket. Az antiimperialista argentin nacionalizmus legjelentősebb képviselője az ifjú radikalizsoknak a 30-as évek közepén létrehozott szervezete, a FORJA volt. A 30-as évek lényeges jelensége volt az is, hogy a nacionalizmus annak reakciós, fasiszta elemekkel keveredő és progresszív, antiimperialista arculata egyaránt – egyre jobban behatolt a hadsereg, a tisztikar soraiba is.

- 4 Peron beszede 1944. július 28-án (Lásd Peron, Juan Domingo: El pueblo quiere saber de que se trata Buenos Aires, 1944. 123. old.)
- 5 Lasd Fayt, Carlos: Naturaleza del peronismo Buenos Aires, 1967. 92. old.
- 6 Puiggrós i. m. 129–130. old.
- 7 Fayt i. m. 96. old.
- 8 Puiggrós i. m. 56. old.
- 9 Fayt i. m. 104. old.
- 10 Ministerio del Interior: Las fuerzas armadas restituyen el imperio de la soberania popular Buenos Aires, 1946. I. köt. 639–640. old.
- 11 Idezi Blankstein, George: Peron's Argentina, London, 1953. 55. old.
- 12 Alexander két olyan konkrét esetet is leír, amelyben Peron személyesen is közreműködött szakszervezet létrehozásában vagy megerősítésében. Az egyik eset a Buenos Aires környéki konzervgyárakban történt. A konzervgyárakban a tulajdonosok erőszakos eszközökkel akadályozták a szervezkedést és több szakszervezeti vezetőt meg is gyilkoltattak. A munkások pedig hosszú munkaidőben rendkívül alacsony bért dolgoztak, és állandóan zaklattak őket a munkafelügyelők. Peron személyes közreműködésének eredményeként a konzervgyárak tulajdonosainak képviselői és a szakszervezeti vezetők tárgyaló asztalhoz ültek és megkötötték ebben az iparágban az első kollektív szerződést. A konzervgyári dolgozók szakszervezete pedig nagyobb működési lehetőséget kapott, és belépett a az egyik legfontosabb argentin szakszervezet, a Federación de la Industria de la Carne y Afines.
- A másik eset a felig tropus: Észak-Argentínában történt, ahol 1943 előtt szinte lehetetlen volt szakszervezeteket létrehozni. A nagybirtokosok és a mezőgazdasági termékeket feldolgozó üzemek tulajdonosai voltak a tartományok korlátlan urai. Saját rendőri erők voltak, elűzték vagy beborították a munkaszervezőket a szakszervezeti tagokat. Peronnak a munkásság megnyerésére irányuló erőfeszítései változást hoztak ebben az országreszben is, és a legelnyomottabb és legelmaradottabb munkások is létrehozták szervezeteiket. Tucumán tartományban Peron személyesen is segített megszervezni a cukornádültetvények és a cukorgyárak munkásainak szakszervezetét (Lásd Alexander, Robert: The Peron Era New York 1951. 26–27. old.).
- 13 Fayt i. m. 108. old.
- 14 Lux-Wurm i. m. 97. old.
- 15 Peron beszede 1944. szeptember 2-án (Idezi Galletti, Alfredo: La política y los partidos Buenos Aires, 1961. 151. old.).
- 16 Peron beszede 1944. július 17-én (Lásd Peron: El pueblo i. m. 109. old.).
- 17 Peron beszede 1944. augusztus 25-én (Lásd Moreno, Eugenio: El fenómeno social del peronismo Buenos Aires, 1966. 58–59. old.).
- 18 Idezi Baily, Samuel: Labor, nationalism and politics in Argentina New Brunswick, 1967. 85. old.
- 19 Perón beszede 1944. július 23-án (Lásd Peron: El pueblo i. m. 116. old.).
- 20 Peron beszede 1944. szeptember 6-án és 9-én (Lásd Uo. 181. és 186. old.).
- 21 Peron beszede 1944. június 23-án (Idezi Fayt i. m. 209–210. old.).
- 22 Peron beszede 1944. december 4-én (Idezi Fayt i. m. 209. old.).
- 23 Peron beszede 1944. május 1-én (Idezi Moreno i. m. 53. old.).
- 24 Doctrina peronista Buenos Aires en 238. old.
- 25 Peron beszede 1944. május 30-án (Idezi Fayt i. m. 208. old.).
- 26 A beszéd teljes szövege és a beszédből alább következő idézeteket lásd Peron: El pueblo i. m. 157–168. old.
- 27 Peron beszede 1943. december 2-án (Lásd Moreno i. m. 53. old.).
- 28 Peron: El pueblo i. m. 165. old.

- 29 Perón beszéde a CGT 1943. december 5-i számában (Idézi: Bailly i.m. 76. old.)
- 30 Perón beszéde 1944. október 15-én (Lásd: Perón: El pueblo... i.m. 211. old.)
- 31 Idézi: Bailly i.m. 78. old.
- 32 Alexander i.m. 6–7. old.
- 33 Wittman Tibor: Latin-Amerika története. Budapest, 1971. 414. old.
- 34 Iscaro, Rubens: Origen y desarrollo del movimiento sindical argentino. Buenos Aires, 1958. 179–180. old.
- 35 Az ipari munkások és alkalmazottak száma 1941-ben 829 225 volt, míg a szakszervezeti tagoké 441 412, vagyis az ipari munkások és alkalmazottaknak csaknem a fele nem volt szakszervezeti tag. (Lásd: Fayt i.m. 88. és 90. old.)
- 36 Az adatokat közli: Alexander i.m. 10. old.
- 37 Uo. 30. old.
- 38 Perón beszéde 1944. július 23-án (Lásd: Perón: El pueblo... i.m. 114. old.)
- 39 A Grafa munkásai nem voltak hajlandók elfogadni a Munkaügyi és Népjóléti Titkárság közreműködését a kollektív szerződés megkötésénél. Erre válaszként a Titkárság illegálisnak nyilvánította sztrájkjukat, több munkást a hatóságok letartóztattak, a többieket pedig visszakényszerítették a munkába. A Grafa úgy kapcsán fogalmazta meg Perón a következőket, újból bejelentve az állam vitathatatlan jogát a munka és a tőke közötti konfliktusokba való beavatkozásra: „Mi az igazságot képviseljük a munkaügyi dolgokban. Az embernek ugyanúgy hozzá kell szoktatni magát ehhez, mint ahogy értelmes emberek hozzászoktak a bírósághoz, vagy a rendőrséghez. Azokkal, akik nem hajlandók elismerni a munkaügyi hatóságokat, ugyanaz történik, mint azokkal, akik megkísérlik, hogy saját kezükkel szolgáltassanak igazságot. A Grafa munkásai ilyen helyzetbe hozták magukat, és mi, mivel a kormánynak az a célja, hogy elkerüljön, megakadályozzon és megoldjon mindent, ami gazdasági zavarral fenyegethet, illegálisnak nyilvánította azt a mozgalmat, amely nem tárgyalt velünk és a munkához való visszatérésre szólítottuk fel a munkásokat.” (Lásd: Alexander i.m. 26. old.)
- 40 Magnet, Alejandro: Nuestros vecinos justicialistas. Santiago de Chile, 1955. 41–42. old.
- 41 Alexander i.m. 31–32. old.
- 42 Uo. 11. old.
- 43 Ocserki isztorii Argentini. Moszkva, 1961. 419. old. Az argentin munkások reálbére 1929 és 1942 között – időnkénti ingadozásokkal – lényegében nem változott. 1943-tól kezdve éveken át állandóan emelkedett. Az emelkedés méreteit érzékelteti az az adat, hogy a munkások bérének részesedése a nemzeti jövedelemből az 1943-as évi 44,1%-ról 1950-re 56,7%-ra növekedett. (Lásd: Waldmann, Peter: Der Peronismus 1943–1955. Hamburg, 1974. 186. old.)
- 44 Alexander i.m. 24. old.
- 45 Real, Juan Jose: 30 anos de Historia Argentina. Buenos Aires, 1962. 66. old.
- 46 Magnet i.m. 40. old.
- 47 Waldmann i.m. 186. old.
- 48 A háború utolsó három évében Argentína külkereskedelmi forgalma (millió peso-ban) a következőképpen alakult:

	1943	1944	1945
Export	2192	2360	2498
Import	942	1007	1154
Exporttöbblet	+1250	+1353	+1344

(Diario de sesiones, 1 de Mayo de 1954. 200. old. Közli: Ocserki... i.m. 390. old.)

- 49 Még az évekkel később megjelenő párttörténetben is a következő értékelés található Perónról, valamint a Munkaügyi és Népjóléti Titkárságról: „A tömegek állandóan növekvő harcossága ellen

- nem voltak elégségesek a munkások és a népi tömegek azon harcának elnyomására, melyet gazdasági-társadalmi követeléseikért és a demokratikus rendszerért folytattak; ezért 1943 decemberében Perón kérésére a kormány létrehozta a Munkaugyi és a Népjóléti Titkárságot, melyet a megtorlás és a szociális demagógia eszközeként használtak” (Esbozo de Historia del Partido Comunista de la Argentina Buenos Aires, 1948 114 old.)
- 50 Conil, Paz, Alberto-Ferrari, Gustavo. Política exterior Argentina 1930–1962 Buenos Aires, 1964 138–139 old
- 51 Real i.m. 70 old
- 52 Ocserki i.m 416 old
- 53 A Chapultepecben 1945 február 21-e és március 8-a között megtartott Amerikaközi Konferencián az USA teljes győzelmet aratott. Sikert minden kérdésben elfogadtatni álláspontját, és vezetése alatt létrehozni a latin amerikai országok egységes tömbjét. A chapultepeci egyezmény a „Kölcsönös segítség és amerikai szolidaritás” elvét hangsúlyozva, a Pánamerikai Uniót regionális szövetséggé kívánta átalakítani, és kimondta, hogy az egyezményt aláíró bármelyik ország elleni agresszió valamennyi aláíró állam elleni agressziónak tekintendő. Chapultepecben megállapodtak egy állandó amerikaiközi vezérkar felállításában is. Az értekezleten elfogadott gazdasági jellegű egyezmény, a gazdasági charta, még nyitabban tükrözte az USA érdekeit. A gazdasági charta alapelvei közé tartozott az amerikai országok közötti vámhatárok megszüntetése, a külföldi tőkebefektetések támogatása és védelme, a gazdasági diszkrimináció elítélése. Az egyezmény javasolta, hogy ne létesítsenek állami vállalatokat, és elítélte a gazdasági nacionalizmust, vagyis az egyetlen hatásos eszközt, amely alkalmas a külföldi monopolizáció térhódításának feltartóztatására. Az egyenlőség jelszavával az USA szabad behatolást biztosított magának a latin-amerikai országok gazdaságába (A chapultepeci konferenciáról lásd: Kende István: Forró beke – hidegháború, Budapest, 1970. 35–36. old.)
- 54 Az USA 1944 februárjában szakította meg Argentínával a diplomáciai kapcsolatokat, azt követően, hogy Farrell tábornok, az addigi alelnök lett a hivatalosan egészségi okok miatt lemondott Ramirez köztársasági elnök utóda. Néhány hónap alatt az USA elérte, hogy a tengelyhatalmakkal szimpatizáló külpolitikája miatt Anglia és a latin-amerikai országok is megszakítsák Argentínával a diplomáciai kapcsolatot. (Lásd: Ocserki. i.m. 414 old.)
- Az előzőekben már említett chapultepeci konferencián – jóllehet nem szerepelt a hivatalos napirenden – megvitatták az argentin kérdést is. Ennek során – az USA sugalmazására – olyan megállapodás született, hogy ha Argentína aláírja a chapultepeci nyilatkozatot és hadat üzen a tengelyhatalmaknak, akkor az összes amerikai ország felveszi vele a diplomáciai kapcsolatot. Argentínának tehát tudomására hozták, hogy „jóváteheti bűnét” a háború legvégén is, ha csatlakozik a szövetséges hatalmakhoz, elfogadja az USA irányítását, és belép az amerikai államok Egyesült Államok vezetete tömbjébe.
- (Lásd: A Nagy Honvédő Háború története, Budapest, 1967 5. kötet 354. old.)
- A katonai kormányzat számára túl sok manőverezési lehetőség nem volt. A tengelyhatalmakkal való teljes szakítás és a hadüzenet nem okozhatott különösebb gondot, mert e hatalmak katonai veresége már teljesen nyilvánvaló volt. El kellett viszont fogadnia a chapultepeci nyilatkozatot is, vagyis le kellett mondani az önálló lépésekről, méginkább a latin-amerikai vezető szerep megszerzésére irányuló törekvekről, el kellett ismerni az USA vezető szerepét, sőt le kellett mondani a gazdasági nacionalizmusról is, szabad utat kellett biztosítani a külföldi, elsősorban az USA-tőke számára. A Farrell kormányának azonban mindezt vállalnia kellett ahhoz, hogy Argentína kikerüljön a megfélemlítő nemzetközi elszigeteltségből.
- 55 A chapultepeci konferencián az USA képviselői azt is megígérték, hogy ha Argentína aláírja a nyilatkozatot és hadat üzen a tengelyhatalmaknak, akkor felhasználják befolyásukat arra, hogy Argentínát alapító tagként felvegyék az Egyesült Nemzetek Szervezetébe. Az USA külügyminiszterének a chapultepeci konferencián elhangzott ígérete azonban ellentetes volt az ENSZ létrehozására és az alapító tagokra vonatkozó érvényes nemzetközi megállapodásokkal. (Lásd: Kende i.m. 18–19. és 22–23. old.) Ennek ellenére az USA keresztülvitte Argentína alapító tagként való felvételét az Egyesült Nemzetek Szervezetébe: „Truman-kormány arra használta fel az Egyesült

- Nemzetek konferenciáját, hogy megnyerje magának az argentin vezetőket, és részvételükkel teljessé tegye az amerikai államok USA vezette tombjét.” (A Nagy Honvédő Háború története, i.m. 5. kötet 354. old.)
- 56 Ciria, Alberto. Partidos y poder en la Argentina moderna Buenos Aires, 1964, 111–112. old.
- 57 Real i.m. 70. old
- 58 Blankstein i.m. 57. old.
- 59 Real i.m. 71. old
- 60 Alexander i.m. 203. old.
- 61 Braden tevékenysége és nyilatkozatai azt mutatták, hogy az USA kormánykorei – az általuk megfogalmazott feltételek teljesítése után helyreállított diplomáciai kapcsolat, és Argentínának az ENSZ-be alapító tagként általuk szorgalmazott felvétele ellenére – bizalmatlanok voltak a nacionalista tendenciákat is képviselő katonai rendszerrel szemben. Sokkal nyugodtabbak lettek volna a kapcsolatok jövőbeli alakulását illetően, ha a katonai kormányzatot a hagyományos politikai pártok képviselőiből álló kormány váltaná fel, s mindent meg is tettek a változás elősegítésére.
- 62 Lásd Ciria i.m. 124. old
- 63 Alexander i.m. 204. old.
- 64 Whitaker, Arthur. The United States and Argentina Cambridge, 1954. 132–133. old
- 65 Fayt i.m. 109–110. old.
- 66 Esbozo i.m. 119. old.
- 67 Uo
- 68 Blankstein i.m. 57. old.
- 69 Braden ugyan 1945 szeptemberében eltávozott Argentínából, külügyminiszterhelyettes lett, de mint a latin-amerikai ügyek felelőse új és magasabb beosztásában is továbbfolytatta a katonai rendszer és a személy szerint Perón ellen irányuló támadásokat. (Whitaker i.m. 133. old.)
- 70 Galletti i.m. 172. old
- 71 Del Mazo, Gabriel E. radicalismo, Buenos Aires, 1959. III. kötet 56. old.
- 72 Az United Press tudósítása 1945. szeptember 26-án (Kozli. Blankstein i.m. 58. old.)
- 73 Alexander i.m. 35. old.
- 74 A hadsereg soraiban újabb Perón ellenes megmozdulásra 1951-ig nem került sor.
- 75 Avalos tabornok egyike volt az 1943. június 4-i államcsínyt irányító titkos katonai szervezet (a GOU), négy legfőbb vezetőjének, akkor még ezredesi rangban. Az államcsínyt követően azonban személyes irigység és a hatalom utáni vágytól is vezetve fokozatosan szembekerült Perónnal, valamint az általa folytatott politikával, s 1945 októberében államcsínyt szervezett Perónnak és elvtársainak a hatalomból való kiszorításáért.
- 76 Az október 14-en letartóztatott Perón levelet küldött Avalos hadügyminiszternek, melyben többek között a következőket írta. „Felhívom rá Miniszter Úr figyelmet, hogy engem a szövetségi rendőrség letartóztatott átadott a haditengerészetnek, és most Martín García szigetén vagyok őrizetben. Minthogy a hadseregnek meg tényleges szolgálatot teljesítő magasrangú tisztje vagyok, és nem tudom milyen vétséggel vádolnak, vagy miért fosztottak meg szabadságomtól és vonták meg tőlem azt a hatáskört, melyre a törvény és katonai rangom feljogosít, kérem, hogy ügyemet a tényállás tisztázása vegett részletesen vizsgálják ki, és vagy állítsanak bíróság elé, vagy ha erre nincsen ok, adják vissza szabadságomat, és helyezzenek vissza a jog szerint megillető hataskörömbé.” (Lásd Ministerio del Interior i.m. II. kötet 79. old.)
- 77 Ocserk... i.m. 434. old.
- 78 Ferns. Argentina, London, 1969 176. old.
- 79 Esbozo. i.m. 121. old.
- 80 Puigros i.m. 169. old.
- 81 1945 október 17-én a megbízott rendőrfőparancsnok közleményben jelentette be. „A mai napon Buenos Aires tartományból érkező számos csoport tüntető menette szerveződve több útvonalon a város központjába vonult, éltetve Perón ezredet. Ezeknek a tüntetőknek nagyrésze feltehetően Avellanadából és szomszédos városokból jött.” (Lásd Ministerio del Interior i.m. II. kötet. 87. old.)

- 82 Erre utal például Alexander is, i.m. 39. old.
- 83 Nadra, Fernando: *Perón hoy y ayer*. Buenos Aires, 1972. 35. old.
- 84 Lásd: uo. 36. old.; Belloni i.m. 9. old.
- 85 Az Associated Press tudósítása 1945. október 15-én (Idézi: Blankstein i.m. 59. old.)
- 86 Az United Press tudósítása 1945. október 19-én (Idézi: Blankstein i.m. 63. old.)
- 87 Az Elvi Nyilatkozat teljes szövegét közli: Fayt i.m. 118–119. old.
- 88 A program teljes szövegét közli: Fayt i.m. 120–123. old.
- 89 Blankstein i.m. 64–65. old.
- 90 Ocserki... i.m. 435–436. old.
- 91 Blankstein i.m. 65. old.
- 92 Nadra i.m. 60. old.
- 93 Ciria i.m. 129. old.
- 94 Nadra i.m. 60. old.
- 95 Ocserki... i.m. 438. old.
- 96 Ciria i.m. 128. old.
- 97 Esbozo... i.m. 126. old.
- 98 Ocserki... i.m. 438. old.
- 99 Alexander i.m. 46. old. A választási hadjárat során az argentin kommunisták is elkövették azt a hibát, hogy Perónt fasisztának, a peronizmust pedig a fasizmus argentin változatának nyilvánították. (Lásd: Codovilla, Victorio: *Batir al nazi-peronismo, para abrir una era de libertad y progreso*. Buenos Aires, 1945.)
- 100 Codovilla, Victorio: *El leninismo y la lucha del pueblo argentino por la paz, la democracia y la independencia nacional*. 14. old. (Idézi: Moreno i.m. 68. old.)
- 101 Whitaker i.m. 149. old.
- 102 Baily i.m. 94. old.
- 103 Alexander i.m. 48. old.
- 104 Nehéz helyzetbe kerültek a Demokratikus Szövetséget támogató antiperonista szakszervezetek is a kormány decemberi bérintézkedéseivel kapcsolatban. Ha ugyanis demagóg választási intézkedésnek nyilvánítják és elutasítják, akkor szembekerülnek a szakszervezethez tartozó munkások érdekeivel, akadályozzák életfeltételeik javulását. (A legjelentősebb antiperonista szakszervezet, a La Fraternidad vezetőségének ezzel kapcsolatos vitájáról lásd: Waldmann i.m. 195. old.)
- 105 Ciria i.m. 129. old.
- 106 Whitaker i.m. 148. old.
- 107 Lux-Wurm i.m. 111–112. old.
- 108 Ocserki... i.m. 437. old.
- 109 Alexander i.m. 46. old.
- 110 Uo. 49–50. old.
- 111 Whitaker i.m. 150. old.
- 112 Moreno i.m. 82. old.
- 113 Whitaker i.m. 149. old.
- 114 Alexander i.m. 51. old.
- 115 A háborús konjunktúra talaján az egyes latin-amerikai országokban keletkezett nacionalista-reformista irányzatokról lásd: Wittman i.m. 411–413. és 433–435. old.
- 116 A *trabalhismo*-ról lásd: Wittman i.m. 413., 417–418. és 436–437. old.

KÖZEL-KELLET

A szocializmus, a marxizmus-leninizmus terjedése az arab világban

Korunk – amely az Októberi Forradalommal elkezdődött átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba – a két világrendszer harcának és együttélésének korszaka. E tényező – a két világrendszer – jelenléte napjainkban szinte minden ütközetet nemzetközivé tesz. Éppen ezért a világforradalom részét képező, a volt gyarmati országokban végbemenő nemzeti és társadalmi folyamatokban a nemzetközi helyzet belső erőként hat. A nemzetközi körülmények meghatározó szerepét különösen akkor kell figyelembe venni, ha olyan nemzetközi jelenség, mint a szocializmus terjedésének és történetének vizsgálata a kutatás tárgya. A belső és külső tényezők e dialektikus kapcsolata mellett figyelmet érdemel tartalma is: szocializmus elnevezésen az egyenlőség eszméjétől a proletárdiktatúráig sok fogalmat értek. Éppen ezért feladatunk a tudományos szocializmus, a marxizmus-leninizmus arab világban való terjedése történetének bemutatása (kezdetektől a második világháború végéig).¹

A marxizmusnak és a különféle szocialisztikus eszméknek a terjedését az arabok lakta hatalmas régióban megkönnyítette, s egyszersmind megnehezítette az *iszlám*; jóllehet még a primitív iszlám is sokkal több, sokkal komplexebb jelenség, mint egyenlőségre, egyfajta közösségi szemléletre alapozott társadalmi tanítás, illetve mozgalom. Ezt bizonyítja a hivatalos iszlám ellen meg nem szűnő, az iszlám számtalan szakadását is okozó mozgalomsorozat már a VII. század közepétől. S ezen utóbbiak éppúgy az iszlám elveire, a Koránra (vagy a Szunnára) hivatkoztak, mint azok, akik ellen felléptek. Hiszen – véleményünk szerint – a zakat éppen az *egyenlőtlenséget* van hivatva „kodifikálni”: ezt az elnevezés (alamizsna) önmagában is bizonyítja. Éppen ezért már a Karmat-követők *többet* követeltek, mint amit a „hivatalos” zakat nyújthatott. Ez ugyanis egyértelműen a javak *egy* részének szétosztását írja elő a szolidaritás biztosítása céljából és azért, hogy legalább *részlegesen* csökkentse az anyagi egyenlőtlenséget.² H. Karmat ezért (már a IX. sz. végén) úgy gondolta, hogy a javak *teljes* közösségi szétosztása, illetve birtoklása a zakat lényege.³

Ezek az egyenlősítő és utópikus hagyományok azonban alig adhattak segítséget a modern szocializmus térhódításához ezekben a régiókban. Hiszen a marxizmus terjedését nem az ősi vallásos hagyományok nyújtotta analógiák segítik elő, hanem sokkal inkább olyan alapvető társadalmi-gazdasági, technikai-kulturális változásnak kell végbemennie, amely éppen ezeket az archaikus nézeteket és mozgalmakat változtatja meg alapvetően. A gyarmati uralom alá került arab országokban ezek a változások azonban csak igen lassan következhetek be, s a függetlenségért való küzdelem ideológiájának megteremtéséhez a társadalmi haladás hívei is igen gyakran nyúltak vissza – mozgósító erejük miatt – az ősi múlt, s mindenekelett az iszlám értékeihez. S ha gyakran hamisan tették is, mégis igyekeztek kimutatni a szocializmus eszméjének hazai, keleti (és *arab*) gyökereit – ezzel is

integy szembeállítva a *nyugati* eszmékkel, mindenképpen arra törekedve, hogy kimutassák a szocializmusnak nemcsak nyugati, hanem keleti eredete⁴ is van. Tény, hogy a szocializmus terjedésének arab földön sajátos és dinamikus segítséget adtak az egyenlősítő és közösségi hagyományok, ami egyúttal azt is jelentette, hogy a szocializmus soha nem volt egyszerű átvétele a „nyugatnak”. Miután a marxizmust létrehozó kapitalizmus e területeken nem belső fejlődés eredménye, hanem a gyarmatosítás következménye, eszméit is az Európában tanuló dolgozó arab értelmiségiek vitték szülőföldjükre, és terjesztették. További sajátos jelleget kölcsönöz a szocializmusnak, hogy a brit gyarmatosítás – azzal, hogy a meghódított területek igazgatásába bevonta a helyi értelmiséget (ezért annak kialakulását elősegítette) – valamivel kedvezőbb terepet teremtett, mint a nemzeti nyelv kialakulását is gátló francia kolonializmus.⁵ Figyelembe kell venni a szocializmus itteni történetének és terjedésének vizsgálatakor, hogy a marxizmussal (mint „nyugati” eszméamrallattal) rogtan megjelenésekor összevetkezett a kolonializmus ellen harcoló nemzeti felszabadító mozgalmakat vezérlő ideológia, a nacionalizmus. Ezeknek a hagyományoknak és körülményeknek az ismerete segít megérteni a felszabadító és társadalmi mozgalmak bonyolultságát, s egyszersmind azt is, hogy ne mindenáron saját (Európa centrikus), gyakran sematikus (a klasszikus osztálytársadalmakra kidolgozott) megközelíté sűnkét alkalmazzuk.

A XIX. sz. közepén a tudományos szocializmus születésekor a hatalmas (közel 14 millió km²) kiterjedésű arabok lakta föld⁶ csak egyben egységes, abban, hogy – társadalmi strukturájában, ideológiai hagyományaiiban – élesen különbözik attól az Európától, amelyben a marxizmus létrejött. Az egész XIX. században, sőt még a századfordulón is, a szocializmus – arab földön – lényegében az értelmiség egy szűk rétegének ideológiája. Terjedéséhez az előfeltételeket Mohamed Ali modernizációs törekvései teremtették meg százával küldte Franciaországba az egyiptomi (fia, Ibrahim pedig a szíriai) értelmiség legjobbjait. Közöttük került Európába az arab szocializmus előfutára, R. Rifaat at-Tahtávi (1801–1873), aki a nagy utópikus szocialisták, mindenekelőtt Saint Simon nézeteinek tolmácsolója. A múlt század végén ismerkedik meg néhány arab értelmiségi a tudományos szocializmussal. Az Egyiptomban élő libanoni S. al Sumajil (1860–1917) az első, aki a század végén a materializmust és a marxizmust népszerűsítő műveiben. Az első arab szocialista azonban az egyiptomi Szalama Musza (1887–1958). Ő az első, aki rendszeresen bemutatja a marxizmus elveit, s művének is ezt a címet adja: *al Istirakija* (szocializmus). Musza politikai programja azonban sokkal inkább a fábiánusok elveit tükrözte, látszott, olyan intellektuális, aki értelmiségiek számára ír. Egyik létrehozója volt 1920-ban a kairói Arab Szocialista Pártnak. Ez azonban már egy másik korszakba vezet. Ennek a korszaknak a nyitánya 1917.

Az első világháború, a török birodalom felbomlása, az arab felkelés, a palesztinai zsidó nemzeti otthon angol gerete, és mindenekelőtt az Októberi Forradalom jelentették azt az eseménysorozatot, amelynek következménye egyrészt az arab nemzeti felszabadító mozgalom és az arabizmus születése, másrészt a szocializmus eszméjének, magának a marxizmus-leninizmusnak a terjedése az arabok körében. Csakhogy ekkorra befejeződött egy közel évszázada tartó folyamat: az *egész* arabok lakta térség *gyarmati uralom* alá került. Így tulajdonképpen – bármilyen fontos cezura is 1917 – a tényleges határ a második világháború: az ez után következő események teremtették meg (egy-két

évtized alatt) az arabok lakta területek *függetlenségét*. A függetlenségért való évszázados harc mellett egy másik, azzal minden szálában összefonódó küzdelem is megindult: az *egység* megteremtése. A gyarmati hatalmak a XIX. század első harmadának végétől az első világháború végéig eltelt évtizedek alatt ugyanis nem elégedtek meg az arabok lakta térség uralmuk alá hajtásával. Az uralom megszerzése melletti fő céljuk – mint azt Marx angol parlamenti tudósításaiából is jól tudjuk – az egységtörekvések megakadályozása, később pedig az egységes nyelvű, kultúrájú, tradíciójú arab-lakta térséget mesterséges határokkal nemcsak *önálló* – legalábbis egymástól független – *országokra* szétbontani, hanem mindent megtenni ezek egymással való szembeállítására. Így tulajdonképpen igaz az a megállapítás⁷, hogy a XIX. század elejétől a második világháborúig tartó évszázad fő problematikája az volt, hogy biztosítsa az arab társadalmi csoportok és osztályok számára – amelyek különben maguk is nagyon különböző módozatokon haladtak a keleti típusú feudalizmustól az agrártúlsúlyú gyarmati típusú, fejlődésben elmaradt kapitalizmus irányába – a gazdasági és politikai hatalom megszerzésének lehetőségét. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy a társadalmi-gazdasági viszonyok fejlődése is csak nagyon lassan haladt előre: miután a kapitalizmus – gyakorlatilag az egész térségben – a gyarmatosítás következménye volt, nem alakulhatott ki ekkorra még a társadalmi haladás eszméjét hordozó munkásosztály, így a marxizmus-leninizmus terjesztője továbbra is az értelmiség volt (ha nem tekintjük a Maghreb bizonyos térségeiből kivándorló és külföldön – többnyire Franciaországban – munkássá lett arabok ekkor még nem túl jelentős csoportját, vagy a Masrek bizonyos térségeibe – Palesztinába – bevándorló, a marxizmus, sőt a leninizmus eszméit magukkal hozó kelet-európai zsidó munkások létszámában az előbbinél is kisebb csoportjait). A gyarmati elnyomás, a munkásosztály hiánya – és a fentebb említettek – mellett több tényező nehezítette a marxizmus-leninizmus terjedését. Az arabizmus ideológiáján kívül ilyen volt angol- és franciaellenessége miatt az arabok körében bizonyos népszerűsége szert tevő fasiszta ideológia (különösen erősen hatott a Mussolini-féle „proletár nemzetek” formula). Nem könnyítette terjedését az a tény, hogy igen gyakran nemzeti és vallási kisebbséghez tartozók voltak hordozói: örmények, zsidók, kurdok vagy olyan arabok, akik külföldön lettek marxistává (így rájuk is, mint a kisebbségekre, könnyen ráilleszthették az „idegen érdekek képviselői” bélyeget).⁸

Meg kell azonban jegyezni, ha a szocializmus eszméjének, a marxizmus-leninizmusnak a terjedéséről akarunk írni az arab világban, még a látszatát is el kell kerülnünk annak, hogy ez valamiféle egységes módon ment végbe az egész hatalmas térségben. Mert hiába volt vallása, nyelve és – egy viszonylag rövid időszakban – története is azonos az Atlasz-környéki, a Nílus-völgyi vagy éppen a Nedzsd-platói araboknak, a két világháború közötti időszakot (azaz tehát a szocializmusnak, a marxizmus-leninizmusnak e térségben való megjelenését) megelőző évtizedek története teljesen különbözik (s ekkor még nem beszéltünk azokról a tényezőkről, amelyek egy-egy vidék belső struktúráját jellemzik, ugyanis közsismert, hogy több az azonosság a Marrakesben és a Damaszkuszban lakó városi polgárság, mint az említett városok és közvetlen környékük lakossága között).⁹ Éppen ezért a kérdésről nem lehet általánosságban írni.¹⁰ Amit tenni tudunk, az az, hogy az egyes térségek tényleges helyzetét, történetét e szempontból megvizsgáljuk. Amit – a fentiek figyelembevételével – általánosságban elmondhatunk kezdettől, az a következő: a szocializmusra, a marxizmusra való hivatkozás a térségben három módon

jelent meg: 1. „gyarmati” szocializmusként (a II. Internacionáléhoz tartozó szociáldemokrata pártok politikájaként); 2. „kisebbségi” szocializmusként (hordozói az említett kisebbségek) és 3. az ún. „ifjú” nacionalizmusok szocializmusaként (marxizáló szocialista tendencia).¹¹

Az ún. *gyarmati szocializmus* a legrégebb: a századforduló után jelent meg a Maghreb-ben az ottani francia telepesekből lett munkások körében a II. Internacionálé eszméinek hatása alatt; fokozatosan terjed a kikötői munkások, az elektromos iparban dolgozók, majd a vasutasok körében. Az első világháború után terjedt át a közel-keleti térségre. A testvériséget, a fajok közötti egyenlőséget hirdeti, és egyetemesnek mondja magát. A marxizmus korabeli (és a II. Internacionálé századforduló utáni, immár opportunistá) elveiből következően nem ismeri a nemzeti kérdést¹², közömbös – ha ugyan nem ellentétes – a nemzeti érzéssel kapcsolatban. A korabeli szociáldemokratizmus megnyilvánulása ez a marxista áramlat arab földön.

Az ún. *kisebbségi szocializmus* már a marxizmus-leninizmushoz, a nemzetközi kommunista mozgalomhoz csatlakozik. Véleményünk szerint ide tartozik¹³ a térségben elsőként megjelenő kommunista párt, az 1919 márciusában, a Kominternnel egyidőben megalakult palesztinai Szocialista Munkások Pártja annak ellenére, hogy létrejöttükor csak az alijákkal bevándorló zsidó munkások voltak tagjai (ekkor még mindössze néhány tucat, az 1920-ban tartott második kongresszuson is még csak 300). 1922-ben felveszi a Palesztinai Kommunista Párt nevet, amely 1924-ben már a Komintern tagja.¹⁴ Ez az áramlat az arab világ más térségeiben is nemzeti és vallási kisebbségekhez tartozók körében bontakozik ki, jelentős részben a csoportok értelmiségi elitje révén. Különösen jól látható ez a kezdeti években az egész arab világban a „bennszülött” zsidók, az egyiptomi koptok, a szíriai-libanoni drúzok, a közel-keleti kurdok, az észak-afrikai kabilok körében. A nemzeti kérdés, a nacionalista mozgalmak kérdésében alig lépett túl a mozgalom az első években a klasszikus marxista eleveken, azonban internacionalista állásfoglalásuk átsegítette a későbbiekben a nehézségeken.

Az ún. *nemzeti típusú szocializmusok* is korán megjelentek. Az egész arab világban az 1920-as évek elejétől sorra jelennek meg az ún. ifjúarab (fiatal szírek, ifjú algériaiak stb.) nacionalisták mozgalmai (az 1908-as ifjútörök forradalom hatására). Ezek nagyon érzékenyek az arab nacionalizmus, az arab nemzeti mozgalmak ébredésére¹⁵, de ugyanakkor – a Nagy Októberi Szocialista Forradalom nyomán – a társadalmi felszabadulásra is. Megpróbálták a lenini „Világ proletárjai és egész világ elnyomott népei egyesüljete!” jelszót az *arabok* érdekében realizálni. Azonban kezdettől kettős arculatú: az ifjúarab mozgalom egy része múltját a dicső arab történelemben (gyakran az iszlámban mint „szocialista vallásban”) látja, másik része – ha ezzel nem is szakít teljesen – a nyugatra, egy részük azonban Szovjet-Oroszországra tekint. Ez utóbbiak a forradalmi Oroszországra, mint a politikai szabadság, a társadalmi és egyéni haladás megvalósítására tekintenek; reményüket a proletariátus győzelmébe, arab szocialista köztársaság megteremtésébe vetik. Az előzőhöz hasonlóan ez sem tömegmozgalom, lényegében a Nyugat-Európában nevelkedett értelmiségi elitre korlátozódik: diákként részt vesznek a kommunista mozgalomban (tagként, gyakran csak szimpatizánsként), hogy azután – mint a nemzeti mozgalmak későbbi vezetői – gyakran megfélekezzenek ideológiai-politikai indíttatásuk-

ról. A forradalmi frazeológia elsajátítása mellett megtanulják a nemzeti és társadalmi ki-
zsákmányolás leleplezését, a tömegek mozgósításának módszereit, sőt a pártszervezést is.
Szocializmusuk egyáltalában nem stabil, gyakran csap át nacionalizmusba, bizonyítva azt
a lenini igazságot, hogy a szocializmus, ha nacionalizmussal fertőződik, mindig nacionalis-
ta színezetet kap.

Mindhárom irányzat szocializmusa a gyarmati társadalmi struktúra által meghatáro-
zott. Jellemzője, hogy értelmisége polgári eredetű, hogy a proletariátus részben a városba
vándorlás, részben a deklasszáció révén – de mindenképpen az ősi gazdasági kötelé-
keken kívül – születik. További jellemzője e társadalmaknak a harmadik szektorbeli bér-
munkások számának jelentős arányú fejlődése.

Fontos megjegyezni, hogy mindezek mellett a legfontosabb ideológiai-politikai befo-
lyása a vallásnak, az iszlámnak volt az egész arab világban.

Nem kísérik végig a palesztinai kommunista párt kialakulásának történetét, annak
ellenére, hogy ez volt az első az arab világban. Amikor a Szocialista Munkások Pártja
kommunista párttá alakult, már arab tagjai is voltak. E párt jelentőségét igazán nem is az
adja, hogy az első volt, hanem sokkal inkább az, hogy tagjai segítették megszervezni az
egyres arab kommunista pártokat nemcsak a Közel-Keleten, hanem még a Maghrebben is.

1925-ben létrehozták Haifában a Palesztinai Arab Dolgozók Szövetségét, amely
marxista-leninista szervezet volt – kisebb létszámú zsidó, különösen Jemenből érkezett
keleti zsidó – tagsággal. Antiimperialista tüntetéseket, gazdasági és politikai sztrájkokat
szervezett a szövetség. A kommunisták részt vettek az 1925-ös Balfour-látogatás ellen
szervezett általános sztrájkban. Támogatja – szinte válogatás¹⁶ nélkül – az arab naciona-
lista szervezetek és pártok antiimperialista megmozdulásait, ami miatt zsidó tagsága elég-
gé elbátortalanodik, sőt később eltávolodik tőle. A palesztinai kommunista mozgalom
arabizálása különösen a véres 1929-es események után folytatódik. A Palesztinai Kom-
munista Párt az angol gyarmatosítókra hárítja az eseményekért a felelősséget. A Kom-
intern azonban mint jobboldali elhajlást ítélte el a PKP tevékenységét, főleg azért, mert
nem fordított kellő figyelmet – a Komintern VB Titkársága¹⁷ szerint – a fellahok és
beduinok forradalmi bizottságainak megszervezésére. Az arabizáció végül is sikerre ve-
zetett: 1930-ban a PKP VII. Kongresszusán már fele-fele arányban vettek részt arab és
zsidó küldöttek (a pártvezetésbe ekkor kerül be az első arab, Musztafa Szádi).¹⁸

A Komintern a legfontosabb feladatnak az arab kommunista mozgalom egyesíté-
sét, egységesítését tekintette. Egyszersmind támogatta az egyesült arab nemzeti felsza-
badító harc – következésképpen egy egységes arab állam megalakításának – perspek-
tíváját is (ezt többek közt az is mutatta, hogy a Komintern már 1926-ban létrehozta az
Imperializmus elleni harc Ligáját).¹⁹ Az egység volt különben az arab kommunisták célja
is – mintegy az arabizmus hatásaként. Az agrárforradalom követelése és a parasztság
kommunista mozgalomba való bevonásának megvalósítása mellett a legfontosabb feladat
az arab országok kommunista pártjai föderációjának megvalósítása volt (az iraki, algé-
riai, marokkói, tuniszi és tripolitániai kommunisták együttműködése és koordinációja
eredményeként). A Komintern 1931-ben megfogalmazott álláspontját 1933-ban nem-
csak elfogadták, de megvalósítandónak jelentették ki a szíriai és palesztinai kommunisták
találkozásán.²⁰ A gyarmatosító hatalmak által széttördelt, mesterséges határok közé szo-
ritott arab világ feltételei azonban ezt nem tették lehetővé. Az események kényszerítő

hatása ellenére a szíriai-libanoni kommunisták nemcsak országaik, hanem az egykori Nagy-Szíria (Szíria, Libanon, Palesztina, Transzjordánia) állami egységének megteremtéséért és természetesen kommunistáinak egységéért is harcba szálltak.

Összegezeképpen — mielőtt az egyes kommunista pártok tevékenységének rövid jellemzésére rátérnénk — azt mondhatjuk, hogy a nemzeti felszabadító harcban az 1920-as és 1930-as években eléggé gyenge volt a kis létszámú (néhány száz, maximum egy-két ezer főt számláló) kommunista pártok befolyása. Jelentős volt hatásuk azonban a szakszervezeti mozgalomra (amelyek átlagosan alig számoltak néhány tízezer főnél többet). Azt mondhatjuk, hogy a kommunisták a nemzeti felszabadító mozgalom induló szakaszától e harc áldozatkész és állhatatos harcosai voltak.²¹

Irakban 1920-ban jelennek meg a bolsevizmus eszméi, és már az év végén egyes csoportok és egyének felveszik a kapcsolatot a Kommunista Internacionáléval. Irak nemzeti, vallási és kulturális sokszínűsége megkönnyítette a marxizmus-leninizmus eszméinek terjedését.²² 1930-ban — a formálisfüggetlenség megadásakor — jön létre az első hivatalos kapcsolat a Komintern és az iraki kommunista csoportok között. A legjelentősebb az al-Ahali (Nép) csoport, amely a 30-as évek elején elkezdte szervezni a különböző iraki sejteket, ami végülis 1937-ben az Iraki Kommunista Párt megalakulásához vezet (hivatalos megalakulását e csoportok egyesítésének idejére, 1934 márciusára teszik). Főtitkára Juszej Szalmán Fahd²³, a párt első lapja a Kifáh as-Saab (Népi Harc). A 30-as évek közepén az agrárreform megvalósítását, valamint a szakszervezeti mozgalom szervezését tekinti fő feladatának. Részt vesz a párt az 1936 októberi felkelés megszervezésében és végrehajtásában a nemzeti erők oldalán (ami — egyes szakértők szerint — a párt nacionalizálódásá- vonja maga után). Tagjai ezekben az években értelmiségiek és diákok voltak. 1936 végén a baloldali pártok és szakszervezetek egy népfront jellegű szervezetbe tömörültek, az ún. Nemzeti Reform Pártjába, amelyben az Ahali csoport vezetőjétől, al-Kasszasztól az iraki szakszervezeti szövetség elnökén, Szádik al-Bazzazon át az IKP vezetőségi tagjaiig — mint pl. Busztáni — sok személyiség található. A Szovjetunió megtámadása után érthető a kommunista és a nacionalista erők összeütközése, hiszen ezen utóbbiak igyekeztek Németországgal jó kapcsolatot kialakítani (a németbarát Ghajlani 1941 áprilisában átvette a hatalmat Nuri Szaidtól, aki a régenssel együtt kénytelen volt külföldre menekülni).

Szíriában és méginkább *Libanonban* a szocializmus, a marxizmus-leninizmus terjedése, mozgalommá fejlődése sokkal bonyolultabb, mint Irakban. Ennek oka mindekelőtt az, hogy ez a terület Egyiptom mellett az arab térség legfejlettebb része. További oka, hogy már 1919-től egy viszonylag erős szakszervezeti mozgalom létezett Bejrutban (a Munka Általános Konföderációja, ez két év múlva a Munka Általános Pártja nevet vette fel)²⁴, ráadásul e város volt az arab világ szellemi életének egyik legjelentősebb központja. A kommunizmus itteni megjelenése is ezidejű: a törökök elől a francia megszállás alatti szíriai területekre menekülő örmény szociáldemokrata egyetemi oktatók és hallgatók hozták magukkal a bolsevik eszméket, akik azután Aleppóban, Damaszkuszban, Bejrutban (valamint más városokban) telepednek meg, s 1920 tavaszán létrehozzák Örményország Kommunista Pártját. Artin Madojan vezetésével a Szpartakusz nevű kommunista szervezetet, amelynek vagy féltucat városban voltak sejtjei, s amely az imperializmus ellen

harcoló arab népekkel együtt küzd a függetlenségért és a felszabadulásért. Zahléban alapítja meg Juszej Jazbek a „munkások és a nyomorultak újságját”, a Bolygó Újságíró-t, amely reményeit a „szovjet forradalomba és a munkásosztályba” veti. 1924 októberében a Kommunista Internacionálé segítségével Bikfájában megalakult a Libanoni Nép Pártja, amelynek Jazbek a főtitkára, Fuád Simali pedig az elnöke (két év múlva azonban a párt eltűnik a politikai porondról). Az 1926-27-es évek zajos eseményei után jön létre a Szíriai és Libanoni Kommunista Párt 1928-ban, kommunista és szakszervezeti csoportok egyesítésével. Az örömeik jelentős szerepet játszanak az első évek munkájában, de az arabok mellett kurdok is küzdenek soraikban. 1931-ben lép be egy fiatal kurd tanító, Khaled Bagdas a pártba, s ő fordítja először arab nyelvre a Kommunista Kiáltványt. 1930-ban a Szíriai Kommunista Párt élharcosa lesz az arab kommunista pártok föderációja eszméjének. 1935-ben tartották az arab kommunista pártok első regionális értekezletét²⁵, ahol arra a következtetésre jutottak, hogy az arab egység jelszavának hangsúlyozása irreális, s ennek helyébe az arab föderáció jelszavát javasolták. Vagyis: egység helyett föderáció. Ez az év azonban sok tekintetben vízváltató. A Szíriai-Libanoni Kommunista Párt elfogadja a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusa irányvonalát, azonban a szíriai nacionalista erők követelik Szíria függetlenségét és az újraegyesítést²⁶ (amit a kommunista párt is támogat). 1934-ben még mindössze 400 a párt tagjainak a száma, 1939-ben már 3500 (kétharmada Libanonban). 1934-ben kerül a központi bizottságba Nicolas Saui és Faradszallah Hélu. A párt stratégiája megegyezik a francia népfrontéval, majd amikor 1938-tól a francia mandátumhatalom fokozatosan az elnyomás eszközához nyúl és ígéreteit megszegi, egyre inkább hazafias párttá válik (különösen 1939 szeptemberétől, amikor Szíriát és Libanont francia csapatok szállják meg). Feladata: harc a megszállás ellen, a vichyi rendszer ellen; az ország függetlenségének követelése. Amikor 1940 tavaszán a szabad Franciaország erői az angolok oldalán szétverik a fasiszta francia erőket, s a londoni ideiglenes francia kormány megígéri a mandátum eltörlését, a párt legfőbb feladatának a fasiszmus elleni harcot tekinti. Ez alatt az idő alatt a szakszervezeti erők mellett a kommunista párt erői is újjászerveződnek. Bár az antifasiszta harcnak ad a kommunista párt prioritást, mégis azon erők közt sorakozik fel, amelyek követelik az ország függetlenségét (ebben különbözik a Maghreb országok kommunista pártjainak állásfoglalásától). 1943. december 31-én kezdődő kongresszusán a Szíriai-Libanoni Kommunista Párt tagsága – az országos politika alakulása következtében – a párt két részre osztását határozza el (tagjainak száma ekkor 7.000!), s létrejön a Bagdas vezette Szíriai Kommunista Párt és a Hélu vezette Libanoni Kommunista Párt (a két pártnak 1945-ben már 15.000 tagja volt). Mindkét párt politikáját két motívum jellemzi igazán: az antifasiszmus és a patriotizmus.

Egyiptomban csak 1921 februárjában születik meg az általános szakszervezeti szövetség, egyidőben az Egyiptomi Szocialista Párt alexandriai (különböző nemzetiségű csoportokból álló) és kairói szervezetével (ebben csak egyiptomi arabok vesznek részt). 1922-ben csatlakozik az Egyiptomi Szocialista Párt a III. Internacionáléhoz, azonban a Komintern 21 pontos felvételi követelménye sok intellektuelt (így az alapító Szaláma Muszát is) meghátrálásra, kilépésre kényszeríti. A párt 1923 januárban veszi fel a kommunista nevet, s lesz tagja a Kominternnek (kb. 1.500 tagot számlál). E korai szakasz egyiptomi marxista teoretikusa, „az egyiptomi kommunista mozgalom valóságos szellemi

atyja”²⁷ Rosenthal, aki az al-Ahramban népszerűsíti a marxizmust. A Wafd párt hatalomra jutásakor (1924 januárjában) azonnal a munkásmozgalom ellen fordul. A megtorlás mindennapos lesz a kommunista párt és a szakszervezeti mozgalom ellen (Antun Marun, a kommunista párt vezetője börtönben hal éhen). Több kisebb csoport — köztük Rosenthalé — elhagyja (Kominternnel való szembenállásuk miatt) az Egyiptomi Kommunista Pártot. Erős szakszervezeti mozgalom alakul, a 30-as évek elején az adatok 300.000 tagról beszélnek. Az ipar a második világháborút megelőző években és különösen a háború alatt gyorsan fejlődik, s 1942-től 1945-ig a nagyipari proletariátus létszáma 50%-kal nő (200 ezerrel 300 ezerre). Ugyanakkor a két világháború között és a második világháború alatt a marxista csoportok száma és tagsága jelentősen növekszik. A legjelentősebbek: a Nemzeti Felszabadulás Egyiptomi Mozgalma (Hametu), amely 1937-38-ban, az Iszkra 1942-ben, s a Népi Demokrácia csoport a háború utolsó évében alakul. A rendőrség azonban lecsap a szervezetekre: feloszlatja a csoportokat, letartóztatja a vezetőket. Megkezdődik az „első nagy kommunista per”. Mindezek ellenére 1946-ban újjászerveződnek a szakszervezetek s a Hametu is, amely előkészíti az Egyiptomi Kommunista Párt újjászervezését.²⁸

A *Maghreb*ben a marxizmus-leninizmus, a kommunizmus terjedésének megvoltak a sajátos történelmi-politikai és gazdasági-társadalmi körülményei. Az a tény, hogy az arab világ e része évszázada francia gyarmat, továbbá, hogy a gyarmatosítók és gyarmatosítottak egy bizonyos „keveredéséről” is beszélhetünk (európaiak — főleg franciák — százezrei éltek itt, arabok tízezrei dolgoztak Franciaországban), valamint hogy Nyugat-Európa egyik legerősebb kommunista pártjának rendkívül erős és közvetlen befolyása volt e térségre, olyan feltételeket teremtettek, amelyek megkülönböztették a Maghrebet a Masrektől. E térségben a kommunista mozgalom szinte megjelenésétől azonnal szakít az ún. gyarmati szocializmussal: 1920-ban mindhárom országban a Francia Kommunista Párt szekciójaként jönnek létre a helyi szervezetek.

A *marokkói* francia protektorátus területén a hatóság sem a szakszervezeti, sem a kommunista mozgalmat nem engedélyezte (ez utóbbit csak 1936-ban). Közben ezalatt jelentősen emelkedik az európai telepesek száma: 1919-ben még csak 60.000, 1936-ban már 200.000. Erős szakszervezeti mozgalom jön létre — mindenekelőtt a pedagógusok, postások és a vasutasok körében —, s valamennyien a kommunista szakszervezet harcos tagjai. Minden nagyobb városban a kommunista szakszervezeti munkások a szocialista szakszervezeti föderációban tevékenykednek. A francia szocialisták erős befolyása alatt álló egyik marokkói nacionalista csoport a Párizsban szerkesztett Maghreb című folyóirat körül tömörül (1932), majd Marokkóban fiatal szocialisták létrehozzák a francia nyelvű Szocialista Marokkó című lapot. Röplapjaikon a marokkóiakat a kommunista párthoz való csatlakozásra szólítják fel. 1936-ban a francia népfront lehetőséget ad a marokkóiaknak a politikai és szakszervezeti szervezkedésre, s a szocialista szövetségből kiválik a mintegy 500 — többségükben európai — tagot számláló kommunista párt. Kis létszáma ellenére már ekkor sokarcú ez a párt (nemcsak az egyes városokban lévő szervezetek rivalizálnak, hanem még az egy-egy városon belüliek is: egyikben csak ügyvédek és funkcionáriusok, a másikban pedagógusok, a harmadikban postai tisztviselők stb. tömörülnek). 1938-ban felmerül a csoportok egyesülése. A gyarmatosító hatalom azonban igyekszik megosztani a kislétszámú marokkói proletariátust — amelynek kialakulása ott megy

végbe, ahol az európai eredetű munkásosztály a legerősebb – a kikötőkben és a foszfátbányák centrumaiban. Szembeállítják a hatóságok a „bennszülött” munkásokat az európaiakkal már azzal is, hogy szakszervezeti jogok őket nem illették meg. A kommunisták mindent megtesznek a diszkrimináció elhárítására: fellépnek a szakszervezeti törvény ellen. A vichyi kormány alatt a feszültségek csak növekszenek, s az amerikai partraszállásig (1942. november 8.) nemcsak a kommunistáknak, de a nacionalistáknak, a szocialistáknak és a szakszervezetek tagjainak is üldözés az osztályrészük. A kommunisták a felszabadulás másnapján, november 9-én nemzeti front létrehozására tesznek javaslatok, s 1943 elején újjáalakul a párt Marokkói Kommunista Párt néven.

Algériában a kommunista mozgalom kezdeti fejlődésére ugyanaz volt a jellemző, mint a Maghrebben általában. A Komintern igyekezett elismertetni a Francia Kommunista Párttal a nemzeti-gyarmati kérdésben a lenini álláspontot, ennek ellenére a kommunisták (Algériában ekkor még csak franciák) 1921 tavaszán olyan határozatot fogadtak el, hogy a gyarmati proletariátus felszabadítása az anyaország szocialista forradalmának van alárendelve azért, mert a muzulmán lakosság gazdasági, társadalmi, intellektuális és erkölcsi tekintetben alacsonyabbrendű.²⁹ Az arab nacionalistákat feudálisokként bélyegezték meg és ítélték el. S amikor e faji határozatokat a Komintern 1922 májusában elítélte és felszólított a visszavonásukra, valamint Algéria függetlenségéért való küzdelemre, az algériai kommunista szervezetek ismételten elvetették az algériai nacionalizmus minden válfaját csakúgy, mint Algéria függetlenségéért való harcot.³⁰ Miután a Komintern ismételten megbélyegezte e „gyarmatosító” kommunistákat, sokan elhagyták a szervezeteket, amelyek létszáma 1922-ben alig érte el a 3-4000 tagot. A kommunista mozgalom azonban fokozatosan erősödött: különösen a forradalmi szakszervezeti mozgalomban részt vevő algériai munkások és fiatal értelmiségiek csatlakozása révén. Így aztán lassan megváltozott a korábbi álláspont: az új kommunista párttagok elfogadták Algéria függetlenségének követelését, mert úgy vélték: a forradalom előbb következik be Algériában, mint Franciaországban, s elvetették a forradalom anyaországi győzelme elsőbbségének tételét. Az „ifjúalgériaiak” közül sokan bekapcsolódtak a kommunista mozgalomba, s közülük többen a Komintern moszkvai iskolájába kerültek. Victor Spielman és a hozzá hasonló provokátorok ezek után elhagyják a szervezeteket (amelyek létszáma 1926-ban alig éri el a 200 főt; a kilépésekben szerepet játszott az üldözés is). 1930-ban összeül a Komintern hathatós támogatásával az algériai arab dolgozók első országos kongresszusa. A küldöttek között nemcsak városi munkások, hanem vidéki, falusi dolgozók is vannak. Ettől kezdve egyre nagyobb arányú az algériaiak részvétele.³¹ 1936-ban megszületett az önálló Algériai Kommunista Párt, amelynek ekkor 5.000 tagja volt. A párt a francia népfront hatására is széles nemzeti egységfront kialakítására törekedett, s még ugyanezen évben az Ulémák mozgalmával, az Észak-afrikai Csillaggal, valamint más polgári és nacionalista szervezetekkel létrehozta a Mohamedám Kongresszus elnevezésű szervezetet (amely 1936. június 7-én tartotta első összejövetelét Algírban). Programja olyan követeléseket foglal magában mint a meg nem művelt nagybirtokok szétosztása, egyenlő munkáért egyenlő bér elvét. Követeli az arab nyelvű oktatást, az állam és az egyház szétválasztását, de ugyanakkor a Franciaországgal való közigazgatási kapcsolat fenntartása mellett van stb.³² A háború kirobbanása után az algériai kommunisták visszatérnek Algéria függetlenségének követelésére, sőt Szovjet-Algéria követelésére, amelynek támogatására Messzali híveit³³ is fel-

szólítják. Az illegálitás nehéz körülményei közt is fennmarad az AKP, fenntartva hűségét – az antifasiszta harcra való tekintettel – a „harcoló Franciaországhoz” Az AKP eme „francia nacionalizmusa” az ugyancsak illegális ANP nacionalizmusát³⁴ erősíti, s az algeriai nemzeti felszabadító harc meghirdetésének irányába „kényszeríti” A szakítás elkerülhetetlen 1943-tól

Tunéziában a kommunizmus már megjelenésekor radikálisan szakít a gyarmati szocializmussal. 1920. május 20-án – még a kommunista föderáció¹⁵ megalakulása előtt – a kommunista ifjúsági szervezet csatlakozik a Kominternhez. E szervezet irányában a Kommunista Internacionálé legfőbb követelménye a tunisizifikálás volt.¹⁶ A franciák és a frankofon arabok mellett tuniszi kereskedők, sőt földmunkások is megjelennek a kommunisták soraiban, ami mindenképpen különlegessé teszi a Maghreb-pártok között (legalábbis e kezdeti években). Azért is sajátos a helyzete, mert a III Internacionáléval nem az FKP-n keresztül lép kapcsolatba, hanem közvetlenül. A Komintern IV. kongresszusának tuniszi kommunista küldötte, Tahar Budenga támadja az FKP-nak a forradalom anyaországban való győzelme primátusáról szóló koncepcióját és az algíri ún. pszeudokommunistákat, mert azok mindenképpen különlegessé teszik a Maghreb-pártok között (legalábbis e kezdeti években). Azért is sajátos a helyzete, mert a III Internacionáléval nem az FKP-n keresztül lép kapcsolatba, hanem közvetlenül. A Komintern IV. kongresszusának tuniszi kommunista küldötte, Tahar Budenga támadja az FKP-nak a forradalom anyaországban való győzelme primátusáról szóló koncepcióját és az algíri ún. pszeudokommunistákat, mert azok mindenképpen különlegessé teszik a Maghreb-pártok között (legalábbis e kezdeti években). Ez az irányvonal a nemzeti kérdés gyarmati körülmények közötti elemzésén alapul és a lenini útmutatás nyomán radikálisan szakít a gyarmati szocializmussal, s a II. Internacionálé-féle szociáldemokratizmussal. A 30-as években (1934-ben válik egyébként önállóvá) a nemzetközi kommunista mozgalomhoz hasonló politikai irányvonalat fogad el. A mozgalom egyik jelentős teoretikusa, Ali Dzserád erőfeszítést tesz arra, hogy az antifasiszta harc primátusa mellett – azzal párhuzamosan – a TKP fenntartsa az antiimperialista jellegű harc irányvonalát is 1943 májusában szabadítja fel a szövetségesek Tunéziát a német megszállás alól. Ezt követően jelentősen nő a kommunista párt tagjainak száma. A háború következő két évében a TKP csakúgy, mint a Maghreb másik két kommunista pártja az FKP által meghirdetett formulát a nemzeti felszabadulás elé helyezi a „harcoló Franciaországhoz”, majd a Francia Unióhoz való csatlakozás politikájáért száll síkra. Az Új Desztur Párt (1934-ben szakadt a Desztur ketté) továbbra is a belső autonómiáért, sőt a nemzeti függetlenségért harcol, így a két párt szakítása ekkortól végleges.

A szocializmus e három tárgyalt formája nemcsak a marxizmust értelmezi másként, nemcsak társadalmi bázisa más, de célkitűzése sem azonos annak ellenére, hogy abban a szocializmus mint végcél szerepel. A *nacionalista szocializmus* (vagy nemzeti típusú szocializmus más kifejezéssel szocializáló-szocialisztikus-nacionalizmus)³⁸ harmadik utas szocializmust jelent, kommunista patriotizmust, marxizáló népiességet. A II. Internacionálé szocializmusa fokozatosan eltűnik e régióból, mert túlságosan európai és gyarmati jellegű volt. Azonban a nyugaton nevelkedett értelmiségiek egyes koreiben megmarad, s jelentőségét éppen ez adja hiszen közülük igen sokan nemcsak egyszerű kormányhivataloltak voltak, hanem igen gyakran vezetőszerepet játszottak. Ez pedig a függetlenné válás után lesz jelentős (elég csak Habib Burgiba elnökre és egykori miniszterelnökeire, Hedi Nuira ügyvédre utalni). A két világháború közötti fiatal értelmiség egy részének szocializmus-koncepcióját az iszlám, az arabizmus és a marxizmus elvei ihlették, alakították. Az iszlámból az arabizmusba való átmenetet viszonylag könnyű volt elfogadtatni³⁹ történetileg és politikailag egyaránt. De megtették ezt az iszlám

és a szocializmus, sőt a kommunizmus vonatkozásában is (pl. iraki kommunista mozgalom Alira, a negyedik kalifára, Mohamed vejére hivatkozik, akit a muzulmán szocializmus atyjának tartott). „A haladó, szocialista (vagy legalábbis a szocializmussal összeférő) iszlám ezen tézise népszerűsödik, ez látható a szocializmus mindhárom arculatán, amelynek jegyei a 40-es évek első felében alakulnak ki.”⁴⁰

A *szocializáló arabizmus* nézeteinek terjedése a II. világháború után kezdődik előbb a Közel-Keleten, majd a Maghrebben a baathista mozgalom formájában. Ideológiáját a muzulmán reformizmusban találja meg. Az arabok elkorcsosulása tette lehetővé a gyarmatosítást – vallja –, újjászületésük lesz felszabadulásuk biztosítója. A Baath-féle arabizmus egyszerre helyettesíti a szocializmust és a vallást. A marxizmusra csak annak imperializmus- vagy még inkább kolonializmus bírálata miatt van szüksége, célja olyan ideális, népi társadalom megteremtése, amely egyszerre veti el a kapitalizmust és a kommunizmust. Ehhez a társadalomhoz az út az „arab lélek meghódítása” révén vezet: „a szocializmus a test, az arab egység a lélek” – mondja az infantilis eklekticizmus ezen arab középiskolai tanári gyűjteménye.

Ha ezzel szembeállítjuk a Bagdas-képviselte⁴¹ kommunista patriotizmust – amelynek fő vonásait jól látjuk a Szíriai Kommunista Párt által kidolgozott Nemzeti Kartában –, akkor meggyőződhetünk a marxizmus szellemének adaptálhatóságáról arab – vagy bármilyen – nemzeti környezetre.

A *marxizáló népiesség* számára az imperializmus és a kolonializmus leleplezése az elsőrendű feladat. Legfőbb megjelenési formája a messzalizmus. Ennek központi témája mindig a nép (a szó plebejus értelmében), még pontosabban az elnyomott nép (amelyet politikai öntudatra kell ébreszteni), mert csak a nép lehet a nemzeti és társadalmi felszabadulás erőinek alapja. A messzalizmus így nemzeti forradalmiság, ahhoz hasonló, amely 1848 tavaszán az európai népek körében kibontakozott. Messzali jelentőségét⁴² nem saját népi arabizmusa adja, hanem az, hogy a II. világháború után az általa felállított elemzés befolyásolja az arab politikusok második generációját, amelyből olyan ideológia született, amely eléggé elterjedtté vált az egész arab világban; M. Rodinson kifejezése szerint: „a marxizáló arabizmus végtelen árnyalatú” ideológiáját hozva létre.

Az arab világban a szocializmus háromnegyed évszázados történetének első fél évszázada – a szocializmus korabeli felfogásának tükröződéseként – nemcsak ideológiai eklekticizmust mutat, hanem a politikai ellentmondások sokaságát is magában rejt. Mindennek ellenére ezek az évtizedek teremtették meg a feltételeit annak, hogy a következő negyedszázad a szocializmus, a marxizmus-leninizmus eszméi terjedésének reneszánsza lett az arab világban. Jellemzője az 1950-es évek kezdetétől eltelt évtizedeknek, hogy az arab országokban minden jelentős, tömegeket mozgósító ideológiai-politikai áramlat *szocializmusként* tüntette fel magát: az „egységes arab nemzet” régiói között „osztódó” baathizmus csakúgy, mint az arab egységben és szocializmusban Egyiptom vezetőszerepét megteremteni igyekvő nasszerizmus. Ez nemcsak a Szovjetunió és kialakuló (majd megerősödő) szocialista világrendszer hatásának és vonzerejének tulajdonítható, és nemcsak annak, hogy a nemzeti függetlenség megteremtése után az arab országokban is el akartak vetni, fel akartak számolni mindent, ami az imperializmusra, a kolonializmusra emlékeztetett. Nagy jelentősége volt ebben annak a küzdelemnek, amelyet az arab kommunista pártok játszottak az egyes országok függetlenségéért és a fasizmus ellen vívott harcban.

Igy a baathizmus és a nasszerizmus mellett a harmadik legjelentősebb, az egész arab térségben ható ideológiai-politikai áramlat a kommunista mozgalom, amely történetének ezen szakaszában „nacionalista ellen-ideológiaként”⁴³ igyekezett tömegeket hódítani.

JEGYZETEK

1. Külön tanulmányban vizsgáljuk a szocializmusnak mint társadalmi rendszernek a megteremtésére tett kísérleteket a nemzeti demokratikus pártok vezette arab országokban. Jelen tanulmányunk alapvetően a *Histoire générale du socialisme* kötetein alapul.
2. Sok kutató (Massignon, Gardet stb.) véli úgy, hogy nem a hivatalos iszlám ellen fellépő szekták vezette mozgalmak (al-Ghifári követőtől a Karmat-hívőkön át a Mahdi-várókig), hanem maga a klasszikus muzulmán társadalom jelenti a legmélyebb egyenlőségi és közösségi hagyományokat, amit e kutatók az umma fogalmában fedeznek fel. Ugyanis a *tulajdon* a muzulmán jog koncepciója szerint elméletileg (egészen pontosan: isten szerint, amint ezt a Szunna fogalmazza) *korlátozott*: „földtulajdonos csak az lehet, aki azt saját munkájával műveli.” Elméletileg a muzulmán „egyáltalán nem szabadon rendelkezik javaival, mindig számolnia kell e közösséggel” (az ummával; tehát minden hívővel).
3. Egyébként a zakatnak ez a „társadalmi lényege” fejeződik ki egyes szakértők szerint a vakf (a holtkézi javak) intézményében (közösségi érdeket szolgáló holtkézi javak alapítványai: kórházak, vízelosztás és -felhasználás, temetők, iskolák, fürdők stb.).
4. A IX. századi karmatokat már 1862-ben az első kommunistáknak nevezték egyes német kutatók.
5. A két gyarmatosító hatalom politikájának különbségére lásd: Salgó László előadását az MTA 1981 tavaszi ülészakán. Különbözik úgy gondolom, a gyarmatosítás tényének egyéb – eléggé mélyen eddig nem vizsgált – aspektusai is vannak. A muzulmán népek – bár közel sem egyforma intenzitással – küzdöttek a gyarmatosítás ellen, miközben átvették a haladás bizonyos elemeit. A nyugati szellem, életformát elutasító iszlám reformizmus, a szalafíja – mutatis mutandis – nyugati eszmékből indult ki, ami nem jelenti azonban, hogy az iszlám világban saját, belső reformmozgalmak nem alakulhattak ki (pl. a vahabizmus).
6. Az arab világot a társadalmi-gazdasági, ideológiai-politikai viszonyok fejlettsége vonatkozásában három, egymástól viszonylag jól elkülöníthető részre oszthatjuk: 1. Egyiptom és Nagy-Szíria, 2. a Maghreb országai és 3. Irak, Arábia és Szudán. A három régió rövid jellemzését lásd a Ptk 1981. 2. számában megjelent tanulmányunk első néhány oldalán.
7. A Abdel-Malek: *La pensée politique arabe contemporaine*. Paris, Seuil, 1970. 10. old.
8. Végülis egy tanulmány keretében még csak felsorolni sem tudjuk a terjedést gátló-segítő okok mindegyikét. Azt azonban szeretnénk megjegyezni, hogy az egész arabok lakta térségben nem tulajdonítottunk az 1920-as, 30-as évek palesztinai zsidó bevándorlásának a kérdésben olyan *negatív* szerepet, mint azt a rendkívül reprezentatív, s a legjelentősebb kutatók műveire támaszkodó négykötetes *Histoire générale du socialisme* teszi („sans parler de la blessure morale qu'elle ouvre dans l'ensemble arabe et musulman, l'entrée des immigrants juifs” III.k. 546. old.). Mégpedig azért nem, mert nem hogy a különböző arab területek dolgozó lakossága, de még értelmisége is alig tudott valamit más, távolabbi arab területek tényleges helyzetéről. Az 1919-es évek második felét jellemezve Taufik Dijáb az egyiptomi al-Dzsihád című lapban azt írja: „az egyiptomiak többsége úgy beszél az arab Kelet országairól, ...mint a Kelet bármely más nem arab országáról”. De a Közel-Keleten élő arabok ismerete sem volt teljesebb az arab Nyugatról, amint ezt az 1930-as évek közepén Ben Bádisz megfogalmazta: „volt idő, amikor az arab kelet csaknem elvesztette fogalmát az arab nyugatról. Nemrég úgy írt az arab kelet egyik újságja a Maghrebről, ...mint az afrikai kontinens fel nem kutatott térségéről” (részletesebben lásd a Ptk. 1981. 2. szá-

- mában az arab társadalmi tudatról írt tanulmányunkat). Azaz itt olyan tényezőket kell figyelembe vennünk, amelyek lehetőleg ténylegesen az *egész* arabok lakta térségre jellemzőek voltak.
9. Erre vonatkozóan lásd Samir Amin (La Nation Arabe, Le développement inégal) műveit.
 10. A marxizmus-leninizmus terjedése szempontjából két, egymáshoz még oly közel eső térséget sem lehet egybevetni, amit bizonyít például az, hogy Palesztinában már 1919-ben olyan fokú volt ez a terjedés, hogy megalakult az önálló kommunista párt, míg Arabiában ez csak 60 évvel később következett be.
 11. Histoire générale du socialisme (továbbiakban HGS) III. k. Paris, PUF. 1976. 548. old.
 12. Ágh Attila: A nemzeti kérdés a XX. századi marxizmusban. Világosság, 1981. 7. szám és Karsai László: Marx és Engels a nemzeti kérdésről. Magyar Filozófiai Szemle, 1980. 3. szám.
 13. Az Histoire Générale du socialisme című mű a gyarmati szocializmushoz (socialisme colonial) sorolja a Palesztinában – a zsidó bevándorlás következtében – kibontakozó valamennyi szocialista irányzatot, mozgalmat (i.m. 548. old). Állításunkat még akkor is igaznak tartjuk, ha tudjuk, hogy ezeknek a munkásoknak legnagyobb része a Bundban kapta politikai-ideológiai indítását.
 14. Dunia Nahas: The Israeli Communist Party. London 1976.
 15. G. Antonius: The Arab Awakening. H. Hamilton, London 1945.
 16. Így többek közt a jeruzsálemi főmufti körül tömörülő Husszeini párt pánarabizmusát is.
 17. A titkárság antiimperialista parasztmozgalomnak nevezte az 1929-es felkelést, s kiadta a munkásparasztról kormány létrehozásának célkitűzését és a párt arabizálásának jelszavát „az alaptól a csúcsig” (mégpedig „arab munkások és mezőgazdasági dolgozók bevonásával”). Mindez természetesen tisztogatásokra adott okot a párton belül. A Komintern téves értékelései nem használtak sem általában az arab, sem pedig különösen a palesztinai kommunista mozgalom fejlődésének.
 18. Az 1936–39-es felkelés és általános sztrájk idején sok problémát okozott a párt jelszava: „Csatlakozzatok az arab felszabadító mozgalomhoz!”. Ez a politika, majd később a háború alatti események együttesen oda vezettek, hogy 1943-ban kettészakadt a PKP egy arab és egy zsidó pártra (amelyek csak 1948-ban egyesültek Izraeli Kommunista Párt néven).
 19. A Liga általában minden antiimperialista nemzeti felszabadító mozgalmat támogatót, de különös erővel az arabot (ezt megkönnyítette, hogy a korabeli arab irodalomban az imperializmus és a kolonializmus fogalmakat gyakran ugyanazzal az arab szóval jelölték). A Liga egyébként első kongresszusát 1927-ben tartotta Brüsszelben.
 20. „A kommunistáknak harcolniuk kell a nemzeti függetlenségért és az egységért nemcsak az imperializmus és egyes arab országok dinasztikus érdekei alapján mesterségesen létrehozott szűk határok között, hanem az arab föld egészén, az egész kelet egységéért.” HGS III. k. 564. old.
 21. A kommunisták előtt csakúgy, mint a pánarabizmus korabeli teoretikusai előtt az egységes arab nemzet víziója lebegett (természetesen a tömegekre sokkal gyengébb befolyással): olyan nemzeti felszabadítást javasolt, amely nemcsak a helyi sorompókat dönti le, de a közösségi megosztást is felszámolja, s mindenekelőtt megszünteti a gyarmatosítók által létrehozott, az arab népek érdeke ellen ható egyensúly-politikát.
 22. HGS III. k. 565. old.
 23. Fahdot 1947-ben Nuri esz-Szaid miniszterelnök letartóztatta, majd 1949-ben – más vezetőkkel együtt – kivégeztette.
 24. Vezetői ügyvédek, orvosok és kereskedők voltak. Mindennek ellenére munkásérdekeket is megfogalmazott. Lapjának címe is al-Ummal (Munkások) voltak.
 25. Z.I. Levin: Razvityie arabszkoj obszesztvennoj miszli 1917–1945. Moszkva, 1979. 55. old.
 26. Magát Szíriát a francia hatóságok 4 részre osztották: Aleppo Állam, Damaszkusz Állam, Dzebel Drúz, Dzebel Alauit. Az előbbi kettőt 1925-ben, az utóbbiakat 1936-ban egyesítették. Ph. Rondot: La Syrie. PUF, Paris, 1978. 26. old.
 27. HGS III. k. 569. old.
 28. A párt történetére lásd Gazdik Gyula tanulmányát a Politikai mozgalmak és pártok a fejlődő országokban c. kötetben. TIT, Bp, 1980.
 29. HGS III. k. 573. old.

30. A nemzeti függetlenséget a kapitalizmus fejlődése függvényének tekintve azt tartották, hogy Algériát a fejlődés útjára a gyarmatosítás viheti, s gyarmatként egyszerűbb lesz az anyaországban bekövetkező szocialista fejlődéshez csatlakozni.
31. Nagy szerepe van ebben a Párizsban dolgozó algériai Abdelkader Hadzs Alinak, az Étoile Nord-africaine alapítójának. Az Észak-afrikai Csillag programja 1933-ban nagyon közel állt a kommunistákéhoz: követeli az indigenátus eltörlését, amnesztiát, szabadságjogot, arab nyelvű oktatást, s azt a jogot, hogy minden algériai minden funkciót betölthessen; továbbá: általános választások alapján Algéria nemzetgyűlésének összehívását, a nagybirtok nacionalizálását (a kommunisták ezzel szemben földreformot követeltek) stb.
32. A Muzulmán Kongresszus nem szakított tehát az ún. Blum-Violette tervvel, amely csak mintegy 21.000 muzulmán franciának akart adni politikai jogokat.
33. Amikor a Muzulmán Kongresszus elfogadja a Blum-Violette téziseket, Messzali Hadzs a fajra és vallásra való tekintet nélküli általános választójog alapján választott algériai parlament összehívását követeli, olyan parlamentét, amely a nép felügyelete alatt a népért dolgozik. 1937-ben létrehozta Messzali az Algériai Néppártot, amelyet a hatóságok az AKP-val együtt tiltanak be 1939 őszén.
34. 1943-ban teszik közzé Messzali Hadzs hívei – Ferhat Abbasz révén – az Algériai nép Manifestumát.
35. Ez 1921 december végén jön létre. Szervezetei minden nagyobb tunéziai városban megtalálhatóak voltak – antimilitarista, forradalmi szindikalista és ifjúkommunista elemekből alakultak.
36. Már a szakszervezeti mozgalom is mutatta a tunéziai mozgalom fejlettségét. Az arab világ legfejlettebb szakszervezetéről van szó, 30–40.000 taggal, amelynek harmada arab.
37. A tuniszi kommunista mozgalom álláspontját mutatja, hogy az 1920-ban alakult tunéziai nacionalista Desztur Párttal szinte semmi kapcsolata nincs. HGS III. k. 578. old.
38. HGS III. k. 602. old.
39. Benke József: Az arabok társadalmi tudatának fejlődése. Párttörténeti közlemények, 1981. 2. sz.
40. HGS III. k. 602. old.
41. Igaz, ez a program arra a marxista koncepcióra épült még, hogy a gazdasági feltételek szükséges érettsége vezethet csak el a szocializmushoz. Miután a gazdasági viszonyok erre még nem érettek, ezért a szocializmus – arab országokban – nincs napirenden. Éppen ezért a cél a Szovjetunió körül tömörülő szocialista tábor erősítése, aminek szíri (arab) kommunisták által történő elismerését a HGS írói azzal magyarázzák, hogy még itt is élt a forradalom anyaországbeli elsőbbségének koncepciója, de az anyaországot, annak szerepét most a Szovjetunió tölti be (i.m. III. k. 603. old.).
42. Pályája különben önmagában is jól mutatja ezt: az Algéria függetlenségéért harcoló Észak-afrikai Csillag alapítójából a független Algériával szembenálló, franciákkal kollaboráló ellenforradalmi politikus lett.
43. HGS IV. k. 1978. 257. old. Nem véletlen, hogy elsőként éppen egy arab országban (Irakban) szakadt ketté a – maoizmus hatására – kommunista párt. De jelzik ezt olyan tények, mint az arab egység kérdésében ellenkező álláspontot valló szíri és egyiptomi párt magatartása, ez utóbbi széttöredezése (volt olyan év, amikor Egyiptomban 9 kommunista párt volt), a marokkói párt royalista lojalizmusa stb.

A pániszlamizmus, a pánarabizmus és a pánafrikanizmus szerepe az afro-ázsiai térség társadalmi-gazdasági dekolonizációjában és fejlődésében

A fejlődő világ társadalmi fejlődését, mozgástendenciáit számos olyan ideológiai-politikai tényező befolyásolja, amelyek a fejlett világgal való együttélésből, a függőségi kapcsolatok tudatosodásából erednek és megfogalmazzák, kifejezik a fejlődő világ egy adott térségének kollektív reagálását – védekező vagy támadó éllel – a modern világ kihívásával szemben.

A regionális méretekben, elsősorban érdekképviselési céllal létrejött politikai mozgalmak összetétele, a résztvevők ideológiája rendkívül összetett és heterogén, sok esetben egymással ellentétes, de a közös cél (az egy régióhoz tartozó népek politikai függetlenségének elérése, a függetlenség megszilárdulása, majd a gazdasági-társadalmi függőség nemzeti érdekeknek megfelelő újravizsgálata stb.) hosszú időszakon keresztül – függetlenség előtt és után – a regionális fórumok érdekegyeztetésein minden résztvevő fél által tiszteletben tartott kiindulópont marad.

A fejlődő világ ideológiai áramlatairól, eszmerendszeréről már számos kiváló hazai tanulmány, tanulmánykötet, könyv jelent meg, mégis jelentős az elmaradás, ha a nemzetközi szakirodalom elsősorban összehasonlító jellegű elemzéseinek sokaságára gondolunk.

Két fejlődő világbeli regionális szervezet, az Afrikai Egységszervezet és az Iszlám Konferencia Szervezete tanulmányozása során, amikor a szervezetek létrejöttének külső körülményeit, a szervezet létrehozásán munkálkodó országok politikai egyeztetéseit, a politikai lépéseket meghatározó és befolyásoló ideológiák szerepét stb. vizsgáltuk, olyan nézetekkel, véleményekkel találkoztunk, amelyek arra indítottak, hogy megkíséreljük megvizsgálni a pániszlamizmus és pánafrikanizmus, továbbá az Arab Liga létrejöttében is fontos szerepet játszó pánarabizmus együttes jelentkezését, egymásra gyakorolt hatását az afro-ázsiai régióban.

Az afro-ázsiai térségben tehát három olyan regionális szervezet alakult meg, az Arab Liga (1945), az Afrikai Egységszervezet (1963), az Iszlám Konferencia Szervezete (1969), amelyek létrejöttét nagymértékben elősegítette, alapokmányaik megfogalmazásához pedig ideológiai töltetet adott a pánarabizmus, pánafrikanizmus és pániszlamizmus. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy e három eszmerendszernek a szervezetek létrehozásán túl is nagy szerepe van a régióban, tanulmányunk keretén belül azonban elsősorban arra koncentráltunk, hogyan alakult a három eszmerendszer egymáshoz való viszonya 1969 után. Ehhez természetesen át kell tekintenünk az előzményeket is, hogy kimutathassuk a „pán”-ideológiák egymást felerősítő avagy gyengítő hatását a dekolonizáció különböző időszakában, majd a fejlődő világban megindult nagymértékű differenciálódás viszonyai között, mivel a differenciálódást e három eszmerendszer kölcsönhatása sajátosan

tükrözi. Azért, hogy a kölcsönhatást jól tudjuk érzékeltetni, át kell tekintenünk a három ideológiai áramlat rövid fejlődéstörténetét. Mivel a pánarabizmusról és a pániszlamizmusról hazai szerzők is írtak, elsősorban ezekre az írásokra kívánunk támaszkodni.¹

1. A pániszlamizmus — megjelenésétől 1969-ig

A történeti áttekintést a pániszlamizmussal kezdjük. Ez az eszmerendszer sok szempontból különbözik a pánarabizmustól és pánafrikanizmustól; mindenekelőtt azért, mert az iszlám földrajzi, kontinentális korlát nélküli „pán”-eszme, „univerzális, egyetemes érvényű” dogmarendszerre támaszkodik, és az eszmét elfogadók köre korlátlanul bővíthet. Ebből következik az is, hogy az iszlám az élet egészére — társadalmi-gazdasági-politikai-vallási szféráira — kiterjedő normatívaként, vagyis mint „társadalom-politika” lép fel. Ugyanakkor az is igaz, hogy a pániszlamizmus a pánarabizmus közvetlen ideológiai előfutára és töltőeleme is volt egyúttal²; és amennyiben úgy fogjuk fel a pániszlamizmus megjelenését mint az európai gyarmatosítás elleni védekezés szellemi segédeszközét, akkor ez közvetve a pánafrikanizmus (afrikai) létrejöttét is elősegítette.³

Az iszlám keletkezésétől⁴, a hetedik századtól kezdődően napjainkig az afro-ázsiai térség hatalmas területeit hódította meg, különböző korokban (pl. Indonéziában csak a XIII. században) az Atlanti-óceán partvidékétől egészen a Fülöp-szigetekig⁵ évszázadokon keresztül fennmaradva Afrika és Ázsia népeinek uralkodó világnézetévé vált. Az iszlámnak meghatározó szerepe volt az arab népek földrajzi elhelyezkedésében (hódítások), továbbá az arab-afrikai kapcsolatok alakulásában is, amelynek során az iszlám Afrikában több hullámban terjedt Észak-Afrikából délre, a kelet-afrikai partvidékről pedig a kontinens belseje felé.⁶

E kiterjedt iszlám világ azonban több szempontból igen differenciált volt (vallási irányzatok, etnikai iszlám stb.) és differenciáltan is fejlődött tovább a gyarmatosítás ideje alatt. Különösen színezte a gyarmattartóval kialakult kapcsolat milyensége, vagyis az a mondas, hogy „tarka, mint az iszlám imaszőnyeg”⁷ leginkább magára az iszlám világra jellemző. Az iszlám közösséghez (az ummához) tartozás tudata — mint a világ összes muzulmánjainak összefogása — így szükségképpen csak olyan külső veszéllyel szemben fogalmazódhatott meg, amely egyaránt irányult a gyarmati leigázásra és az iszlám értékek, az iszlám kultúra kiszorítására. A muzulmán világhoz tartozó népek az iszlám ígét különbözőképpen értelmezték, közülük az arabok tüntették fel magukat az iszlám értékek igaz védőiként. Bár meg kell jegyeznünk, hogy a muzulmán világ egységének szükségessége az európai elnyomással szemben nem csupán arab gondolatként fogalmazódott meg.⁸

A pániszlamizmus tehát egy nemzetek feletti egység létrehozását hirdette meg egy olyan korban, amikor még nemzetről, de még a nemzetté válás kezdetéről is csak alig beszélhettünk. A pániszlamizmus a gyarmatosítókkal való szembenállás következtében azonban szükségképpen olyan ideológiákká transzformálódott, illetve olyanokkal társult, amelyek a függetlenség kivívását fogalmazták meg célként, így a kollektív nacionalizmusok és helyi nacionalizmusok ideológiai mozzanatává is vált, amely a „világi” ideológiák fejlődése következtében a függetlenné válás után elhalványult. A pániszlamizmus gondola-

ta azonban megjelenésétől — mint az iszlám szolidaritás kifejeződése — napjainkig elegendő erővel rendelkezett ahhoz, hogy az iszlám értékeket háttérbe szorító világi ideológiák túlhangsúlyozásával szemben kitermelje a mindenkori védekező és szembenálló muzulmán szervezeteket, mozgalmakat, amelyek a világi ideológiák politikai gyakorlata ellen is felléptek, tehát a pániszlamizmus politikai mozgalmak formájában is megjelent.

Az iszlám megújulás igénye, az iszlám szolidaritás és a pániszlamizmus tulajdonképpen egy töről fakad, abból az igényből, hogy hiába lebeg a muzulmánok előtt az iszlám egyesítő erjébe vetett hit megváltó ereje, ha a gyakorlat azt mutatja, hogy az iszlám világ — a hittételek értelmezésében is — olyannyira megosztott, hogy feltétlenül szükséges a megújulás az iszlám megvédéséhez is. Dzsemal ed-Din (al-Afghani) (1839–1897) — akit a pániszlamizmus nagy kigondolójaként tisztelnek⁹ — maga is csupán az iszlám megújulás útján látott lehetőséget arra, hogy pániszlám összefogással a muzulmán világ megmenthető legyen az európaiak gazdasági és kulturális leigázásától, mivel, mint mondotta: „Az iszlám vallás a korábban szétszórt arab törzseket erős szolidaritással és olyan közösségi szellemmel töltötte el, amely lehetővé tette a hódításokat és egy birodalom fenntartását. Ez a birodalom később romlásnak indult és el is tűnt. Ennek nem az volt az oka, hogy a muzulmánok száma csökkent, ellenkezőleg, számuk soha nem volt olyan nagy, mint akkor, amikor elvesztették hatalmukat. A hatalom bukása sokkal inkább a vallási befolyás csökkenésével magyarázható. Éppen ezért a szolidaritás az első számú követelmény és a vallásról elmondható, hogy az az első számú hatékony gépezet arra, hogy ezt a szolidaritást megteremtse...” Ugyanakkor már ő is látta azt a kétértelműséget, ami saját állítása és a világ realitása között meghúzódik, és ezt világosan ki is fejezte: „A nemzeti szolidaritás a szükség következtében jön létre... az igazi iszlám sokkal hatékonyabb, mint a nemzeti. Ha a hatékonyság a kritérium, és ha az iszlám szolidaritásnál másfajta szolidaritások hatékonyabbnak bizonyulnak, akkor a hatékonyabbat kell előnyben részesíteni...”¹⁰

Az iszlám megújulás újra és újra megjelenő motívum, az iszlám szolidaritás és a pániszlamizmus történetében, amelyet rendkívül sokféleképpen értelmeznek, magyaráznak és — meglehetősen szélsőséges módon — közvetítenek az iszlám világon belül, s méginkább az iszlám világon kívül. Magát az iszlám megújulást, majd iszlám újraéledést — ki, hogyan nevezi — különböző megjelenési formához kötik, ezeket egymástól elhatárolják, a folyamatot különböző rendező elvek szerint szakaszolják, sőt igen eltérő módon a kezdetét a 18. századra, a 19., avagy a 20. század elejére teszik¹¹, attól függően, hogy milyen céllal vizsgálják a folyamatot. A magunk részéről azt tartjuk helyesnek, ha az általunk ismertek közül nem részesítünk előnyben egy véleményt sem, hanem kialakítjuk — a tanulmány céljának megfelelően — a magunk célirányos és bizonyára éppúgy nem teljességre törekvő véleményét az iszlám reneszánszáról, az iszlám reaktivizálódásáról, mint olyan folyamatról, amely 1969-ben életre segítette az iszlám országok első államközi, nemzetközi szervezetét, az Iszlám Konferencia Szervezetét is.

Előljáróban vizsgáljunk meg néhány érdekes — szélsőséges és eltérő — véleményt az iszlám újjáéledéséről és e folyamat történetének szakaszolásáról. Hrair Dekmejian véleménye szerint például az iszlám újjáéledés és ennek „képessége” adott, ezt az állítását a három monoteista világvallás (a judaizmus, a kereszténység és az iszlám) viszonyával magyarázza. „Az iszlám újjáéledés önmagában egy kumulatív kinyilatkozási folyamat

terméke, mivel maga az iszlám világnézet is egy nagy dialektikus folyamat terméke... hegeli terminológiával élve benne a judaizmus mint tézis egyesül az antitézisével, a kereszténységgel, és ez elvezet a szintézishez, az iszlámhoz, ahhoz, amely az isteni kinyilatkozás legmagasabb stádiuma.”¹² Úgy gondoljuk, a fenti vélemény elfogultságához kétség nem fér. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy az iszlám újjáéledést más szerzők is az iszlám „természetes képességének” tartják¹³, amely a világhoz való állandó alkalmazkodás kényszeréből fakad, és emiatt hoz felszínre különböző természetű politikai mozgalmakat. Mások szerint – a szovjet szakirodalomban is az alábbi vélemény a leggyakoribb –, „a muzulmán újjászületés” rejtett tartalmát leginkább a modern muzulmán ideológiai irányzatok alapvető formáival, az ortodoxiával, a modernizmussal és a reformálással való összevetés világítja meg. A típusba sorolás alapvetően két kritériumtól függ. Ezekből az egyik formális, nevezetesen az, hogy az adott irányzat hogyan viszonyul a muzulmán dogmatikához. Ugyanakkor, mivel a vallási dogmák értelmezése a mohamedán világ további fejlődési irányának kijelölésétől függ, a besorolás fő kritériumát az jelenti, hogy milyen a muzulmán dogmatika társadalmi és osztályok szerinti irányultsága.”¹⁴ Ez a megítélés megkönnyíti annak tisztázását, hogy a véleményező milyen ideológiai irányzatot képvisel, mivel ugyanannak a folyamatnak a szakaszolása aszerint különbözik, hogy milyen fejlődési irányt részesít előnyben. Az elnevezések tartalma tehát nem azonos, sőt esetenként teljesen ellentétes tartalmú folyamatokat neveznek el ugyanúgy. Jellemző példa erre éppen az iszlám reneszánsza, amely jelent fundamentalizmust, máshol tradicionalizmust, de reformizmust is, míg a modernizmus sok helyen pl. azonos a reformizmussal, vagy éppen a reformálással.¹⁵

Akárhogyan is értelmezik az iszlám reneszánszát, egy bizonyos, hogy ezáltal az iszlám „politikai” aktivizálódását emelik ki, annak ellenére, hogy az iszlám léterjöttétől, indíttatásától fogva eleve politikai természetű. Vagyis e megállapításnak különösebb differenciáló értéke nem lenne, ha nem gondolnánk arra, hogy az iszlám hosszú időszakon keresztül legfeljebb mint „társadalompolitika” fejlődött, miközben az „állampolitika” az iszlámon kívüli világ kulturális értékeit igyekezett alkalmazni. A pániszlamizmus megjelenését, „eltűnését”, majd önmaga újra- és újrafogalmazását, az iszlám reneszánszának, mint az iszlám politikai aktivizálódásának szakaszolását tehát nem csupán a vizsgálódás eszközének kell tekintenünk. Az iszlám politikai aktivizálódása önmagában hordozza a társadalmi-állami dimenzió összekapcsolódásának lehetőségét is. Jól példázza ezt az a szakaszolás¹⁶, amely szerint az iszlám reneszánsz első hulláma a nemzeti felszabadító mozgalmak kialakulásával párhuzamosan haladt, majd egy igen hosszú folyamatban (a szerző szerint ez 1918-tól, 1967-ig tartott) – természetesen különböző helyeken más-más időben – a nemzeti felszabadulás ideje alatt a nemzeti és iszlám mozgalmak között kialakult partneri kapcsolat megszakadt, és a gyors fejlődés reményében a nemzeti politikai mozgalmak eltávolodtak az iszlámtól. A fejlődési utak kudarcai miatt azonban az iszlám offenzívába lendült.

2. A pánarabizmus, mint eszme és politikai realitás

Az arab nacionalizmusokkal, a pánarabizmussal, az arabizmussal hazai szerzők is szép számmal foglalkoztak. Ezeknek az elemzéseknek a többsége azt vizsgálta, hogy az arab-sághoz tartozás, az arabiségtudat és az arab egység gondolata, követelménye hogyan kapcsolódik egymáshoz, illetve az egységes arab nemzet létrehozásának gondolatához, amelyet az arabok a közös történelmi múlt, az arab nyelvre és az iszlám kultúrára alapoznak, és amely a társadalmi és gazdasági fejlődés differenciáltsága miatt különböző töltetű politikai törekvésekben, megnyilatkozásokban jut kifejezésre.¹⁷

A magunk részéről – jórészt elfogadva a hazai szerzők közül Benke József nézőpontját a pániszlamizmus és pánarabizmus viszonyáról – elsősorban azt vizsgálunk, hogy mi jellemezte az arabizmust 1945-ig és az Arab Liga megalakulásának előestéjén, mivel történelmi tényként kell elfogadnunk, hogy az Arab Liga megszületésénél a „britek bábáskodtak”. (Ha ugyan nem volt szerepük e megfogalmazásnál jóval fontosabb a szervezet létrejöttében.)

Ezzel a kérdéssel maga Maxim Rodinson „The Arabs” című művében¹⁸ is hosszan foglalkozik, és kimutatja az arab nacionalizmus, arabizmus különböző fejlődési szakaszai közötti lényeges különbségeket. Könyvének harmadik, „Arabism” című fejezetében, a fejlődési szakaszokat külön-külön is értékeli, amelyből kitűnik, hogy szerinte az Arab Liga létrehozása, létrejötte – az összes vitatott külső tényező lebecsülése nélkül – lényeges mozzanat volt az arabizmus továbbfejlődése szempontjából.

Rodinson szakaszolását röviden a következőképpen foglalhatjuk össze: az első szakasz – ahogyan ő nevezi – a „moszlim protonacionalizmustól az arabizmus ideológiájának megszületéséig” tart, a második az „arab ébredés” időszaka és az első szervezetek megalakulása (1908–1920), a harmadik szakasz a függetlenségért folyó küzdelem évei (1920–1945), a negyedik szakasz az Arab Liga megalakulásától az Egyesült Arab Köztársaság megalakulásáig tart (1945–1958), az ötödik szakaszt a „nasszerizmus dominanciájaként” definiálja (1958–1970), amelyben az arabisták jobb- és balszárnya közötti harc kiéleződik, a hetvenes éveket pedig úgy értékeli mint az arab hatalom kiépülésének időszakát, amelyre a despotikus arab államok uralkodó rétegeinek elnyomása jellemző.

Nézzük meg röviden a fenti értelmezésben szereplő második és harmadik szakaszt. Az első arabista szervezetek az Ottomán Birodalom arab provinciáiban jöttek létre, amelyek az arabok számára a Birodalmon belül egyenlő jogokat követeltek, továbbá az arabul beszélő régiókban az arab nyelv hivatalos használatát. Ezeket a követeléseket fogalmazta meg pl. az 1912-ben megalakult „Ottomán Párt az Adminisztráció Decentralizálásáért” elnevezésű szervezet, és ezek voltak az 1912-ben Párizsban összeült Arab Kongresszus fő követelései is. (A kongresszuson keresztény és muzulmán küldöttek egyaránt részt vettek.) Ezzel párhuzamosan létrejöttek radikálisabb programmal fellépő titkos szervezetek is, mint pl. a Qahtaniya, amely az Osztrák-Magyar Monarchia mintájára egy Arab-Török Monarchia létrejöttét támogatta (a szervezet létrejöttének időpontja 1909), vagy a Fatât elnevezésű szervezet, amely arab függetlenséget követelt (1911)¹⁹. Amikor tehát 1914. november 2-án az Ottomán Birodalom Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia oldalán belépett a háborúba, a radikálisabb szervezetek számára kedvezőbbek let-

tek a külső körülmények. Nem hagyható figyelmen kívül azonban egyrészt az, hogy számos titkos szervezet, társaság jó kapcsolatot kezdett kiépíteni az angolokkal, franciákkal, másrészt pedig az a tény, hogy a mekkai uralkodó csak dinasztikus érdekei miatt keresett kapcsolatot az arab nacionalistákkal, miközben titkos tárgyalásban állt az angolokkal arról, hogy birodalmi céljainak érdekében angol segítséggel hadba lép a törökök ellen. Az arab nacionalisták hozzájárulása a törökök leveréséhez azonban csupán a mekkai uralkodóháznak jelentett segítséget ahhoz, hogy a mekkai uralkodó fiai trónhoz jussanak, mivel a Termékeny Félholdhoz tartozó arab országokat, a Sykes-Picot egyezmény értelmében Franciaország és Nagy-Britannia között mint népszövetségi mandátumterület osztották fel, s az angol befolyási övezetekben többnyire a mekkai uralkodóház fiai kerültek trónra. Az arab nacionalista szervezetek számára a következtetés adott volt, a jövőben fel kell lépni a franciákkal és angolokkal kollaboráló arab, illetőleg iszlám rakcióval szemben is, mivel az angolok és franciák az arabok függetlenségi követeléseit figyelmen kívül hagyták, de a törökök elleni segítséget elfogadták, s így megszegték az araboknak tett ígéretüket.

Rodinson szerint az 1920–45 közötti időszakban már világosan kialakultak azok az irányzatok, „amelyek ma is színezik az arab nacionalizmust”. A formális függetlenség eleve lehetővé tette, hogy az ellenállás és kollaborálás között ingadozók közül többen elhatározzák magukat a nép követeléseitől, és szövetkezzenek az angolokkal, franciákkal, akik a népi felkelésekkel szemben keményen felléptek. Ez a fellépés méginkább megnövelte a nacionalista mozgalmak antiimperialista beállítottságát. Terjedt a „kommunista marxizmus” (Rodinson megfogalmazásával élve), és egyre több helyen fogalmazódott meg az antiimperializmus és helyi szövetségeik elleni harc programja. Ugyanakkor Rodinson arra is figyelmeztet, hogy az ún. „kommunista marxizmus hatását” túlértékelni nem szabad, mivel ez csupán bizonyos szűk köröket érintett, és olyan gondolati átfedések elfogadását csupán, amely inkább a kialakult helyzet, mintsem a kommunista irodalom „terméke” volt.

A második világháború során az angolok számos lépést lényegében a saját pozíciójuk megőrzéséért tettek, de olyan látványosan, mintha mindez az arabok megnyerése érdekében történt volna. Pl. az Eden-deklaráció 1941 májusában az arab egységgel való szimpátiájukat volt hivatva tanúsítani, majd Libanon (1943), Szíria (1945) teljes függetlenségének ún. „elősegítése” is hasonló célú volt. Ennek a lépéssorozatnak a tetőpontja tulajdonképpen az Arab Liga alapokmányának kidolgozása, a szervezet létrehozása, amely az arab egység eszméjére próbált egy szupranacionális politikai struktúrát kiépíteni brit közvetítéssel, és azzal a céllal, hogy a második világháború utáni zűrzavaros időben már előkészítse későbbi beavatkozásának terepét. A brit szándékok azonban részben általuk is ellenőrizhetetlen folyamatnak adtak lökést, mivel az arab egység szintjén is megfogalmazódott antiimperialista függetlenségi harcoknak is segítséget adtak, ha csupán „mészkelt” politikát folytató összaráb támogatás formájában is. Az Arab Liga létrejötté – annak ellenére, hogy a párarab eszme összefogó ereje 1945-ben még nem adta meg annak valószínűs alapját – mégis reprezentált egy egységtörekvést, amely azonban sokféle ellentmondással volt terhes. Az egyik legfőbb ellentmondás az volt, hogy arab nacionalizmus/nacionalizmusok is kisebb-nagyobb mértékben kapcsolatban álltak, illetve kötődtek az angol gyarmatosítókhoz. Az alapító tagállamok – a már függetlenné vált arab országok nevében szólva – felelősséget vállaltak a palesztinai arabok sorsának támogatásáért,

mint az arab egység szerves részének védelméért, egy olyan függetlenség pozíciójából, amelyre egyértelműen az volt jellemző, hogy még ezer szállal kötődik a múlthoz.

Az Arab Liga létrejötté tehát sok külső tényező közvetítését feltételezte, olyanokat, amelyek ismerték az arab belső kohézió valós és hamis értékeit. Az Arab Liga létrejötté elsősorban tehát nem az arabizmus lényegét tükrözte, az arabizmus, vagy arab nacionalizmusok egymáshoz való viszonyát, hanem néhány arab országnak a viszonyát Nagy-Britanniához, illetve a többi volt gyarmattartóhoz. Magának az Arab Ligának – minden külső segítség ellenére – az események során kellett kialakítania eszmerendszerét és tevékenységi formáit. A függetlenségükért küzdő arab mozgalmak számára az Arab Liga egyértelműen reakciónak tűnt, ugyanakkor azonban az angolok szemében azok a törekvések, amelyeket az Arab Liga Arab Palesztina érdekében tett, már túllépték az angol érdekeltség határát. Vagyis a szervezet megalakulásának időszakában nem tudta teljesíteni a feléje irányuló különböző elvárásokat.

Ez a kezdet azt is jelentette, hogy az arabizmus gondolata, az arab egységtörekvés – még ha alapeszméje is volt névleg az Arab Ligának – ebben a keretben nem tudta politikai cselekvőképességét bizonyítani, vagyis az arab egységtörekvések a szervezeten kívül kerestek maguknak fórumot. Érdeklenségként jegyezzük meg, hogy Samir Amin „La nation arabe- Nationalisme et luttes de classes” című, 1976-ban megjelent művében, jóllehet elmélyül a legfontosabb nemzetközi események elemzésében, az Arab Liga létrejöttét, létezését, hatását stb. mégcsak meg sem említi.²¹ Ez egyfajta határozott ellenvélemény is azokkal szemben, akik az Arab Liga létrejöttét az arab egység megteremtéséhez vezető út egyik legfontosabb állomásaként értékelik.

3. A pánafrikanizmus kialakulása és a dekolonizáció

A pánafrikanizmus kialakulása túlmutat Afrikán, és az Afrikából Amerikába hurcolt néger rabszolgák utódainak politikai törekvéseiben gyökerezik, amelyben megfogalmazódik az afrikai ember szabadsághoz való joga egyénileg és a társadalom szintjén egyaránt. Az ún. „néger problémából” kiindulva azonban különböző – közte szélsőséges – nézetek léteztek, keveredtek, kezdettől fogva. Ezek közül két ismert névhez kötődő nézetet kell röviden összevetnünk, amelyből a későbbi pánafrikanizmus különböző áramlatai is kiforráltak. Marcus Aurélius Garvey nevéhez fűződik (garveyizmus) a „Vissza Afrikába Mozgalom” és az ún. „fekete cionizmus” létrejötté mint szélsőséges fekete fajvédő ideológia kidolgozása az 1920-as évek Amerikájában. Ezzel ellentétes tartalommal – nem az elkülönülést, hanem az összefogást hirdetve – a szintén amerikai fekete William Edward Burghardt Du Bois pánafrikanizmusát az afrikaiak (nemzeti) önkormányzati joga Afrikában, továbbá joguk a személyes szabadságra és a demokratikus szocializmus kialakítására elveknek a hangoztatása fémjelezte. Amerikai viszonyok között pedig a faji szeparáció ellen küzdött azzal a jelszóval, hogy minden amerikai előtt nyitva kell állni az ajtónak, hogy első osztályú amerikai állampolgár lehessen. (Az amerikai hadsereg színesbőrű állománya előtt gyakran idézték később is Du Bois-t.)²³

Az afrikaiak összefogásának gondolata ugyanakkor (ha nem is kontinentális méretekben) Afrikán belül is létrejött, s Du Bois előtt is létezett különböző formában, vagyis a pánafrikanizmus nem volt idegen eszme Afrikában, hanem saját talajon is megindult a kialakulása.

Du Bois neve és személye azonban hosszú időn keresztül fémjelezte a pánafrikanizmust, az afrikaiak összefogásának gondolatától szervezetté alakulásáig, amely folyamat a pánafrikanista kongresszusok munkájában folytatódott. (Ezeket az első időkben Európában, illetve Amerikában rendezték. Az első kongresszuson, amelyre Párizsban került sor, a 113 delegátusból csupán 41 volt afrikai, a többi Amerikából, illetve Európa különböző részéből érkezett.) A gondok és a megoldásra váró feladatok igen eltérőek voltak a különböző kontinenseken. A második Pánafrikai Kongresszust 1919-ben Londonban hívták össze, az ötödiket Manchesterben 1945-ben, nemcsokkal a második világháború befejezése után. Időközben egyre több afrikai fekete értelmiségi, vagy függetlenségi politikus csatlakozott a mozgalomhoz, és maguk is gazdagították a Du Bois-féle gondolatkört.

Afrika földjén kisebb-nagyobb szervezetek alakultak, amelyek többé-kevésbé utat találtak a Pánafrikai Kongresszushoz. Ezek közül a szervezetek közül kiemelkedett pl. a nyugat-afrikai szakszervezeti mozgalom, a Jomo Kenyatta képviselte Kikuyu-mozgalom, az Abesszíniaiak Barátja mozgalom stb., amelyek már mutatják, hogy az afrikai afrikaiak pánafrikanizmusa erőteljes kibontakozásnak indult, a helyi „nacionalista” függetlenségi mozgalmak utat törtek a korábban megalakult nemzetközi mozgalmakhoz és azokat kiszélesítették az ősi földről hozott kultúrával, célokkal, vagyis egy új korszak kezdődött a pánafrikanizmus történetében. Ez az egymásra találás szervezeti formában is megnyilvánult, megalakult a Pánafrikai Szövetség, amely célul tűzte ki Afrika megismertetését a pánafrikanisták között és a kívüliállókkal. Ennek eredményeként a két világháború között számos Afrikáról szóló írás született, főleg az angol nyelvterületű gyarmatokról.²⁴ A második világháború folyamán a pánafrikanizmus maga is sokat merített az európai antifasiszta mozgalmak ideológiájából, és a gyarmatosítás vizsgálatához ez a segítség nagymértékben hozzájárult, így a háború befejezésének időszakában a gyarmati területek sorsának kérdésével párhuzamosan erőteljes megfogalmazást kapott az afrikai emberek, népek igénye saját sorsuk meghatározására.

A pánafrikanista mozgalom történetében az 1945-ben megrendezett ötödik kongresszus több oknál fogva mondható jelentősnek. Az európai antifasiszta küzdelem sikere hozzájárult ahhoz, hogy az ún. „fekete cionisták” végérvényesen csatát veszítettek, és a háború utáni pánafrikanizmus a progresszív ideológiák hatására újra fogalmazta elveit, céljait, amelyek már szükségképpen a gyarmatosítás megszüntetésére, a nemzeti függetlenség kivívására irányultak. Maga a kongresszus is hozzájárult ahhoz, hogy az európai folyamatok elemzése során az afrikai mozgalmak vezetői – akiből később neves afrikai politikusok, teoretikusok lettek – megismerkedhettek olyan európai eszmékkel mint a liberalizmus, a szocializmus, a kommunizmus, az anarchizmus, az imperializmus, a fasizmus stb. Az európai antifasiszta mozgalmaknak a pánafrikanistákra gyakorolt hatásáról és e hatásnak az ötödik (1945-ös) Pánafrikai Kongresszuson megnyilvánuló mozzanatairól maga Kwame Nkrumah is hosszan írt önéletrajzi írásában. Eszmei-ideológiai fejlődéséről írva a következőképpen összegezte azt: „Olvastam Hegelt, Karl Marxot, Engelst, Lenint és Mazzinit. Ezeknek az embereknek az írásai nagy hatással voltak forradalmi elképzeléseim-

re és tevékenységemre, különösen Karl Marx és Lenin volt rám olyan hatással, hogy határozottan éreztem azt, hogy filozófiájjukkal lehetséges a problémák megoldása. De úgy gondolom, hogy az összes irodalom közül, amelyet áttanulmányoztam, egy könyv lobbantotta lángra igazán lelkesedésemet és ez az 1923-ban publikált „Marcus Garvey filozófiája és nézetei” című könyv volt.”²⁴ A Garvey névéhez fűződő „Afrika az afrikaiaké”²⁵ jelszó és az ehhez kötődő eszme igen sok afrikait mozditott meg, és – már Garveytől teljesen függetlenül, sőt tőle elhatárolódva – indította el azt a folyamatot, amely az „Afrikának egyesülni kell” jelszót megfogalmaztatta velük.

Az 1945-os kongresszus után határozottan két irányba kezdett fejlődni a nem Afrikából kiindult panafrikanizmus, egyrészt az Afrikán kívüli feketéknek az afrikai feketek felszabadítási küzdelmeivel vállalt szolidaritásának irányába, másrészt a „hazatalált” panafrikanizmusnak konkrét politikai tetteket érlelő, az afrikai kontinens eseményeihez kötődő egységtorekvések kialakulása felé. Mindkét folyamatot erősítette az a tény, hogy miközben Európában a fasizmus vereséget szenvedett, és az antiimperialista felszabadító mozgalmak szerte a világon sikereket értek el, Afrika déli részén a negyvenes évek végétől egy fehér fajvédő rendszer kezdett kialakulni, stabilizálódni, amelyet az afrikaiak – afrikán belül és kívül – ellenük irányuló imperialista kihívásként értékeltek. Ez növelte harcuk antiimperialista jellegét és vonzalmukat a kizsákmányolásmentes, kapitalizmust tagadó fejlődési utak iránt.

A szolidaritási mozgalom erősödése megmutatkozott az afro-ázsiai szolidaritási mozgalom kialakulásában (1955), amelynek tevékenysége az ötvenes évek második felében már jelentős tényezője volt a függetlenségi mozgalmak sikerének. 1945 májusában csupán három afrikai ország volt független, Etiópia és Libéria – ezek klasszikus értelemben sohasem voltak gyarmatok – továbbá Egyiptom.

„Amikor az ENSZ-t létrehozták 1945-ben – írta Nkrumah – az afro-ázsiai nacionalizmus jelentéktelen volt. Azóta, miután a gyarmatok sorra felszabadultak, a térség országai az ENSZ-ben jelentős egységet képviselnek. Ugyanakkor az afrikai függetlenség nemzetközi jelentőségének drámai megnövekedésében, – jellemez ez az első látásra az afrikaiak erősödését jelző – megmutatkozik gyengeségük is, mivel a kontinens szétesése különböző államokra azt is jelenti, hogy ezek közül onmagában csak kevés az életképes.”²⁶

A panafrikanizmus „hazai” földön tehát a politikai gazdasági függetlenségért harcoló afrikai mozgalmaknak, pártoknak és a fiatal, függetlenné vált államok politikájának védekező-összetartó eleme lett. A panafrikanizmusról írott egyik könyvében George Padmore a következőképpen foglalja össze az ötvenes évek végén a panafrikanizmus szerepét Afrikában: „A nemzeti függetlenségért, az emberi sorsok javulásaért, a társadalmi felemelkedésért folyó harcunkban a panafrikanizmus egy ideológiai alternatívát kínál egyrészt a kommunizmussal, másrészt a tribalizmussal szemben. Visszautasítja a fehér rasszizmust és a fekete sovinizmust. A faji koegzisztencia álláspontját képviseli az abszolút egyenlőség és az ember személyiségének tiszteletben tartása talaján állva. A panafrikanizmus túltekint a szűk osztálykorlatokon, a faji, törzsi és vallási elhatároltságon. Masszóval, mindenkinek egyenlő lehetőséget kínál. A tehetség érdeme szerint jutalmazodjon! Ez az elkepes azonban jelenleg legfeljebb csak a nemzetállam határai között mozoghat. A jövő

kép tehát egy regionális önkormányzattal rendelkező föderáció, amely egy Afrikai Egyesült Államok létrehozása felé tett első lépcső.”²⁷

Az ötvenes évek pánafricanizmusa jelentősen megváltozott a hatvanas évek elejére, amikor egy sor afrikai ország szabadult fel, és kezdte meg önálló államiságának kiépítését; kialakultak saját uralkodó körői – saját érdekszférával. Ekkor a pánafricanista kollektív nacionalizmus ereje ahhoz ugyan még elég erős volt, hogy létrehozzon egy regionális szervezetet, az Afrikai Egységszervezetet, de ahhoz már gyenge volt – az induláskor megragadható érdekkülönbözések miatt –, hogy egy egységes dekolonizációs politikát dolgozzon ki Afrika számára.²⁸

A pániszlamizmus, a pánarabizmus és pánafricanizmus kölcsönhatása a hetvenes években

E három irányzatot együttesen vizsgálva az összehasonlítás azért is lehetséges és szükséges, mert az afro-ázsiai térség egy bizonyos részében (Észak-Afrikában és szóróványosan Feket-Afrika egy részében) az arabsághoz tartozás, az iszlám világhoz tartozás (és mindez Afrika földjén) mindhárom eszmerendszer jelenlétét, hatását feltételezi. (Természetesen más ideológiákkal együtt jelentkezik, amelyeket most nem vizsgálunk.) Az, hogy e három közül hol, melyik rendeli maga alá a másik kettőt, és ez hogyan változik a térségnek a nemzetközi életben betöltött szerepe folytán, má. közelebbi vizsgálódást igényel. Ha ehhez azt is hozzátesszük, hogy pl. az Iszlám Konferencia Szervezete tagországainak közel fele afrikai ország, s ezáltal a tágabb iszlám-ügyekben létrejött megállapodások megszületésénél jelen vannak az afrikai tényezők; avagy, ha nem tévesztjük szem elől, hogy az Afrikai Egységszervezet tagországainak fele arab ország, amelyek saját érdekeiket az Arab Liga fórumain is érvényesíteni kívánják éppúgy, mint ahogyan az AESZ fórumain, akkor láthatjuk, hogy e három regionális szervezet közvetítő csatornáin keresztül a fenti földrajzi behatárolás kitágul. Közvetve például egy nem-muzulmán afrikai országnak is szembe kell nézni – mondjuk – az iszlám reaktivizálódás hatásával az AESZ-en belül, vagy a közel-keleti konfliktus megoldására irányuló iszlám tervek megszületéséhez szükség van az afrikai országok közvetítésére is stb. A kölcsönhatást két aspektusból vizsgáljuk meg: az afro-ázsiai térség és a nemzetközi környezet viszonyában, valamint az arab-afrikai kapcsolatok alakulásán keresztül.

a) Konfliktusok és az ideológiák harca

Ha a hetvenes évek nemzetközi politikai és gazdasági eseményeinek összefüggését az afro-arab térségben áttekintjük, túlsúlyba kerültek az afro-ázsiai térségben a nemzetközivé vált konfliktusok a helyi konfliktusokkal szemben.

Az afro-ázsiai térség politikai mozgásában dominánssá vált a nemzetközi összefüggések visszacsatolása. Az ún. „angolai lecke” jelentős és gyors fordulatot hozott az amerikai Afrika-politikában, mivel – ahogyan Kissinger az amerikai szenátus előtt az 1976-os afrikai körútja kapcsán megfogalmazta: „Nem engedhetjük meg, hogy (Afrikában) olyan irányú változások történjenek, amelyek nem egyeztetethetők össze a nyugati érdekekkel.”²⁹ A nyugati érdekek védelme lett az első számú szempont az amerikai harmadik-vi-

lág politikában, s ez különösen érvényes az afro-ázsiai térséggel kialakított kapcsolatokra, mivel a Perzsa-öbölhöz való eljutás, az „ásványkincs-út biztonsága” kérdőjeleződött meg számukra Angola, Mozambik, Etiópia forradalmaival, majd az iráni forradalom győzelmével.

A hetvenes évek második felében ez az új amerikai politika már éreztette hatását az összafrikai kapcsolatokban is, mivel az amerikai politikában szereplő ún. bázisállamok pl. Marokkó, Egyiptom, Szudán, Szomália, Zaire (Dél-afrikai Köztársaság) az 1976-os, Angola ügyében kialakult AESZ-konszenzust követően egyre nyilvánvalóbban proimperialista érdekek közvetítői lettek. Afrika differenciáltsága és erőteljes differenciálódása tehát a hajdani pánafrikanizmus szellemét szertefoszlatta, a divergáló érdekek hatására ma már csak egy-egy megkérdőjelezhetetlenül (ld. apartheid elleni közös küzdelem) teremti meg az egyes afrikai államok külpolitikájának egyeztetését. Az Afrikai Egységszervezeten belül több szárny (egyesek szerint legalább két országcsoport: mérsékelték, radikálisok; mások szerint három: proimperialista, mérsékelt és radikális országok csoportja) alakult ki, amelyeknek külpolitikai szövetségei a nemzetközi politikai és ideológiai harc terén egymással szemben állnak, amelyeknek belső fejlődési irányai eltérő modelleken alapulnak, vagyis az afrikai összefogás gondolata ma már csakis rendkívül kevés nemzetközi és regionális témában teremt egységet. Röviden összegezve tehát a pánafrikanizmus fejlődési stádiumait: míg az ötvenes évekre az illúziók sokasága és a lelkesedés nyomta rá a bélyegét az afrikai népek együttes fellépésének lehetőségeire, addig a hatvanas évekre nyilvánvalóvá vált, hogy az afrikai belső ellentmondások – függetlenül a fejlődési utaktól – újra- és újratermelődnek a függetlenség utáni időszakban is. A krónikus belső integrációs válság, a tribalizmus szerepe a politikákban, a szeparatizmus, a vallási mozgalmak jelentkezése és fellépése az egyébként is gyenge államhatalommal szemben stb. a konfliktusok újratermelődésének kiapadhatatlan belső forrásai. A hatvanas évek nyugati fejlesztési modelljei sem hozták meg a várva várt eredményt; kudarcot vallottak, aminek következtében egyrészt a nacionalizálás és afrikanizálás újra fellendült, s valamiféle „neo-nacionalizmusok” jelentkezése volt tapasztalható, másrészt az ún. nem-kapitalista utak fejlődési ingadozásai is kihatottak a nemzeti felszabadító mozgalmak radikalizációjára. Ez utóbbi az ideológiai átalakulások szintjén azt jelentette, hogy egyrészt egy-egy ország, országcsoport (pl. a francofon országok) kötődése egy-egy fejlett tőkés-országhoz megmaradt ugyan, másrészt a saját értékeihez (nemzeti kincsek, nemzeti kultúra stb.) való visszatérés (túl)hangsúlyozása is tapasztalható volt. A kollektív nacionalizmust-pánafrikanizmust háttérbe szorította a helyi nacionalizmusok jelentősége, amelyek közül az antiimperialista nacionalizmusok közül a legradikálisabbak eljutottak a tudományos szocializmus elfogadásáig. Ezáltal a pánafrikanizmus további elfogadása számukra a nemzetközi osztályharc egyik eszközévé vált mint olyan regionális érdekképviselőt elősegítő eszme, amely elősegítheti a gazdasági dekolonizáció gyorsítását. A proimperialista afrikai országok számára a pánafrikanizmus olyan eszközzé vált, amellyel a helyi uralkodó elitiek gazdasági és politikai pozíciót szerezhetnek a külföldiekkel szemben, illetőleg tárgyalási taktikaként alkalmazhatják a nyugati partnereikkel valamilyen kedvező üzlet kivitelezéséhez.

Az érdekképviselői fórumra ezeknek az országoknak szükségük van, de annak összekapcsoló elemei között már hézagok vannak, mivel a közös fellépés már nem a teljes

dekolonizáció elérése érdekében történik, hanem csak azért, hogy az uralkodó elitnek befelé, vagy kifelé demonstrálják befolyásukat. Ezért az AESZ munkáját nem az egység erősödése, hanem a kohézió csökkenése jellemzi, amely megmutatkozik abban is, hogy az AESZ Alapokmányának számos pontja nem valósult meg, amely mulasztás méginkább lehetővé tette a külső erők beavatkozását Afrika ügyeibe, illetőleg az Afrika-közi konfliktusok kimenetelébe. Az afrikai országok ugyanis hiába jelentették ki, hogy „Afrika biztonsága Afrika felelőssége”, ha a regionális szövetségek Afrikán belül is szemben állnak egymással. „Regionális szövetségek már léteznek Afrikában, amelyek természetes képződmények, de egy egységes védelmi erő létrehozása ma irreálisabb, mint valaha.” – mondta erről Samora Machel.³⁰

A pánafrikanizmus mint a három pán-ideológia közül az egyedül „világi” eredetű tehát válságát éli napjainkban, és hajdani erejét – mint ahogyan azt kigondolói hittek – nemhogy megsokszorozták, de teljesen legyöngítették a külső és belső körülmények.

Az afrikai és arab népek közötti szolidaritásról már beszéltünk. Hasonlítsuk most össze a két kollektív nacionalizmusként elfogadható pán-ideológiát a pánafrikanizmust és a pánarabizmust azzal a kiegészítéssel, hogy a kettőjük viszonyára részben igaz az, hogy míg a pánafrikanizmus csak „világi” eszme, addig a pánarabizmus (bármennyire tiltakoznak ez ellen egyes arab nacionalista körök) hordozza a vallási ideológiát, az iszlámot is, s mivel az arabizmus az iszlám világban vezető szerepre pályázó arabok összetartozását hirdeti, a vezető szerepben benne van az is, hogy az afrikai iszlám fölöttiséget is értik ezen.

A pánarabizmus mint eszme (mint mondtuk) nem azonosítható az Arab Liga által megtestesült intézményes érdekképviselő „háttérideológiájával”, vagyis míg az Afrikai Egységszervezet többet mutat szervezetként, mint amit ma a pánafrikanizmus jelent, addig a pánarabizmusról elmondhatjuk, hogy az arab egység – a különbözőségben is –, az arab összetartozás erősebb, mint amit az Arab Liga szervezeti tevékenysége mutat.

Az arab összefogást három tényező hívta új életre: az araboknak a világgazdaságban játszott szerepe 1973 után, a közel-keleti konfliktus krónikussá válása és kihatása a nemzetközi politikára, és az iszlám reaktivizálódása. Ebben az arab iszlám különleges lehetőségei is szerepet játszottak. A három tényező egymástól elkülönülten nem vizsgálható, hiszen mindig is együttesen, láncreakciószerűen hatottak az arab összefogásra, az arab egység erősödésének megfogalmazására. Az egység létrehozását azonban túlértékelni nem szabad, mivel jól tudjuk, hogy az olaj birtoklása, vagy hiánya eleve milyen differenciáló erő, de nemkülönben az a tény is, hogy az ún. közel-keleti konfliktus jelentősége is más a közvetlen földrajzi közelségben levő, vagy a távolabb fekvő arab országok politikája számára.

A „nacionalizmus mindig is arra irányul, hogy minimalizálja a társadalom osztály-differenciálódásának a jelentőségét. Az arab nacionalizmus – írja Rodinson – a mozlím ideológia hatására méginkább igazolja ezt az állítást, mivel a mozlím ideológia az egalitáriánus eszme megtestesülését hirdeti.”³¹ „...jelenleg az arab világban a mozlím ideológia az egyetlen olyan ideológia, amely meghatározott elméleti és gyakorlati oldalakkal rendelkezik...”³²

Látjuk tehát, hogy a bevezetőben leírtakhoz kell visszatérnünk azért, hogy ne lássunk feloldhatatlan ellentétet, vagy látszólagos ellentétet az arabizmus, a pánarabizmus

és az iszlámhoz tartozás között, hanem éppen egy összeolvadást és állandó feltöltődést lássunk benne, amelynek során megragadható egy olyan mozgás, hogy a jobb- és baloldali nacionalizmusok miként közelednek, illetve távolodnak el az iszlámtól, miközben más ideológiákat is befogadnak, s miközben az „idegen” ideológiákat befogadják, hogyan határozzák meg a megtartott iszlám működési körét a politikában, mire használják fel az uralkodó elit érdekében.

Eljutottunk tehát az iszlám reaktivizálódásához, ennek „transznacionális” megnyilvánulásához, a pániszlamizmushoz, amely azonban úgy nemzetek feletti, hogy nemzetek szerint más és más, és miközben állandó átalakulásban van, (az átmenetisége állandósul) alkalmassá válik arra, hogy újra- és újrafogalmazza helyét, szerepét, hatását a harmadik világ egy bizonyos részében, és e térségnek a viszonyát a világ többi részéhez. Az iszlámnak ez az alkalmazkodási képessége (vagy inkább adottsága) teszi és tette lehetővé, a politikai reaktivizálódásokat, és miközben a fejlődés érdekében tett politikai-gazdasági erőfeszítések nemzeti keretekben zajlanak, a pán-ideológiákat visszaszorították a helyi nacionalizmusok, ugyanakkor azt tapasztalhatjuk, hogy az iszlámnak kibontakozási, fejlődési tere van a fejlődő világ igen nagy részében Ázsiában és Afrikában. „Az iszlám reaktivizálódása közvetlenül politikai és ideológiai célú. Az iszlám reaktivizálódása megnövelte a pániszlám törekvéseket. Kísérletek kezdődtek arra, hogy a társadalmi fejlődésre sajátos, iszlám koncepciókat dolgozzanak ki.”³⁵ Vagyis az iszlám politikai reaktivizálódása egyértelműen válasz az eddigi fejlődési utak, az eddigi nemzetté válási kísérletek kudarcára is.

Bassam Tibi a következőképpen összegzi az iszlám politikai reaktivizálódását és jelentkezésének okait: „Az iszlám történelemben az értelmezés mindig is a politikai uralkodó, a politika és gazdaság szolgálatában állt. Vallási fogalmakat használtak a politikai entitások legitimizálására... A vallás nyelve a politika nyelve volt.” Az iszlám újjáéledésének az a jelensége, amellyel a hetvenes évek óta találkozunk, a következő folyamat eredménye: „1. A korai gyarmatosítás idején kibontakozó ellenállás terméke az iszlám megújulás, 2. A gyarmatosítás ideje alatt a nyugati értékek adoptálása szűk társadalmi rétegek által történt, túl gyorsan, túlmodernizált elképzelésekkel és ezek tükröződtek a függetlenség utáni próbálkozásokban. 3. Ezekre válaszul kulturális (politikai és vallási) újjáéledés lett a reakció, ez az iszlám társadalmak belső szükségleteként jelentkezik, amely a fejlődés iszlám megoldásának (al-Hal al-Islami) szükségességét célozza.”³⁴

Egyet kell értenünk Bassam Tibivel abban, hogy az iszlám reneszánsza és reaktivizálódása belső szükségletként jelentkezik; de megfogalmazódik bennünk a kérdés, vajon kifulladásig volt-e a hatvanas évek közepétől tapasztalható iszlám aktivizálódás, ha a hetvenes évek elején az arab iszlám az olajár emelkedés nemzetközi hatása folytán nem kap akkora lehetőséget arra, hogy új iszlám társadalmi-gazdasági modell kísérletezéséhez fogjon, és ezáltal példaként állítsa magát a fejlődő világ elé. Egy bizonyos, az arab országok helyzete a hetvenes évek folyamán a nemzetközi viszonyokban megváltozott, az iszlám reaktivizálódása új elmozdulást segített elő, amelyet röviden úgy fogalmazhatunk meg, hogy bizonyos „távolságtartásra törekvés a kapitalizmustól és a szocializmustól egyaránt.” Ez az elmozdulás tapasztalható az Iszlám Konferencia Szervezetének tevékenységében is, amelyben világosan látszik az, hogy egyrészt a világperiférián lévő népek az iszlám segítségével kívánják újrafogalmazni helyüket a világban, másrészt az iszlám mozgósító erejét lat-

ba vetve vissza kívánnak térni a „nyugati-keleti kultúráról” megtisztított saját értékrendhez, saját kultúrához. 1969-ben az Iszlám Konferencia Szervezetének létrejöttével egy proimperialista töltetű iszlám fundamentalizmus kapott nemzetközi színteret. Tíz évvel később azonban – az iráni iszlám forradalom után különösképpen – az tapasztalható, hogy az iszlám reformizmus, a „mérésékelték” kerültek előtérbe, a szervezet proimperialista jellege csökkent, és növekedett „harmadikvilágisága”, a harmadik világ érdekképviselői fórumaként lép fel, mert – mint ahogyan Habib Satti, a szervezet főtitkára megfogalmazta: – „A nagyhatalmak befolyási övezetekért és hegemoniáért folyó manőverei okozzák a világ jelenlegi zűrzavarait”³⁵, és a harmadik világnak össze kell fognia.

Az Iszlám Alapítvány által kiadott egyik kis brossúrában („Az iszlám és a modern világ krízise”) a szerző félreérthetetlen magyarázatot ad arra a feltett kérdésre, hogy miért kell a világnak ma az iszlám. „A szocializmusnak és a különböző variánsainak az a tragédiája, hogy az államot abszolút hatalommal ruházta fel, abból a célból, hogy az egyes emberek életét teljesen átformálhassa. Az iszlám bizonyos egyensúlyra törekszik két extrém eset, a kapitalizmus és a szocializmus között. Az iszlám harmonizálja az egyén és az állam viszonyát úgy, hogy az egyén ne veszítse el a fejlődéséhez szükséges szabadságát és ne sértse meg az embernek kijáró jogokat, de lehetővé teszi ugyanakkor azt is, hogy a közösség és az állam adekvát hatalma szabályozza és ellenőrizze a társadalmi-gazdasági viszonyokat, hogy az emberi élet harmóniáját megvédje, megtartsa.”³⁶ „A kapitalizmus és a szocializmus sokkal később fejlődött ki, (mint az iszlám). Az iszlámnak a társadalom reformjára vonatkozó rendszere korunk társadalmi mozgalmait megelőzte. Több, mint tizenhárom évtizeden keresztül biztosította az emberek alapvető szükségleteit – élelmiszer, lakás, szexuális kielégülés –, vagyis életképes ideológiai rendszer volt, és mindig az egyetemes béke mellett szállt síkra.”³⁷

b) Az afro-arab kapcsolatok

Az iszlám tehát magát azzal kínálja fel, hogy minden problémára választ tud adni; társadalmi, politikai, gazdasági, jogi modellt kínál azon túl, hogy az elméleti kérdések, a tudomány és kultúra szféráját természetszerűleg saját területeként kezeli. Ezzel a magatartásával az iszlám egy terjeszkedő, terjedő vallási-ideológiai rendszer még napjainkban is. Sikeréhez természetesen hozzájárult az a gazdasági lehetőség, amely az olajfegyver bevetése után az olajtermelő iszlám országok többségének megadatott, és amely a legkevésbé fejlett fejlődő országokat arra ösztönözte, hogy a gazdasági nehézségek leküzdése érdekében közeledjenek – ideológiai-politikai téren is – a gazdag arab-izlám országokhoz.

A fekete-afrikai és arab kapcsolatok tehát jelentősen átalakultak a hetvenes évek folyamán, és a nyolcvanas évek elején határozottan az tapasztalható, hogy az iszlám hatása Fekete-Afrikában is erősödött, az összafrikai ügyekben előtérbe kerültek az arab-problémák és azok túlhangsúlyozása, vagyis a pánafricanizmus háttérbe szorult az arabizmustal és pániszlámizmussal szemben. Mivel az Afrikai Egységsszervezet tagságának kb. fele arab ország, a szervezeten belül is megnövekedett az arab-afrikai országok súlya, és maga a fórum is egyúttal az arab országok érdekeinek terepévé vált. Az afro-arab kapcsolatok azonban nemcsak regionális méretekben értékelődtek újjá, hanem globális

méretekben is. A közel-keleti konfliktus elhúzódása mellett, közvetlenül a Vörös-tenger térségében 1974–78 között lezajlott szomáliai és etióp „átorientációk”, vagyis az Afrika szarván kialakult helyzet azt jelentette, hogy a közel-keleti konfliktusövezet földrajzilag kitágult, délre húzódott és összekapcsolódott a dél-afrikai konfliktusövezet problematikájával. Ez többek között kiváltotta az Indiai-óceán fokozott militarizálódását (pl. Diego Garcia mint „elfelejtett támaszpont” átértékelődését az amerikai Afrika-politikában), de kiváltotta a térség afrikai és arab országainak fokozódó fegyverkezését is. A térség problémáinak globális kérdésként történő kezelése a többoldalú konfrontáció veszélyét is megnövelte, ami a világgazdasági helyzet rosszabbodásával méginkább differenciálta, alá- és fölérendeltségi viszonyba újrendezte a fejlődő országokat is.

Ali A. Mazrui, az arab-afrikai kapcsolatok történetét vizsgálva kimutatta, hogy a kapcsolatrendszer a gyarmatosítás előtt aszimmetrikus volt, az arab-Kelet volt az adó, Fekete-Afrika a kapó fél – de a dekolonizációért folyó küzdelemben ez az aszimmetrikus viszony kiegyenlítődött.³⁸ Mazrui azonban csupán 1975-ig vizsgálja a kapcsolatokat, és mi is úgy látjuk, hogy az arab-afrikai szolidaritás felfelé ívelő szakasza 1973-tól (különösen miután az afrikai országok sorra megszakították diplomáciai kapcsolataikat Izraellel) 1977-ig tartott, de a hetvenes évek végétől; véleményünk szerint, ismét az aszimmetria irányába mozdultak el az arab-afrikai kapcsolatok, amiben ezúttal a döntő szerepet az olajfegyver bevetése és az iszlám reaktivizálódása játszotta. Az Afrikai Egységszervezetben belül az összafrikai összefogást az arab országok egymásközötti ellentétei is akadályozzák, az afrika-közi együttműködés lehetősége a hetvenes évek többirányú differenciálódásából következően megnehezült, és ismét olyan vékony sávra szorítkozik az együttműködés területe, mint pl. az apartheid-ellenesség. Emellett azonban azt is látnunk kell, hogy másfelől a hetvenes években az afrikai függetlenségi mozgalmak által felpozícionált afro-ázsiai szolidaritás, a két regionális konfliktus fentebb már vázolt „összecsendése” miatt ez a szolidaritás imperiaellenességgel és ami még lényegesebb – a mindkét konfliktusgócban a harmadik világ ellen fellépő regionális alimperializmusokat támogató Egyesült Államok politikája miatt –, Amerika-ellenességgel párosult. Az afro-ázsiai térség antiimperializmusa mellett azonban, és itt elsősorban az iszlám ideológiai-politikai előretörésére gondolunk – a szocialista országoktól is bizonyos távolságtartás tapasztalható, amely a szocialista országokkal szoros külpolitikai szövetségben lévő országokat is arra kényszeríti, hogy a mérsékelttel fenntartandó párbeszéd érdekében a saját gazdasági helyzetük nehézségei miatt elfogadják a gazdag, de konzervatív iszlám országok segítségét – pl. Bissau-Guinea, Guinea –, részt vegyenek az iszlám Konferencia Szervezetének munkájában, vagy pl. a fekete-afrikai országokban – mivel itt is érzékelhető az iszlám kisebbségek aktivizálódása – kénytelenek az iszlám-kérdést különös érzékenységgel kezelni.

Az afro-arab szolidaritás két szülőatyja Nkrumah és Nasszer volt. Igen sok szakíró bizonygatja, hogy ez a történelmi egymásra találás a gyarmatosítók elleni harc során már az ötvenes-hatvanas években meghatározta az arab-afrikai kapcsolatok kimenetelét, mivel e „folytonos régióban” a függetlenség kivívása utáni feladat arab és afrikai országok között egyaránt (mint Nasszer megfogalmazta) az „önerőre támaszkodás és az arab és afrikai öntudat felébresztése”³⁹ volt. A pán-afrikanizmus és pánarabizmus hajdani egymásra találása azonban ma már többszörösen „transzformálódott” és alárendelődött – többek között – az iszlám politikai aktivizálódása kiváltotta a „harmadik utasság” koncepciójának reneszánszát is, amely egyfajta válasz a modern világ kihívására.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az a tény, hogy a három pán-ideológia kölcsönhatásában ma a pán-izlamizmus van offenzívában, válasz a fejlődő világ e térségben lezajlott nyugati-keleti fejlődési modellek kudarcára. Az útkeresés időszaka éli reneszánszát, és a fejlődő világ e térségének nemzetépítési próbálkozásai eddig nem jártak túl nagy sikerrel. Az iszlám értékekhez – illetve tágabb értelemben a saját kulturális értékekhez – való vissza-visszatérés azonban azt is bizonyítja, hogy az önmagukra találás sem hozott hosszútávú eredményeket, a modern világgal való együttéléshez szükséges alkalmazkodás még nem termelődött ki, a tradicionális és modern szektorhoz kötődő ideológiák, életformák még nem találták meg az egymáshoz vezető alkalmas utat.

A fejlődés igénye minden nép számára attól függetlenül is megfogalmazódik, hogy a külső körülmények kedvezőek, vagy kedvezőtlenek. A mai világgazdasági, világpolitikai környezetben a tőkeerős, olajban gazdag iszlám országok érdeklődése szükséges, vagy éppen meghatározó az őket körülvevő szegény afrikai országok számára annak ellenére, hogy a gyors gazdasági fejlődés mítosza már szertefoszlóban van (pl. a Szahel övezet számára kidolgozott iszlám fejlesztési program⁴⁰). Ma különösen érvényes az afro-arab kapcsolatra, hogy a fejlődés egyik legfontosabb tényezőjévé vált az arab országok segítő támogatása.

JEGYZETEK

- 1 Gondolunk itt pl. Benke József: Az arabok társadalmi tudatának fejlődése című tanulmányra. Pártörténeti Közlemények, 1981. évi 2. számából, vagy szintén Benke József: Cionizmus és (pán)arabizmus Palesztinában című jegyzetére, amely megjelent a Pécsi Tanárképző Főiskola gondozásában 1980. Tankönyvkiadó, Budapest; továbbá Rostoványi Zsolt: Mit kell tudni az iszlámról? Kossuth, Budapest, 1983. stb.
- 2 Kimutatja több szerző, ld. pl. Maxime Rodinson: The Arabs, (Les Arabes, 1979 Presses Universitaires de France) 1981. University of Chicago Press, 49–88. old.
- 3 Itt a pánafrikanizmus afrikai kialakulásáról van szó mint az afrikai kontinensen kialakult kollektív nacionalizmusról, amely számára az iszlám összetartozás példa volt. Ld. erről Rodinson 76–85. old.
- 4 Simon Róbert: Az iszlám keletkezése, Budapest, 1975.
- 5 Ma a világban 800 millió–1 milliárd muzulmán él (ahány forrás, annyi adat) többnyire Ázsiában, Afrikában, de ha a „diaszpórát” nézzük, kisebb-nagyobb közösségeik szinte mindenhol megtalálhatóak. Az alábbiakban idézünk egy összesítést erről:

„Arab iszlám		140 (millió)
– Mashrek ¹	90	
– Maghreb ²	50	
Afrikai iszlám (Islam noire)		100
– Többséghez tartozó ³	90	
– Kisebbséghez tartozó ⁴	10	
Európai iszlám		50
– Török ⁵	43	
– Balkán és mások ⁶	7	

Közép-keleti iszlám		60
– Irán ⁷	40	
– Afganisztán ⁸	20	
Indiai iszlám		260
– Pakisztán ⁹	85	
– Banglades ¹⁰	95	
– Indiai ¹¹	80	
Távol-keleti iszlám		160
– Indonézia ¹²	145	
– Malaysia ¹³	10	
– Fulop-szigetek ¹⁴	5	
„Periférikus” iszlám		95
– Szovjetúnió ¹⁵	50	
– Kína ¹⁶	40	
– Mások ¹⁷	5	
„Diaszpóra” (vagy emigráns)		
– iszlám		15
– Nyugat-Európa ¹⁸	7,5	
– Amerika ¹⁹	7,5	
Összesen:		880 (?) millió

A táblázathoz tartozó megjegyzések

1 – Közel-Kelet országai: Libanon, Szíria, Irak, Jordánia és Palesztina(!)

Arab-félsziget. Szaúd-Arábia, Kuwait, Bahrein, Emírátságok, Katar, Oman, Észak-Jemen, Dél-Jemen;

Afrika államok: Egyiptom, Szudán, Szomália, Djibouti.

2 – Líbia, Tunézia, Algéria, Marokkó és Mauritánia

3 – Szub-szaharai Afrika

4 – Kelet-Afrika

5 – A 45 milliós lakosságból

6 – Az ottomán birodalommal kapcsolatos iszlám: Jugoszlávia, Albánia, Bulgária, Magyarország(!), Lengyelország, Romania, Görögország

7 – Többségében siiták.

8 – Többségeben szunniták.

9–10 – Bizonyos forrásokban az adatokat éppen fordítva adják meg.

11 – A 660 milliós lakosságból.

12 – Az adatok 120 és 160 millió között mozognak.

13 – Az adatok 8 és 14 millió között mozognak.

14 – A 45 milliós lakosságból.

15 – A 260 milliós lakosságból.

16 – Az egy milliárdos lakosságból.

17 – Thaiföld, Burma, Ceyon.

18 – Több, mint 2 millió Franciaországban él, a második legnagyobb vallási közösség.

19 – Egyesült Államok és Latin-Amerika

Közlő: Revue Tiers Monde, 1982. okt–dec. No 92. Különszám, Meg kívánjuk jegyezni, hogy bár a táblázat több megállapításával nem értünk egyet (pl. iszlám nőire esetében a 90 milliós többségi iszlám túl sok, irreális, inkább a kisebbségi iszlám van túlsúlyban, vagy pl. Magyarország feltüntetése itt) azonban szinte valamennyi hasonló összesítés tartalmaz valótlannak tűnő adatot.

- 6 Rodinson 76 old
- 7 B Bouteiller L'islam reveil ou renouveau? Defense National 1979, nov 85 old
- 8 Rodinson 92 old egyuttal helyesbít az a teves kozfelfogast miszerint a perzsa Dzsemaled Din t,
a tevesen rarakodott afgani 'jelzo miatt , al Afghani' nak neveztek el az elemzok, es ez az el
nevezes a kesobbiek folyamán így maradt rajta
- 9 Vallalva az előző labjegyzetben kijavított tevedest, mivel a hazai irodalomban is így szerepel az
azonosíthatóság kedveert írjuk így ugyanakkor Rodinson korrekcióját javasoljuk elfogadásra
- 10 Idezi Benke Jozsef A vallás szerepe az arabizmus kialakulásában és fejlődésében, Kezirat MKI
12–13 old
- 11 Lásd erről bővebben Fodor Erika Az Iszlám Konferencia Szervezete 1983 Budapest Kezirat
Magyar Kulügy Intezet
- 12 R Hrair Dekmejian The Anatomy of Islamic Revival Legitimacy Crisis Ethnic Conflict and the
Search for Islamic Alternatives The Middle East Journal 1980/31/1 old
- 13 Lásd a 11 es labjegyzet 14–15 old
- 14 M T Sztjepanyanc , Muszulmanszkoje vozrozszyencsesztvo'', Narodı Azıı Afrikı, 1983 3 sz
20–28 old
- 15 U o
- 16 Udo Steinbach , Re islamisierung'' Forschrift ins Goldene Zeitalter, Orient (Op'aden) 1980/3
331–344 old
- 17 Lásd 1 es labjegyzet
- 18 Rodinson i.m
- 19 Rodinson i.m 94 old Fatât (atırasokban Fatah ıs)
- 20 Rodinson i.m 3 fejezet
- 21 Samir Amin La nation arabe Nationalisme et luttés de classes Les editions de minuit, 1976 Pa
rizs
- 22 George Padmore Pan Africanism, London, 1956 105 old
- 23 U o 109 old
- 24 Kwame Nkrumah The Autobiography, Edinburgh 1959 37 old
- 25 Padmore i.m 150 old Garvey ,elszavanak teljes szövege így hangzott , Afrika az afrikaiaké
barhol is éljenek!
- 26 Kwame Nkrumah L'Afrique doit s'unir, 1964 Párizs, Etudes et Documents Payot, 225–226 old
- 27 Padmore i.m 379 old
- 28 Lásd erről bővebben Fodor Erika Afrika dekolonizációja – felszabadítási politikák és a realitás
Kulpolitika 1983/5
- 29 Essop Pahad Az Egyesült Államok új Afrika politikájáról megjelent Beke és Szocializmus,
1976/11 számban
- 30 Noticias, (a FRELIMO központi napilapja) 1979 július 24
- 31 Rodinson i.m 1571 old és ld bővebben Abdallah Laroui L'ideologie arabe contemporaine
Párizs, Maspéro, 1977 111–167 old
- 32 U o 160 old
- 33 E M Primakov Islam i processzi obsesztvennovo razvityija sztran zarubezsnovo Vosztoka
Voproszi Filozofii, 1980/8
- 34 Bassam Tibi The Renewed Role of Islam in the Political and Social Development of the Middle
East, The Middle East Journal (Washington) 1983/1 3–13 old
- 35 The Organization of the Islamic Conference, South 1983/30 19–26 old
- 36 Muhammad Qutb Islam and the Crisis of the Modern World, London, The Islamic Foundation,
1979/1399H 18 old
- 37 U o 19 old
- 38 Lásd a kérdésről Ali A Mazrui Black Africa and Arabs Foreign Affairs 1975/4 sz
- 39 E C Chibwe Afro-Arab Relations, St Martin's Press New York, 1977 19 old
- 40 Lásd 35-os labjegyzet

Nasszer ideológiai-politikai arculatának formálódása és a Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése (1935–1952)

I.

Az alexandriai postamester 1918-ban született fia viszonylag korán kapcsolatba került a politikával. Sok középiskolás és egyetemista társával együtt őt is magával ragadták a harmincas évek derekának heves kormányellenes megmozdulásai. A fiatalok a Fuad király (1923–1936) által kinevezett kabinet azonnali távozását, a demokratikus jogok helyreállítását, valamint a brit jelenlét teljes felszámolását követelték transzparensseiken. Sajátságos átmeneti időszak volt ez, melyben a korábbi évtizedekben előtérbe nyomult új értékeken egyre több repedés jelentkezett.

A gazdasági életben a múlt század közepétől kibontakozó gyarmati kapitalista fejlődés csak az első világháború után tette lehetővé, hogy a hazai vállalkozó réteg a gyapottermesztés mellett más területeken is megjelenjen. A hagyományos liberális játékszabályok keretei közt elindított importhelyettesítő iparosítás azonban a külföldi konkurrencia, az elmaradott agrárstruktúra fenntartását motiváló tényezők, valamint a fizetőképes kereslet alacsony szintje miatt már eleve lassan tudott kibontakozni. Az 1929-cel kezdődő világgazdasági válság ezt a folyamatot igen érzékenyen érintette. A világgazdasági recesszió elmúltával a korábban életbe léptetett protekcionista s belső megszorító intézkedések ismét bizonyos fellendülést eredményeztek. Mindezek azonban távolról sem ellensúlyozhatták a mind égetőbb szociális feszültséget, melynek leküzdése mélyreható strukturális átalakításokat igényelt.

A politikai rendszerben is egyre komolyabb működési zavarok keletkeztek. Az 1923-ban életbe léptetett alkotmány a belga mintát vette alapul, s a többpártrendszerre épülő parlamentarizmus mellett a végrehajtó hatalom gyakorlásába az uralkodónak is kiterjedt jogköröket biztosított. Ennek eredményeként csakhamar két centrum jött létre, melyek vetélkedése a politikai szenvedélyeket a huszas évek közepétől gyakran felkorbácsolta. A pólus egyik végén lévő Vafd Párt 1919-es színrelépését követően eleinte még maga mögött tudhatta az uralkodó osztály egy jelentős részének támogatását. A csoportosulás létrehozója, Szaad Zaglul pasa rendkívül nagy népszerűségnek örvendett az egyiptomiak körében. A függetlenség megadását követelő gyújtó hangú beszédei nyomán hatalmas tömegek vettek részt az első világháborút követő évek heves britellenes demonstrációiban, s a különböző bojkottmozgalmakban. Nagy szerepe volt abban, hogy a londoni kormány 1922-ben kénytelen volt részleges függetlenséget biztosítani az országnak.¹ Ezt követően a korábbi egységfront egyre ingatagabbá vált. A Zaglul módszereit helytelenítő értelmiségiek, politikusok egy szűkebb köre már 1922-ben kilépett a Vafdból és létrehozta a Liberális Alkotmánypártot. Az udvarral való nyílt szembefordulást helytele-

nítő politikusok 1924-ben elhagyták a pártot és a király támogatásával létrehozták az Egységes Pártot. Ez a folyamat Zaglul 1927-ben bekövetkezett halála után még egyértelműbbé vált. Az örökebe lépő Musztafa Nahasz pasa kitűnő politikai kvalitásokkal rendelkezett, de tekintély dolgában messze elmaradt nagy elődjétől. Működésének első éveiben több parlamenti képviselő is háttal fordított a Vafdnak, és a palota erős emberéhez, Iszmail Szidkihez csatlakoztak, aki 1930-ban alakította meg csoportosulását, a Néppártot. Nahasz irányítása alatt a Vafd Párt programjának középpontjában továbbra is a britellenes harc, a Szudánnal való unió létrehozása, s olyan alkotmányjogi változások szerepeltek, melyek a végrehajtó hatalomban az uralkodó jogkörének jelentős korlátozását célozták. A Vafd vezetője a csoportosulás heterogén összetétele miatt – egyfajta kompromisszumként – ezekhez az összekötő szálakhoz ragaszkodott, s a társadalmi problémák enyhítését szolgáló komolyabb reformoktól mindig is idegenkedett. Ennek következtében a Vafd Párt korábban még jelentős tömegbázisa a harmincas évek elejétől érezhetően csökkent. Különösen szembeötlő volt a városi kispolgárság és a diákság köréből verbuválódó szimpatizánsok fokozatos eltávolodása.

A politikai küzdőtér másik pólusán a király és az őt támogató erők (szerény tömegbázisukhoz képest) jelentős befolyással rendelkeztek. Fuad a brit függőség megszüntetése, Egyiptom és Szudán egy korona alatt történő egyesítése mellett az arab világban játszott vezető szerep biztosítását is fontosnak tartotta.² Az uralkodó elképzelései távol álltak a brit típusú alkotmányos monarchiától, s a végrehajtó hatalom gyakorlásában a meghatározó szerepet magának, illetve a palota „árnyékkormányának” kívánta biztosítani. Az ellentétek miatt többször is sor került Vafd kabinetek menesztésére, a képviselőtestület feloszlására és hivatalnokkormányok kinevezésére. Fuad király 1930 őszén keresztülvitte az alkotmány módosítását, mely a parlament jogkörét lényegében tanácsadásra redukálta. Ezt az állapotot azonban nem sikerült véglegesítenie. Kormányának intézkedéseivel szembeni elégedetlenségi hullám az uralkodót 1935 decemberében a korábbi alaptörvény helyreállítására kényszerítette. Az ennek nyomán kiírt választások 1936 májusában ismét Musztafa Nahasz pártját hozták vissza a hatalomba. Három hónap múlva a Vafd kormány aláírta Nagy-Britanniával a két ország viszonyát szabályozó egyezményeket. Ennek értelmében a londoni kabinet az ország önállóságát külügyi és hadügyi téren is elismerte, s garanciákat adott a szudáni kondominiummal kapcsolatos egyiptomi jogok érvényesítésére. A hadsereg brit felügyelő tábornokát egyiptomi váltotta fel és feloldották a korábbi létszámkorlátozásokat.³ A brit főmegbízott státuszát pedig nagyköveti szintre mérsékeltek. Ezzel az ország elnyerte politikai függetlenségét, de ezt a csatornaövezetben állomásozó brit katonaság, valamint a londoni kormány nagykövetének előjogai továbbra is beárnyékolták. A következő évben a Montreaux-i konvenció a török időktől fennálló kapitulációkat eltörölte, s ez az egyiptomi kabinetek mozgásszabadságát tovább szélesítette.

A látványos külpolitikai sikerek elterelték egy rövid időre a figyelmet a belső torzalkodásokról, de aztán a két erőközpont közti viták újra fellángoltak. Nahasznak ráadásul a saját pártján belüli ellentétekkel is szembe kellett néznie. Az irányvonalát kritizáló, magukat Zaglul igaz követőinek tartó politikusok kiléptek a Vafdból és 1938-ban létrehozták az ipari burzsoázia érdekeit képviselő Szaadista Pártot. A politikai porondon ekkor zajló kötélhúzás a nyugati értékek átvételén alapuló parlamentáris rendszer tekintélyét a közvélemény szemében még inkább csökkentette.

A gyarmati kapitalista viszonyok kialakulása a múlt század utolsó harmadától ideológiai síkon is jelentős változásokat eredményezett a Nílus-parti országban. Dzsamáladdin al-Afgáni sejknek az európai behatolással szembeni összefogást sürgető pániszlám elképzeléseit egyiptomi tanítványai csak fenntartásokkal tették magukévá. Kozuluk Mohamed Abdu többször is utalt arra, hogy a szülőföld szeretete is vallásos kotelesség. Az ő követői rovidesen két irányzatra oszlottak. Az egyik Rashid Rida vezetésével fenntartotta az umma elsődlegességét, ugyanakkor a kalifa és a helyi közösségek vezetőjének választásakor és ellenőrzésekor nagy szerepet tulajdonított a tekintélyes emberekből álló testuletnek. A nacionalizmus és a pluralizmust viszont az iszlám elveivel összeegyeztethetetlennek tartotta. A másik oldalon Lufti al-Szajjed (a századforduló után megjelent írásai-
ban – elvetvén a kettős haza gondolatát) országát az ummától teljesen különálló nemzetnek tekintette. Ezen az osvényen haladva Abd al-Rázik a kalifátus intézményét a moszlim világ hanyatlása egyik előidézőjeként tekintette. Taha Huszein pedig az egyiptomi nemzet kialakulását a fáraók korába vezette vissza, s tagadván az ún. keleti hagyományokat, elsősorban a földközi-tengeri népekhez való kötődést hangsúlyozta. Ennek az irányzatnak a teoretikusai, politikusai nagy szerepet játszottak a nacionalista ideológia kimunkálásában, s a nyugati értékek átvételében. A huszas évek végétől kibontakozó ellenreakció azonban ideológiai síkon is jelentős átrendeződésekhez vezetett.

II.

Az elemi iskola befejezése után Gamal Abdel Nasszer 1928-ban kezdte el középiskolai tanulmányait a Kairó melletti Heluánban. Családi körülményeinek alakulása azonban többször is iskolaváltoztatásra készítette. Két évig szülővárosában, Alexandriában tanult, majd pedig kairói nagybátyja otthonába kerülve 1933-ban iratkozott át a híres al-Nahda középiskolába. Az intézmény falai közt végzett novendékek közül a korábbi évtizedekben is sokan bekapcsolódtak a nacionalista mozgalomba, s a belpolitikai küzdelmekbe. A harmincas évek diákjait is – a hagyományokat folytatva – az átlagnál nagyobb közéleti érdeklődés jellemezte. A történelmi múlt mellett gondolkodasmódjukat leginkább az ekkor előtérbe került szellemi és politikai irányzatok befolyásolták. A fiatal Nasszer is nagy érdeklődéssel olvasta a korszak két jeles egyiptomi írójának, Abbasz al-Akkadnak a próféta és az első kalifák életéről, a távoli múlt dicsőségeiről szóló, valamint Abdel Halimnak a korrupciót és a parlamentarizmust ostromozó megnyilatkozásait. Az egyiptomi közvéleményben rendkívül nagy visszhangot keltő írásaik kézzől kézre jártak az iskola diákjai körében. O maga politikai nézeteit tekintve eleinte még az ellenzékben lévő Vafđ célkitűzéseivel szimpatizált, de Nahaszék elvtelen taktikázása viszonylag hamar lehangofta. Kiábrándultságát, akkori hangulatát jól tukrozzik azok a sorok, melyek 1935 nyarán egy barátjához írt leveléből származnak „...A jelenlegi helyzet kritikus, Egyiptom lényegében zsákutcába került. Úgy érzem, hogy az ország sorsa teljesen reménytelen. Vajon ki képes ezt az érzést szétoszlatni? Az egyiptomi kormány cselekedeteit a korrupció és a részrehajlás vezérli. Vajon ki képes ezt megváltoztatni? Az alkotmányt felfüggesztették. Kuszobon áll a protektorátus proklamálása. Vajon ki tud megálljt kiáltani az imperialistáknak? . Hová tűnt 1919 buszke nacionalizmusa? Hol vannak azok az emberek, akik

hajlandók életüket áldozni az ország függetlenségéért? Hol van az az ember, aki képes az országot úgy átalakítani, hogy a gyenge és megalázott egyiptomi nép ismét felemelkedhet és szabadon, függetlenül élhet?”⁴ A jövőt komoran látó, kétségbeesett lelkiállapot azonban csak egy rövid ideig tartott nála, mert az őszi kormányellenes megmozdulások újra reményeket ébresztettek benne. Nasszer tanárait meglepte, hogy az addig csendesnek, halkszavúnak ismert diák lett a demonstrációkban való részvétel egyik fő szervezője. A heves utcai összecsapásokban egyik alkalommal ő is megsebesült, sőt a rendőrség a tüntetések kapcsán többször is néhány napra őrizetbe vette. Ebben az időben csatlakozik az ifjúság körében mind népszerűbb Fiala Egyiptom Társasághoz (FET), és ez a lépés politikai arculatának és személyes sorsának további alakulását is jelentős mértékben befolyásolta.

III.

A parlamentáris rendszer ellentmondásainak fokozódása következtében az újonnan jelentkező ellenzéki csoportosulások befolyása a harmincas évek közepétől számottevően növekedett. Ezek közé tartozott a FET is, melyet 1933-ban egy Ahmed Huszein nevű kairói ügyvéd hozott létre. A rendkívül kanyargós életpályájú politikus ezidőben elhangzó beszédeiben, s ekkor napvilágot látott írásaiban követelte a brit jelenlét teljes felszámolását, a külföldi tulajdonban lévő földek, üzemek, bankok, s szolgáltató egységek „egyiptomizálását” a művelhető területek kiterjesztését, az iparosítás meggyorsítását, a társadalombiztosítás bevezetését, valamint az analfabetizmus felszámolását. Elképzeléseiben fontos helyet foglalt el a többpártrendszerre alapozott parlamentarizmus megszüntetése és a különböző társadalmi csoportok közti osztályharmónia megteremtésének gondolata. Ezekben az években – a totalitárius berendezkedést idealizálva – igazi demokráciáknak a fasiszta Olaszországot és Németországot tekintette. A legfontosabb célnak Egyiptom régi nagyságának helyreállítását tartotta. Ehhez külpolitikai síkon szükségesnek vélte a Nílus-völgy egy korona alatt történő egyesítését, az arab, sőt az egész moszlim világban Kairó vezető szerepének maradéktalan elismertetését. A FET vezetője sokszor hangsúlyozta, hogy elképzelései megvalósításához szilárd belső egységre, erős nemzeti hadseregre és az ifjú generáció fokozott megnyerésére van szükség. Ahmed Huszeinnek és társainak sok fiatalat sikerült a szervezet legfőbb bázisát képező félkatonai zöld inges osztagokba tömöríteniük.⁵ Ahmed Huszeinnek nacionalizmusa nemcsak a városi fiatalság körében lelt szimpatizánsokra, hanem programjuk egy része, valamint az „isten, király és a szülőföld” szolgálatára mozgósító központi jelszavuk is megfelelt az uralkodó köré tömörült befolyásos politikusok érdekeinek. A színpalak mögött ezek az erők természetesen szívesen felhasználták a FEM-et a Vafd ellensúlyozására és a brit külpolitikai orientációhoz való kényszerű kötődés lassú módosítására. Nasszer tizenhét éves korában lett tagja a FET-nek, melynek célkitűzéseit ekkor még lelkesen támogatta. A szervezet vezetői hamar felfigyeltek a politika iránt rendkívül fogékony diákra, és hamarosan a FET égisze alatt működő Nacionalista Középiskolás Diákok elnevezésű tömörülés Végrehajtó Bizottságának elnökévé is megválasztották.

Középiskolai tanulmányai befejeztével 1936-ban Nasszer katonatiszti pályára akart lépni, s ezt az elhatározását három tényező is befolyásolta. Elsőként kell említeni a történelem kiemelkedő hadvezéreiről — Hannibálról, Caesarról, Nagy Sándorról, Napoleonról, Garibaldiról — szóló olvasmányait, melyek a pálya iránti érdeklődést keltették fel benne. Az egzisztenciális biztonság valamint a társadalmi felemelkedés lehetősége a kispolgári miliőből származó fiatalember döntésénél szintén fontos szempontok voltak. Nasszer lépését azonban legfőképp a FET vezetőinek bátorítása motiválta. Ahmed Huszein szeretne volna követőt a hadsereg tisztikarába is mind nagyobb számban bejuttatni, s ebben számíthatott a király közeli tanácsadóinak tekintett Ali Maher és Ali Alluba, valamint a magas rangú katonatisztek közül Szalah Harb és Aziz Ali al-Maszri tábornokok támogatására. Ez utóbbi egyébként a szervezet tiszteletbeli elnökének tisztét is betöltötte.

A Katonai Akadémia — főleg arisztokrata családok gyerekei számára nyitva álló — kapui Nasszer előtt 1936-ban még zárva maradtak. Ezért beiratkozott a kairói Fuad Egyetem jogi fakultására, ahol azonban csak egy szemesztert fejezett be, mert az időközben bekövetkezett változások korábbi próbálkozása megisméltéséhez kedvezőbb feltételeket teremtettek. A britekkel aláírt egyezmény lehetővé tette a hadsereg és ezen belül a hivatásos tisztí állomány létszámának növelését. Ez viszont óhatatlanul maga után vonta a Katonai Akadémiára való felvétel addig melegségének enyhítését, a megfelelő ajánlásokkal rendelkező alacsonyabb származású pályázók esélyeinek növekedését. A jelöltek kiválasztásánál a szakmai rátermettség mellett a politikai szempontok is fontos szerepet játszottak. Természetesen nem volt mindegy, hogy a fiatal tiszték milyen politikai erőkkal rokonszenveznek. Az ennek kapcsán felmerülő ellentéteket az egymással szemben álló csoportosulások kompromisszummal igyekeztek áthidalni. A hatalmon lévő Vafd kormány és a befolyásos udvari körök közti alku eredményeként 1937 márciusában néhány FET aktivistát is felvettek a Katonai Akadémiára. Nasszer mellett közéjük tartozott Mohamed Anvar el-Szadat, Hasszan Izzat, és Vágih Abaza. Évfolyamtársaik közt voltak Gamal és Szalah Szalem, Abdel Hakim Amer, Zakarija Mohieddin, Abdel Latif Bogdadi és Husszein Szafei, akik majd későbbi szervezkedésekben szintén fontos szerepet játszottak.

Nasszer 1938 nyarán hadnagyként fejezte be a Katonai Akadémiát, s származásához képest viszonylag gyorsan haladt előre a ranglétrán. 1940 szeptemberében főhadnaggyá, két év múlva pedig századossá nevezték ki. Rövid ideig a mankabadi gyalogos zászlóaljnál szolgált, majd pedig 1939 elején saját kérésére Szudánba helyezték át. Itt érte a második világháború, mely az egyiptomi hivatalos körök mellett a közvéleményt is erősen megosztotta.

IV.

A második világháború kitörése után az Ali Maher vezetett koalíciós kormány nyomatékos brit sürgetésre a tengelyhatalmakkal a diplomáciai kapcsolatokat ugyan megszakította, de London bosszúságára a hadüzenetre már nem mutatott hajlandóságot.

Egyiptom stratégiaiilag rendkívül fontos volt a hadviselő felek számára. Az ország esetleges elvesztése — az Indiába vezető út szabaddá válása mellett — végzetesen érint-

hette volna a közel-keleti brit pozíciókat. Ezért Churchill katonailag mindent megtett a brit jelenlét megőrzésére. Az egyiptomi határ mentén fellángolt hadműveletek az ország területére is áterjedtek. Faruk király (1936–1952) és bizalmasai, valamint a hadsereg főtisztjei azt gondolták, hogy a német–olasz előrenyomulást huzamosabb ideig a britek Észak-Afrikában sem tudják feltartóztatni. Úgy vélték, hogy ez viszont kedvező lehetőségeket teremthet a brit függőség teljes megszüntetéséhez. Következtetéseiket alátámasztani látszott az is, hogy a tengelyhatalmak többször is kinyilatkoztatták, hogy az ország függetlenségét tiszteletben fogják tartani. Az uralkodó és tanácsadói, s velük együtt sokan mások természetesen nem tudhatták, hogy illúziókban ringatják magukat, mert Hitler Egyiptomot már korábban a Római Birodalom feltámasztásáról ábrándozó Mussolininek ígérte. Farukéhoz hasonló álláspontot képviseltek a hadsereg tisztjei, a szandinisták kivételével a kisebb pártok, valamint a jelentősebb parlamenten kívüli politikai csoportosulások vezetői.

Az 1937 vége óta ellenzékben lévő Vafd Párt ebben az időben lázas taktikázásba kezdett és a britek szorult helyzetéből politikai tőkét akart kovácsolni. Musztafa Nahasz 1940 áprilisában memorandumot juttatott el Lampson nagykövetnek. Ebben kilátásba helyezte a britek támogatását, amennyiben a londoni kormány garanciákat ad arra, hogy a háború után teljesen kivonja csapatait az országból, lemond szudáni jogairól, s nem akadályozza a más területekre irányuló egyiptomi gyapotexportot. Nahasz feltételeit brit részről elutasították, lépése azonban mégis a politikai hatalom visszaszerzéséhez vezető utat egyengette.

Az uralkodó híveiből álló kabineteknek a tengelyhatalmak iránti alig titkolt simpatíája a briteket határozott fellépésre készítette. Miután a Vafd vezetője a későbbiekben beleegyezett abba, hogy követeléseit majd a háború után ismét megvizsgálják, a britek 1942. február 4-én erődemonstrációval kényszerítették a királyt a szövetségesek háborús erőfeszítéseit támogató Nahasz miniszterelnökké történő kinevezésére. A huszadik századi egyiptomi történelemben „a februári megaláztatás” néven bekerült esemény a britellenes szenvedélyeket még inkább felkorbácsolta, a Vafd tekintélyét pedig tovább sorvasztotta. A tengelybarát hangulat a nagyobb városokban napról-napra erősödött. Több helyütt tüntetések robbantak ki, résztvevőik a briteket támadó, s Rommelt éltető jelszavakat kiáltottak. A helyzet különösen 1942 nyarán vált kritikussá, amikor a német–olasz csapatok mindössze 100 km-re voltak Alexandriától. Az el-Alameinnél októberben megindított brit ellentámadás azonban a tengelyhatalmakhoz fűzött reményeket hamar szertefoszlatta.

A Szudánban tartózkodó Nasszer a maga részéről szintén úgy vélte, hogy országának a háborúban semlegesnek kell maradnia, illetve a hadihelyzetből adódó lehetőségeket Egyiptomnak maximálisan ki kell használnia. A februári incidens az 1942-ben már a hazájában szolgáló századost is felkavarta, de a karrierjére gondosan ügyelő fiatalember tartózkodott az érzelmek diktálta meggondolatlan lépésektől. A következő év februárjában a Katonai Akadémia oktatójává nevezték ki, s így módja nyílt arra, hogy a fővárosban zajló politikai mozgásokat közről is megfigyelje. Kairóba való visszatérése után gyakran megjelent a fiatal tisztek összejövetelein, melyeken a fő társalgási témát képező politikai kérdések a különböző platformok képviselői közt szinte mindig heves vitákhoz vezettek. Nasszer higgadt mértéktartásával, logikus okfejtéseivel hamar tekintélyt szerzett társai körében.

Közeli barátaival feltehetően csak 1944 tavaszán határozzák el a politikai csoportosulásoktól független, britellenes és a reformok iránt elkötelezett fiatal tisztekből álló szervezet létrehozását. Az elgondolás több eleme Nasszerben már korábban is megfogalmazódott. Ebben a vonatkozásban példaképe a múlt század legendás egyiptomi hőse, Ahmed Arabi ezredes volt, akinek a hadseregben elindított szervezkedése nagy szerepet játszott az idegen uralommal szembeni nemzeti ellenállás kibontakoztatásában.⁶

A Szabad Tisztek Mozgalmának (SZTM) megszületéséről, tevékenységük kezdeti időszakáról a különböző visszaemlékezésekben, feldolgozásokban – a források hiányosságai miatt – eléggé szűkszavú, s gyakran ellentmondó információkat olvashatunk.⁷ A bizonytalanságot fokozza, hogy az egyiptomi hadseregben a harmincas évek végétől több titkos csoport is szervezkedett, melyek egyikét néhány szerző az SZTM-mel azonosítja.⁸ Ez utóbbi Anvar el-Szadat és Abdel Rauf vezetése alatt állt, s 1939-ben jött létre. Szadat memoárjaiban az SZTM létrehozásának dicsőségét önmagának tartja fenn, s társai felsorolásakor többek közt megemlíti Latif al-Bogdadit, Haszan Ibrahimot, Haszan Izzatot, Haled Mohieddint és Ahmed Iszmail Alit. Nasszer neve, akivel a Katonai Akadémia befejezése után egy rövid ideig Monkabádban együtt szolgáltak, nem szerepel a listáján.⁹ Szadaték – a palota „árnyékkormányától” közvetett csatornákon kapott utasításokat követve – aktívan közreműködtek a tengelyhatalmakkal és az iraki britellenes felkelés vezetőivel való kapcsolatteremtési kísérletekben.¹⁰ Ezek végül kudarcba fulladtak, és Szadatot a rendőrség 1942 őszén másodszor is letartóztatta.¹¹ Ez egyben a csoport addigi tevékenységének a végét is jelentette. Teljesen valószínűtlen a memoárnak az az állítása, hogy a folytonosságot az 1942-ben csatlakozó, – s a nyár végétől egyben a szervezet új vezetőjeként tevékenykedő – Nasszer biztosította volna. A csoport tagjainak többségét Nasszer személyesen is jól ismerte, s próbálkozásuk legfőbb tanulsága számára az volt, hogy a fiatal tisztek szervezkedése csak akkor lehet eredményes, ha az önállóság megőrzése és a konspirációs szabályok messzemenő betartása mellett történik. Nasszer és társai elgondolásukat 1944 folyamán többször is megvitatták, s első lépésként különböző feladatokkal felruházott bizottságokat hoztak létre. Elképzelésük ebben a periódusban azonban csak terv maradt, mert gyakorlati síkon szinte semmi sem történt a szervezkedés előmozdítására. Ő maga 1946 júliusáig maradt a Katonai Akadémián, ezt követően a 6. lövészszázalóhoz vezényelték.

V.

Nasszer Kairóba való visszatérését követő évei egyben újabb politikai-ideológiai útkeresése időszakának is tekinthetők. Ekkor már szinte teljesen elfordult az 1940-ben Nemzeti Iszlám Pártra átkeresztelt FET-től, mert úgy látta, hogy Ahmed Huszeinek keveset tesznek hangzatos célkitűzéseik realizálására. Fokozott érdeklődéssel fordult viszont a Muzulmán Testvérek (MT) irányába, akikkel társai közül elsősorban Kemáleddin Huszeinen, Haszan Ibrahimon, Abdel Hakim Ameren, Latif al-Bogdadin s Anvar el-Szadaton keresztül került kapcsolatba.

Az MT az 1940-es évek derekán jutott el befolyása csúcspontjára. A Haszan al-Banna vezetésével 1928-ban létrejött szervezet ebben a periódusban már kb. egy millió tagot tö-

mörített soraiban, s emelett több millió szimpatizánssal rendelkezett. Az egykori iszmáilíai tanító nézetei a liberális politikai kurzus és a tradicionális értékeket degradáló ideológiai megnyilvánulásokkal szembeni ellenreakciók jegyében formálódtak. Konceptiójára hatással voltak Afgáni és Rashid Rida elgondolásai.

Haszan al-Banna szerint Egyiptom egyedülálló szerepre hivatott az iszlám világban, de ehhez előbb magának kell megújulnia. Mind a kapitalizmust, mind pedig a kommunizmust elutasítva az iszlám elveivel összhangban álló társadalmi berendezkedést követelt. Ennek talajáról kiindulva elutasította az 1923-as alkotmányt, a többpártrendszert, és egyben sürgette a nemzet erőit egyesítő politikai csoportosulás létrehozását. Az új alaptörvényt a Koránra kívánta alapozni. A gazdaság átalakításánál döntőnek tartotta a külföldi befolyás felszámolását, s olyan reformok bevezetését, melyek úgymond meggátolják a további nemzeti megosztottságot és kiküszöbölik az osztályharcot. Többször is hangsúlyozta, hogy a munkával szerzett vagyon önmagában még nem kifogásolható, ha összhangban áll a társadalmi hasznossággal. Az iparosítás mellett sürgette a munkások szociális helyzetének javítását. Fontosnak tartotta az elszegényedett fellahok földhözjuttatását, de ezt elsősorban az állami tartalékföldrök egy részének felosztásával kívánta biztosítani. Az MT vezetője harcot hirdetett a brit jelenlét teljes felszámolásáért, s gyakran hangsúlyozta, hogy hívei az egyiptomi érdekek mellett az ún. arabizmusért, iszlámizmusért és általában a keleti országok egységes fellépéséért is küzdenek. Szerinte ennek elérése ugyanis fontos egyensúlyozó tényező lehet a világpolitikában.¹² Haszan al-Banna elgondolásai az egyre nehezebb szociális körülmények közt tengődő városi tömegek, egyes értelmiségi, katonatiszti, s fellah rétegeknél egyre nagyobb visszhangra leltek, s néhány vonatkozásban az uralkodó körök egy részének támogatását is élvezték. A szervezet titkos apparátusa által végrehajtott terrorakciók ellenére az udvarhoz közel álló politikusok az MT-t is gyakran felhasználták ellenlábasaik közül elsősorban a Vafd sakkban tartására.

Hasszan al-Banna nézetei, melyek néhány ponton találkoztak Ahmed Huszein korábbi koncepciójával, Nasszerre is nagy hatást gyakoroltak. Mindazonáltal mégsem mondható el, hogy velük teljesen azonosulni tudott volna. A többpártrendszer elvetésével, a szociális konfliktusok áthidalásával, s az iszlám értékek védelmével kapcsolatos elgondolásokat részben már a harmincas években is magáévá tette. Az egyiptomi vezetés mellett létrehozandó pánarab, majd pániszlám egység fokozatos megvalósítását és a keleti országok együttműködését érintő fejtegetéseket viszont határozott érdeklődéssel fogadta. Az MT befolyásának tulajdonítható az is, hogy a 40-es években egy ideig szimpatizált a politikai gyilkosság gondolatával. A fennálló rendszer teokratikus alapokon történő átszervezésével, s az ókori tradíciókkal kapcsolatos kontinuitás merev elutasításával viszont sohasem tudott egyetérteni.

Haszan al-Bannához képest jóval szerényebb befolyást gyakoroltak rá a Vafd baloldali és az egyiptomi marxisták nézetei. Ez utóbbiakkal egy másik tisztvársa, Haled Mohieddin révén került kapcsolatba. A háború éveiben soraikat újjászervező és 1947-ben a Hadetu nevű szervezetbe tömörült kommunisták ekkor még nem rendelkeztek konkrét politikai programmal. De a britellenes harc és az ország demokratikus átalakítását érintő általánosabb követeléseik a más platformon állókkal való párbeszédhez kedvező érintkezési felüle-

tet biztosítottak.¹³ Nasszer a marxizmust – melynek egyes elemeit többnyire csak halálból ismerte – már eleve elutasította, de a kommunisták néhány megközelítése érdeklődést keltett benne.

VI.

A második világháború befejezése után az egyiptomi közvélemény figyelmét a külpolitikában elsősorban a csatornaövezetben állomásozó brit csapatok kivonásáról folyó tárgyalások és a palesztin kérdés kötötték le. A londoni munkáspárti kormánnyal a katonai jelenlét megszüntetéséről 1946-ban folytatott eszmecserék nem vezettek eredményre. A kérdést Egyiptom az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé vitte, de Kairó panaszáról értelmes döntés itt sem született.¹⁴ Palesztinában a mandátum időszak végén az egyre élelődő brit-arab-zsidó ellentétek a terület jövőjéről szóló döntést elodázhatatlanná tették a világszervezet számára.¹⁵ Az 1947. november 29-én elfogadott felosztási határozat az arabok körében rendkívül nagy felháborodást keltett, s a két etnikum közti összecsapások még súlyosabbá váltak.¹⁶ Haszan al-Banna már ekkor is sok önkéntest küldött Palesztinába az itt élő moszlimok támogatására. 1948 május 15-én, vagyis az Izrael Állam kikiáltását követő napon, öt arab ország támadásával kezdetét vette az első arab-izraeli háború. Az Arab Liga tagállamai közül a legnagyobb katonai kontingest az egyiptomi kormány küldte Palesztinába, ahol kezdeti erőfölényük ellenére az arab csapatok végül is vereséget szenvedtek.¹⁷

Nasszer 1947 tavaszán felvették a Vezérkari Akadémiára, melynek tanfolyamát a következő év májusában sikeresen elvégezte. Még ugyanebben a hónapban néhány barátjával együtt önként jelentkezett a palesztinai hadszíntérre. A júliusban őrnaggyá előléptetett Nasszer különösen a Fallúdza körüli harcokban szerzett jelentős érdemeket. Az egyiptomi hadsereg hiányos felszereltsége, a hadiszállítások körüli botrányos panamák, a szavak és a tettek közötti nagyfokú szakadék láttán azonban a háború iránti lelkesedés hamar szertefoszlott benne. Külön meglepte az MT korábban fanatikusnak ismert fegyvereseinek gyenge helytállása. Nagy hatást gyakoroltak rá korábbi mentorának, – a szintén Palesztinában harcoló – Ahmed Abd al-Aziz ezredesnek a szavai, aki halála előtt arra figyelmeztette fiatalabb társait, hogy az igazi ütközetet magában Egyiptomban kell megvívniuk. A harcokban Nasszer maga is megsebesült, s csak a fegyverszüneti egyezmény megkötése után, 1949 februárjában tért vissza hazájába. Egy rövid ideig a 6. lövészászlóaljnál kap parancsnoki beosztást, majd pedig 1949 júliusában a Hadtáptiszti Iskola oktatójává nevezték ki.

A források túlnyomó többsége egyetért abban, hogy az SZTM titkos szervezkedése csak a palesztinai kudarcot követő kiábrándulás nyomán, ténylegesen csak ebben a periódusban bontakozott ki. A vezetés Nasszer kezében összpontosult, aki korábbi elgondolásaival összhangban nagy gondot fordított a szervezet önállóságának biztosítására. De ez nem jelentette, hogy társaitól korábbi kapcsolataik teljes megszakítását követelte volna, ellenkezőleg, ezeket maximálisan ki akarta használni saját célkitűzései realizálására. Az SZTM szervezeti felépítése is jórészt az ő elgondolásait tükrözte. Az összeesküvő csoport irányítására 1949 őszén Nasszerral az élen egy Szervező Bizottságot hoztak létre, melynek

tagja lett még Hasszan Ibrahim, Kemaleddin Huszein, Abdel Moneim Abdel Rauf, majd pedig a következő év elejétől Abdel Latif Bogdadi, Abdel Hakim Amer, Szaleh és Gamal Szalem. Ugyancsak ekkor vonják be az irányításba Szadatot is, akit csak 1950 januárjában vettek vissza a hadseregbe.¹⁸ Ezzel egyidejűleg a Szervező Bizottság az SZTM Végrehajtó Bizottságává alakult át, melyben a fiatal tisztek közül a későbbiek során még bekerült Zakarija Mohieddin, Huszein Szafei és Ali Szabri. Nasszerék az SZTM presztízisének növelése, lehetőségeik kiszélesítése érdekében magasrangú katonatiszteket is igyekeztek ügyüknek megnyerni. Ennek kapcsán került sor már 1949-ben a palesztinai harcok egyik hőséne, Mohamed Nagib tábornoknak s Rashid Mehanna ezredesnek a bevonására. Ez utóbbit szoros szálak fűzték az MT-hez. Nagibot a Végrehajtó Bizottság tiszteletbeli elnökének is megválasztották.

Az SZTM-hez csatlakozó katonatiszteket általában öt főből álló titkos sejtekbe osztották, melyek fokozatosan kiépültek az alakulatok nagy részénél, sőt a katonai elhárításnál is. Az egyes haderőnemeknél lévő sejteket egy-egy reszortfeladat ellátására csoportosították. Ennek keretében voltak propagandával, politikai merényletek szervezésével, biztonsági és gazdasági feladatokkal foglalkozó, valamint harci cselekmények végrehajtására gyorsan mobilizálható csoportok.¹⁹ Az SZTM pontos szervezeti felépítését Nasszeren kívül csak Amer ismerte, akinek kiterjedt kapcsolatai nagy szerepet játszottak a szervezkedés zavartalanságának biztosításában.

Az SZTM programja ezekben a hónapokban még nem körvonalazódott teljességében. A kairói utcákon 1950 februárjában megjelent röpirataikban az első helyre a brit katonai jelenlét felszámolásáért folytatott harcot állították. A csatornaövezetben állomásozó brit csapatok kivonásáról folytatott tárgyalások kudarcá után az épphen hatalmon lévő Vafd kormány 1951 októberében egyoldalúan felmondta az 1936-ban aláírt egyezményeket. Már ezt megelőzően – főleg az MT és az SZTM harci csoportjainak részvételével – kiterjedt gerillatámadások indultak meg az övezetben lévő brit katonaság ellen, s ez a két ország viszonyát méginkább kiélezte.

A gazdasági-politikai életben érvényesülő korrupció megszüntetése Nasszerék programjának másik fontos részét képezte. Ennek kapcsán a pártok manipulációit érintő támadásaik burkoltan a parlamentarizmus elleni fellépést szolgálták. A fiatal tisztek Faruk királyt alkalmatlannak tartották az ország vezetésére, de a Mohamed Ali dinasztia eltávolítására ekkor még nem gondoltak.²⁰ Követelései közt szerepelt még a kirívó szociális igazságtalanságok megszüntetése, a nagyarányú hadseregfejlesztés, valamint a katonák fizetésének rendezése. Az SZTM Végrehajtó Bizottsága a katonai hatalomátvételt eredetileg 1955 novemberére tervezte, de az időközben kibontakozó súlyos gazdasági-politikai válság, valamint a szervezkedés veszélybe kerülése az eredeti elképzeléseket teljesen megváltoztatta.

A második világháborút követő gazdasági fellendülés az 1940-es évek végére mindinkább lelassult. Ezt ugyan az 1950-es koreai boom egy rövid időre megszakította, de ennek elmúltával a következő évben rendkívül súlyos krízis jelentkezett. Ezt a felszínen a gyapot világgiazi árának spekulatív fluktuációja idézte elő, melynek negatív következményei az ipari ágazatokra is gyorsan átgűrűztek.²¹ Az igazi okok természetesen mélyebben gyökereztek. Egyiptomban a fenálló keretek közt az importhelyettesítő iparosítás első szakaszából adódó lehetőségek erre az időre jórészt kimerültek.²² A továbblépés mélyreható strukturális reformokat feltételezett, mely kiindulópontként az elmaradott agrárstruktúra és a prekapitalista maradványokkal átszőtt bérleti rendszer átalakítását igényelte.²³ Mindezek mellett a kiegyensúlyozott gazdasági növekedés biztosításához szükség lett volna az ipari beruházások és a fizetőképes kereslet fokozására, valamint az export áruösszetételének diverzifikálására.²⁴

A gazdasági válság kibontakozása a hosszú évek óta amúgy is kritikus belpolitikai helyzetet tovább súlyosbította. Az 1948 májusában a palesztin háború miatt elrendelt rendkívüli állapot ellenére napirenden voltak a különböző megmozdulások, merényletek, melyeknek Nukrashi miniszterelnök és az MT vezetője, Hasszan al-Banna is áldozatául estek.²⁵ A hatalomra visszakért Vafd kormány a rendkívüli állapotot 1950 májusában eltörölte, s ez a társadalmi feszültséget némileg enyhítette.

Ebben a periódusban a politikai csoportosulások növekvő aktivitása egy részüknl a platform radikalizálódásával is párosult. A kibontakozás útját illetően a Vafd Pártban erősen megoszlottak a vélemények. A legnagyobb parlamenti párt Musztafa Nahasz köré tömörült centruma a britellenes megnyilatkozások mellett ekkor is csak a régi alkotmányos sérelmeit hangsúlyozta. Vele szemben viszont a baloldal erőteljes reformokat sürgetett.

Az ellenzéki erők közül az MT tekintélyét a palesztinai háború erősen megtépázta. Ráadásul a merényletek elszaporodása miatt működésüket a kormány 1948 végén betiltotta. A szervezet tevékenységét azonban ez az adminisztratív lépés kevésbé befolyásolta. Programjuk fő elemei ekkor sem változtak, bizonyos pontokon azonban hangsúlyeltolódások következtek be. Imperializmusbírálatukban a britek mellett az Izraelt támogató washingtoni adminisztrációt is egyforma heveséggel támadták. Gazdasági követeléseik közt nagyobb nyomatékka szóltak a földreformról, valamint a fellah és munkástömegek szociális helyzetét javító intézkedések szükségességéről.

A leglátványosabb fordulat Ahmed Huszein táborában következett be. A radikális elemek nyomására csoportosulása nevét 1948-ban Szocialista Pártra változtatta, s ezzel együtt politikai programját is átalakította. Ebben első helyen szerepelt az agrárstruktúra gyökeres átalakítása, ennek keretében az 50 feddán (1 feddán=0,42 ha) feletti birtokok kompenzációval történő kisajátítása és szétosztása. Sürgették a nagyobb ipari, illetve a közüzemek, valamint a Szezi Csatorna Társaság államosítását, a társadalombiztosítási rendszer átalakítását és az adórendszer megreformálását. Követelték a brit csapatok kivonását, Egyiptom és Szudán egyesítését, élesen támadták az USA közel-keleti politikáját, ugyanakkor sürgették a Szovjetunióval való kapcsolatok fejlesztését. A párt első látásra radikálisnak tűnő programja most sem volt mentes a demagógiától. Ahmed Huszein

csoportosulása különösen 1950–1951 folyamán nagymértékben aktivizálódott, de ez kevés volt korábban élvezett tekintélye visszaállításához. Ebben a periódusban a féllegális Hadeu is konkrét politikai programmal jelentkezett. Az 1951 első felében napvilágot látott dokumentumban a kommunisták követelték a brit csapatok kivonását, illetve a függetlenség érvényesülését gátló akadályok eltávolítását. A Hadeu fő stratégiai céljának a népi demokratikus átalakulás végrehajtását tekintette. A kommunisták figyelmüket a forradalmi folyamat első szakaszában végrehajtandó feladatokra összpontosították. Ezért sürgették a nagybirtokok kisajátítását, a monopóliumok államosítását s a dolgozók szociális helyzetének javítását. Mindezek realizálását széles egységfrontra támaszkodva akarták elérni. Programjuk külpolitikai része aláhúzta a Szudánnal való különleges kapcsolatok, valamint a Szovjetunióhoz és a szocialista országokhoz fűződő viszony fontosságát. A kommunisták programjának jó néhány pontja azonban sok tekintetben elrugaszkodott az egyiptomi valóságtól, és a Hadeu továbbra sem tudta harcát szélesebb bázisra alapozni.

A gazdasági krízis mélyülésével párhuzamosan a társadalmi feszültség ismét növekedett. A sztrájkok, tüntetések, összecsapások 1951 végétől ismét sorozatossá váltak. A megmozdulások csúcspontját az 1952. január 26-i események jelentették, amikor is Kairóban rendkívül súlyos kilengések történtek. A „fekete szombattal” kezdődött el a Faruk-rezsim végső agóniája. Az ezt követő fél év során öt kabinet váltotta egymást, mely a rendszer mély válságáról tanúskodott.

A változásokban a néptömegek mellett az uralkodó osztályon belül is mind többen reménykedtek. A politikai hatalmat kézben tartó, jelentős ipari-kereskedelmi érdekeltségekkel is rendelkező földbirtokos arisztokrácia a pozícióit érzékenyen érintő strukturális reformokat mindig is hevesen ellenezte. Velük szemben a kereskedelmi-ipari burzsoázia további térnyerését az elmaradott gazdasági-társadalmi struktúra mindinkább akadályozta, s a rendszer fennmaradása számukra is egyre terhesebbé vált. A helyzet rosszabbodását látva az addig lojális politikai elitből is egyre többen elfordultak a királytól. Ezeknek a köröknek és a velük szoros kapcsolatban álló politikai csoportosulásoknak azonban pozícióik viszonylagos gyengesége és érdekeik differenciáltsága miatt nem volt erejük a változások kiharcolására.

Későbbi visszatekintésében Nasszer a hadsereg fellépését teljes joggal az egyetlen lehetséges alternatívaként jellemezte: „A helyzet egyöntetű erőt követelt, és ennek az egyéni és osztályküzdelmekről némileg távolabb kellett felbukkannia. Szükség volt arra, hogy ezen erő tagjai higgyenek egymásban, és olyan eszközökkel rendelkezzenek, melyek biztosítják a gyors és határozott cselekvést. Ilyen feltételeknek csakis a hadsereg felelt meg.”²⁶

VIII.

Nasszer személyes presztízsét nagyban növelte, hogy alezredesi kinevezését követően 1951 novemberében a Vezérkari Akadémia oktatójává nevezték ki. Az ország helyzetének alakulása az irányítása alatt álló szervezetnél a hatalomátvitelre való gyors felkészülést állította előtérbe. Az SZTM erre az időre már szerteágazó, titkos hálózattal rendelkezett a hadsereg különböző alakulatainál, s vezetői elérkezettnek látták az időt arra, hogy az

uralkodóval való nyílt konfrontációt is megkockáztassák. A Tiszti Klub vezetőségének újraválasztásakor a befolyásos elnöki posztra Faruk jelöltjével szemben Nagib tábornokot állították. Az 1951. december 27-én lezajlott szavazás Nagib győelmét hozta, és vele együtt az elnökségbe több szabad tiszte is beválasztottak.

Az események felgyorsulása az SZTM politikai platformjának véglegesítését is fontosá tette. A későbbiek során oly nevezetessé váló hat alapelv, mely 1952 februárjában készült el, a következő pontokat tartalmazta ²⁷

1. „Véget vetni a kolonializmusnak, melyet a csatornaavezetben lévő brit csapatok és egyiptomi kollaboránsaik képviselnek,
2. a feudális földbirtokrendszer megszüntetése,
3. véget vetni a monopóliumoknak, annak, hogy az államot a <<tőke>> kormányozza,
4. a korrupció felszámolása és a társadalmi igazságosság megteremtése;
5. erős nemzeti hadsereg kiépítése,
6. demokratikus rendszer létrehozása,

Ezek a célkitűzések a korábbiaknál jóval átfogóbb megközelítésről tanúskodtak. Új elemként szerepelt a földreform, mely a katasztrofális gazdasági helyzet és a falvakban rohamosan növekvő elégedetlenségi hullám hatására az SZTM tervezetében is kiemelt helyet kapott. A monopóliumokat érintő követelések az előző platformjukból szintén hiányoztak. A fent vázolt nemzeti-demokratikus program alkalmas volt arra, hogy a hadsereg egyre inkább „nyílt titokban” folyó szervezkedéséhez a politikai erők többségének támogatását elnyerje. Az egyes pontok ekkor még nem voltak konkretizálva, éppen ezért ezeket a politikai csoportosulások vezetőinek egy része saját elgondolásai megvalósításához vezető első lépésszfékoknak tekintette.

Nasszerek tervezett lépésük nemzetközi visszhangját is gondosan mérlegelték, s megpróbálták magukat e téren is biztosítani. Az egyetlen ország, mely számukra támogatóként számításba jöhetett, az Egyesült Államok volt. Haszanein Heikal könyvében erről a következőket írja: „... az útált Nagy-Britannia és Franciaország hanyatlását látva illúziók voltak az USA irányában. Amerika gazdasága, a kommunista ideológiának a moszlim létel való összeegyeztethetatlensége mind az amerikaiak útját egyengertek” ²⁸

A második világháború után a térség gyarmatosító hatalmaival szemben az itt kolonialista múlttal nem rendelkező Egyesült Államok természetesen sokkal szalonképesebb volt a fiatal tisztek szemében. Nasszer és társai tartottak attól, hogy tervezett akciójuk ürügy lehet a brit katonai közbelépésére. Az amerikaiakkal való kapcsolatfelvételtől azt várták, hogy a washingtoni adminisztráció, megértvén céljaikat, hajlandó lesz a londoni kormányt az esetleges közbelépésről lebeszélni. Ezen túlmenően az USA-tól jelentős gazdasági és katonai támogatást is vártak.

Az SZTM vezetői 1952 márciusában érintkezésbe léptek az amerikai nagykövetség munkatársával, Kermit Roosevelttel, aki egyben a CIA kairói főmegbízottja is volt. A közel-keleti katonai szövetség létrehozásának tervein munkálkodó amerikai kormányt az egyiptomi nyugtalanság fokozódása egyre jobban aggasztotta. Ebben a nyugati érdekek potenciális veszélyét látták. A helyzet konszolidálására a CIA 1952 elején készült terve zete gazdasági téren többek közt magában foglalta a Washington által is egy ideje szorgalmazott földreformot, a fizetési mérleg egyensúlyának gyors helyreállítását, a külföldi

segélyek és invesztálások fokozását. Politikai vonatkozásban pedig az amerikaiak az ún. extrém csoportok visszaszorítására, s Faruk meghagyásával a rendszer brit típusú alkotmányos monarchiává való átalakítására gondoltak. Az események azonban ez utóbbiakhoz fűződő elképzeléseiket gyorsan túlhaladták. Márciusra az amerikaiak előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy Farukot semmiképpen sem lehet megmenteni. Az SZTM megbízottaival folyó tárgyalásokon az amerikai diplomaták garanciákat kaptak arra, hogy a küszöbön álló változások a Közel-Kelethez fűződő nyugati érdekeket nem veszélyeztetik. Washington képviselői május közepére a katonák terveit hallgatólagosan tudomásul vették, annál is inkább, mivel kedvező lehetőségeket láttak benne saját befolyásuk növelésére a britek rovására.

Az SZTM Végrehajtó Bizottsága az előkészületek hatékonyabb koordinálására 1952 tavaszán két vezetési központot hozott létre: az egyiket Kairóban Nasszer, a másikat pedig a hadsereg el-Arisban lévő főhadiszállásán, Amer vezetésével. Néhány héttel az amerikai támogatás elnyerése után, június második felében a fiatal tisztek már készen álltak a hatalomátvétel végrehajtására. Hátra volt még az akció napjának az eldöntése, mely első sorban a palota lépéseitől függött. Faruk király, számára végzetesen, csak július elején döntött az összeesküvés felszámolása mellett. Parancsára a vezérkar főnöke, Haidar tábornok utasítást adott Nagib, Nasszer, és a Végrehajtó Bizottság több tagjának a letartóztatására. Nasszerék azonban, beépített embereik révén tudomást szerezvén erről, időben illegálisba vonultak. Haidar július 15-én a Tiszti Klub elnökségét is feloszlatta. Az SZTM Végrehajtó Bizottsága 1952. július 19-án úgy határozott, hogy a tervezett akciót július 23-ára virradó éjszaka kell megkezdeni.²⁹

Az SZTM a katonai hatalomátvételt szinte zökkenőmentesen hajtotta végre, új fejezetet nyitván ezzel a Nílus-parti ország történetében.

1. A török birodalomhoz tartozó Egyiptom 1882-ben került brit ellenőrzés alá. Az isztambuli udvarhoz fűződő jelképes jogi kötelékek csak 1914-ben szűntek meg, amikor a londoni kormány az országot protektorátussá nyilvánította. A részleges függetlenséget bejelentő 1922-es nyilatkozat a következő négy területen tartotta fenn a közvetlen brit ellenőrzést:
 - a) a brit birodalmi kommunikációs vonalak védelme;
 - b) Egyiptom védelme a közvetett vagy közvetlen külföldi beavatkozással szemben;
 - c) az Egyiptomban lévő külföldi érdekeltségek és az itt élő kisebbségek védelme;
 - d) Szudán közigazgatásának irányítása.
 (P.J. Vatikiotis: *The Modern History of Egypt*. 264. old.)
2. A Szudán feletti ellenőrzést korábban a szultán megbízásából az egyiptomi khedive gyakorolta. Az 1899-es brit-egyiptomi egyezmény Szudánt ugyan kondominiummá nyilvánította, a tényleges hatalom azonban a khartumi brit főkormányzó kezében összpontosult.
3. A korlátozásokat még 1879-ben a török szultán rendelte el, s ezt a britek a későbbiekben is fenntartották.
4. R. William Baker: *Egypt's Uncertain Revolution under Nasser and Sadat*. Harvard University Press, 1978. 21. old.
5. A FET tevékenységéről részletesebben lásd: James P. Jankowski: *Egypt's Young Rebels*, „*Young Egypt*.” Stanford, 1975.; P.J. Vatikiotis: *Nasser and His Generation*, London, 1978. 67–85. old.
6. Ahmed Arabi az 1881–1882-es nemzeti mozgalom vezetője. Fellépését a londoni kormány ürügyként használta fel Egyiptom okkupálására.
7. Az SZTM szervezkedésének kezdetét a szerzők egy része 1942-re teszi. Ezzel kapcsolatban lásd: Robert Stephens: *Nasser*, London, 1971. 56. old.; Peter Mansfield: *Nasser's Egypt*, London, 1965. 37. old.; V.Sz. Koselev: *Jegipet do El-Alameina*. Minszk, 1977. 174. old. Maga Nasszer írásában az SZTM létrejöttének idejét nem határozza meg pontosan. Lásd: Gamal Abdel Nasser: *Egypt's Liberation (The Philosophy of Revolution)*. Washington, 1955. 19–26. old.
8. Az egyiptomi hadseregben 1939–1944 közt folyó szervezkedésekről részletesebben: P.J. Vatikiotis: i.m. 101–105. old.
9. Szadat állításával kapcsolatban lásd: Anvar el-Sadat: *In Search of Identity (An Autobiography)*. New York, 1978. 21. old.
10. Rasid Ali el-Gailani iraki miniszterelnök 1941 áprilisában a tengelyhatalmak biztatására katonai akciót indított az országban lévő brit csapatok eltávolítására. A brit erők azonban május végére próbálkozását megghiúsították. Az egyiptomi hadsereg volt főfelügyelője, Aziz Ali al-Maszri tábornok Szadaték segítségével megpróbált Irakba eljutni, de ez nem sikerült és a brit titkosszolgálat őt is letartóztatta. Az eseményekről részletesebben lásd: Ránki György: *A második világháború*. Gondolat, 1976. 94. old.; P.J. Vatikiotis: *The History of Egypt from Muhammad Ali to Sadat*. London, 1980. 346. old.; Anvar el-Sadat: i.m. 27–29. old.; Peter Mansfield: i.m. 37. old.
11. Szadatot először 1942 tavaszán tartóztatták le, de rövid idő után szabadon bocsátották.
12. Az MT tevékenységéről részletesebben: Richard P. Mitchell: *The Society of the Muslim Brothers*. London, 1969.; P.J. Vatikiotis: *Nasser and His Generation*... 85–97. old.
13. Az egyiptomi kommunisták háború alatti és utáni tevékenységéről lásd: W.Z. Laqueur: *Communism and Nationalism in the Middle East*, London, 1956.; Gazdik Gyula: *Adalékok az egyiptomi kommunista mozgalom történetéhez*, Politikai pártok és mozgalmak a fejlődő országokban. I. kötet. TIT 1980. 141–171. old.
14. A brit-egyiptomi tárgyalásokról részletesebben: Anthony Nutting: *Nasser*. London, 1971. 22–24. old.
15. A katonailag már jóval korábban jelenlévő Nagy-Britannia 1923-ban kapott hivatalosan megbízást a népszövetségi mandátumterületté nyilvánított Palesztina igazgatására.

- 16 Az ENSZ döntes a palesztin terület 57 százalékat a zsidó, 43 százalékát pedig az arab etnikumnak juttatta. Az egész kérdés-komplexumot sokoldalúan tárgyalja Makai György: Izrael Állama és a cionizmus. Kossuth, 1973.
- 17 Az Arab Liga hét ország részvételével 1945 márciusában jött létre.
- 18 Szadatot gyilkosságban való részvétel vádjával 1946 januárjában ismét letartóztatták, s csak 1948 augusztusában helyezték szabadlábra. A hadseregben már korábbi letartóztatását követően elvitatolták.
- 19 Az SZTM vezetői a politikai merényletek tervezését egy idő után leállították. Egyetlen komolyabb próbálkozásuk 1952. január 9-én volt, amikor sikertelen merényletet hajtottak végre Huszein Szirri Amer tábornok ellen.
- 20 A Mohamed Ali dinasztia tagjai 1805–1952 között uralkodtak Egyiptomban.
- 21 A krízis okait részletesen tárgyalja Patrick O'Brien: The Revolution in Egypt's Economic System. London, 1966; Charles Issawi: Egypt in Revolution (An Economic Analysis). London, 1963.
- 22 A nettó nemzeti termék ágazati összetételében az ipar és a bányászat (építőipar nélkül) 1950-ben mindössze 9 százalékot képviselt. Különösen az 1930-as évek elejétől számottevőbb befektetés sok főleg a könnyű- és élelmiszeriparra koncentráltak. Ezek közül is látványos volt a textilipar felépítése, melyet a munkaeszközökre vonatkozó adatok is jól érzékeltetnek.

	1920	1938	1946	1951
Orsók	12 000	300 000	330 000	500 000
Szövőgépek		8 000	10 000	13 700
Kezi szövőszékek		30 000	37 000	50 000

(K. Grunwald-Joachim O. Ronald: Industrialization in the Middle East. New York, 1960, 191. old.)

- 23 Egyiptom agrárstruktúrája az 1962-es forradalom előtt a következőképet mutatta:

Birtok nagyság feddében	Tulajdonos		Földterület	
	000	%	000	%
1 alatt	2 018,1	72,0	778	13,0
1–5	623,8	22,2	1 344	22,5
5–10	79,3	2,8	526	8,8
10–20	46,8	1,8	638	10,7
20–30	13,1	0,5	309	5,0
30–50	9,2	0,3	344	5,7
50–100	6,4	0,2	429	7,2
100–200	3,2	0,1	437	7,3
200 felett	2,1	0,1	1 177	19,8
Osszesen	2 802	100	5 982	100

(Vatolina: Az EAK gazdasága. Kossuth, 1962. 33. old.)

- 24 Az egyiptomi export több, mint 80 százalékát 1950-ben is a gyapot tette ki. Lásd: Charles Issawi: i. m. 39. old.
- 25 Az MT betiltása miatt a Szaadista Parthosz tartozó Nukraszi miniszterelnököt 1948. decembereben választák az MT vezetőjévé. Haszan al-Bannat pedig 1949. februárjában gyilkolt meg G. A. Nasser-t. i. m. 42. old.
- 27 A programot lásd: Abdel Moghny Said Samir Ahmed: Arab Socialism. London, 1972. 91. old.; P. J. Vatikiotis: Nasser and His Generation. 107. old.
- 28 Mohamed Hassanein Heikal: The Cairo Documents. New York, 1973. 33. old.
- 29 A döntés megszületésének körülményeiről lásd: Mohammed Neguib: Egypt's Destiny. London, 1955. 104–111. old.

Az Arab-félsziget országai a II. világháború után

Az Arab-félsziget 11 országából mindössze 4 gazdag, a többi csak „szegény rokon”. Hosszú évszázadokig elsősorban a vallásból életek; az odazarándokoló hívőkéből. A második világháború éveiben azonban ugrásszerűen megnőtt az olaj iránti kereslet – így változott a térség nemzetközi szerepe is. Olasz hadifoglyok építették 1943-ban az első szaúdi-arábiai olajvezetékét,¹ az 1970-es évek eleje óta pedig az olaj-boom révén a régió a világ érdeklődésének központjába került.

Az egyes országok helyzetének áttekintése előtt már a bevezetőben meg kell jegyeznünk, hogy a világon sehol sem alakult ki napjainkban olyan nagyarányú munkaerőhiány, mint a félsziget olajban gazdag országaiban. Ezt nemcsak többszázezer palesztin, dél-koreai, indiai és a fülöp-szigeteki vendégmunkással próbálják pótolni, hanem a fejlett országoknak is igen sok szakembere tevékenykedik az óriási beruházásokon.

A dinamikus fejlődés ellenére ma is az Arab-félszigeten vannak a világ legstatikusabb társadalmi. A 2,5 millió km² területén élő kb. 12 millió ember jelentős hányada évszázados törzsi keretek között él. Ezen pedig, ahogyan a továbbiakból kiderül, éppen a leggazdagabbak nem akarnak, vagy félnek változtatni.

Szaúd-Arábia

A XX. század elején alapították. Közel fél évszázadig nemcsak a világ egyik legelmaradottabb, hanem legkevésbé ismert országa is volt. Ma pedig pénzügyi superhatalom, mely kezében tartja a tőkés világ deviza- és nemesfém piacának kulcspozícióit.

Az ország elszigeteltségéből való kilépése valójában csak Fejszál király 1964-es trónralépésével kezdődött. Azt megelőzően inkább csak a királyi család többkeznyi hercegének féktelen költekezései hívták fel a figyelmet Szaúd-Arábiára.

Az 1960-as évek elején Nasszer elnök számított az arab világ legnagyobb tekintélyű vezetőjének, és Fejszálnak szembe kellett néznie azzal a kihívással, amelyet a nasszerizmus jelentett a szaudi monarchiának. Fejszál éppúgy szenvedélyesen gyűlölte a kommunizmust, mint a cionizmust, de legközvetlenebb fenyegetésnek a radikális arab nacionalizmust tartotta. Az 1962-ben a Jemeni Arab Köztársaságban bekövetkezett hatalomátvétel halálos veszélynek érezte, és kétféle módon is próbált hatása ellen védekezni. Támogatta a jemeni polgárháború royalista erőit, de bevezetett bizonyos reformokat is, pl. a rabszolgaság eltörlését.

Szaúd-Arábia lázas külpolitikai tevékenységbe kezdett 1965–67 között, hogy összekovácsoljon egy Nasszer ellenes „Iszlám Frontot”. Az arab nacionalizmust a kommunizmus szálláscsinálójának tartotta, és ebben a három évben Fejszál király több diplomáciai utazást tett, mint valamennyi elődje együttesen. Ez a lázas diplomáciai tevékenység a növekvő olajbevételeket felhasználva a gyors fegyverkezést is szolgálta.

Az 1967-es arab-izraeli háború a felszínen enyhítette a feszültséget Szaúd-Arábia és Egyiptom között részben azért is, mert Jemenből kivonták az egyiptomi csapatokat. Azelől azonban Szaúd-Arábia elzárkózott, hogy együttesen lépjen fel Izrael ellen a többi arab országgal. Megoldhatatlan gondot jelentett számára, hogy az USA-hoz fűződő jó viszonyt csak addig tarthatja fenn, amíg nem fordul szembe Izraellel. Elutasították az 1969-es rabati arab csúcstalálkozó azon kérését is, hogy nagyobb támogatást nyújtsanak a vereséget szenvedett arab országoknak.

Ezekben az években merült fel először az „olaj-fegyver” fogalma. Az USA olajimportjának egyre nagyobb hányada származott Szaúd-Arábiából. Amikor 1973 októberében az újabb arab-izraeli háború idején Szaúd-Arábia valóban felfüggesztette az olajszállításokat, az Egyesült Államokban ezt egyszerűen nem akarták elhinni. „Egyesek azt hiszik itt, hogy őfelsége farkast kiált, holott az csak az ő képzeletében létezik” táviratozta az ARAMCO elnökének amerikai képviselője.²

„Van szent Koránunk és Sharja törvényünk. Miért lenne szükségünk szocializmusra, kapitalizmusra, kommunizmusra, vagy bármely más ideológiára” mondta a király 1966-ban egy Peter Mansfieldnek adott interjúban.³ Szaúd-Arábia kapitalizálódása azonban a király vágyaitól függetlenül folyik. A továbbiakban elsősorban erre a lényeges kérdésre fordítjuk figyelmünket.

1951-ben épült az országban az első vasút és 1967-ben a Rijad-Dzsidai műút. A telefon és rádiót a konzervatív vallási vezetők „az ördög eszközeként” tekintették, és Fejszál egyik unokaöccse, Khaled bin Muszaid herceg egy TV-torony lerombolásakor vesztette életét.⁴ Nehezen indult tehát az ország modernizálása, de a mai statisztikai adatok elképesztőek. 1980-ban 100 milliárd dollár fölött volt csupán az olajeladásból származó bevétel, több, mint az afrikai vagy latin-amerikai országoké együttesen. A termelés abszolút értékét tekintve a negyedik helyre került a világon, az egy főre jutó nemzeti jövedelem pedig az USA-énak több mint kétszerese, Nagy-Britanniáénak több mint ötszöröse.⁵ Ennek a mérhetetlen gazdagságnak szinte kizárólagos alapja az olajkincs. A kutak átlaghozama 17000 tonna naponta, míg a világátlag ennek csak századrésze. A munkaerő 1%-a dolgozik az ősszexport több mint 90%-át kitevő olajiparban. Az olajmunkások egyharmada és a kikötőmunkások fele siita vallású, holott az összlakosságnak csak 10%-át teszik ki ezen irányzat követői. Rendőr, katona, kormánytisztviselő csak a többségi szunniták közül kerülhet ki. A vezetők pedig a királyi családból származnak, ez az „ENSZ” által elismert egyetlen családi tulajdonban lévő vállalkozás. „Sok demokratikus hagyományunk van Arábiában, s az egyik az, hogy az uralkodó családnak kell uralkodnia” – idézi az International Affairs.⁶ ezzel kapcsolatban Abdul Aziz király kedvenc mondását.

A célokat illetően a jelenlegi szaúdi vezetés világosan fogalmaz. Diverzifikálni kívánják iparukat, gondolva az olajjövedelmek visszaesésének korszakára. Szeretnék az őslakosságot jobban bekapcsolni a termelésbe. Jelenleg többségük beduin, pásztor vagy élvezi azt az állampolgári jogon kapott munkanélküli, gondtalan életet, amelyet több, mint 2 millió vendégmunkás és értelmiségi biztosít. Egészséges és jólképzett fiatalságot szándékoznak nevelni, továbbra is teljesen elkötelezve magukat az iszlám mellett. Anyagi eszközök mindehhez vannak bőven, csak az a kérdés, hogy megvalósítható-e ez csupán pénzzel. Jónéhány feszültségforrás ezt erősen kétségessé teszi.

Ezek közül első helyen említenénk azt, hogy a jelenlegi harminckettő trónörökös jövőre vonatkozó elképzelései sok szempontból eltérnek egymástól. Mivel a katonai szolgálat nem vonzó a fiatalok számára, a hadsereg egyre nagyobb hányadát külföldi zsoldosok teszik ki, akiket nem érzelmi elkötelezettség fűz az uralkodóhoz, hanem csupán anyagi érdekek.

A nemzetközi kérdések is sokkal bonyolultabbakká váltak. Régebben egyszerű volt a képlet: USA-barátság és antikommunizmus. Ma beárnyékolják ezt az Egyesült Államok és Izrael „különleges kapcsolatai”. Nemcsak a radikális arab rendszerekkel rontaná Szaúd-Arábia kapcsolatát ha minden kérdésben feltétel nélkül az USA mellett állna, hanem a Camp David utáni egyiptomi elszigeteltséghez hasonló helyzetet okozhatna számára. Ilyen megfontolásokból zárkózott el pl. amerikai támaszpontok létesítésének engedélyezésétől a szaúdi vezetés.

Mint már említettem, az 1960-as években a radikális arab nacionalizmust érezte (joggal) a fő veszélynek az uralkodó ház. Az iráni sah rendszerének összeomlása után azonban – bármennyire is kellemesen érintette a fő vetélytárs kiesése – Khomeini vált a szaúd-arábiai rendszer legveszélyesebb fenyegetőjévé. Az egységes Jemen létrejötté – főleg baloldali vezetés mellett – ugyancsak gyengítené az ország helyzetét, regionális nagyhatalmi státusát.

Ez utóbbi természetesen elképzelhetetlen magányosan, valamelyik szövetségi rendszerhez való közeledés nélkül. Az el nem kötelezett országok csoportjától azonban szerintünk Szaúd-Arábia egyre távolabb került az elmúlt években, és szorosabbá váltak kapcsolatai a fejlett tőkésországokkal. Az 1973-as olajembargóról később maga Yamani, a híres olajipari miniszter is elítélően beszélt, így nyilatkozva: „Úgy jártunk, mint aki a levegőbe lő, elhibázza a célt, és a fejére esik a lövedék”⁷. Az OPEC-en belül Szaúd-Arábia napjainkig a fejlett tőkésországok érdekeinek fő védelmezője.

Az olajtermelés- és forgalmazás meghatározó jelentősége miatt megnőtt a műszaki értelmiség szerepe. Az uralkodó ház több ezer hercege közül is sokan műszaki és közgazdaságtani tanulmányokat folytattak. Ez is hozzájárult ahhoz a viharos fejlődéshez, amely az ország infrastruktúrájában az elmúlt évtizedben végbement. Az olajbevételekre alapozva lenyűgözőek az oktatás- és az egészségügy fejlesztési eredményei. 1,5 milliónál több az alap- és középfokú iskolákba járók száma és 49.000 az egyetemi hallgatóké. Külön szeretnénk kiemelni, hogy kb. ötven százalékuk nő. 10.000 lakosra 28 orvos jut, ez jobb arány, mint Angliáé. Ugyanekkor ez az adat Indiában csak 10000:2.

A hatalmas olajjövödelmekből azonban nemcsak a békés célokra áldoznak. A hadsereg nem nagy, de rendkívül modern. 1950–73 között még csak 600 millió dollár értékben vásároltak korszerű fegyvereket az USA-tól 1973–76 között azonban már 14,6 milliárd dollárért. Napjainkban már az évi fegyvervásárlás meghaladja a 10 milliárd dollárt.

Az 1976–80-as évekre szóló ötéves terv 236 milliárd dollár beruházást irányozott elő összesen. Ebből öt milliárd jut a felsőoktatás fejlesztésére, mindennél világosabban bizonyítva, hogy Szaúd-Arábia a hazai szakképzett munkaerő gyors növekedésével meg akar szabadulni attól a függéstől, amelyet számára a szakemberhiány miatt tömegesen alkalmazott külföldiek jelentenek. Büszkéek arra, hogy egyre növekvő mértékben képesek saját erejükből természeti kincseik kiaknázására. „A gyarmatosítás idejének vége. Urai

vagyunk saját ügyeinknek és mi döntjük el, mit csinálunk olajunkkal”, mondta Yamani olajipari miniszter 1980-ban a National Geographic szerkesztőjének.⁹

Ugyanebben a folyóiratban a szaúdi külügyminiszter kifejtette a mai szaúd-arábiai vezetés néhány további alapjelvét is: „Palesztina izraeli megszállása és a menekült-kérdés a Közel-Kelet stabilitásának fő akadályai... Az USA felelős a helyzet igazságos megoldásáért és nemcsak azon az alapon, amit Izrael elfogad”.¹⁰ A szaúdi társadalomról pedig így nyilatkozott: „A demokrácia a nyugati országok társadalmi struktúrájának felel meg, a mi iszlám rendszerünk a mienknek, és ez éppen olyan járható út és összetartó erő”.¹¹

1979. november 20-án, az Iszlám 1400. évfordulóján 50.000 ember tolongott a mekkai mecsetben a hajnali imán, amikor 350 fegyveres tört a Kába-kő felé, követelve, hogy Mohamed ibn Abdullah al-Katamit nyilvánítsák Mahdinak, ahogy egyes iszlám szekták a messiást nevezik. Kéthetes ostrom után ültek el a harci zajok. A támadók vezetője J. al Umibi vallási fanatikus volt. A résztvevők többsége szaúdi, de voltak köztük Kuvaitból, Palesztinából, Egyiptomból, Szomáliából, Szudánból, Jemenből valók, sőt még egy etióp is. Jelszavaik a korrupció elleni szigorú fellépést, a siiták teljes félreállítását követelték és élesen bírálták az államhatalmat. Az életben maradtak közül 64 személyt végeztek ki. A kivégzés napján a keleti tartományban, ahol 200.000 siita él, megtámadtak egy rendőrállomást. Az összecsapásnak tizenöt halálos áldozata volt. Ez megismétlődött 1980. februárjában is. A királyi család 80 éves történelmének még nem voltak ekkora megrázkódtatásai.

Camp David kissé közelebb vitte Szaúd-Arábiát a radikális arab országokhoz. Ragmond Close, aki 1970–77 között a CIA szaúdi képviselője volt—jelenleg pedig üzleti tanácsadóként tartózkodik az országban — elmondta, hogy „a szaúdiak szemében Amerika vaknak tűnik a palesztin kérdés igazságos megoldása ügyében.” A tradicionális szokásokhoz való ragaszkodás nyugati kritikájára pedig így reagált az egyik szaúdi vezető: „Hogy jöttök ahhoz, hogy megítéljeteinket? Történelmetek tele van politikai, gazdasági és erkölcsi botrányokkal, amelyek még a kormányt is érintik. Ha nem lenne olajunk, ránk sem hederítenétek, és amikor már elfogy, azt várjátok, hogy visszasüllyedünk a sivatagba... Évszázadokig éltünk csupán Istenben bízva... ez a hit egyesítette családjainkat és törvényeinket. Tovább fogunk élni veletek vagy nélkületek, olajjal vagy olaj nélkül mint szaudiak, arabok és muzlimok.”¹²

Ostobaság lenne sajnálatot érezni a világ leggazdagabb országa iránt, de Szaúd-Arábia kétségkívül olyan külső és belső feszültségek gyújtópontjában áll, melyek könnyen sorordhatják válságos helyzetbe.

Az Arab-öböl törpe államai

Kuvait, Bahrein, Katar és az Egyesült Arab Emírátusok rövid néhány évtized alatt a legsötétebb középkorból a világ leggazdagabb országai közé emelkedtek. A brit uralom töretlen és osztatlan volt ebben a térségben egészen az 1930-as évekig, amikor is kiderült, hogy területük valóságos olajtengeren úszik. Ez azután felkeltette az amerikai olajtársaságok érdeklődését, és sikerült az olajkoncessziók java részét megszerzniük. Csúpn Bahrein szigetén érvényesült még hosszú ideig az angol befolyás.

A régióban itt találtak rá először a mérhetetlen olajkincsre. 1938-ig Kuvait csupán az iraki olajszállítások kikötője volt. Ettől kezdve azonban bőségesen kezdtek omleni az olaj-bevételek a közös angol-amerikai érdekeltségű „Kuvaiti Olajtársaság” kasszájából. Nemcsak a gazdaság indult rohamos fejlődésnek, hanem Abdullah sejk 1950-es trónralépte után a közközlésben is olyan reformokat vezettek be, melyek egyedülállóak voltak az arab világban, pl. elrendelték a lányok kötelező iskoláztatását. A mérhetetlen gazdagságból nemcsak a hazaiaknak jutott, hanem az egyre nagyobb számban érkező vendégmunkásoknak is, akik közül a legtöbb az arab országokból, Iránból és Indiából érkezett.

A politikai hatalom hosszú évtizedek óta megszakítás nélkül a Sabah-család kezében van. A hercegek közül sokan magasan iskolázottak és képesnek látszanak arra, hogy – fenntartva a monarchiát, felhasználva a mérhetetlen anyagi erőforrásokat – olyan orszaggá formálják Kuvaitot, amely felkészül az olaj utáni korszakra is.

A kuvaiti uralkodó család 1961-ben látta elérkezettnek az időt arra, hogy felbontsa az 1899-ben kötött angol-iraki egyezményt és deklarálja az ország önállóságát. Kasszem tábornok azonban a brit kivonulás után azonnal bejelentette Irak igényét a területre, és megszállással fenyegette Kuvaitot. Az uralkodó azonnal visszahívta az alig eltávozott angol csapatokat, és azok jöttek is készségesen. A kuvaiti és a többi arab ország közvéleményének nyomására azonban két hónap elteltével az Arab Liga csapatai váltották fel a briteket. Az ország vezetői helyesen ismerték fel, hogy hosszútávon fennmaradásuk elsősorban attól függ, hogy az ország függetlenségét a többi arab ország elfogadja-e. Ez sokkal nagyobb biztonságot jelentett számukra, mint a brit katonai jelenlét. Fél évvel a függetlenség kikiáltása után az uralkodó család alkotmányozó nemzetgyűlést hívott össze, és két évvel később 50 tagú nemzetgyűlést választottak titkos szavazással – minden felnőtt férfire érvényes általános választójoggal. A parlamenti demokrácia bevezetésére ez a kis ország tett először kísérletet az arab világban.

Természetesen a megosztott arab országok között Kuvaitnak is állást kellett foglalnia a vitatott kérdésekben, különösen a palesztin kérdésben. A nemzetgyűlésbe bekerült kis számú, de igen aktív arab nacionalista csoport meglehetősen komoly befolyásra tett szert. Elsősorban ennek köszönhető, hogy az ország soha nem fordult szembe nyíltan és határozottan a haladó arab rendszerekkel, a pozitív semlegesség álláspontját hirdeti az arabközi vitákban és ez erősítette tekintélyét. Szerepét, jelentőségét az arab világban az is novelte, hogy 1961-ben létrehozta a kuvaiti Arab Fejlesztési Alapot, mely jelentős kölcsönökkel segített olyan beruházásokat mint a bejrúti kikötő bővítése, a szudáni vasutak modernizálása vagy a tunéziai mezőgazdaság fejlesztése. Ugyanebből az alaptól komoly segélyek jutottak az 1967-es háború veszteségeinek pótlására is. Kuvait egyedül többet tett a véreséget szenvedett országok megsegítéséért, mint az összes arab olajtermelő ország együttevét.

1965 novemberében Abdullah sejk halála után Sabah Salem sejk került a trónra, aki azonban megosztotta hatalmát Jáhír asz-Szabban sejkkal, az Arab Fejlesztési Segély létrehozásának kezdeményezőjével. Az utóbbi két igen fontos funkciót is betöltött a kormányban, amellet, hogy trónörökös volt, ő kapta a miniszterelnöki és pénzügyminiszteri tisztséget. Ilyen módon továbbbra is óriási hatalom összpontosult a királyi család kezében, de

egyre inkább szót kértek a kuvaiti burzsoázia képviselői, valamint a frissen végzett értelmiségiek is. A nagy ugrás egy emberöltő alatt – a hagyományos, prekapitalista társadalomból modern tőkésállammá – még az óriási anyagi erőforrások mellett sem ment egyszerűen. A nemzetgyűlés a konzervatív többség és a lelkes nacionalista kisebbség között éles viták színterévé vált. Ennek azután az vetetett véget, hogy a másik arab olajnagyhatalmat, Szaúd-Arábiát komolyan kezdte aggasztani a Kuvaitban kialakuló szabad, demokratikus légkör. Nyomására az uralkodó család felfüggesztette az alkotmányt, bizonytalan időre feloszlatta a parlamentet, és szigorú ellenőrzése alá vonta az addig minden arab országnál szabadabb sajtót.

Nemcsak Kuvait, hanem minden hozzá hasonlóan olajban gazdag kis arab államnak legégetőbb közös gondja az, mi lesz az olajkincs elapadása után. 1973-ban az a riasztószakértői jelentés került a nemzetgyűlés elé, hogy kb. 30 év múlva kimerülnek az olajforrások. A hazai földön nincs lehetőség iparosításra, hiszen még az ivóvíznek való édesvizet is a tengerből lepárolva, méregdrágán nyerik. Ezért Kuvait az ország határain kívül fekteti be tőkéjét, és ezektől a beruházásoktól várja az olaj utáni korszak gondjainak megoldását.

A másik egyre növekvő gond a munkaerőhiány. Az ország népességének ma már több mint fele nem kuvaiti állampolgár. Ha megadják az állampolgárságot a tartósan ott dolgozó más országokból származó araboknak, alapvetően megváltozik az ország társadalmi összetétele, ha pedig továbbra is kirekesztik őket az ország politikai életéből, szintén súlyos feszültségforrás lehet. Az égető problémát a bevándorlás korlátozása sem oldaná meg, mert az hihetetlenül felverné az amúgy is igen magas munkabéreket, de kivátaná a többi arab ország rosszsallását is.

Bahrain

A szaúd-arábiai partok előtti kis szigetcsoport bővíző édesvízforrásai miatt már évszázadok óta lakott hely. Innen kezdték először kitermelni az olajat, de olajkincse a többi perzsa-öbölbeli országhoz hasonlítva nem jelentős. Ezt korán felismerve, az ország vezetői már a háború utáni években megkezdték a többi iparág fejlesztését. Hatalmas olajfinomítója elsősorban nem hazai nyersanyagot dolgoz fel. Diverzifikálta iparát. Alumíniumipar, műanyagipar, hajójavítás és halfeldolgozás a legfontosabb iparágai. Nagy előnyt jelent számára, hogy a térség hagyományos kereskedelmi és hírközlési központja.

A háború utáni évek iskolapolitikája eredményeképpen felnőtt egy olyan értelmiségi nemzedék, amelyik lelkesedett a radikális arab nacionalista eszmékért. A konzervatív vezetés egy ideig ezt türelemmel figyelte, de változott a helyzet, amikor az 1956-os szuezi válság után magasra csapott a nasszerizmus hulláma Bahrainben is. Az angol külügyminiszter autóját közáporral fogadták a tüntetők. Válaszul a kormány minden ellenzéki politikai mozgalmat betiltott. A szigeten lévő angol katonai bázis eleve reménytelenné tette egy nagyobb szabású angol ellenes mozgalom kibontakozását.

Az uralkodó család biztonságérzetét alapjában ingatta meg Nagy-Britannia 1968-as bejelentése, hogy 1971-ig minden katonai erejét kivonja a Perzsa-öbölből. A félelemérzést fokozta, hogy Irán is bejelentette igényét Bahrain szigetére. Úgy emlegették mint Irán 16. tartományát és nem engedték be azokat az országba, akiknek bahraini vízum szerepelt

az útleveleiben. Az igazság az, hogy bár a sziget az öböl arablakta parja előtt fekszik, a lakosság döntő többsége perzsa. Az ügy az ENSZ elé is eljutott, és az egyik ENSZ főtítkárhelyettes 1970-ben Bahrainbe látogatott tájékozódás céljából. A lakosság azon egyhangú véleményét tolmácsolta a Világszervezetnek, hogy a szigetország önálló állam és arab ország kíván maradni. Az irániak tudomásul vették ezt a döntést.

Nasszer halála után csökkent a radikális arab nacionalista körök nyomása az uralkodóházra. Erősödött viszont a baathista erők és az omani marxista radikális ellenzék befolyása. 1968–70 között angol bátorításra az ország vezetői azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy kezdeményezik egy államszövetség létrehozását az öböl apró államaiból, de miután nem sikerült a többiekkel elfogadtatni Bahrain vezető szerepét, 1971-ben önálló államként lett az ENSZ tagállama.

Katar

A legkisebb önálló arab államnak sokkal több olaja van, mint Bahrainnek. 1950-ben, olajexportja kezdetén egy nyomorúságos sorban élő kopár félsziget volt, lakói gyöngyhalászatból tengették életüket. Külföldi ritkán vetődött el ide, egy angol újságíró egyszerűen a „világ végének” nevezte. Az 1950-es évek végére azonban az akkor kb. 50 millió dolláros évi olajbevétel kiemelte a mintegy 30.000 lakost a szegénységből, de azt is lehetővé tette, hogy az uralkodó család pompás palotákba költözzön. Az olajtermelés bővülésével gyorsan növekedett a lakosság száma, és a bevándorlókkal együtt 1974-re 180 ezerre emelkedett. Nőtt a jólét is, mert mind az olajtermelés, mind az olajárak igen gyors ütemben emelkedtek.

A gyarmati múlt maradványa, hogy az ország szárazföldi határai Szaúd-Arábia és Abu Dhabi felé máig sincsenek pontosan kijelölve. A lakosság Szaúd-Arábiához hasonlóan vahabita, és ha nem élvezte volna Nagy-Britannia védnökségét, ez a ki nem jelölt határ is alighanem már megszűnt volna.

Az angol csapatok visszavonása után először Katar is egyfajta államszövetségben kereste biztonságos jövőjét, de ezután Bahrainhez hasonlóan a független államiságot választotta, éppen hogy elérve azt a minimális lakosságszámot, amely az ENSZ-tagság eléréséhez szükséges volt.

1972 februárjában Ali al Thani sejket, aki ideje javarészét külföldön töltötte, vértelen puccsal félreállították, és utódja unokatestvére, Khalifa sejk lett. Vezetése alatt sokkal dinamikusabb lett a „mini”-ország fejlődése. A mezőgazdaság fejlesztésében sikerült elérniük azt a térségben ritka eredményt, hogy zöldségfélékből önellátók lettek, de előreléptek az ipar diverzifikálása terén is.

Az Egyesült Arab Emírátsók

Hét kis független állam szövetsége Katar és Oman között a Perzsa-öböl partján, amely eredetileg kilenc tagúnak indult, de a rivalizálás miatt Katar és Bahrain nem csatlakoztak. Az 1950-es évek elejéig angol gyarmat, kis, vályogból épült helyőrségekkel, melyek meg-

próbálták az egymással örökké villongó törzsek között a békeséget több-kevesebb sikerrel fenntartani. A térség egyetlen nagyobb katonai akciója 1955-ben zajlott le, amikor angol támogatással Abu Dhabi és az ománi szultán csapatai megütköztek az irreguláris szaúdi-arábiai csapatokkal a Buraimi Oázis birtoklásáért, mely alatt, mint később kiderült, tévesen, gazdag olajkincset sejtettek.

A maga 60.000 km² területével és 250.000 lakosával Abu Dhabi valóságos óriásnak számít ebben a környezetben. 1960-ban olajat találtak partjai előtt, és a parányi országra valóssággal rászakadt a gazdaság. Ebben az időben a külön Shakhbut sejk volt Abu Dhabi uralkodója. Egyszerűen képtelen volt megbirkózni a hirtelen jött gazdagsággal. Az egész Közel-Keleten anekdoták keringtek eseteiről, melyek közül elég talán azt megemlíteni, hogy egyszer éjnek idején felzavarta álmából bankjának igazgatóját, hogy azonnal mutassa be neki a betétjét készpénzben.

1966-ban azután – csendes angol támogatással és családi egyetértéssel – eltávolították trónjáról, és helyére bátyja, Zoid sejk került. Uralkodása első éveitől a kis sárfészekből modern nagyváros lett, a világ egyik legnagyobb repülőterével, kicsi, 6000 fős, de modern hadsereggel, amelyben javarészt külföldiek szolgálnak. Itt kell megjegyeznünk, hogy valamennyi arab olajállam közül Abu Dhabiban a legliberálisabb a bevándorlási politika. Viszonylag könnyen kapnak állampolgárságot a külföldi munkavállalók. Amikor 1971-ben megalakult az államszövetség, Abu Dhabi évi olajbevétele 270 millió dollár volt, és ez 1975-re majdnem tízszeresére emelkedett. Így mód nyílt arra, hogy a kuvaiti példát követve saját Arab Fejlesztési Alapot hozzanak létre. Mindezek együttesen természetessé tették, hogy az államszövetség megalakulása után Abu Dhabi lett az adminisztratív központ, és Zoid sejk az államszövetség első elnöke. Ehhez a második legjelentősebb tagállam, Dubai uralkodója is hozzájárult. Kettőjük között valami olyasféle munkamegosztás alakult ki, hogy Abu Dhabi a külpolitikával, Dubai pedig az Egyesült Arab Emirátusok gazdasági és pénzügyeivel foglalkozik. Így történ a miniszteri tárcák elosztása is, melyekből minden lényeges ennek a két tagállamnak jutott.

Van ugyan két konzultatív testület, a Minisztertanács és a Szövetségi Tanács, de ezek munkája csak formális. Csak akkor határozatképesek, ha Abu Dhabi és Dubai képviselői jelen vannak. A gazdaság ágazatai közül a legfontosabb természetesen az olajipar. Az EAE a világtermelés 3,4%-át adja és legfontosabb piacai: Japán (28%), USA (13,5%) és Franciaország (13,2%). A hatalmas jövedelem nem egyszer pazarló módon kerül felhasználásra, de az infrastruktúra kiépítése kétségkívül imponáló eredményeket hozott. 1972 és 1976 között 33.000-ről 71.000-re emelkedett az iskolába járók száma, akik közül 32.000 nő; 3 TV- és 4 rádióállomás működik.

Ha az államszövetség életképességét vizsgáljuk egyaránt találhatunk mellette és ellene szóló tényezőket. Integráló erő elsősorban az, hogy külön-külön aligha állhatnának ellen a nagy szomszédoknak. Ezen kívül összeköti őket a nyelv, vallás és kultúra közös tradíciója. Az egyes tagállamok közötti rivalizálás azonban létezik és igen erősen élnek az erősza-kos hagyományok. A hatalmon lévőknek elsősorban saját rokonaiktól kell félniök. A II. világháború után az öböl kis államaiban a hatalomátvételek több mint fele erőszakos esz-közökkel történt.

A radikális arab országok az egész államszövetség létjogosultságát megkérdőjelezik, akárcsak Kuvaitét és Katarét. Valamennyit az imperializmus, a nemzetközi nagytőke mes-

terséges kreációjának tekintik. Az öböl kis államaira a legnagyobb nyomást Irán gyakorolta, ez azonban a Sah rendszerének összeomlásával gyakorlatilag megszűnt. Az Irak és Irán között folyó jelenlegi háború alapvető oka az öböl fölötti uralom megszerzésére való törekvés. Jelenleg azonban úgy tűnik, hogy az arab és perzsa nacionalizmus összecsapásából a nevető harmadik, Szaúd-Arábia húzza a legtöbb hasznot, és abban érdekelt, hogy ez a konfliktus minél hosszabban elhúzódjon.

Omán

1970-ben Omán volt az utolsó arab állam, mely megpróbált kitörni az elmaradottságból és elszigeteltségből. Addig „tradicionális társadalom, melyet az uralkodóház és külföldi tanácsadók, elsősorban britek uralnak”.¹³

Nagy-Britannia számára az Indiába vezető tengeri út miatt volt fontos. Ezt az is bizonyítja, hogy 1947-ig az indiai alkirály nevezte ki a gyarmat brit kormányzóját. Bár India függetlenné válása után Nagy-Britannia szerepe visszaesett az Indiai-óceán övezetében, mégis Omán fontos szerepet töltött be a brit politikában a „Szeztől keletre”. Fontos légítámaszpont lett és a Hormuzi-szoros bejáratának őre. „1970 után azonban Nagy-Britannia évszázados szerepe drámaian megváltozott. Barát és szövetséges maradt, de többé már nem az egyetlen.”¹⁴

Érdekes jelenség, hogy az 1952-es szaúd-arábiai támadás ellenére Omán nem került közel a haladó arab országokhoz. Az 1950-es és 1960-as évek pánarab nacionalizmusát a szultán végig mereven elutasította. Ennek oka elsősorban az, hogy 1956 után 2 nagy lázadás rázta meg az országot, amelyen a szultán csak külső segítséggel tudott úrrá lenni. Bár mindkettő törzsi megmozdulás volt, az uralkodóház „Kairó kezét” vélte mögöttük felfedezni. A segítségül hívott angol légierő és napalm bombák az egész országban elmélyítették az angolellenességet. A két lázadás közül a második volt a jelentősebb, erre érdemes kissé részletesebben kitérni.

Dhufar elszigetelt és elhanyagolt déli tartománya az országnak. Kb. 60.000 lakosa 1963-ban lázadt fel a központi kormány ellen. Az a tény, hogy Szaúd-Arábia ekkor még támogatta ezt a szeparatista mozgalmat, azt bizonyítja, hogy szó sem lehetett radikális jellegéről.¹⁵ 1969-től kezdve azonban a mozgalom balra tolódott és nevét is megváltoztatta: Dhufari Felszabadítási Front helyett a Megszállt Arab Öböl Felszabadítási Frontjára. Ettől az időtől kezdve elsősorban jemeni támogatást kapott. Irak, Kína és a Palesztin Felszabadítási Front is támogatói között volt. 1969 végére a felkelők elfoglalták Rakint, az egyik fontos kikötőt, és megkísérelték a főváros bevételét is, ez azonban kudarcba fulladt. Végül is a 700 angol katona mellé a szultán hívására az iráni sah 1973-ban expedíciós hadsereget küldött az ingadozó trón megmentésére, és véres áldozatok árán (több mint 1000 iráni halt meg) visszaszorították a felkelőket a hegyek közé. Az arab országok szinte egységesen elítélték az iráni beavatkozást,¹⁶ csupán Jordánia vállalt közösséget az ománi szultánnal. A háborús válság eredményeként 1970-ben palotaforradalom zajlott le, a 250 éve uralkodó család továbbra is hatalmon maradt, de az egyoldalú brit befolyás helyett megerősödött az Egyesült Államok szerepe.

Ománban eddig nem találtak olajat, így érthető, hogy a térség talán legszegényebb, legelmaradottabb országa. 1970-ben 75%-os volt a csecsemőhalandóság,¹⁷ az államban összesen 3 elemi iskola volt az 1960-as évek végéig, és „gyakran egyetlen egészséges embert sem lehetett találni”.¹⁸ Az uralkodóház korlátozottsága szinte határtalan. Az angolok kivonulása után a szultán bezáratta a 3 elemi iskolát, mert véleménye szerint „ezek a kommunizmus melegágyai” és szerinte „Nagy-Britannia azért veszítette el Indiát, mert iskoláztatták a népet”.¹⁹ Ez a zsarnokság magyarázza, hogy az uralkodóház elleni megmozdulások széles támogatásra találtak, és a „háború a szultán elleni lázadásból az egész társadalmi rend elleni felkeléssé lett.”²⁰ Ekkor még a térség csendőrének tekinthető Iránt sem sokat kellett bízni a beavatkozásra. A hatalma teljében tündöklő sah így nyilatkozott az egyik amerikai hetilapnak: „Verjétek le a lázadást... Nem tűrhetem el a felforgató tevékenységet.”²¹

A szultán ellen több mint egy évtizedig fegyverrel harcoló erők célját a Dhufari Felszabadítási Front 1968. szeptember elseje és 20-a között ülésező II. kongresszusa próbálta világosan megfogalmazni. Az arab reakció, Nagy-Britannia és a cionizmus elleni harcot hirdeti meg, hangsúlyozva az erőszak elkerülhetetlenségét, de a 95% fölötti analfabétizmus országában a legnehezebb harci terület még sokáig az elmaradottság elleni küzdelem lesz. Az iráni sah rendszerének összeomlása után az USA számára Omán óriási stratégiai fontosságúvá vált, és ez hosszú időre konzerválhatja a nyugatbarát rendszert.

Jemeni Köztársaság

1962-ig elszigetelt és statikus ország. Ettől kezdve a Jemeni Arab Köztársaság nemcsak saját volt urai, hanem Szaúd-Arábia, Nagy-Britannia és az USA ellen is hosszú ideig nehéz harcot vívott.

Az Arab-félszigetnek ez a legsűrűbben lakott része, a népsűrűség 20 fő/km², de a lakosság közel 1/4 része kényszerült emigrálni a II. világháború befejezése után, mert az ország képtelen volt eltartani saját népét. A lakosság 80%-át jelentő parasztság, állandóan zaklatva az egyházi és világi adószedőktől, jó ha terményeinek 20%-ával rendelkezett és súlyosan eladósodott. Urai nagy leleményességet árultak el a legkülönbözőbb adófajták kiagyalásában (fej, állat, öntözés stb.), és a megmaradt termék jelentős részét is a korrump tisztviselők „kenésére” kellett a parasztoknak fordítani.²² Így azután érthető, hogy széles körben elterjedt a kábítószer alapanyag termelés, a guat művelése és felhasználása. Az egy főre jutó nemzeti jövedelem 300 dollár körül van, és igen egyenlőtlenül oszlik meg a nagy többség, különösen a kb. 50.000 etióp bevándorolt hihetetlen nyomorban él.

Az 1962. szeptember 26-i forradalom megdöntötte ugyan az Al-Badr rendszerét, eltörölte a királyságot és kikiáltották a köztársaságot, de a forradalom bázisa még a változást végrehajtó hadseregben sem volt szilárd, az ideológiai egység pedig teljesen hiányzott. Az igen kis létszámú értelmiség soraiban jelentős volt a Baath Arab Szocialista Párt befolyása.

Al-Badr imámnak sikerült elmenekülnie a forradalom napjaiban, és a hazai és külső reakcióra támaszkodva azonnal megkezdte intervenció háborúját, mely az 5 millió lakosság soraiból 200.000 áldozatot követelt. A köztársaságiak által behívott egyiptomi hadsereg eltorzította a forradalom jellegét. A jemenieket lenéző módon kezelték, elburjánzott-

tak a bürokratikus módszerek. Így elmondhatjuk, hogy az egyiptomi beavatkozás egyszerre megmentette és alá is ásta a Jemeni Arab Köztársaságot.

A polgárháború 1962–65 közötti szakasza volt a legélesebb, legvéresebb. 1965–67 között viszonylagos erőegyensúly és nyugalom volt, ami elsősorban az 1965-ös Nasszer-Fejszál találkozóval magyarázható, 1967 után azonban a köztársasági erők állandó defenzívában, visszavonulásban voltak. Egyiptom nem segíthetett többé, mert az 1967-es sinai vereség után függő viszonyba került Szaúd-Arábiától és Kuvaittól, így az 1962-es köztársasági fordulat vezetőjét, Szallált 1967 novemberében távollétében megfosztották hatalmától, és Irakba ment száműzetésbe. A royalisták hónapokig ostromzár alatt tartották a fővárosba, Szanába bevonult köztársaságiakat, míg azok táborában szakadás következett be és a baloldalt kiszorították a vezetésből. A győztes reakció nyilvános könyvégetést rendezett, 300 áldozata volt a kiobbant fegyveres összetűzésnek, és a baloldali tisztek és szakszervezeti aktivisták közül, akik tudtak, Adenbe menekültek.²³ Így az ország tulajdonképpen csak a nevében maradt köztársaság.

A jobboldali fordulatot természetesen örömmel fogadta a nyugati világ. „A jemeni polgárháború a lehető legjobb hír, ami jöhetett az arab világból”, írja az egyik angol folyóirat.²⁴ Még Hodeia kikötőjének dokkmunkásai tettek egy elkeseredett kísérletet, és fellázadtak a Szaúd-Arábia előtt való behódolás ellen, de a fegyveres erők letörték kísérletüket és 6 halott maradt a kikötőben.²⁵

Az újjáalakuló reakciós államot a nyugati hatalmak azonnal elismerték. Növekedtek a nyugati beruházások. Iráni katonai kiképzők érkeztek és az új kormány jó kapcsolatokat épített ki Izraellel. A Német Demokratikus Köztársasággal viszont – és ez ebben az időben vízválasztó jelentőségű volt – Muhajn al-Ajni 1970 augusztusában alakult kormánya megszakította a diplomáciai kapcsolatot. Szovjetellenes kampány kezdődött. Rogers amerikai külügyminiszter 1972. július 2-án az országba érkezett. Az a tény pedig, hogy Szadat elnök 1972. július 18-án távozásra szólította fel az Egyiptomban dolgozó szovjet szakszervezeti és katonai tanácsadókat, megnyitotta az utat az Egyiptommal eddig fennálló feszült viszony javítására is. Az észak-jemeni hadsereg fegyvereket kapott az USA-tól, a szovjetgyártmányú fegyverzet alkatrészellátását pedig Izraelből pótolták a sinai hadjárat hadizsákmányából.

A történetek ellenére az 1962-es jemeni forradalom eredményei nem lebecsülendők. Nélküle aligha következhetett volna be a hihetetlen elmaradottság felszámolásának megkezdése. 1962-ben összesen 50.000 gyermek járt iskolába, de közöttük lány egy sem volt. Egyetlen kórház volt az egész országban, de egy francia orvosnő szerint, aki itt dolgozott az 50-es években, ez sem érdemelte meg ezt a nevet.²⁶ A jemeni fordulat felrázta az Arab-félsziget antiimperialista erőit. Kiszorította Nagy-Britanniát egy stratégiai igen fontos területről, és elűzte a kolonialisták bábját, Al-Badr imámot. Erős antiimperialista jemeni egységtörekvéseket indított el, melyeknek napjainkban is tanúi vagyunk. Végül pedig – és az ország belső fejlődése szempontjából ez a legfontosabb – véget vetett annak a világon párázó ritkító társadalmi elmaradottnak, amely 1962 előtt itt egyeduralgó volt, az ország kilépett teljes nemzetközi elszigeteltségéből.

A 19. század elejétől 1966-ig Nagy-Britannia féltve őrzött támaszpontja a Vörös-tenger déli kijáratát uraló Aden és az ennek hátszágát jelentő Dél-Jemen. A brit kormányzó Adenben székel, és a nyomorúságos sivatagot rábízta a vele együttműködni kész helyi hatalmasságokra.

Aden az Indiába vezető út fontos állomása volt. 1967 előtt több mint 5000 hajó fordult meg évente kikötőjében. A sinai háború, a Szezei-csatorna lezárása után azonban óriási volt a visszaesés. Még hatalmas olajfinomítója is – mely az iraki forradalom 1958-as győzelme után épült – csak kapacitásának töredékét tudta kihasználni. A városnak fénykorában 250.000 lakosa volt. Az 50-es évek 200.000 tranzit utasából és 30.000 turistájából azonban a gyarmati sorból való felszabadulás idejére jóformán semmi sem maradt, helyettük pusztító arányú munkanélküliség és nyomor alakult ki. Nagy-Britannia külügyminisztere 1956-ban még úgy nyilatkozott, hogy „Aden jelentősége olyan nagy mind stratégiai mind gazdasági szempontból a Brit Nemzetközösség számára, hogy nincs kilátás semmiféle változásra a gyarmatért való felelősségvállalás feladásában”.²⁶ Tíz évvel később viszont gyakorlatilag elvesztette jelentőségét és a gyarmatosítók már könnyebb szívvel vonultak ki.

A terület II. világháború utáni fejlődése elég viharos volt. Már 1945 után kialakult az Adeni Felszabadítási Mozgalom. Ez kezdetben nem a fegyveres harcot hirdette meg, hanem az arab nyelvű könyvkiadás, a közoktatás és a nők helyzetének javítását szorgalmazta, az am Nahada (Újjászületés) című lap körül tömörülve az arab nacionalizmus eszméit hirdette. Az újságot 1953-ban betiltották, és ekkor az al-Fajz (Hajnal) című lap vette át a szerepét. Megalakult a South Arabian League (Délarábia Liga), majd ennek politikai szervezete az United National Front (Egyesült Nemzeti Front).

Aden városának tekintélyes számú munkásosztálya volt. Ezek javarésze a város hátszágából vándorolt be. A munkások már nem törzsi, hanem nemzeti- és osztályalapokon szervezkedtek. Egyiptomi és algériai hatásra széles körben elterjedtek közöttük a pánarab eszmék. 1956 végére Adenben 21 szakszervezet működött 20.000 taggal. Az Egyiptom elleni 1956 őszi angol-francia-izraeli agresszió idején szolidaritási sztrájkok lángoltak fel és a helyzet Adenben oly feszültté vált, hogy az angolok nem merték idehozni az egyiptomi hadifoglyokat, hanem a franciák uralta Dzsibutiba szállították őket. A tovább növekedő feszültség, az egyre szaporodó merényletek és fegyveres akciók miatt 1958 tavaszán Anglia bevezeti a rendkívüli állapotot.

A brit politika arra irányult, hogy elszigetelje egymástól Adent és a hátszágot. Ezt a célt szolgálta az 1962. szeptember 26-i londoni egyezmény, amelyet a lakosságnak csak a töredékét képviselő adeni „Nemzetgyűlés” kötött, és egy nappal később Észak-Jemen imámját megdöntötték. Dél-Jemenből sokan mentek Észak-Jemenbe a köztársaságiak támogatására, és ők alakították meg 1964-ben a Nemzeti Felszabadítási Frontot (National Liberation Front). Az NLF-nek nem volt politikai párt jellege, erős marxista magja és programja a következő 4 pontban foglalható össze:

1. A szultánok nem képviselik a jemeni népet, hanem annak árulói.
2. Érvényteleníteni kell az összes Nagy-Britanniával kötött szerződéseket.
3. Teljes önrendelkezést és a brit csapatok kivonását követelik.
4. Az NLF fegyveres harcot fog folytatni a teljes győzelemig.

Az NLF első kongresszusát 1965 júniusában tartották meg Taizban. Az itt elfogadott Charta erősen radikális jellegű. Tagadja a nemzeti burzsoázia haladó szerepét és hangsúlyozza, hogy a nemzeti felszabadító forradalomnak társadalmi forradalomba kell átmennie. Népi, demokratikus hadsereget követel a parazita, hivatásos hadsereg helyett. 1963 októberében az NLF megkezdte fegyveres akcióit.²⁷

A gerilla-háború egyidőben indult Adenben és a hegyekben. Nagy-Britannia 2000 katonát vetett be a felkelők ellen és ománi és iráni csapatok is részt vettek a harcokban. A felkelés ennek ellenére futótűzként terjedt. A legbrutálisabb módszerekkel, pl. a parasztok termésének felégetésével sem tudták megfékezni. Míg 1964-ben 36 fegyveres összecsapás volt, addig 1965-ben 286, 1966-ban pedig 510. Ezekben 57 angol katona halt meg és 574 volt a sebesültek száma. Az arabok 290 halottat és 922 sebesültet veszítettek. Az angol hadműveleteket igen megnehezítette „... a helyi lakosságtól nyerhető információk teljes hiánya”.²⁸ Nagy-Britannia még az elől is elzárkózott, hogy a nemzetközi Vöröskereszt képviselőit beengedje az országba.

Az NLF-ben a harcok kiéleződésével szakadás következett be. Kivált belőle a FLOSY, azaz Front for the Liberation of Occupied South Yemen (A Megszállt Dél-Jemen Felszabadítási Frontja), amelyet Egyiptom támogatott. Az NLF ennek eredményeképpen radikalizálódott. Erősödtek kínai kapcsolatai és szorosan együttműködött az adeni kommunista Népi Demokratikus Unióval (Popular Democratic Union). A szakadás a FLOSY-val odáig fajult, hogy 1966 novemberében fegyveres összecsapásra is sor került. Ami azonban a legfontosabb, Nagy-Britannia úgy döntött, hogy feladja gyarmatát.

Fejszál 1967-es londoni látogatása és Egyiptom júniusi veresége hatására azonban Nagy-Britannia elhalasztotta a kivonulást. „Hosszú megbeszélésünkön Fejszál sürgette ...hogy védjük meg az új dél-arábiai államot az arab nacionalizmustól... Ha nem tartjuk magunkat szilárdan Dél-Arábiában, az Öböl hónapokon belül elveszik”²⁹ – írta az egykori brit kormányfő. Természetesen ebben a munkáspárti kormány számíthatott a konzervatív ellenzék támogatására.

Ezek az időhúzó manőverek azonban nem akadályozhatták meg Nagy-Britannia katonai vereségét. Az NLF végső győzelmes támadása eredményeképpen megszületett 1967. november 30-án az új dél-jemeni állam.

Igen nehéz örökséggel indult el az önállóság útjára az alig másfél milliós ország. 100 dollár alatt volt az egy főre jutó nemzeti jövedelem. Az adeni kikötő forgalmának nagymértékű csökkenése miatt csupán a városban 20.000 munkahely szűnt meg. Az új kormány 1967. december 1-én nyilatkozatban tette közzé programját. Ennek főbb pontjai a következők voltak:

1. Dél-Jemenben szocialista forradalom kezdődött;
2. szoros együttműködés a Jemeni Köztársasággal;
3. pozitív semlegesség a külpolitikában;
4. a Palesztin Felszabadítási Front támogatása;
5. belépés az Arab Ligába.

1968 márciusában ülésezett az NLF 4. kongresszusa és ezen éles viták folytak az államgépezet kiépítéséről és a hadseregről. Az előadói beszéd leszögezte, hogy az ország a fejlődés nem kapitalista útját választotta. Kulcskérdésnek nevezte az állam osztálytartalmát, és kizárta annak lehetőségét, hogy a kispolgárság lehessen a forradalom vezető

ereje. Bírálta Egyiptomot, Algériát, Szíriát és Irakot, – a kispolgárság álcázott diktatúráinak tartva ezen országokat. Hadsereg helyett népi miliciát és tanács hatalmat követelt. Határozottan elutasította a Kongresszus Nasszer azon tézisét, hogy az arab szocializmus osztályharc nélkül valósul meg.¹⁰

Bár az NLF Kongresszus elfogadta ezeket a téziseket, 10 nappal később katonai puccs zajlott le, melynek eredményeképpen a baloldal legkövetkezetesebb képviselői kiszorultak a hatalomból és Adenből a hegyekbe menekültek. Innen kiindulva újabb gerilla-háborút indítottak, és 1968 végére ismét sikerült megszilárdítani a baloldal befolyását. 1970 novemberében új alkotmányt deklaráltak, és az ország nevét Jemeni Népi Demokratikus Köztársaságra változtatták. A kormányban a kulcspozíciók a kommunisták és a baathisták kezében voltak. Lendületes fejlődés kezdődött. 1973 végére már 477 elemi- és 61 középiskola működött. A vallásszabadságot biztosították, a hadsereget pedig kőhasznú munkák elvégzésére használták fel. Az egyik francia lap így számolt be az NLF 1972 májusában tartott 5. kongresszusáról: „Adent napokig tüntető munkások és parasztok töltötték meg, és éljen a marxizmus-leninizmus kiáltással udvozolték a kongresszus kuldotteket. Ezek javarésze 20–30 éves, legtöbbször szegények, sok még írni és olvasni is alig tudott, de a tanácskozások hosszúak, hasznosak és politikusak voltak.”¹¹

Az 5. Kongresszus már nem támadta a haladó arab rendszereket, és realistább módon közelítette meg a belső feladatokat. A vezetés balszárnya azonnali szövetkezetesítést akart, de csak a hazaárulók elkobzott földjein hoztak létre 21 szövetkezetet és 22 állami gazdaságot.

Az Arab-félsziget első forradalmi rendszere igen nehéz helyzetben van. Sújtja az olajhiány – bár a legutóbbi időben sikeres fúrásokról jött hír – és az Ománnal és Szaúd Arabiával vívott határháborúk. Az adenit kikötő forgalmának fellendülése és a szocialista országok összehangolt segítsége mellett az arab országok „Szilárdság Frontja” csoportjának aktív tényezőjévé vált a világ egykor egyik legfejletlenebb országa.

- 1 M Izzard The Gulf Arabics Western Approaches, John Murray, London 1979 314 old
- 2 A Sampson „The Oil War”, Observer 1974 november 17
- 3 P Mansfield The Arabs, Penguin Books, London, 1977 406 old
- 4 Mc Habe T R A Project of Saudi Arabia International Affairs 1980/3
- 5 Adatok az International Affairs 1980/3 számából
- 6 Peter Isemon The Arabian Ethos, Hargess, 1978/2
- 7 Peter Hobday Saudi Arabia Today, Macmillan, London, 1978 42 old
- 8 P Hobday id mu 56 old
- 9 National Geographic 1980/9 296 old
- 10 U o 297 old
- 11 U o
- 12 U o 299 old
- 13 J E Petenon Oman in the 20 Century, Croom Helm, London, 1978 13 old
- 14 P Darby British Defence Policy East of Suez, London, Oxford University Press 1973 127 old
- 15 W Kazziba Revolutionary Transformation in the Arab World, Collins, London, 1975
- 16 Financial Times 1977 jan 14
- 17 Observer, 1970 VIII 16
- 18 D Holden Farewell to Arabia, London, 1966 236 old
- 19 H Bonstead The Wind of Morning, London, 1971 219 old
- 20 The Times, 1970 8/3
- 21 Newsweek 73/5/21
- 22 S A Omar A Look at the Development of Yemen Society, Beirut, 1970
- 23 Neue Züricher Zeitung 1968 okt 13
- 24 The Economist, 1970 V 23
- 25 Le Monde, 1970 V 1
- 26 C Fegain A French Doctor in Yemen, London, 1957
- 27 T Little South Arabia, London, 1968 34–35 old
- 28 J Pager Last Post, Aden, London, 1969 91–92 old
- 29 Pager id mu 129 old
- 30 P Harold Wilson The Labour Government, London, 1971 396 old
- 31 N Hawatmeh The Crisis of the Revolution in South Jemen, Beirut, 1969
- 32 Le Monde, 1972 majus 27

Politikai küzdelmek Szíriában a függetlenség elnyerésétől (1946) az Egyesült Arab Köztársaság megalakulásáig (1958)

1946. április 17-én az utolsó francia katonai egységek távozásával véget ért a szíriai nép két évtizedes harca a francia mandátum megszüntetéséért; az ország kivívta függetlenségét. A politikai hatalom a nemzeti függetlenségi mozgalmat irányító liberális burzsoázia és konzervatív földesúri csoportok kezébe került. Osztályuralmuk biztosítása elé a belső gazdasági, társadalmi elmaradottságból eredő növekvő szociális feszültség, valamint a nemzetközi erőviszonyok — közelebből a közel-keleti térség problémái — bonyolult, olykor szövevényes kölcsönhatásában jelentős akadályok gördültek. A nemzetközi méretekben folyó osztályharc kimenetele az imperializmus és a szocializmus erői között, a kolonializmus maradványainak fenntartása és az ellene ható antiimperialista tömegmozgalmak az adott időszakban Szíria társadalmi, politikai mozgását is alapvetően meghatározták. Ezért a független szíria első évtizedének viharos fordulatokban bővelkedő eseményei a közel-keleti térség világpolitikai jelentőségének ismeretében és ezzel összefüggésben az arab világban zajló társadalmi, politikai folyamatok kölcsönhatásában vizsgálhatók.

Az erőviszonyok módosulása a Közel-Keleten a második világháború után

A Közel-Kelet három kontinens, Európa, Ázsia és Afrika találkozási pontján fekszik, jelentős kőolajkészletei révén hatással van a világ energiaellátására, tágabb értelemben a világgazdaság alakulására. Ezért a második világháború után stratégiai jelentősége földrajzi helyzete, olajkincse miatt a korábbi időszakhoz képest is megnőtt. 1945-től napjainkig négyszer (1948, 1956, 1967, 1973) volt fegyveres konfliktus színtere a térség, a Közel-Kelet 1956 óta földünknek egy újabb világháború kockázatát hordozó válsággóca maradt. Nemcsak a szocialista világrendszer támogatását élvező nemzeti felszabadító mozgalmak és politikai függetlenség formális jogának elnyerése után a nemzeti kormányok kerültek szembe a tőkés nagyhatalmakkal, hanem ez utóbbiak egymás közötti ellentétei is jelentős mértékben kiéleződtek.

Nagy-Britannia és Franciaország a második világháború folyamán korábbi világpolitikai szerepüket elvesztették, megkezdődött hatalmas gyarmatbirodalmak szétesése. Az Amerikai Egyesült Államok a gyarmatokon — így az arab világban is — meggyöngyült szövetségeseivel szembekerülve saját nagyhatalmi céljai érdekében felkarolta az angol- és ranciaellenes függetlenségi mozgalmakat. A hidegháború nyitányát jelentő Truman-elv¹ meghirdetése (1947) pedig lehetővé tette számára, hogy fokozza katonai és diplomáciai aktivitását a Földközi-tenger keleti medencéjében. Izrael Állam megalakulása után (1948) azonban az arab országok szembe kerültek az Amerikai Egyesült Államokkal.

Az amerikai diplomácia ezt az ellentmondást, valamint a volt szövetségeseivel éleződő ellentéteket katonai tömbök létrehozásával kísérelte meg feloldani. Ennek jegyében született meg 1951-ben a Közel-keleti Parancsnokság terve, majd 1953-ban ennek módosított változata.² Az arab államok csatlakozását azonban a nemzeti érdekeket képviselő arab vezetők (Nasszer) és politikusok fellépése miatt nem sikerült elérni.

Az első arab-izraeli háborúban elszenvedett vereség (1948), továbbá a nemzeti mozgalmak vezetőinek az a felismerése, hogy a függetlenség elnyerése után a tőkés nagyhatalmak pénzügyi, gazdasági és katonai erőforrásaik révén és a helyi reakciós erőkre támaszkodva korábbi pozícióik megtartására törekcszenek, az arab világ antiimperialista harcának erősödéséhez, 1952-ben a brit kolonialista érdekeket kiszolgáló egyiptomi királyság megdöntéséhez vezetett. 1954 júliusában Nagy-Britannia kénytelen volt beleegyezni csapatai kivonásába a Szezei-csatorna övezetéből, novemberben pedig megkezdődött a franciák elleni fegyveres harc Algéria függetlenségéért.

Az Egyiptomban elszenvedett kudarcot a brit imperializmus 1955-ben a Bagdadi Paktum létrehozásával kívánta ellensúlyozni. Bár a paktum éle a Szovjetunió ellen irányult, fenyegetést jelentett Egyiptom és a hozzá közeledő, vele szolidáris és semleges külpolitikát valló Szíria számára is. Az antiimperialista kormányok elszigetelésére irányuló paktum kiorőszakolása olyan viharos tiltakozást váltott ki az arab világban, hogy – Irakot kivéve – még a legreakciósabb rendszerek sem vállalták aláírását.

Az imperializmus globális stratégiai érdeke az ötvenes évek közepétől a helyi hazafias erők elleni közös fellépést sürgette, és átmenetileg háttérbe szorította az angol, a francia és az amerikai ellentéteket a térségben. Közös céláll vált a tőkés nagyhatalmaktól távolodó kormányok megdöntésére irányuló nyílt, vagy burkolt beavatkozás.

Az 1955-ös esztendő a konfrontáció éleződésének éve volt a Közel-Keleten, az imperialistabarát reakciós és a nemzeti érdekeket érvényesítő arab országok szembekerültek egymással. A Szezei-csatorna államosításának szimbolikus jelentősége is volt az arab világban. A kolonialista hatalmakkal való nyílt szakítás az arab nemzeti felszabadító mozgalom addigi legnagyobb sikere volt, és Nasszert annak vitathatatlan vezetőjévé tette. Egyiptom nemcsak az arab világ és a bandungi konferencia (1955) utáni új helyzetben a fejlődő országok szolidaritását élvezte, hanem a Szovjetunió és a szocialista országok anyagi, katonai és erkölcsi támogatását is. Éppen ezért a Szezei-csatorna visszaszerzésére irányuló angol, francia, izraeli fegyveres támadás 1956 novemberében a nemzetközi méreteken folyó osztályharc második világháború utáni legsúlyosabb összecsapása volt. Az angol-francia-egyiptomi ellentétek éleződése után az arab-izraeli viszály ezek részévé vált.³ A cél – Nasszer megbuktatása, az egyiptomi nemzeti demokratikus forradalom kibontakozásának megakadályozása – közös imperialista érdek volt, a fegyveres agresszió ugyanakkor megosztotta a tőkés nagyhatalmakat. Az Egyesült Államoknak döntenie kellett, hogy támogatja-e ezt a régi típusú gyarmati akciót, vagy elhatárolja magát attól. Az amerikai diplomácia ez utóbbit választotta.

1956 novembere után a Közel-Keletre vonatkozó globális imperialista stratégiában több fontos változás következett be, alapvetően azonban 1957–1958-ban még mindig a hidegháború szelleme hatotta át. 1957 januárjában az Eisenhower-doktrínában⁴ meghirdetett „légüres tér” koncepció (az angolok és a franciák kényszerű kivonulása után) az Amerikai Egyesült Államok gazdasági, politikai befolyása előtt megnyitotta a Közel-

Keletet. A szuezi agresszió kudarca után megváltozott helyzetben azonban az Eisenhower-doktrína érvényesítése lehetetlenné vált. Elfogadását az arab országok, Libanont kivéve, elutasították. Az amerikaiak jelenlétüket a térségben részben az egyes országok közötti ellentétek szításával, részben katonai bázisok létesítésével (Libia, Szaúd-Arábia) biztosították. Az amerikai külpolitika az Eisenhower-doktrína kudarcát és a Bagdadi Paktum válságát az északi övezet stratégiaiilag fontos országainak (Törökország, Pakisztán és különösen Irán) hadászati megerősítésével ellensúlyozta. Az Egyesült Arab Köztársaság megalakulása után pedig 1958-ban amerikai tengerész-egyalogosok szálltak partra Libanonban (amely az Eisenhower doktrína egyetlen gyakorlati alkalmazása), majd angol ejtőernyősök jelentek meg Jordániában. Mindkettő eleve kétséges vállalkozás volt, következményeiben az iraki feudális monarchia megdöntéséhez vezetett.

A Közel-Keletre vonatkozó imperialista stratégiában Szíriának – földrajzi helyzete és az arab világban betöltött szerepe miatt is – kulcsszerepet szántak, ugyanakkor az amerikai, az angol és a – meggyengült, de még jelentős gazdasági, politikai befolyással rendelkező – francia érdekek utközpontja lett. A második világháború után kirajzolódó – alapvetően imperialista érdekeket tükröző – egyesülési kísérletek sikere Szíria bevonásától függött. Anglia a közreműködésével létrehozott Arab Lígán keresztül – befolyasanak megörzése érdekében – támogatta az 1946-ban beterjesztett „Nagy Szíria” tervet, majd ennek elutasítása után 1948-ban a „Termékeny Félhold” föderáció megalakítását.⁵ Az Amerikai Egyesült Államok viszont éppen Szíria közbeiktatásával egy Szaud Arabiától Törökorszáig terjedő amerikai befolyás alatt álló övezetet kívánt kiépíteni. Az ország stratégiai jelentőségét fokozta, hogy területén haladt az Arábiai-félsziget belsejéből a földközi tengeri kikötőkig az American-Arabian Oil Company (ARAMCO) és az Iraq Petroleum Company (IPC) több olajvezetéke.

Gazdasági, társadalmi, politikai viszonyok Szíriában a függetlenség elnyerésétől az 1954-es választásig

A szíriai gazdaság a függetlenség kivívásakor előnyös földrajzi fekvése, számottevő mezőgazdasági exportja, valamint a tartós gazdasági konjunktúra következtében felgyorsult iparfejlődés révén viszonylag kedvező adottságokkal rendelkezett.

Az ország – összterületének 2/3-át kitevő sivatag és legelő ellenére – a mezőgazdasági művelés szempontjából értékes területekkel is rendelkezett. Északi és közepse részén jó minőségű és ontózással tovább bővíthető földek álltak rendelkezésre.

1946-ban a lakosság lélekszáma kerekén harommillió fő volt,⁶ és annak ellenére, hogy ez a szám 1970-ig megduplázódott, Szíria jelenleg sem számít túlnépesedett országnak, bár a lakosság megoszlása egyenlőtlen (1–10 fő/től 50–100 főig km²-enként). A megélhetési körülmények a tengerparti sávban és a városok vonzási körzetében a legjobbak.

1946-ban Szíria gyengén fejlett iparral rendelkező agrarország volt, melynek mezőgazdasági exportja a mandátum időszak alatt is jelentős volt. Az Oszmán Birodalomban kialakult és a mandátum időszak alatt változatlanul fennmaradt földbirtokviszonyok is jelezték annak elmaradottságát.⁷ A mezőgazdasági termelés alapja, a legszámtottevőbb kultúra – az ország legfontosabb devizaforrása – a gyapot volt.

1945-ben a földbirtok nagyság szerinti megoszlása a következő volt.⁸

a birtok nagysága	a megművelhető föld területből (ha)	%
10 ha nál kisebb	1 157 350	15
10 ha – 100 ha között	2 626 700	33
100 ha felett	4 127 300	52
Osszesen	7 911 350	100 ⁹

A vizsgált időszakban az ország kereső népességének, a nomádokat is beleértve, 75%-a a mezőgazdaságban dolgozott.

A művelési módok, a földek hasznosítása tekintetében különbséget kell tenni az öntözött (az összes művelt föld 2,16%-a) és a nem öntözött területek között. A nagybirtokon (nem öntözött területeken) feles, vagy részes bérlőrendszerben főleg gabonaféléket termesztettek, általában alacsony termésátlaggal. Az extenzív termelési mód nem tette szükségessé a modern technológiák bevezetését és nem igényelt tőkebefektetést. Az öntözött területeken ipari növények (gyapot, rizs, konyhakerti kultúrák), gyümölcs intenzív termesztése folyt. Az 50-es évek elején ez a művelési mód gyorsan fejlődött, részben az öntözés kiterjesztése, részben a gépesítés következtében. Az ipari kultúrák vetésterületének gyorsutemu növekedése különösen a koreai háború idején ugrásszerűen megnőtt kereslet nyomán következett be. A búzatermelés megkétszereződött, a gyapottermesztés viszont hatszorosára nőtt. Számottevő volt a dohány-, a cukornád-, a cukorrépa és az olívaolaj-termelés emelkedése. Jelentős volt az ország állatállománya is. A nomádok (az ország népességének mintegy 10%-a a vizsgált időszakban csaknem 100 ezer család) fő megélhetési forrása az állattenyésztés volt. Gazdasági súlyát mutatta, hogy a mezőgazdasági kivitel egyharmadát adta.

Bár a gazdasági fejlődés fő hordozója az exportra termelő mezőgazdaság volt, az egészében véve elmaradott, kulterjes, monokultúrák jellegű maradt. 1958-ig Szíriában agrár-reformot nem hajtottak végre.

A régóta híres szíriai háziipar mellett csak a 30-as években jelentek meg a gépesített, modern ipar első elemei. A második világháború alatt a kieső import pótlására a mezőgazdasági termékeket, továbbá a hazai nyersanyagokat feldolgozó élelmiszer és könnyűipari ágazatok fejlődtek. Ezzel párhuzamosan az országban nagymennyiségű deviza halmozódott fel,¹⁰ lehetővé téve a meglévő ipari létesítmények modernizálását, továbbá új társaságok, vállalatok alapítását. A konjunktúra adta lehetőségeket legjobban a textilipar használta ki. Újabb üzemek létesültek Aleppo-ban és Damaszkuszban.¹¹ A textiltermékeket hazai fogyasztásra szánták, de szállítottak a környező arab országokba is. 1946-ban Homszban cukorgyárat, Damaszkuszban üvegyárat alapítottak. 1950–1953 között a cementgyártás olyan ütemben fejlődött, hogy az ország szükségletét fedezni tudta. A villamosenergia-termelés az 1940-es 62 937 ezer kWó-ról 1952-re 99 millió kWó-ra emelkedett.

Szíria gazdaságában a kereskedelem és a tranzitforgalom a mezőgazdaság után a második helyet foglalta el. A kereskedő burzsoázia arra törekedett, hogy az ország földrajzilag kedvező fekvését e két területen minél előnyösebben használja ki. Ekkor kezdték kiépíteni Latakia kikötőjét. Az ország közlekedési hálózata a szomszéd országokéhoz viszonyítva fejlett volt, de a fenti célok megvalósítása érdekében az 1953-ban összeállított öt éves beruházási programban előírányzott 236 millió szíriai fontból (a továbbiakban SzF) 55%-ot a közlekedés – főleg út- és vasútépítés – fejlesztésére kívántak fordítani.

Az ország külkereskedelmi forgalma a függetlenség utáni években a következőképpen alakult ¹²

(millió SzF, 1953-as változatlan áron)

	1938	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Kivitel	39,8	78,5	111,6	207,9	277,1	319,6	375,8
Behozatal	70,8	483,5	516,0	197,8	304,0	313,3	307,0
Egyenleg	-31,5	-405,0	-404,4	+10,1	-26,9	+6,3	+68,8

A külkereskedelmi forgalom túlnyomó része a fejlett tőkésországokkal, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokkal, Angliával, Franciaországgal (1949-ben az összes behozatal 43,9%-a, a kivitel 12,1%-a az Egyesült Államokkal és Angliával) bonyolódott le ¹³. A szomszédos országok közül a Jordániába irányuló kivitel ugrásszerűen megnövekedett 1948–49-ben (a tervezett egyesülés éveiben), míg 1938-ban az összes kivitelből 3,0%, 1948-ban 40,8%, 1949-ben már csak 20% volt Jordánia részesedése. 1950-től jelentős csökkenés mutatkozott a kivitelnek mindössze 6,3%-át tette ki. A fizetési mérleg egyensúlya 1950 től – a rossz termésű 1951-es évtől eltekintve – pozitív volt, ezt az olajvezetékek utáni jövedelem tette lehetővé. ¹⁴ 1952-ben az olajvezeték után 50 millió SzF-ot fizettek az olajtársaságok a szíriai államnak.

A nemzeti tőke, annak ellenére, hogy 1944 és 1951 között 50 247 ezer SzF befektetéssel 18 nagyvállalatot és társulást hozott létre, ¹⁵ nem volt versenytársa a külföldinek. Úgyiszlán teljesen hiányzott a bankszférából, amely még hosszú ideig (1960) kénytelen volt elviselni a külföldi tőke súlyát.

1952-ben Szíriában 192 külföldi társaság működött. Ebből 58 társaság 6 864 millió SzF tőkével amerikai, angol és francia tulajdonban volt. ¹⁶

Az 1950-es év nemzeti jövedelmének adatait figyelembe véve azt látjuk, hogy a bruttó nemzeti termékéből a mezőgazdaság 44,24%-kal, az ipar 10,00%-kal, a kereskedelem – a bankügyletekkel együtt – 13,2%-kal részesedett. ¹⁷ Ez az arány az 1946-58 közötti időszakra is jellemző.

Az 50-es évek első felében az iparosítás fő célja a külkereskedelmi mérleg javítása volt. Az iparfejlesztés azonban az 50-es évek közepén megtorpant. Ennek kettős oka volt. Egyrészt az újabb ipari létesítmények nagyobb tőkebefektetést igényeltek, ezért nagyobb volt a kockázat is, másrészt az ontozéssel művelés alá vont mezőgazdasági területek csábító beruházási lehetőségeket kínáltak, gyorsabb megtérülést, kevesebb kockázatot jelentettek.

A szíriai gazdaság fejlesztésére állami tervek készültek. A kormány az 1955–1961 közötti időszakra összesen 659,89 millió SzF fejlesztési tervet fogadott el,¹⁸ melynek végrehajtását azonban már annak kezdeti szakaszában fel kellett függeszteni, mivel a szuezi agresszió tonkretett a szíriai gazdaságot.

A szíriai társadalom etnikai és vallási szempontból is heterogén volt. A függetlenség elnyerésekor a szíriai gazdaság elmaradottságából következő aránytalanságok a társadalom szerkezetében is tükröződtek.

A népesség etnikai megoszlása ekkor a következő volt: 88% arab, 6% kurd, 3% ormény. Ezenkívül kis számban turkmének, cserkeszek, asszírok, cigányok, torokok és zsidók éltek az országban. A lakosság 70%-a szunnita mohamedán, 13%-a orthodox keresztény, 12% alavita, 4% a drúz, 0,5%-a iszmailita volt.¹⁹

A függetlenség elnyerése után a társadalmi, politikai feszültségek az arab világ többi országához hasonlóan Szíriában is elsősorban és különösen a felszínen etnikai-vallási ellentétekben oltottak testet. A nemzeti kisebbségeket sújtó gazdasági, társadalmi, politikai diszkrimináció egyúttal hátrányos felekezeti megkülönböztetést is jelentett. Noha Szíria 1913-as, az Oszmán Birodalom által adományozott alkotmánya valamennyi vallás számára biztosította a szabad vallásgyakorlást, továbbá 1950-ben – Sísakli diktatúrája idején – eltorolték a felekezeti hovatartozás kotelező feltüntetését, ez mind a mai napig a szíriai társadalom egyik legkényesebb kérdése. A függetlenség első évtizedében fontos gazdasági pozíciók, kozhivatalok, tisztí hivatás betöltése ritka kivételtől eltekintve szunnita arabok számára volt fenntartva.

1946-ban a szíriai társadalom vezető ereje politikai és gazdasági pozíciói révén a föld birtokosság és a nagypolgárság volt. A feudális eredetű torzsi arisztokráciának, ezen belül néhány tucat nagycsaládnak, – még a függetlenség kivívásakor is – döntő befolyása volt az ország politikai életére. A burzsoázián belül a gazdasági fejlődés tendenciájának megfelelően a kereskedoreteg volt a legerosebb. A nemzeti burzsoázia a textiliparban és a feldolgozóiparban volt érdekelt. Meg kell azonban jegyezni, hogy már a mandátum időszak alatt megkezdodott a foldbirtokosság és a kereskedő, valamint az ipari burzsoázia felso, tokeerős rétegének a gazdasági összefonódása.

A burzsoázia mint osztály a függetlenség első éveiben a gazdasági konjunktúra következtében megerősodott, ugyanakkor polarizálodott is. Míg felső rétege a megszerzett politikai pozíciók birtokában jelentős gazdasági előnyöket élvezett, addig a közép- és kispolgárság gazdasági torekvesei kevésbé érvényesulhettek. A városi kispolgárság a szíriai társadalomban mind számarányat, mind politikai súlyát tekintve jelentős volt. Az első arab izraeli haboruban elszenvedett vereség után ez a réteg fordult szembe az országot politikai válságba sodró korrupt burzsoáföldesuri csoporttal.

Szíria népessegenek harmonegyedét a parasztság alkotta. Az arab világ más országaihoz hasonlóan az adott (feudális) foldbirtokviszonyoknak megfelelően rétegződött. Túlnyomó többséget a foldnelküli fellahok alkottak. Kozuluk kerültek ki a feles és részesberlok, az idénymunkások és kisszamban a mezogazdasági bérmunkások. A parasztságnak csupan kis része rendelkezett onallo foldbirtokkal. A függetlenség elnyerése után

években a mezőgazdaság fejlődésével párhuzamosan e rétegen belül is meggyorsult a polarizáció. A falusi középosztály a politikai küzdelmekbe a mandátum hatalom megszűnése után kapcsolódott be.

A szíriai társadalomban a munkásság arányára csak következtethetünk, mivel pontos adatok nem állnak rendelkezésre.²⁰ 1946–1958 között az aktív lakosság mindössze 9-10%-a dolgozott az iparban. Nagyobb részük a kézműiparban és a kisüzemekben helyezkedett el. A munkásság osztállyá szerveződése a mandátum időszakban kezdődött, és már ekkor jelentős sikereket ért el. A franciaországi népfront idején kivívta a szakszervezetek megalakításának jogát és, bár jelentős megkötésekkel, létezett a sztrájkjog is.

Szíriában 1954-ig a politikai hatalom a burzsoá jobboldalt és a vele szorosan összefonódó konzervatív, földesúri csoportokat tömörítő Nemzeti Párt, Néppárt, valamint a kettő között elhelyezkedő, de osztálybázisát tekintve azonos Függetlenek kezében volt.

1946-ban a francia hatóság helyébe lépő szíriai uralkodó osztálynak mindenekelőtt az ország szuverenitását kellett megvédenie, de ennek érdekében haladéktalanul hozzá kellett látnia az ország gazdasági fejlesztéséhez, az évszázados társadalmi elmaradottság leküzdéséhez. Ehhez azonban a fenti pártok – melyek lényegében a képviselőhelyek megszerzése érdekében létrehozott választói tömörülések voltak – nem rendelkeztek konstruktív programmal. Ennek oka az volt, hogy számukra a francia mandátum megszűnésével és az idegen csapatok kivonásával a nemzeti felszabadító harc befejeződött. A nemzeti demokratikus forradalom kibontakozásában nem voltak érdekeltek, ezért el is utasították azt. Osztályuralmukat polgári mintájú parlamentáris keretek között alkotmányosan kívánták gyakorolni.

A mandátum időszak alatt elfogadott választói törvény (1930) jelentős mértékben korlátozta a választásra jogosultak számát. A baloldal elleni erőszakos fellépés, továbbá vidéken a földbirtokosoknak, a sejkeknek és a törzsek vezetőinek a választókra gyakorolt befolyása tovább szűkítette a választás demokratizmusát. Így csaknem magától értetődő, hogy az 1947-es és az 1949-es választás szinte kizárólag a jobboldalt – a konzervativoktól a liberálisokon át a reformistákig – juttatta be a képviselőházba. A szíriai parlament ílymódon a jobboldali pártok egymás közötti vetélkedésének színtere lett. A közöttük zajló viták mozgatórugói – melynek tétje az ország gazdasági, társadalmi, politikai orientációjának meghatározása volt – a csoportérdekek által meghatározott gazdasági ellentétek voltak. A Nemzeti Párt a damaszkuszi körzet szunnita-arab burzsoáziájának ipari és kereskedő csoportjait tömörítve a francia monopoltőkével keresett kapcsolatot. A Néppárt az alleppói tökeerős kurd burzsoáziára támaszkodva angol kapcsolatokat épített ki. A Függetlenek csoportját alkotó – iparban és kereskedelemben egyaránt érdekelt – középrétegek a gazdasági érdeküknek jobban megfelelő, nagyhatalmaktól független külpolitikai és gazdasági irányvonal kialakítására törekedtek. Így a szíriai uralkodóosztály az objektív érdekellentétekből fakadó megosztottsága miatt az ország szuverenitását sértő tervek ellen,²¹ nem volt képes egységesen fellépni, sőt a francia, az angol és az amerikai tervek között ingadozva keresett céljai megvalósításához megfelelő szövetségest. Mindez éles külpolitikai fordulatokhoz vezetett, és a külföldi befolyás elleni tiltakozás egyre gyakrabban vitte az utcára a tömegeket. Az életkörülmények romlása miatt, a korrupció ellen a parlamenten kívül rekedt baloldali erők, a kommunista párt, a Baath Párt és a munkásszervezetek léptek fel. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a kormány

felfüggesztette a sztrájkjogot, elkobozta a baloldali újságokat, letartóztatta először a kommunistákat, majd a baathistákat is.

Az első arab-izraeli háborúban elszenvedett vereség (1948) felszínre hozta a függetlenséget éppen hogy csak elnyert szíriai parlamentáris rendszer gyengeségeit. Nyilvánvalóvá vált, hogy megfelelő politikai hagyományok és társadalmi háttér nélkül a polgári parlamentáris rendszer nem töltheti be az uralkodó osztály által kívánatosnak tartott funkcióját. Egyes csoportjai számára ugyan tág teret nyitott érdekei érvényesítésére, a másik oldalon viszont nagymértékben kiélezte a társadalmi ellentmondásokat. A polgári parlamentáris rendszer működése nem járt széles körű társadalmi reformokkal, így a város és a vidék közötti óriási ellentétek, az iszlám rendkívül szoros összefonódása a politikai intézményekkel akadályozták az alkotmányos jogok érvényesítését. A tömegek gyakorlatilag ki voltak zárva a hatalom gyakorlásából.

Izrael Állam megalakulása, majd az első arab-izraeli háborúban elszenvedett vereség után a palesztinok elűzése szülőföldjükről történelmileg új helyzetet teremtett az arab világban. A palesztin kérdés részben egyesítő, részben megosztó tényező lett mind az arab államok között, mind az adott országon belül. Palesztina jövőjét illetően az arab államok nem foglaltak el egységes álláspontot. Irak és Jordánia a hasemiták koronája alatt előbb „Nagy-Szíria”, majd később a „Termékeny Félhold” föderáció részévé akarta tenni. Ezzel szemben Egyiptom és Szíria egy önálló palesztin állam megteremtése mellett foglalt állást. A szíriai közvéleményt 1947-ig a palesztinok jövője valójában nem foglalkoztatta.

Az ENSZ 1947. november 29-i határozata Palesztina felosztásáról azonban Szíriában is mély megdöbbenést keltett, az Izrael elleni háborúban elszenvedett vereség pedig elkeseredést váltott ki a lakosságban. Szíria ettől kezdve mind a mai napig hadviselő állammá vált, s ez a tény jelentős társadalmi, politikai következményekkel járt. Az országba tömegesen érkeztek szülőföldjükről elűzött palesztinok.²² A hatalmat gyakorló uralkodó osztálynak tisztáznia kellett a palesztin-kérdéshez való viszonyát mind arabközi, mind az országban élő palesztinok, sőt a különböző irányzatú palesztin mozgalmak vonatkozásában. Nyilvánvalóvá vált, hogy Szíria jóváhagyása nélkül a palesztin-kérdés nem rendezhető, és ez a tény az ország arabközi helyzetét is befolyásolta.

1948–1949-ben – a palesztinok sorsáért felelősséget érző közhangulatot ürügyül felhasználva – az aleppoi textilipari burzsoázia elérkezettnek látta az időt arra, hogy Szíria és Irak tervezett egyesülését valóra váltsa. Az iraki piac biztos felvásárlója volt a szíriai textilnek, az egyesülés e csoport számára még nagyobb gazdasági haszonnal kecsegtetett. A Nemzeti Párt viszont, mivel érdekei ezzel ellentétesek voltak, mozgósította a közvéleményt a tervezet ellen arra hivatkozva, hogy a hasemita korona alatt történő egyesítés a köztársaság intézményének felszámolásához vezetne. A Néppárt és a Nemzeti Párt ellentéte kormányválsághoz vezetett.

1956–1949 között a szíriai nagyburzsoázia a földesúri csoporttal karöltve állandóan kiújuló válságok közepette kormányozta az országot. Ezzel párhuzamosan a szíriai hadsereg – szervezettségénél fogva – fokozatosan az ország legfontosabb politikai tényezője lett. Ezért a pártok egymással versengve igyekeztek céljaiknak megnyerni a tisztsíkat. Hasonló céllal titkos pénzek áramlottak a hadsereg kasszájába a szomszédos arab államokból és az imperialista nagyhatalmaktól is.

A szíriai nemzeti hadsereg magja a mandátum időszak alatt alakult ki, de ténylegesen a franciák kivonulása után erősödött meg. A tisztikart társadalmi és eszmei heterogenitás jellemezte. A parancsnokok egy része osztotta a polgári politikusok nézeteit. A polgári pártokra érvényes megosztottság jellemző volt a szíriai hadsereg tisztikarának egészére is. Testületi szelleme, szolidaritása és fegyelme ellenére tehát a szíriai hadsereg sem képezett saját ideológiával rendelkező egységes társadalmi csoportot. A katonatiszti pálya – miután a nagy és gazdag családok fiai nem tartották elég előnyösnek a maguk számára – a társadalom középső és alsó osztályaiból, nemzeti és felekezeti kisebbségből származó ifjaknak nyújtott felemelkedési lehetőséget.²³ Ez a heterogenitás akadály volt a hadsereg belüli integrációnak, mivel olyan egységekből tevődött össze, amelyekben mind a vallási, mind pedig az etnikai különbségeket fenntartották. Noha a szunnita arabok és a nemzeti kisebbségek fiai hasonló szociális környezetből kerültek ki, a hadseregben is a szunniták jutottak vezető szerephez, az alaviták, a drúzok, az iszmailiták – akárcsak a polgári életben – itt is háttérbe szorultak. 1949-ben a szíriai hadsereg szunnita tisztikárának egy csoportja úgy vélte, hogy az akuttá váló kormányválság politikai változást követel, és ennek hatékony eszközét egy katonai államcsínyben látta. A közvetlen beavatkozásra az erkölcsi igazolást az első arab-izraeli háborút lezáró 1949-es fegyverszüneti megállapodás,²⁴ valamint a polgári politikusok alkalmatlansága és korrupsztása adta. Belpolitikai stabilitást azonban a katonai fordulat sem hozott Szíriában. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1949-ben március és december között három katonai fordulatra került sora az országban. Huszni Zaim francia, Szami Hinnavi angol, Adib Sisakli amerikai támogatást élvezett. 1949. november 15-én – Hinnavi kezdeményezésére – „választást” tartottak az országban, célja a hadsereg beavatkozásának szentesítése volt. Mivel a Nemzeti Párt távoltartotta magát, a Néppárt jelentősen megerősítette pozícióját. Decemberben Adib Sisakli ragadta magához a hatalmat.

1951 novemberéig jelentős korlátozásokkal ugyan, de alkotmányos keretek között polgári politikusok irányították az országot. Ekkor Sisakli egy újabb fordulat után függesztette az alkotmányt, feloszlatta a pártokat, majd az alkotmány módosításával köztársasági elnökké „választatta” magát.

A katonai diktatúra alatt (1949–1954 között) – annak ellenére, hogy a gazdasági helyzet kétségtelen eredményeket hozva stabilizálódott, sőt a koreai háború következtében dinamikusn fejlődött – a szíriai társadalomban fokozódtak az osztályok közötti, de az uralkodó osztályon belüli ellentétek is. A katonai diktatúra, mivel az a földesúri és nagybuzsoá rétegek osztályuralmának egy, a jobboldali polgári kormányzásnál reakcióssabb megnyilvánulása volt, a társadalmi feszültségeket nem tudta feloldani, sőt ez idő alatt a hidegháború viszonyai közepette Szíria egyre inkább az imperialista hatalmak felé sodródott. 1954 elejére a hadseregben és a lakosság körében is megérett a diktatúraellenes felkelés terve. 1954 februárjában, egy előre megszervezett katonai akcióra támaszkodva, a jobboldali és baloldali csoportokat tömörítő szervezet megbuktatta Sisaklit, s az ország visszatért az alkotmányos kormányzáshoz.

A hadsereg tehát visszatért a laktanyába, de ezzel nem mondott le a beavatkozás lehetőségéről. Így a diktatúrát felváltó polgári kormányoknak eredményes működésük érdekében ismét meg kellett szerezniük a hadsereg támogatását. 1954–1958 között a hadsereg mindig készenlétben állt arra, hogy a polgári politikusok helyébe lépjen.

A diktatúra megbuktatása után a parlamentáris rendszer visszaállításának folyamatában a Nemzeti Párt és a Néppárt ellentéte kiújult. Míg ez előbbi az 1947-es parlamentet akarta visszaállítani, ahol többségben volt; az utóbbi az 1949-eshez akart visszatérni. Végül új választásokban állapodtak meg, melynek kiírásáig Szabri Aszali nemzeti párti képviselő kapott kormányalakítási megbízatást. Az ügyvezető kormányban – a várakozással ellentétben – sem a Baath Párt, sem a Szocialista Párt nem kapott helyet, holott a diktatúraellenes erők összefogásában mindkettő kezdeményező szerepet játszott, így arra számított, hogy részese lesz a politikai hatalomnak. Ezért ellenzékbe vonultak, és kijelentették, hogy nem bíznak az Aszali-kormány által előkészített választások tisztaságában, sőt Hasim Atasszitól, a parlament elnökétől a miniszterelnök menesztését követelték. Ezt alátámasztandó a Baath Párt egy hatalmas diáktüntetést szervezett Damaszkuszban. Mivel máris újabb katonai államcsíny fenyegetett (1954. június 11-én), Aszali lemondott. Ezt követően a néppárti Szaid Ghazzi – nagyrészt pártönkivüliekből – alakított ügyvezető kabinetet. Összetétele mind a Baath Pártnak, mind a Szocialista Pártnak megfelelt és biztosította a hadsereg lojalitását is.

A választások előkészítésének fontos mozzanata volt a választási eljárás reformja, amely után az ország történetében először titkos választást írtak elő. Ez nyilvánvalóan a Nemzeti Párt és a Néppárt ellen irányult, mivel itt a képviselők a familiáris kapcsolatok miatt irányítani tudták a körzet választóit, de pontosan tükrözte az 1949 előtti helyzethez képest fontos változást is, azaz a hatalomból addig kiszorított rétegek aktivizálódását. A titkos választás a kisebb pártoknak kedvezett.

Az előkészületek során az 1950-es alkotmányhoz tértek vissza²⁵ és a diktatúra alatt betiltott pártok teljes fegyverzetben jelentek meg a politikai küzdőtéren. Az 1954-es választáson a következő pártok és szervezetek indultak: Nemzeti Párt, Néppárt, Függetlenek, Baath Párt, Szír Nemzeti Szocialista Párt (PPS), Arab Felszabadító Mozgalom, Kooperatív Szocialista Párt, Szíriai Kommunista Párt, Muzulmán Testvériség. Az Arab Felszabadító Mozgalom (Sisakli híveinek tömörülése) kivételével valamennyi csoport vagy a mandátum időszaka alatt, vagy a függetlenség kivívás után kapcsolódott be a politikai küzdelembe.

A Baath Párt²⁶ a Szocialista Párttal történt egyesülés után (ami 1953 elején megtörtént, de nyilvánosságra csak 1954 nyarán, a párt második nemzeti kongresszusán hozták) számban a legnagyobb és tömegbefolyását tekintve a legerősebb kispolgári párt lett. Ez elsősorban Hawrani szocialista párti vezető politikai tapasztalatának és szervezőképességének volt köszönhető. A Baath Párt akkor mintegy 6000 főt – főleg értelmiségieket és diákokat számlált –, és jelentős befolyása volt a hadseregben is.

A politikai pártok közül – a kommunista pártot kivéve - egyedül a Baath Pártnak volt részletes, elméletileg is kidolgozott programja, amelyet a párt második nemzeti kongresszusa (1954) hagyott jóvá. E program minden külföldi beavatkozás elutasítására helyezte a hangsúlyt, legyen az akár politikai, gazdasági vagy kulturális. (Elvetette a „Termékeny Félhold” föderáció imperialista inspirációjú tervét, nyugatellenes és a párt ideológiájából fakadó antikommunizmusából eredően szovjetellenes volt.) A belső feladatok tekintetében a párt első helyen a földreform kidolgozását, végrehajtását és a tervszerű iparfejlesztést sürgette.

A Baath Párt programja jelentős antiimperialista és antifeudális vonásokat tartalmazott, éppen ezért haladó és előremutató volt. A megvalósítás érdekében azonban nem tartotta szükségesnek, hogy más baloldali és demokratikus erőkkel együttműködjék, a kommunisták ezirányú javaslatától elzárkózott.

A Szír Nemzeti Szocialista Párt²⁷ 1954-re egyértelműen a jobboldali, szélsőséges, reakciós csoportok gyűjtőhelyévé vált. Új programmal nem álltak választóik elé. Bizonyos mértékben azonban még mindig a Baath riválisa volt, ugyanazokat a kispolgári- és paraszt-tömegeket akarta megnyerni, mint a baathisták, továbbá sok hívuk volt a hadseregben is.

A Szíriai Kommunista Párt²⁸ Központi Bizottsága 1954 augusztusában tartotta első legális ülését. A diktatúra bukása utáni helyzetet elemezve arra a megállapításra jutott, hogy a legfontosabb feladat a politikai élet stabilizálása, a demokratikus keretek biztosítása, ami előfeltétele a nemzeti demokratikus forradalom kibontakozásának. Ezért javaslatot tett egy olyan nemzeti front megalakítására, melyben az összes haladó és demokratikus erő együtt harcolhat az imperializmus belső támogatói – a burzsoá földesúri pártok és a reakció – ellen, és megvédheti az ország függetlenségét. A Szíriai Kommunista Párt helyesen értékelte az adott politikai helyzetet és reális célt tűzött maga elé. Nem a párt hibája, hogy a demokratikus erők összefogása nem jött létre.

A választási előkészületek során kiderült, hogy még egy megosztott baloldal is komoly veszélyt jelenthet a polgári pártok számára. Ezért Sukri al-Kuwatli köztársasági elnök javaslatára a Nemzeti Párt és a Néppárt megpróbált közös listát indítani annak érdekében, hogy ne veszítsenek szavazatokat. A két párt azonban inkább rivalizált, mint együttműködött.

A választásra jogosult lakosság 1954. szeptember 24-én és 25-én, valamint október 4-én és 5-én járult az urnák elé. Ez a választás jelentős fordulóponthoz vezetett az ország történetében. A baloldal jelentősen előretört és megkezdődött a konzervatív burzsoá földesúri csoportok kiszorítása a hatalomból. A választás után a képviselőhelyek pártok szerinti megoszlása – az 1949-es eredményekkel összehasonlítva – a következő volt:²⁹

1949	1954
31 + 20	Függetlenek+ a Néppárttal szimpatizálók + 9 törzsi vezető
43	Néppárt
13	Nemzeti Párt
1	Baath Párt
1	Szír Nemzeti Szocialista Párt
1	Kooperatív Szocialista Párt
–	Arab Felszabadító Mozgalomban
4	Islám Szoc. Tömb (1954-ben nem indult)
–	Szíriai Kommunista Párt
	64
	30 ~ 32 *
	19 ~ 25
	16 ~ 22
	2
	2
	2
	1

* Egyes források a második adatot adják meg

A mandátum számát tekintve látszólag a Néppárt lett a legerősebb, korábban élvezett döntő befolyását azonban elvesztette. Így mind a parlamentben, mind a koalíciós kormányokban – ezekben 1954–1955 között vett részt – kisebb szerephez jutott. A Néppárt mindenekelőtt a Baath Párt miatt szorult háttérbe, de a Nemzeti Párt is a Függetlenek egy részével csoportosulva jelentékenyebb politikai tényezővé vált.

A Baath Pártelőretörése elsősorban Hawrani híveinek volt köszönhető, akik Hamában öt helyet szereztek. Képviselő lett Szalah Bitar, Aflaknak a párt másik alapítójának és ekkor még fő ideológusának azonban nem sikerült bejutnia a parlamentbe.

A Szíriai Kommunista Párt — az illegalitásból kilépve — jelentős sikernek könyvelhet-e el, hogy Khaled Bagdas, a párt főtitkára az arab országok kommunistái közül elsőként lett parlamenti képviselő.

Az újonnan megválasztott parlament 1954. október 14-én ült össze először. A legszembetűnőbb változás az 1946–1949-es álláspontokhoz képest az volt, hogy a baloldal és a jobboldal csaknem azonos erőt képviselt.

A Nemzeti Párt, a Néppárt és a Függetlenek egy kb. 10 fős csoportja, összesen mintegy 60 képviselő — magukat Liberális Blokknak nevezve — a parlament jobboldali frakciója lett. Ez a csoportosulás egy laza koalíció volt csupán, amelyet közös politikai elvek nem kötöttek össze, ezért nem is volt szilárd szövetség. A jobboldal pozíciói azonban még így is szilárdak voltak. Velük szemben a baloldal — bár éppen olyan heterogén volt — új szellemet és törekvéseket vitt a képviselőházba. Az 50–60 képviselőből álló frakció vezető ereje a Hawrani irányította Baath Párt volt. Khaled Azem részben Függetlenekből, részben más haladó személyiségekből álló csoportja szintén jelentős befolyással rendelkezett. A Baath Párt és a magukat Demokratikus Blokknak nevező tömörülés között helyezkedett el. A Demokratikus Blokkhoz kb. 30 Független képviselő tartozott. Khaled Bagdas személyisége és politikai tapasztalata révén a parlament egyik legmarkánsabb képviselője lett.

A jobb- és baloldal között helyezkedett el Sisakli maroknyi híve, néhány bizonytalan színezetű képviselő, továbbá a törzsek és a különböző iszlám szervezetek vezetői.

A polgári- földesúri pártok közül a Függetleneké gyakorlatilag szétesett, mivel a Néppárt és a Nemzeti Párt közötti lavírozás — illetve a kettőtől csak az eltérő csoportérdek miatt különböző politikai irányvonal — az új összetételű parlamentben tarthatatlanná vált. A Független képviselők a párton belüli megosztásnak megfelelően a reakcióhoz, a centrumhoz, vagy a baloldalhoz csatlakoztak.

Az 1954-es választástól az Egyesült Arab Köztársaság megalakulásáig

1954 novemberében a Közel-Keletre gyakorolt imperialista nyomás következtében előállt feszült helyzetben került sor Szíriában a választások utáni első kormány megalakítására. A centrumban elhelyezkedő Khaled Azem kapott kormányalakítási megbízatást. Mivel azonban a konzervatívok támogatását nem sikerült megszereznie, visszaadta megbízását. Faris al-Khuri a Nemzeti Párt vezető személyisége viszont 1955. február 7-én azért mondott le, mert ő a nyugati hatalmak felé tapogatózó taktikája miatt a centrum és a Baath Párt egyetértését nem tudta megszerezni.

Végül 1955 februárjában Szabri Aszali, a Nemzeti Párt Irak-ellenes, Egyiptom-barát képviselője a Baath Párt támogatását megszerezve alakított kormányt.

A konzervatívok és a baloldal között beálló egyensúlyi állapot azonban a belpolitikai helyzet stabilizálását úgyszólván lehetetlenné tette. A belső feszültséget fokozta, hogy Törökország és Irak részéről megindult a harc Szíria bevonásáért a török-iraki védel-

mi szerződésbe. Ugyanakkor Mahmud Rijadnak, Egyiptom damaszkuszi nagykövetének az volt a feladata, hogy távol tartsa az országot a szerződés aláírásától. Ezzel egyidőben Szalah Szalim egyiptomi őrnagy egy „Arab Föderatív Unió” tervével érkezett Damaszkuszba, amelyben az egyiptomi-szíriai katonai erők tevékenységének összehangolására, közös külpolitikai irányvonal kialakítására, valamint gazdasági és kulturális együttműködésre tett javaslatot. A szíriai hadsereg tisztikara ezt a tervet kedvezően fogadta. Az antiimperialista erők győztek a parlamentben, így a szíriai kormány március 2-án nyilatkozatban erősítette meg az arab államok föderációjának szükségességét, és ítélte el a török-iraki szerződést.³⁰

Az országban kibontakozó antiimperialista közhangulat, valamint a kormány semleges külpolitikai törekvésének jele volt Szíria részvétele a Bandungi Konferencián. (1955. április 12–24.)

A konzervatívok kenyértörésre akarván vinni a dolgot a választással megpecsételt helyzet erőszakos felszámolására törekedtek, ezért 1955. április 22-én meggyilkoltatták Adnan Malkit, a szíriai hadsereg vezérkari főnökét.³¹ A merénylet célja az volt, hogy az ország semlegességéért, a külföldi katonai szerződések elutasításáért harcoló hazafias erőket megfélemlítsék, és a nyugatbarát irányvonal érvényesítését kényszerítsék ki. A gyilkosság felderítése során nyilvánvalóvá vált, hogy az része volt egy kormányellenes összeesküvésnek, melyet az Amerikai Egyesült Államok is támogatott, sőt még az is, hogy a megbuktatott, Libanonban élő diktátort, Adib Sisaklit mint potenciális vezetőt az amerikaiak számontartják.³² Törökország fenyegető felvonulása a török-szíriai határon újabb nyugtalanságot váltott ki az országban.

A jobboldal pozíciói Kuwatli köztársasági elnök újjáválasztásával (ellenfele a baathisták és a kommunisták által támogatott Azem volt) augusztusban átmenetileg megerősödtek. Szabri Aszali kormányát Szaid Ghazzi jobboldali kabinetje váltotta fel.

A Ghazzi-kormány közel egy éves működése alatt (1955 szeptember – 1956 június) a konzervatívok a haladó erők háttérbe szorítása ellenére sem tudtak egységes irányvonalat kialakítani.

A Szíriai KP a reakció fokozódása ellen valamennyi demokratikus és hazafias erő összefogását sürgette. 1955 végén-1956 elején a helyzet erre kedvező volt, mivel az év folyamán a Baath Párt és a KP együttműködése átmenetileg megvalósult, többek között közös jelöltet állítottak aki győzött egy pótválasztáson a néppárti jelölttel szemben. Az együttműködést erősítette, hogy a Baath Párt akkor kedvezően fogadta a „nyitást” a Szovjetunió felé. A Baath Párt, bár kommunistaellenességét nem adta fel, a Szovjetunióban és a szocialista országokban antiimperialista harcának fő támogatójára talált.

A Szíriai Kommunista Párt és a Baath Párt 1956 márciusában közösen a parlament elé terjesztették a Nemzeti Chartát, amely radikális gazdaság- és társadalomátalakító programot tartalmazott. Követelte a földreform azonnali kidolgozását és az állami földek azonnali szétosztását a parasztok között, javaslatot tett az iparfejlesztésre, az életkörülmények azonnali javítását sürgette. Sikraszállt továbbá az állami intézmények, az államapparátus reformjáért is. A Charta külpolitikai vonatkozásában a bandungi elvek alapján a pozitív semlegességet hirdette meg és az Egyiptomhoz fűződő kapcsolatok elmélyítését ajánlotta. Kitért továbbá a hadsereg védelmi képességének erősítésére, a cionizmus elleni küzdelemre.

A Nemzeti Charta alapján a Kommunista Párt 1956 májusi plénümán javaslatot tett a demokratikus erőket, szervezeteket tömörítő nemzeti front megalakítására. Ezt azonban a Baath Párt elutasította. Ennek egyik oka a Baath Párton belül az 1954-es választást követően a párt cselekvési egységét akadályozó belső harc kibontakozása volt, Michel Aflak, Szalah Bitar (a párt alapítói) és Akram Hawrani (a Szocialista Párt vezetője) híve között. A két párt egyesülése után a szervezeti és ideológiai nézetkülönbségen túl a legvitatottabb kérdés a párt viszonyának tisztázása volt az új egyiptomi rendszerhez.

1956. április 17-én – a francia csapatok Szíriából történt kivonásának 10. évfordulóján – a Baath Párt Nemzeti Parancsnoksága összefoglaló jelentést tett közzé a különböző arab kérdésekről. Többek között megerősítette korábbi álláspontját a semlegességről, és hangsúlyozta az imperializmus és a cionizmus elleni harc fontosságát. A memorandum – a párton belüli nézeteltérés megszűnése jeleként – Egyiptom és Szíria egyesítésére szólított fel.

1956. június 14-én Szabri Aszali megalakította második kormányát. Az új kormány összetétele tükrözte a társadalomban bekövetkezett változásokat. A baloldal, mindenek előtt azonban a Baath Párt megerősítette pozícióit. Míg Aszali első kormányában be kellett érniük az egészségügyi tárcával, addig a másodikban Szalah Bitár a külügyek irányítója, Khalil Kallas pedig gazdaságügyi miniszter lett. A koalíciós kormány egyébként három néppárti, két nemzeti párti, két baathista és két – Azemet támogató – Független képviselőből állt.

1956 júniusában, a korábbi szíriai-szovjet tárgyalások eredményeként Sepilov szovjet külügyminiszter Damaszkuszba érkezett egy gazdasági segítségnyújtási és fegyverzetvásárlási megállapodás aláírására. Ez Szíria függetlenség utáni történetének jelentős állomása volt. A nyugati hatalmaktól független külpolitikájában, nemzeti függetlensége védelmében támogatásra talált a Szovjetunióban és a szocialista világrendszerben. Még ebben a hónapban a szíriai kormány elismerte a Kínai Népköztársaságot. A kormány semleges és a Szovjetunió felé nyitó politikájának megakadályozására a nyár folyamán a reakció egy újabb kormányellenes összeesküvést készített elő, melyet azonban 1956 novemberében lelepleztek.

A szuezi agresszió kezdetén Szíria megszakította diplomáciai kapcsolatait Angliával és Franciaországgal, megakadályozta, hogy az országon keresztül haladó vezetékek olajat szállítsanak az agresszoroknak. Kuwatli köztársasági elnök moszkvai látogatása a szuezi válság napjaiban (1956. október 30 – november 3.) Szíria egyértelmű szolidaritását és antiimperialista magatartását bizonyította. A szuezi válság 6 hónapja alatt Szíria következetesen támogatta Egyiptomot.

A kormányellenes összeesküvés leleplezése után a Néppárt és Adzslani Alkotmányos Blokkja nem tarthatta meg miniszteri tárcáit, mivel a szervezkedés számai a két párthoz vezettek. 1956. december 31-én Aszali átalakította kormányát. A kormányellenes összeesküvők pere 1957. január 8-a és február 27-e között a nagy nyilvánosság előtt zajlott. A súlyos ítéletek³³ és az antiimperialista, nyugatellenes közhangulat következtében a jobboldal pozíciói tovább gyengültek, a nyugatbarát politikusoknak távoznuk kellett a vezető posztokról. A reakció támadására felkészülve megalakult a félkatonai, könnyűfegyverzetrel felszerelt polgárőrség, amely mintegy 10 000 tagot számlált.³⁴

1957 márciusában Kuwatli kísérletet tett a hadsereg és a baloldal erős emberének, Abdulhamid Szerradzsnak,³⁵ a katonai titkosszolgálat vezetőjének félreállítására. Ez azonban Azem – az akkori honvédelmi miniszter – és a Baath ellenállása miatt nem sikerült.

Az összeesküvésben kompromittálódott képviselők megüresedett helyére 1957 áprilisában pótválasztásokat írtak ki. Három körzetben (Damaszkusz, Homsz, Szuveida) baathista jelöltek győztek.

A nyár folyamán újabb kormányellenes összeesküvést lepleztek le. Szalah Bitar az ENSZ 1957 évi őszi közgyűlésén az Amerikai Egyesült Államokat Szíria belügyeibe való beavatkozással vádolta. Kijelentette, hogy a Szíriaellenes sajtókampány mellett gazdasági, pénzügyi, politikai és katonai eszközökkel segíti a hazai reakciót.

A Szíria elleni agressziót az imperialisták libanoni és jordániai bázisról készítették elő. Fenyegetett helyzetében a kormány a Szovjetunióhoz fordult segítségért. 1957. július 27-e és augusztus 7-e között Azem moszkvai tárgyalásai gazdasági és műszaki segítségről szóló megállapodással zárultak,³⁶ melyet október 23-án a minisztertanács is jóváhagyott.

E rendkívül kiélezett helyzetben 1957 nyarán egy sikertelen nasszerista államcsíny kísérletre is sor került, melyet Abdulhamid Szerradzs vezetett. Míg a jobboldal részben kompromittálta magát az államellenes összeesküvésekben, mert az egymás közötti rivalizálás megosztotta sorait, addig a baloldal megerősítette pozícióit. Hogy mennyire fontos volt az Egyesült Államok számára Szíria megszerzése, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy egy ilyen kis lélekszámú országban 1957-ben az Egyesült Államok damaszkuszi nagykövetségén 700 diplomata állomásozott, akiknek 170 szolgálati kocsit állt rendelkezésre.³⁷

1957 őszére a szíriai burzsoázia uralmi válsága ismét kiújult. Parlamentáris keretek között az ország kormányzása újból lehetetlenné vált. A még pozícióban lévő nyugatbarát politikusok helyzete tarthatatlanná vált, mivel az Amerikai Egyesült Államok, miközben az országot a béke veszélyeztetésével vádolta, szomszédait, Irakot és Törökországot fegyverekkel látta el. A megújuló kormányellenes összeesküvések lelepleződése, a Szíriára nehezedő amerikai nyomás a baathisták helyzetét inkább megerősítette, mint gyengítette. Ennek jeleként októberben Hawranit az országgyűlés elnökévé választották, s ez újabb baathista siker volt. Ekkor a Baath Párt úgy érezte, hogy nincs többé szüksége a kommunista párt támogatására. A két párt közötti akcióegység megszűnése tükrözte a jobb és a baloldal közötti erőeltolódást a Baath Párton belül.

Míg az 1954–1957 közötti időszakban az országban kiszélesedett antiimperialista mozgalom hatására a párt (a gyakori ingadozások ellenére) gazdasági és főleg külpolitikai téren egészében progresszív álláspontot foglalt el, addig 1957 végére a párt politikai orientációjában jobbra fordult. Ennek több oka volt. Mindenekelőtt az, hogy a párt társadalmi összetétele a három év alatt alapvetően megváltozott, egy szűk értelmiségi csoportból heterogén összetételű tömegpárttá vált. A radikális, kispolgári bázis felhigult, mivel az 50-es évek közepén a társadalom legkülönbözőbb – köztük antagonisztikus – rétegeket képviselő elemei áramlottak a pártba. Ezt a párt több vonatkozásban kétségkívül radikális, de ugyanakkor képlékeny társadalmi programja idézte elő.

1957 végén a párton belül a jobboldal kerekedett felül, mely egy szűk nacionalista program megvalósítására akarta korlátozni a párt tevékenységét. A baloldal viszont a gazdaság, a társadalom radikális megváltoztatására törekedett.

Az országban a szuezi agresszió, a Szíriát érintő imperialista mesterkedések, a megújuló izraeli támadások ellenhatásaként az antiimperialista tömegmozgalmak megerősödtek, a demokratikus erők fellépése a belső reakció ellen mind aktívabbá vált, a kommunista párt tömegbefolyása megnőtt. A fő veszélyt a baathista jobboldal a belső társadalmi feszültség éleződésében, a baloldal viszont az imperialista beavatkozásban és egy Törökországból kiinduló támadásban látta. Megváltozott a párt álláspontja a Szovjetunióval és a szocialista országokkal kapcsolatban is. Míg egy évvel korábban pozitívan értékelte a szíriai-szovjet kapcsolatokat fejlődését, addig 1957-ben jelszava a „sem a Nyugat, sem a Kelet” lett, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy bírálni kezdte a kormány szovjetbarát külpolitikáját.

1957. november 15-re kiírt községtanácsi választásokkal kapcsolatban a Baath párt kedvezőtlennek ítélte választási esélyeit, ezért úgy döntött, hogy bojkottálni fogja azokat, és meggyorsítja az Egyiptommal történő egyesülés folyamatát.

Ebben a törekvésben a pártot a szíriai konzervatív jobboldal és a hadsereg tisztikara is támogatta. A fiatal tisztek egy része úgy vélte, hogy a politikai válságból egy egyiptomi mintájú forradalmi katonai tanács kivezetné az országot, és egyszer s mindenkorra véget vetne a rosszul működő parlamentáris rendszernek. 1957 végén ismét a tisztikar kezében volt a kezdeményezés. A szíriai hadsereg azonban csak látszólag volt erős, mivel a politikai küzdelmek során több, egymással konkurráló csoporttá vált. A szíriai társadalom politikai megosztottsága a hadsereg tisztikarában is éreztette hatását, a katonai fegyelem meglazult, az egyes egységek szinte „magánhadseregként” működtek.³⁸

A belpolitikai válságból kivezető utat a hadsereg, a konzervatív jobboldal, és a Baath Párt egyaránt az egyiptomi-szíriai unió mielőbbi megteremtésében látta. A szíriai földbirtokosság és a konzervatív burzsoázia – bár félt attól, hogy az egyesülés után az erősebb egyiptomi burzsoázia ellenőrzése alá kerül, – az ország balatolódásától való félelmében mégis inkább ezt választotta. A polgári pártok közül az egyesülést legaktívabban a Néppárt szorgalmazta.³⁹

A Baath Párt közeledése Egyiptomhoz és a két ország uniójának elfogadása kettős folyamat eredménye volt. Egyrészt a Szíriára 1955-től szünet nélkül nehezedő imperialista nyomást kívánták ezáltal feloldani, másrészt 1957 végén elsősorban a Baath Párt számára kedvezőtlen belpolitikai helyzet megváltozását vélték elérni. Az 1958-ban esedékes választásokon a Baath Párt nem akart részt venni, mivel választási esélyeit úgy ítélte meg, hogy egyedül még az 1954-ben megszerzett képviselő helyeket sem tudná megtartani. Ugyanakkor nem kívánt közös listán indulni Khaled Azem csoportjával; a Néppárttal elvi ellentétei voltak; a kommunista párttal kötött akcióegysége pedig 1957 nyarán felbomlott. Ezért számára az egyetlen lehetőség – az egyiptomi-szíriai unió létrehozása révén – a választás elhalasztása volt.

1952-ben, közvetlenül az egyiptomi forradalom győzelme után a Baath Párt még kedvezőtlenül fogadta a katonai hatalomátvétel tényét, Egyiptomban Nasszert Sisaklihoz hasonló diktátornak tartotta.

Az ötvenes évek közepére azonban mind az arabközi kapcsolatokban, mind a nemzetközi politika síkján gyökeres változások következtek be a Közel-Keleten. Korábban a térség országai: Egyiptom, Szíria, Libanon, Irak, Jordánia, Szaúd-Arábia főleg a nyugati hatalmakkal, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokkal építettek ki kapcsolatokat.

1955–1956-ra az addig külpolitikai orientációjában egységes arab világ kettészakadt. Az országok egy része a pozitív semlegesség elvét elfogadva a kapcsolatok kiépítésére törekedett a Szovjetunióval és a szocialista országokkal.

Egyiptom és Szíria közeledését kiváltó közvetlen ok az imperialista hatalmak, valamint a reakciós arab rendszerek nyílt vagy burkolt beavatkozási szándéka volt. Mindkét állam szemben állt Irakkal és Jordániával. Szaúd-Arábia és Egyiptom az Arab Ligán belül az egyiptomi forradalom előtt közös frontban volt, az 50-es évek közepén a helyzet megváltozott, a monarchista, feudális, reakciós szaúdi rendszer a Nilus-völgyi ország ellenfele lett.

Az ötvenes évek közepén Egyiptom az arab világban minőségileg más szerepet kezdett betölteni, mint korábban. Míg a két világháború között az egyiptomi burzsoá – nacionalista mozgalom Egyiptomot kiragadta arab környezetéből, és propagandájából úgyszólván teljesen hiányzott az arab egység jelszava, addig 1954 után „felfedezte” az arab világot. Nasszer egységkonceptiója kezdetben inkább az Arab Liga 1945-ös alapokmányában foglaltaknak felelt meg, amely minden unió-párti kezdeményezést elvetett. 1956-ban külpolitikai sikerei csúcsán azonban Nasszer Egyiptom feladatát az aktív külpolitikában jelölte meg. „Nem nézhetjük bután a világ térképét, nem észelve abban elfoglalt helyüket és e hely által meghatározott szerepünket”, – írta „A forradalom filozófiája” című művében.⁴⁰ Egyiptom földrajzi helyzetéből kiindulva az ország helyét három koncentrikus kör közepeként határozta meg. Az első és legfontosabb az arab kör, mely éppen annyira része Egyiptomnak, mint amennyire Egyiptom is része annak. A második az afrikai szárazföld, ahová „... a sors (Egyiptomot) helyezte”. A harmadik a mohamedán világ, amelyhez nemcsak a vallási kötelekek, hanem a közös gyarmati, félgyarmati múlt is fűzi az országot. Az imperializmus elleni küzdelem fokozatosan győzte meg az egyiptomi vezetőket arról, hogy az „arab kör” a legszorosabb kapcsolatban van Egyiptommal. Az ország elszigetelésére irányuló Bagdadi Paktum ellensúlyozására Nasszer aktív regionális politikába kezdett, melynek következtében a térség korábbi erőviszonyai módosultak. Nasszer azonban egységen (külpolitikai téren elsősorban) arab szolidaritást értett – egyiptomi vezetéssel, nem pedig területi, vagy alkotmányos értelemben vet egységet. „Mi is az arab egység?” – teszi fel a kérdést Nasszer az Egyiptomi Tartomány Általános Szövetkezeti Konferenciáján 1958. november 27-én – „Az arab törekvések és érzelmek kifejezője, az arabok biztonságérzete és szolidaritása... Ki kell alakítanunk a közös politikát és közösen kell fellépni ellenségeinkkel szemben... Ugyanakkor senki sem mondta, hogy az arab egység és az arab nacionalizmus értelmében az egyik arab országnak össze kell olvadnia a másikkal.”⁴²

Így tehát Nasszer és a Baath Párt egységkonceptiója alapvető pontokban tért el egymástól. A Baath Párt 1947-ben elfogadott alapokmányának hármass jelszavából – Egység-Szabadság-Szocializmus – az 50-es évek közepén a hangsúly az Egységen volt. „Az arabok egy nemzetet alkotnak... Az arab haza oszthatatlan politikai és gazdasági egység. Egyetlen arab ország sem tud a többiektől elszakítva élni.”⁴³ A párt ideológiájában az egységért folytatott harc mindenekelőtt az elválasztó politikai határok megszüntetését tűzte ki célul, amelyeket a kolonialista hatalmak önkényesen vontak meg.⁴⁴ A baathista vezetők között a jövőbeni szíriai-egyiptomi kapcsolatokról éles vita folyt. Hawrani már 1955-ben

erőteljesen szorgalmazta az egység megteremtését. Afak – ideológiai okokból, és a belpolitikában megnyilvánuló diktatórikus módszerek miatt – csak vonakodva fogadta el az egység gondolatát. Ugyanakkor világosan látta azt is, hogy Egyiptom nélkül sem képzelhető el arab egység, „mert sikeresen tud és fog is tiltakozni minden olyan arab egység ellen, amely őt kizárja”.⁴⁵ Ezt a véleményt az arab nacionalisták is osztották. „Bár az arab elit elfogadta Egyiptom központi és vezető pozícióját, az állandó arabközi konfliktusok jelzik, hogy nem volt hajlandó feltétlenül belenyugodni Egyiptomnak az arab világ feletti politikai uralmába.”⁴⁶ Nasszer egyébként legelkeseredettebb harcait éppen azokkal az arab államokkal és vezetőkkel vívta, amelyekben és akikben az egyiptomiak vezető szerepének potenciális fenyegetőit vélte látni.⁴⁶

A Baath Párt már 1956 végén kiadta a két ország egyesítésének jelszavát. Ettől kezdve a párt vezetői nagy léptekkel haladtak annak megteremtése felé. Afak egymást követő három újságcikkben (1957. április 27, május 25, június 1.) fejtette ki a párt álláspontját az egyesítés szükségességéről mint a szélesebb egységhez vezető út első lépéséről. Bitar hasonló szellemben írt a párt lapjának azévi május 4-i számában. A szuezi agresszió visszaverése után a Baath Párt és Nasszer között teljes volt a nézetazonosság a nemzetközi és az arabközi kérdések megítélésében. (A Bagdadi Paktum ellen, antiimperialista törekvések, pozitív semlegesség, szovjet segítség igénybevétele). Nasszer azonban korainak tartotta az unió megteremtését, bár felismerte azt is, hogy az egység nagyobb mozgásteret biztosítana számára az imperialista hatalmaktól való teljes függetlenségért folytatott harcában és az izraeli támadások visszaverésében. Az egyesülést a szíriai burzsoázia sürgette, valójában azonban Egyiptom számára kínált előnyöket. Szíria és Egyiptom egyaránt az arab világ vezetőjének tekintette magát. Egyiptom nagyságánál, lélekszámánál, gazdasági erejénél fogva, Szíria viszont az arab kulturális örökség, az arab nemzeti gondolat és mozgalom kibontakozása jogán igényelte a maga számára ezt a szerepet. Szíria és Egyiptom egyesülésével – mivel a feltételeket az utóbbi diktálta – a Nílus-völgyi ország érdekei érvényesültek.

Az egység gondolatát 1957–1958-ban Szíriában az egyes osztályok és az osztályokon belül az egyes csoportok és rétegek egyaránt támogatták. Az indítékok és a célok osztály- és csoporthelyzetükből eredően – a maguk számára különleges előnyöket remélve – nagyon is különbözőek voltak.

Az alkotmányos keretek között kormányzásra képtelen konzervatív jobboldal a politikai hatalomban való további pozícióvesztést kívánta ezáltal elkerülni. A szíriai tisztet, és különösen a vezérkar egyes tagjait az egyiptomi tisztek politikai szerepvállalása, a társadalmi reformok iránti készsége vonzotta. A tömegeket (a földreform és más szociális intézkedések bejelentése, a Szuezi-csatorna államosítása, majd az agresszió visszaverése után) Nasszer vitathatatlan népszerűsége ragadta magával.

Az egység megteremtésének legfőbb szorgalmazója mégis a Baath Párt volt, de nem azért elsősorban, hogy az általa hirdetett jelszavakból egyet megvalósítson, hanem attól az aggodalomtól vezérelve, hogy az 1958-as választások eredményeként tőle balra állók kerülhetnek hatalomra. Ezt úgy akadályozták meg, „...hogy Szíriát beolvasztották az EAK-ba.”⁴⁷

A kérdés azonban még nyitva állt: milyen legyen az egység? A politikai pártok és vezetőik, a hadsereg tisztjei, továbbá más neves személyiségek között élénk vita volt az egyesülés formáját (föderatív, vagy unió) és a majdani politikai rendszert (parlamentáris, vagy az egyiptomihoz hasonló elnöki) illetően. A jövőendő rendszerben nem volt tisztázva a szíriai politikai pártok, szervezetek statusa sem.

A Baath Párton belül a teljes egységet (unió) Hawrani már 1955-től fenntartás nélkül támogatta.⁴⁸ Salah Bitar az unió megteremtése mellett az elnöki rendszer felállítását is szorgalmazta. Ezt az elképzelést a Néppárt vezetői – Sarbadzsi, Dawalibi – is osztották. Ezzel az állásponttal a Néppárt hátat fordított korábbi Irakbarát orientációjának.

Az unió azonnali megteremtését ajánlották a szíriai hadsereg vezetői is. Afif Bizri vezérkari főnök azonban – az objektív sajátosságok figyelembevételére hivatkozva – a parlamenti rendszer fenntartása és a szíriai nép vívmányainak megőrzése mellett szállt síkra.

A Baath Párt és mások unió-koncepciójával szemben Azem, Kuwatli és Aszali egy föderációs tervet dolgozott ki, melyben a tagországok nagyobb önállósággal rendelkeznek. Azem a szíriai parlamentáris rendszer fenntartásának szükségessége mellett érvelt.

A Szíriai Kommunista Párt 1958. január 11-i plénümán hozott határozatában rámutatott, hogy a párt az ország nemzeti érdekeiből kiindulva támogatja ugyan az adott helyzetben a föderáció tervét, de hangsúlyozta, hogy sokoldalúan és alaposan át kell gondolni a leendő szövetség formáit, és mindenképpen meg kell őrizni a szíriai társadalom – sokéves harcban megszerzett – demokratikus vívmányait.⁴⁹

Bár Egyiptom szempontjából Nasszer nem tartotta időszerűnek az unió létrehozását, „.... kénytelen volt beleegyezni a Szíriával történő azonnali egyesülésbe, mert a szíriaiak sikeresen korlátozták választási lehetőségét, emlékeztetve arra, hogy Egyiptom volt az arab egység fő szószólója, és vitathatatlan volt, hogy az egyesülést a Nasszer vezette Egyiptommal kell létrehozni.”⁵⁰

Nasszer feltételei azonban az egyesülést sürgető szíriai politikusok, tisztok számára igen súlyosak voltak. 1. A szíriai hadsereg visszavonulása a politikai életből. 2. A politikai pártok feloszlata. 3. A parlament feloszlata, az elnöki rendszer bevezetése.

1958. január 12-én 14 tiszt Afif Bizri vezetésével Kairóba repült és megkezdte a tárgyalást az egyiptomi vezetőkkel. Ezzel egyidőben Bizri helyettesének, Nafurinak és Szeraadznak az volt a feladata, hogy Damaszkuszban figyelmeztesse a kormányt beiktatásakor tett ígéretére, miszerint lépéseket fog tenni az unió létrehozására. Január 15-én a kairói Al-Dzsumburijában Bizri a két hadsereg egyesüléséről nyilatkozott. Ezt követően megkezdődtek a hivatalos tárgyalások. A szíriai kormányt külügyminiszteri minőségben Bitar, a hadsereget Bizri és négy tisztjárta képviselte. Bitart a kormány a föderatív alapon történő egyesülés aláírásával bízta meg, azonban a teljes egység koncepciója győzött. Január 20-án az al-Ahram hírül adta, hogy Nasszer Bitar és Bizri részvételével megtartott találkozáson megszületett a döntés. Az unió „gyakorlati és konkrét szakzába lépett.”⁵¹

1958. január 31-én Kuwatli köztársasági elnökkel az élen a szíriai kormány megérkezett Kairóba az Egyesült Arab Köztársaság ünnepélyes kikiáltására.

1958. február 1-én tehát megalakult az Egyesült Arab Köztársaság, és kihírdették alkotmányát.

Ezzel lezárult a független Szíriai Arab Köztársaság belpolitikai válságokkal terhes, viharokban bővelkedő évtizede. A szíriai uralkodó osztály – a totemmozgalmaktól való félelmében – a válságból kivezető utat és politikai uralmának fenntartását Egyiptomhoz közeledve, az ország szuverenitását feladva látta csupán biztosítotttnak. Az unió három évének keserű tapasztalata ráébresztette azonban arra, hogy a gazdaságilag, számszerűleg erősebb egyiptomi burzsoázia az EAK-ot eszköznek használta céljai megvalósítására.

JEGYZETEK

- 1 Harry S. Truman elnökségének első szakasza (1945–1948) az amerikai külpolitika gyökeres átformálódásának időszaka volt. Truman döntött az atombomba bevetéséről a CIA létrehozásáról, a Marshall-terv érvénybe lépéséről. Elnöksége alatt kezdődött meg a fegyverkezési verseny és a hidegháború. Annak ellenére, hogy a nevével fémjelzett doktrína nem közvetlenül közel léti vonatkozású (célja a török és görög nyugatbarát kormány támogatása), mégis az első lépés volt ahhoz, hogy az arab világból kiindulva kiserelje meg körülzárni a Szovjetuniót.
- 2 1950. május 25-én aláírt ún. háromhatalmi nyilatkozat Anglia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok között biztosította a status quo-t a Közel-Keleten. Ezt követően 1951-ben amerikai irányítással – angol, francia, török részvételrel – létre akartak hozni az Egyesült Közel-Keleti Parancsnokságot, majd 1952-ben a Közep-Keleti Védelmi Szervezetet, amely a NATO és a SEATO között lett volna összekötő kapocs.
- 3 Az első arab-izraeli háborút lezáró 1949-es fegyverszüneti egyezmény magában hordozta az arab-izraeli ellentét további mélyülését, mivel rendezetlenül hagyta a határkérdést, és a palesztin menekültek problémáját. A hadállapot nem szűnt meg, hanem állandósult az érintett arab országok és Izrael Állam között.
- 4 Az Eisenhower-doktrína külön fejezetet jelent az agresszív amerikai külpolitika fejlődésében. Az Amerikai Egyesült Államok „felelősséget” hangsúlyozva a „legures ter” kitöltésére két lehetőséget látott: 1. Gazdasági és műszaki segítséget nyújt az érintett országoknak (Ezeket azonban két vagy többoldali katonai megegyezésekkel igyekezett összekapcsolni). 2. Nyílt beavatkozás a „kommunista veszélyre” hivatkozva.
- 5 A „Nagy Szíria”-tervet Abdulláh (Husszein mekkai szarif egyik fia) a hagyományos arab egységjelszavait felhasználva a második világháború befejezése után Transzjordánia hivatalos külpolitikai alapelveve nyilvánította (1946. november 11.) „Nagy Szíriát”. Nyugaton a Földközi-tenger, északon Törökország, keleten Irak és délen Hedzsázs határolta volna. Az első arab-izraeli háborút követően a terv elvesztette létjogosultságát. A fenti tervvel szemben Fejzal, iraki uralkodó (Husszein mekkai szarif másik fia) a „Termékeny Felhold” föderációban kívánta egyesíteni az arabokat. Két szakaszban valósult volna meg: 1. Szíria, Libanon, Palesztína és Transzjordánia egyesülése. Az államformat népszavazás döntötte volna el. 2. Irak csak ezután csatlakozott volna. Az Arab Ligan belül ebben a kérdésben két csoport állt egymással szemben: a transzjordániai és iraki, valamint az egyiptomi és szaúd arabiai. Az előbbi Szíria rovására (a köztársasági forma megszűnése árán) akarta a föderációt létrehozni, az utóbbi mindent elkövetett, hogy keresztelje ezt a tervet.
- 6 1946-ban 3 006 028 fo
1955-ben 3 914 625 fo
1965-ben 5 634 263 fo
Statistikai Abstract 1965 (Syrian Arab Republic Ministry of Planning 1966)
- 7 A földtulajdoni illetően négy kategóriát lehet megkülönböztetni: 1. állami birtok, 2. vallási javak, 3. magántulajdonú nagy, közep és kisbirtok, 4. közös tulajdon.
Youssef Helbaoui: L'économie syrienne et de son développement. Lyon, Bosc Frères Imprimeurs – Editeurs 1955. 87–88. old.

- 8 Meg kell jegyezni, hogy Szíriában a tárgyalt időszakban a megművelhető összes földnek mintegy felét vonták művelés alá (7 387 180 ha-ból 3 490 343 ha-t), az ország összterületének 19,11%-át 1950-ben a 3 490 343 ha-nyi területből mindössze 395 340 ha-t ontózték, az ország összterületének 2,16%-át.

Az ország területi megoszlása a mezőgazdasági művelés szempontjából

művelt:	3 490 343 ha	19,11%
művelhető:	3 896 837 ha	21,33%
legelő:	5 650 537 ha	30,93%
erdő:	422.314 ha	2,31%
nem művelhető:	4.807.827 ha	26,32%
összesen:	18.267 585 ha	100,00%

Y. Helbaoui: i.m. 99. old.

9. U o. 88. old.
10. A kibocsátott bankjegy mennyisége Szíriában 1939 júniusát 100%-nak véve 1945 júniusára 980%-ra nőtt. A megélhetési költségek ugyancsak 1939 hasonló időszakát 100% -nak véve 1945-re 562%-ra növekedtek. A rendkívül gyors infláció megfékezése érdekében a francia hatóságok engedélyezték a szíriai tőke exportját.
Y. Helbaoui i.m. 73. old.
Más adat szerint 1945-ben a felhalmozott tőkét, mint 500 millió Szíriai Fontra becsülték L'Orient, 1971. marc. 25.
11. Az aleppói Société de Filature et de Tissage, a damaszkuszi Filature et Tissage, az Industries Unies modern gépekkel összesen (3600 szövőgép, 12 ezer kézi-szövőgép, 56 400 orsó) 26 000 tonna textilt állított elő évente. Szíria, Libanon, Jordánia. Kulkereskedelmi útmutató Bp Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1955. 6. old.
12. Forrás. Monthly Bulletin of Statistics, 1955. jún., illetve, nov. Idézi: Szíria, Libanon, Jordánia i m 16 old
13. Lásd bővebben: Szíria, Libanon, Jordánia. i m 17–18. old.
14. Az angol IPC már a háború előtt olajvezetékét épített a moszuli olajmezőktől a Földközi-tengerig. Ez a vezeték Szíriát átszelve Tripolinál végződik. 1949-ben a szíriai kormány engedélyt adott az amerikai ARAMCO-nak a Szaidába vezető TAP-line (Trans Arabian pipeline) felépítésére. 1952-ben az IPC a réginél kétszeresre nagyobb kapacitású vezetékét épített ki, amely Irakot elhagyva Szírián át vezet Baniasig. 1953-ban ezen a vezetéken keresztül 16,3 millió, a Tripoli felé vezetőn 7 millió, az ARAMCO vezetéken pedig 15,5 millió tonna olaj érkezett a kikötőkbe. Szíria, Libanon, Jordania, i.m. 12. old.
15. Mohamed Thomé Le Rôle du Crédit dans le développement économique de la Syrie Madrid, Ediciones Castilla, S.A 1953. 221 old
16. Pir-Budagova. Szirija, V bor'be za uprosenyije nacionalnoj nyezaviszimosztji. Moszkva, Nauka, 1978 8 old

I.	Mezőgazdaság és állattenyésztés	553 millió SzF	44,24%
II.	Ipar és kézműipar	125 millió SzF	10,00%
III.	Kereskedelem és pénzügy	165 millió SzF	13,20%
	Közlekedés, szállítás	113 millió SzF	9,04%
	Alkalmazottak a közhivatalokban	90 millió SzF	7,20%
	Ingatlanulajdon	64 millió SzF	5,12%
	Építkezés	40 millió SzF	3,20%
	Szálloda, szolgáltatás	75 millió SzF	6,00%
IV.	Egyéb jövedelem	25 millió SzF	2,00%
Összesen:		1.250 millió SzF	100,00%

Y. Helbaoui: i.m. 173. old.

Mezőgazdasági fejlesztésre	221,10 millió SzF
Ipar, energia fejlesztésre	117,00 millió SzF
Közlekedés, szállítás fejlesztésre	185,12 millió SzF
Építkezés fejlesztésre	32,52 millió SzF
Hadügy fejlesztésre	45,00 millió SzF
Városfejlesztésre	12,30 millió SzF
Egyéb fejlesztésre	46,85 millió SzF
Összesen:	659,89 millió SzF

Industrial developpement in the Arab countries. United Nations. New York, 1967. 118. old.

19. Maghreb-Machrek. 1980. No. 87. 12. old. Elizabeth Picard: Y a-t-il problème communautaire en Syrie?
20. Meg kell jegyezni, hogy a vizsgált időszakban a népesség összetételére vonatkozóan nincsen megbízható adatok. Szíriában az első népszámlálás 1960-ban volt. Az önálló keresettel rendelkezőket pedig csak 1961–62-ben írták össze először. V.V. Vavilov és A.M. Zaharova szovjet kutatók a hatvanas évek közepén tartott összeírásokból következtettek vissza — bizonyos korrekciókkal — a 40-es, 50-es évek osztálystruktúrájára. Pir-Budagova 1937-es adatokat alapul véve 600–700 ezer főre becsülte az önálló keresettel rendelkezőket. Ebből 110–130 ezren dolgoztak a kézműiparban, a gyárakban és az üzemekben. Nagyüzemekben mindössze 13 ezer fő dolgozott, vagyis az önálló keresettel rendelkezők 1,8–2,2%-a. Pir-Budagova i.m. 11. old.
21. Lásd: 5. jegyzetet
22. Palesztin menekültek száma Szíriában:
1953. 98 447 fő, 1958. 117 115 fő
1963. 141 028 fő, 1965. 152 184 fő
Statistical Abstract. Central Bureau of Statistics Damaszkusz, 1975.
23. Horst Mahr: Die Baath-Partei-Portrait einer pan — arabischen Bewegung. München, 1971. 121. old.
24. A megállapodások a háborúban kialakult határokat nem tekintették véglegesnek, csupán demarkációs vonalnak, miután a hadviselő felek békeszerződést nem kötöttek. A szerződéseket az egyes arab államok külön-külön kötötték meg Izraellel. Szíria 1949 júliusában.
Kende István: Forró béke — hidegháború. Bp. Kossuth, 1979. 167. old.
25. Az 1950-es alkotmány a katonai diktatúra kiépítéséhez vezető első állomás volt. Ugyanakkor elsőként ez az alkotmány rögzítette az arab egység megteremtésének szükségességét. Horst Mahr: i.m. 158. old.

26. A Baath Párt politikai előzményének a Nemzeti Akció Ligája (Usbat al-Maal al-Qumai) tekinthető. A Liga az 1933-as alapító konferencián az arabizmus terjesztésében jelölte meg alapvető feladatát. Az arabizmust az arab egységbe vetett hit gyakorlati megnyilvánulásának tekintette. 1939-ben Zakí al-Arszuzi kivált a Ligából és Michel Aflakkal, valamint Szalah el-Butarral létrehozta a Baath Pártot (Hizb al-Baath al-Arabi). A párt alapelveit Aflak dolgozta ki, de az magánviselte Butar, Arszuzi, majd később Hawrani tevékenységének jegyeit is. A párt ideológiája a nemzet-koncepcióból indult ki: „A nacionalizmus orok realitás” a nemzeti ébredés érzése, amely az egyént színdarabban a nemzetéhez köti, szent érzés. „Programjának első alapelve az arabok egy nemzetet alkotnak, melynek természetes joga, hogy egy országban éljen. Második alapelve a szabadság eszméje, melyet kettős – személyes, valamint minden külföldről jövő politikai vagy gazdasági nyomás elutasítása – értelemben használ. A harmadik alapelv a szocializmus. A párt értelmezésében ez nem meghatározott szociális-gazdasági feladatok megoldására szolgáló célkitűzés, hanem az egész nép haladását segítő eszköz. A Baath Párt megalakulásától kezdve osszarabnak tüntette fel magát, ezért szervezeteit Szírián kívül is létrehozta. Legerősebben a pánarabizmus központja, Szíria körül fekvő országokat tudta befolyásolni (Irak, Jordánia, Libanon). Megalakulásától kezdve antimperialista beállítottságú volt, radikális gazdasági, társadalmi reformokat hirdetett. Eszméi kispolgári értelmiségi korokban terjedtek, továbbá a hadsereg kozeptiszt rétegeire hatottak. Tömegeket mozgósítani képes erővé az ötvenes évek elején vált, amikor 1953-ban a Hawrani alapította Szocialista Párttal egyesült. Lásd bővebben: Horst Mahr: 1 m
27. A Szír Nemzeti Szocialista Párt (al Hizb al-Suri al-Kaumi) 1932-ben Anton Saada vezetésével jött létre. A többi párttól eltérően elvetette az egyetlen arab nemzet eszméjét, azt állítván, hogy Szíria csupán egy az arab nemzetek sorában. A párt hangsúlyozta világi jellegét, s ennek megfelelően programjában sikraszállt az állam és az egyház szétválasztásáért. Tömegbázisa a kispolgárság volt.
28. A Szíriai Kommunista Párt 1924-ben a Komintern támogatásával a szíriai és a libanoni kommunisták, valamint a szakszervezeti csoportok egyesüléséből keletkezett mint Szíria-Libanon Kommunista Pártja. A párt megalakulásától kezdve, a Komintern útmutatásainak és határozatainak megfelelően, a nemzeti függetlenségért folyó harcot összekapcsolta a gazdasági-társadalmi változásért folytatott küzdelemmel. A megalakulást követő években a pártot többségükben keresztény arabok és ormények irányították. Az 1925–26-os druz felkelés leverése után a franciák megtorló akcióját követően a párt vezetőségét börtönbe vetették és csak 1928-ban részesültek amnesztiában. 1930-ban a Francia Kommunista Párt segítségével a párt újjászerveződött. Bizonyos mértékben már a Komintern VII. kongresszusát megelőzően a párt kiszélesítette szövetségi politikáját. A 30-as években a párt nagy súlyt fektetett a vezetőség arabizálására. 1934-ben a francia megszállók elleni tiltakozásul rendezett tömegdemonstráción a kommunista párt a nemzeti mozgalom polgári szárnyával együtt vett részt. Az egységfront meghirdetése mellett a párt hangsúlyozta a munkásosztály szervezeti függetlenségének fontosságát. A kommunista párt a mandátum időszak alatt fontos feladatának tekintette a szakszervezeti munka kiszélesítését. A harmincas években kapcsolatba kerültek M. Aflakkal és S. Butarral. A párt 1936-ban megmozdulásokat szervezett a mandátum helyébe lépő francia szíriai szerződés ratifikálásaért. A franciaországi népfrentkormány támogatása miatt azonban a párt elszigetelődött. 1939-ben a többi parthoz, szervezethez hasonlóan a kommunista pártot is betiltották. A Szíriai-Libanoni Kommunista Párt második kongresszusán (1943 december vége – 1944 január eleje) határozat született a két párt különválásáról. A kongresszus megerősítette a párt fő törekvését a függetlenségben érdekelt valamennyi osztály és réteg összefogására. Az arab kommunista pártok közül a szíriai libanoni volt a legjobban szervezett és a legfegyvermezettebb. Khaled Bagdas, a párt főtitkara magas szinten sajátította el és alkalmazta a marxista leninista ideológiát. Ez tette lehetővé, hogy bár a többi politikai párttal és szervezettel nehezebb körülmények között dolgozott, jelentős eredményeket ért el. Lásd bővebben: Jacques Couland: Le Parti Communiste Libanais cinquante ans après. Maghreb Machrek No. 68. 1975. 61–72. old.
29. Horst Mahr és V. V. Vavilov adatai megegyeznek. Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1949-es adatok csak durva összehasonlításra adnak lehetőséget, mivel a pártok közötti határok elmosód-

- tak es a jelöltek hovatartozása is tisztázatlan volt. Továbbá a Nemzeti Part 1949-ben hivatalosan bojkottálta a választást, ugyanakkor több képviselőt meg is megválasztottak. Vegezetül a parlamenti mandátumok száma is eltérő volt 1949-hez képest. Horst Mahr i m 31 o Vavilov i m 14 old
- 30 John F. Devlin: The Baath Party. A History from its Origins to 1966. California, Hoover Institution Press, 1976. 83 old
- 31 Új Idő, 1955/V/18
- 32 A gyilkosságot a már betöltött Szíriai Nemzeti Szocialista Part egy tagja követte el. Ennek kapcsán 1955. június 29-én a part 140 tagja ellen adtak ki vádiratot. Ebben az állt, hogy a part célja a hatalom megszerzése volt, melyhez iraki és amerikai támogatást élveztek. Horst Mahr i m 37 old
- 33 42 vádlott közül tizenkettőt halálra ítélték, de nem hajtották végre azokat. George E. Kirk: Contemporary arab politics. A concise history. London, 1961. 93 old
- 34 Horst Mahr i m 44 old
- 35 Abdulhamid Serradzs Adnan Malki meggyilkolása után került erre a posztra. Közel állt a Baath Parthoz, de nem lett a part tagja, egyik frakciónál sem kötelezte el magát. Az egyesülés után Nasszer feltétel nélküli támogatója lett. Horst Mahr i m 40 old
- 36 A megállapodás 1,2 milliárd SzF értékű szovjet segítségről szólt, melyet az akkor általános évi 4%-os kamat helyett évi 2,5%-ra kötöttek meg. A segélyt 10 év alatt kellett visszafizetni, s lehetett búzával és gyapottal is törleszteni. Nemzetközi Szemle 1957/12. 60 old
- 37 Nemzetközi Szemle, 1957/12. 56–64 old
- 38 Horst Mahr i m 50 old
- 39 Erdemes megjegyezni, hogy a Neppart megalakulásától kezdve céljai megvalósítását az Irakkal való szövetségben látta, ezért mindig szemben állt Egyiptommal, mivel az utóbbi az Arab Ligan belül Irak ellenes volt.
- 40 Gamal Abdel Nasszer: A forradalom filozófiája. Bp., Kossuth, 1957. 48 old
- 41 Uo
- 42 Nemzetközi Szemle 1959/1. 46 old
- 43 A Baath Part alapokmánya I. Alapelv. Idezi Horst Mahr i m 167 old
- 44 Meg kell jegyezni, hogy a baathisták a „Nagy Szíria”, valamint a „Termékeny Felhold” terv és ennek részeként az 1949-es szíriai-iraki uniót vetették el, mert úgy vélték, hogy egy részleges egység elfedné a teljes arab egység igényét.
- 45 A.S. Dawisha: Egypt in the Arab World. The Elements of Foreign Policy. The Macmillan Press LTD, London and Basingstoke, 1976. 76 old
- 46 Uo
- 47 New York Herald Tribune, 1958. nov. 29/30
- 48 A part 1955. szeptember 24-i nyilatkozatában fejtette ki azt, hogy miben ért egyet Nasszerral: a) kerülni kell a katonai tombokét, b) pozitív semlegeség, c) az arab országoknak erősíteniük kell magukat (többek között egy közös piac és egy egyesített hadsereg megteremtésével).
- 49 Pír-Budagova i m 125 old
- 50 Dawisha i m 77 old
- 51 Nasszer később az egyesülés körülményeiről a következőket mondotta: „A Szíriával való egyesülést csak 10 év múlva várta, de nem tudott ellenállni a szíriai nép akarátának. Az arab egység régi jelszó volt Szíriában, és a szíriaiak nyomást gyakoroltak rá, az egyesülés érdekében. Nekünk azonban egy sor kényszerítő körülmény volt ezzel kapcsolatban. Feltételeztük, hogy két ország 10 év előtti összeolvadása különböző aggodalmakat és felelmeket vált majd ki a többi arab ország vezetőinek és a helyi politikai vezetők fejeiben. Ezért mi kijelentettük, hogy a megállapodás bármely formája – legyen az egység, szövetség vagy összeolvadás – csak akkor tekinthető elertnek, amikor azt az egész nép egyetelműen támogatja. A szíriaiak azonban továbbra is követelték az azonnali összeolvadást. Idezi Pír-Budagova i m 127 old

A palesztin társadalmi struktúra Ciszjordániában, a gazai övezetben és a diaszpórában

Az 1948-as palesztin nemzeti vereség, illetve Izrael létrejötte után az eredeti palesztin hazából csupán Ciszjordánia és a gazai övezet maradt meg – melyeknek összterülete Palesztina 23 százalékát teszi ki, – így a palesztinok két lehetőség előtt álltak:

- vagy két külön politikai egységet alkotó entitás jön létre;
- vagy a fennmaradt palesztin területeket csatolják a szomszédos országokhoz – különösen Jordániához (akkortájt Transzjordánia).

Mint ismeretes, a második lehetőség valósult meg. Ennek számos oka volt: a palesztin nemzeti mozgalom szétesése, a földrajzi és demográfiai szétszórtság, az osztálystruktúra összeomlása, valamint az izraeli-jordániai manőverek. A palesztin nép szétszórtsága és megosztottsága miatt eltorzult a nemzeti identitás, és megtorpant a társadalmi fejlődés is.

A statisztikai adatok – az 1948-as háború előestéjén – 1,3–1,4 millió palesztin lélekszámról szólnak, ebből 900 ezren azon a területen éltek, ahol az izraeli állam létrejött, Ciszjordánia lakossága 425 ezer, a gazai övezeté pedig 80 ezer volt.

Izrael megalakulásával párhuzamosan több, mint 750 ezer palesztin arab kényszerült hazája elhagyására. Közülük félmillióan Ciszjordániába és a gazai övezetbe, valamint kb. 300 ezren a szomszédos országokba menekültek. Izraelben 130–160 ezer palesztin arab maradt.

A palesztin menekültek létszámával kapcsolatosan az értékelő becslések eltérőek. Számukat az Arab Liga 840–940 ezerre, az ENSZ missziója 726 ezerre, dr. Abu-Laghd (ismert palesztin kutató) 770–780 ezerre teszi.

Így a befogadó országok, illetve területek között a következő megoszlás volt:

Terület/ország	ezer fő
Ciszjordánia	280
Gazai övezet	190
Transzjordánia	70
Szíria	75
Libanon	100
Irak	4
Egyiptom	7
Összesen:	726 ezer fő

Így 1949-ben a palesztin arabok 81,7 százaléka Ciszjordániában, a gazai övezetben és Izraelben, 18,3 százalékuk pedig a szomszédos országokban élt. A palesztin nép minden elnyomás és megtorlás ellenére teljes elszántsággal igyekezett palesztin identitását megőrizni.

1967-ben Izrael megszállta a palesztin haza fennmaradt részeit, akkortájt csupán Ciszjordániában és a gazai övezetben kb. 1 200 000 fő élt, de közvetlenül a háború után a szisztematikus kitoloncolás következtében, 968 ezer főre apadt a fenti létszám, ebből 596 ezer fő Ciszjordániában és 390 ezer fő Gazában élt. E két terület gazdasága a háború előestéjén a mezőgazdaságon és a kisipari, illetve a hagyományos jellegű ipari tevékenységen alapult.

Az 1967-es háború – ugyanúgy, mint az 1948-as – súlyosan szétzilálta a két területi egység gazdasági életét, hiszen Izrael lényegi változtatásokat eszközölt e két terület és a szomszédos országok közötti kapcsolatokban, ugyanakkor – 1948 óta először – leépítette a két terület közötti akadályokat, mélyreható integrálás irányába mutató kapcsolatrendszerbe vonva gazdaságukat az izraeli gazdasággal.

Az izraeli megszállás ciszjordániai és gazai politikájának jellemzését öt pontban foglalhatjuk össze:

- gazdasági annektálás, a palesztin nemzeti gazdaság hagyományos stuktúráinak lebomlása, az önálló gazdaság lehetőségének aláaknázása;
- a földterületek elkobzása, kisajátítása és a telepítési politika;
- a palesztin nemzeti kultúra gyengítése és megsemmisítése;
- a polgári jogok semmibevétele;
- a palesztin nemzeti identitás megtagadása, ideértve a nemzeti függetlenséghez való jogot.

Említésre méltó: a palesztinok többsége az 1967-es háborút követően sem hagyta el Ciszjordániát és a gazai övezetet, s ezzel nagymértékben megakadályozta az izraeli telepítési terveket, illetve az annektálási programokat, amelyeknek fő célja az volt, hogy a földeket, illetve az országot megszerezzék és zsidókkal népesítsék be. Ismeretes, hogy ezt a célt 1948-ban el is érték.

Ciszjordánia – ideértve Kelet-Jeruzsálemet – és a gazai övezet lakossága kb. 1,3 millió fő, vagyis itt található a legnagyobb összefüggő palesztin közösség.

A palesztin arabok száma jelenleg meghaladja a 4 milliót.

Lakhely	Létszám
Ciszfjordánia (Kelet-Jeruzsálem nélkül)	722 072
Gazai övezet	415 929
Izrael (Jeruzsálemet is ideértve)	610 545
Jordánia	1 127 066
Szíria	208 538
Libanon	336 288
Kuvait	259 408
Irak	19 194
Líbia	19 226
Egyiptom	46 878
Szaúd-Arábia	180 000
Egyesült Arab Emírátságok, Katar és egyéb arab országok	114 629
USA	100 000
Egyéb külföldi országok	90 000
Összesen:	4 249 758 ²

Az említett adatokkal kapcsolatosan megjegyezendő:

– Ciszfjordániában és a gazai övezetben a palesztin népnek kb. egyharmada él, e területek a tervezett palesztin állam leendő színhelyei, Izraelben a palesztinok 16 százaléka él.

– Jordániában él a palesztin nép kb. 30 százaléka, mely a jordán összlakosság 60 százalékát teszi ki, ahol is „a palesztinok az államigazgatást működtetik, mivel a 33 ezres összlétszámból 21 ezer palesztin tisztviselő tevékenykedik különböző posztokon, a minisztériumokban és a kormányzati testületekben. A palesztinok mindemellett a jordán gazdaság több, mint 82 százalékát irányítják.”¹

– A Kuwaitban, az Arab Emírségekben és a Szaúd-Arábiában élő palesztinok kimondottan a munkavállalás céljából mentek oda, így a bérből élők több, mint 90 százalékát képviselik.

– Az a tény, hogy a palesztinok többsége a megszállt területeken, valamint a szomszédos országokban él, elősegíthette palesztin hovatartozásuk megőrzését, illetve kapcsolatuk ápolását... hiszen az Izraellel, illetve a „pánarabizmussal” kapcsolatos keserves tapasztalataik után világosan kiderült, hogy a palesztin nemzetmentés csak a palesztin társadalom helyreállításával érhető el.

– A palesztinok földrajzi szétszórtsága olyan országokban, ahol eltérő politikai és gazdasági relációk dominálnak, különböző feladatokat hárított az ott élő palesztin közösségre. Ennek ellenére ezek a közösségek kiállnak a nemzeti függetlenség mellett.

Miután 1948-ban földjének túlnyomó részét elvesztette, majd 1967-ben a történelmi Palesztina fennmaradó részei is izraeli megszállás alá kerültek, a palesztin társadalom szerkezetében mélyreható változások következtek be. Növekedett a bér munkások valamint a tanulók aránya. A tanulást a közvélemény „jó befektetésként” értékeli, melyről elmondhatjuk, hogy „tőkét képvisel önmagában véve is”. A palesztin népre jellemző adat: 15. életévüket be nem töltötték részaránya eléri az 50 százalékot, az új nemzedék majdnem teljesen mentes az analfabétizmustól.

Ebben a fejezetben főleg Ciszjordániával és a gazai övezettel foglalkozunk, mert:

- a palesztin-izraeli konfliktus központi láncszemét képviseli a jelenlegi történelmi időszakban, s az esetleges izraeli kivonulás nyomban és közvetlenül felvetheti politikai sorsuk eldöntését;

- számos külső manőver célpontját jelenti, kezdve az izraeli annektálási és beolvasztási tervekkel, a jordániai hódító ambíciókon keresztül egészen az egyiptomi-izraeli önkormányzati próbálkozásokig;

- e két terület közötti érintkezés gyakorlatilag az izraeli megszállás után kezdődött el;

- ott él a legnagyobb palesztin közösség, amely egyúttal társadalmi-osztályszerkezeti szempontból a legfejlettebb;

- végezetül pedig e két terület a palesztin állam leendő színhelye, az erőegyensúly függvényében, illetve a közel-keleti események folyamatának függvényében.

CISZJORDÁNIA ÉS A GAZAI ÖVEZET

A kolonialista és a neokolonialista kizsákmányolás klasszikus formáival (a finánc-tőke behatolása, a nyersanyagok kimerítése, a hazai piac kibővítése, a nemzeti gazdaság hagyományos szerkezetére támaszkodó komprádor szektor kifejlesztése) ellentétben az izraeli kolonializmus közvetlen módon zsákmányolja ki a palesztin gazdaságot: az ottani munkaerő nagy hányadát foglalkoztatja anélkül, hogy közvetlen beruházásokat eszközölt volna a megszállt területeken, vagyis ahogyan dr. Jamil Hilal a DFPP tájékoztatási vezetője fogalmazott „Ciszjordánia ugyanúgy, mint a gazai övezet izraeli gyarmattá vált, azáltal, hogy gazdaságát az izraeli tőkeberuházások követelményei szerint határozzák meg, így az izraeli megszállás valamiféle „csatlós szakosodást” kényszerített Ciszjordániára... így Ciszjordánia, miközben kereskedik az izraeli gazdasággal, saját piacai leszűkültek és fejletlenek maradtak... A Ciszjordánia gazdasága feletti izraeli hegemonia a kizsákmányolás számos formáját hozta létre: a kereskedelem, valamint a munkaerő kizsákmányolását.”⁴

Igy a megszállt területek gazdaságának a fejlettebb izraeli gazdasághoz való láncolása következtében a palesztin gazdaság az izraeli gazdaság csatlósa lett, s a mezőgazdaság, az ipar, valamint az idegenforgalom nagy károkat szenvedett.

Elég itt megemlítenünk, hogy a palesztin munkaerő egyharmada közvetlenül Izraelben dolgozik, a palesztin piac pedig az izraeli áruk kizárólagos értékesítési színhelye lett, „így az 1977-ben Izraelből importált áruk a megszállt területek behozatalának a 91 száza-

lékát tették ki. Az Izraellel való kapcsolatból fakadó kereskedelmi mérleg deficitje meghaladta a 3,1 milliárd izraeli fontot, ami e területek össznemzeti termékének a 35 százalékát teszi ki. Ezt a deficitet elsősorban az Izraelben dolgozó palesztin munkások bérjövödelmeiből fedezik, melyek az említett évben 2,4 milliárd fontot tettek ki, mely a nemzeti össztermék 26,5 százalékával egyenlő.”⁵

Az említett gazdasági annektálási politika számos fontos következménnyel járt:

– A nemzeti burzsoázia különböző rétegei nagyon meggyengültek, hiszen a polgárság szerepe csupán a helyi elosztásra és a kiskereskedelemre korlátozódott. Az ipari burzsoáziának pedig nagyon sok kárt okoz a romboló izraeli konkurrencia, illetve számos korlátozás. Így hát nincs mit csodálkozni azon, hogy az ipari termékek részaránya nem haladta meg a nemzeti össztermék 5 százalékát. A mezőgazdasági burzsoázia pedig a földelkobzásoktól, a telepés politikától szenved, valamint attól, hogy a palesztin mezőgazdaság az izraeli piac követelményeinek van alárendelve.

– Az izraeli gazdaságpolitika egyre jobban megkárosította a kispolgárságot és a kisbirtokosokat a városokban és a falvakban egyaránt, így egyre nagyobb részük kényszerül munkaerejének eladására. Ez a réteg a megszállást megelőzően gazdaságilag igen fontos helyet foglalt el, most pedig, a munkásosztály után a második helyre szorult. „1970-ben a saját számlájukra dolgozó kisiparosok és kistermelők a munkavállalók 40 százalékát képviselték, 1974-ben ez az arány 35,3 százalékra csökkent. Ez a nagymérvű hanyatlás annak a következménye, hogy a parasztok, a kisiparosok és a kiskereskedők tízezrei kényszerülnek bérért dolgozni, mivel a megszállás gazdasági annektálási politikája és területtrábló programjai megsemmisítő csapást mértek rájuk.”⁶

– A munkásosztály fejlődött és száma gyorsan növekedett. De ami ennél is lényegesebb, az, hogy „belső jellemzői” is megjavultak. Azaz, fejlődött kulturáltsága, koncentrálttsága, munkahelyi stabilizációja, szakmai képzettsége, valamint általában növekedett az ipari munkásság részaránya. A munkásosztály szabad fejlődését azonban továbbra is számos nehézség gátolja, többek között a kisparaszttság és a kisiparosok csatlakozása, valamint az is, hogy nincsenek megfelelő súllyal rendelkező munkáspártok és szervezetek. Ez az osztály ki van szolgáltatva az izraeli elnyomás és megtorlás egész arzenáljának, miközben nem rendelkezik kellő szakszervezeti tapasztalattal és szervezettséggel.

„1976-ban – izraeli statisztikai adatok szerint – 205 700 fő volt a tényleges munkaerő, a munkásosztály pedig 126 100 főt számlált. Így a munkásosztály számaránya emelkedett a foglalkoztatott munkaerőhöz képest.”⁷ Az ipari munkások a bérből és fizetésből élők 21 százalékát adják, de a DFLP Központi Bizottsága szerint 1981-ben az „ipari munkások ma már a munkásosztály egynegyedét teszik ki”.⁸

Ebből kiderül, hogy a 14 éven felüli munkaképes lakosság tényleges részvétele a termelésben nem haladja meg a 35 százalékot, ez pedig igen alacsony arány. Ennek a helyzetnek az az oka, hogy a nők kb. 55 százaléka háztartásbeli, a szóban forgó népesség 25 százaléka tanuló, 10 százaléka idős, és valószínűleg 5 százaléka munkanélküli. Azoknak az aránya, akik azért nem vesznek részt a termelésben, mert birtokaikra vagy ingatlanaikra támaszkodnak, „nem haladja meg a 3,3 százalékot Ciszjordániában, illetve a 2,1 százalékot a gazai övezetben”.⁹

Ciszjordániában és a gazai övezetben dolgozó palesztin munkaerőnek az egyes gazdasági szektorok, illetve nemek szerinti megoszlását az alábbi táblázat tükrözi.

A foglalkoztatottak 1000 főben, %-os arányban¹⁰

Tevékenység	Ciszjordánia férfiak		1979 Nők		Gazai övezet Férfiak		1979 Nők	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Mezőgazdaság és a halászat	18,7	17,2	14,9	162,1	16,0	21,3	0,3	16,8
Ipar	21,6	19,9	2,7	11,3	14,1	18,8	1,7	38,6
Építőipar	29,7	27,3	0,3	1,2	18,3	24,3	—	—
Kereskedelem és szállodaipar	16,1	14,8	0,8	0,3	9,8	13,0	0,1	2,3
Szállítás és közlekedés	5,8	5,3	—	—	5,0	6,6	0,1	2,3
Szolgáltatások	12,1	11,1	4,9	20,4	7,7	10,2	2,0	45,5
Egyéb	4,8	4,4	0,4	1,7	4,3	5,7	0,2	4,5
Összesen:	108,8	100,0	24,0	100,0	75,2	100,0	4,4	100,0

Igy a termelésben résztvevők száma 1979-ben 212 400 fő volt, ebből másoknál bérért dolgozik 130 900 fő, a saját vállalatuknál dolgozók száma 81 500 fő.

A táblázatból látható, hogy a mezőgazdasági szektor nem haladja meg a 20 százalékot, ugyanakkor az ipar és az építőipar 50 százalékot tesz ki, ez igen magas arány, különösen a harmadik világ mércéjéhez képest.

A megszállt területeken az osztályviszonyokban, s az osztályszerkezetben bekövetkezett változások folytán számos fontos társadalmi és politikai tényező kapott különös hangsúlyt.

— A régi, hagyományos gazdasági struktúrák szétrombolása nagymértékben meggyengítette a nagytőkések és a nagy területtel rendelkező ingatlantulajdonosok befolyását és gazdasági-társadalmi bázisát. Ez a destruktív folyamat sokukat arra készítetett, hogy közeledjenek az általános nemzeti érdekekhez, vagyis a nemzeti függetlenség megvalósításának céljához.

— A kispolgárság egyre nagyobb mérvű elszegényedése a munkásosztály nagyarányú növekedésével járt. Kétségtelen, hogy e fejlemény objektív alapot biztosít a munkásosztály megszervezéséhez és öntudatra ébresztéséhez. Ez kézzel fogható alapot jelent ahhoz, hogy a haladó és demokratikus eszmék teret hódítsanak a palesztin nép körében. Ennek pedig radikalizáló hatása van a megszállt területeken élő nemzeti burzsoázia politikai állásfoglalására, amelyet egyre inkább jellemez a viszonylagos elszántság a megszállók politikájával szemben.

— Vagyis a megállapodás maga szüli meg forradalmi ellenpólusát. Megállapíthatjuk, hogy a nép alapvető rétegei — a vállalkozók és egyes nagybirtokosok és nagytőkések maroknyi csoportja kivételével — tudatosan és megfontoltan egyetért a függetlenségi törekvással, illetve a PFSZ-szel.

Az 1980. évi statisztikai adatok szerint az Izraelben élő palesztin arabok lélekszáma – Kelet-Jeruzsálemet kivéve – 550 ezer fő. Az itt élő palesztin arab nép, testvéreihez képest, sokkal nehezebb körülmények között folytatja küzdelmét a következő célokért: a földek elkobzásának és judaizálásának a megállítása, a demokratikus jogok és a nemzeti-ségi egyenlőség elérése, a megkülönböztetés megszüntetése és a nemzeti identitás megőrzése az izraeli megszállási és regionális expanziós politikával szemben. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a közösség a jelenlegi történelmi időszakban nem követel függetlenséget, csupán teljes egyenlőséget Izrael állam keretén belül.

Mélyreható változások következtek be ennek a kisebbségnek a társadalmi összetételében, így a munkásosztály nemzeti és osztálytudata megerősödött. Megállapíthatjuk, hogy általános irányvonala haladó jellegű, többsége támogatja az Izraeli Kommunista Párt jelszavait. Az izraeli Davar lap 1977. június 3-i számában a parlamenti választásokról szólva megjegyezte: A „RAKAH (értsd: IKP) az 1977-es választásokon 71 700 arab szavazatot kapott az 1973. évi 48 000-rel szemben. A Munkáspárthoz tartozó arab választási listák pedig az 1973. évi 17 000 szavazat helyett 10 000 szavazatot kaptak, míg a Likud tömb 7000 helyett csak 4400 arab szavazatot kapott...”¹¹

Az Izraelben élő palesztin közösség munkaerejének eladásából élő munkásközösséggé változott, így 1976-ban a termelésben résztvevő 108,6 ezer közül 77,8 ezer volt a bérből és fizetésből élők száma, vagyis 71,6 százalékos volt az arány. 1979-ben pedig a bérből élők száma 93,7 ezerre emelkedett (vagyis 76,5%).

A következő táblázat az Izraelben élő palesztin arabok munkavégzés szerinti helyzetét szemlélteti 1979-ben.¹²

Munkafajta	ezer fő	%-os arány
Alkalmazott (bérért)	93,7	76,5
Munkaadó, vagy saját számlára dolgozó	25,6	20,9
Rokonok (szülők)-nél dolgozó	3,2	2,6

A 14. életévüket betöltők száma 300 ezer főt tesz ki. A palesztin munkaerő (Izraelben) gazdasági szektorokra való megoszlása 1978-ban a következő volt:

A munkaerő létszáma 120,1 ezer fő, „ebből 15,6 ezer fő a mezőgazdaságban, 23,2 ezer fő az iparban, 24,5 ezer fő az építőiparban, 15,0 ezer fő a kereskedelem és a szállodaiparban, 7,4 ezer fő a közlekedésben, pénzügyi szolgáltatásokban 2,3 ezer fő, a közszolgáltatásokban 22,3 ezer fő, a személyi jellegű szolgáltatásokban pedig 8,8 ezer fő”.¹³

Megfigyelhető, hogy a mezőgazdaság csupán 12,5 százalékot foglalkoztat, amelynek az izraeli földkisajátítási politika az oka. Az ipar a palesztin lakosságnak kb. 20 százalékát, az építőipar 20,5 százalékát, a közszolgáltatási ágazat pedig a 19 százalékát foglalkoztatja.

A palesztin népnek több, mint a fele (kb. 52-53 százaléka) hazája területén kívül él, s többségük az Izraellel határos országokban telepedett le. Egy másik részük távolabbi országokban él, így Kuwaitban, Szaúd-Arábiában, az Egyesült Arab Emírségekben, ahova főképp munkavállalás céljából mentek.

A palesztin nép emigrációs életfeltételei a befogadó országok viszonyaitól függően eltérőek. Így pl. Jordániában a földrajzi és történelmi háttér következtében, illetve az ország demográfiai összetétele miatt 1 200 000 palesztin él. A jordániai gazdasági és társadalmi életben betöltött szerepük folytán a palesztinokra két feladat hárul: szemben állnak a hasemita királyság annektáló politikájával, illetve vitatják a palesztin képviselőt jordániai kisajátításának jogát, ugyanakkor együtt harcolnak a palesztin és jordán nemzeti mozgalommal a demokratikus jogokért, a társadalmi haladásért és az ország függetlenségének megővéseért.

Libanonban a fő feladat hosszú ideig a palesztin fegyveres jelenlét megőrzése, a palesztin lakosság jogainak megvédése volt, a menekülttáborok önkormányzatának biztosítása és a haladó libanoni erőkkkel való koalíció megszilárdítása.

A palesztin harcosok Bejrútból való távozása után (1982 szeptemberében) rendkívül bonyolulttá vált a helyzet. Példaként említhetjük a Salra és Satila menekülttáborok lemeszárlását, a palesztin intézmények, elsősorban a kutató központok bezárását, több ezer palesztin bebörtönzését, illetve koncentrációs táborokba hurcolását. Ezekben az eseményekben az izraeli hatóságok, a falangisták és Haddad őrnagy erői működtek együtt. A fent vázolt feladat teljesítése éppen ezért fő napirendi ponttá vált.

Mindemellett számos jogi, illetve szervezeti eltérés figyelhető meg az egyes országok között: Szíriában például a palesztin identitás megőrzése mellett a palesztinoknak a szír állampolgárokkal azonos jogokat biztosítottak (a munka, tanulás, a szabad mozgás stb.). Szaúd-Arábiában pedig a palesztinok nem élvezhetnek semmiféle szakszervezeti vagy polgári jogot...

De a palesztin közösségeket az eltérő körülmények ellenére két alapvető feladat köti össze: harcolnak a közvetlen jogokért és érdekekért, illetve a menekülttáborok önkormányzatáért, valamint a palesztin nemzeti identitás megőrzéséért.

A befogadó országokban a bérért dolgozó palesztinok a gazdasági tevékenységben résztvevőknek a 65–90 százalékát teszik ki. Ez az arány 65–75 százalék között mozog az anyafölddel határos országokban, ami azzal magyarázható, hogy ott a palesztin családok viszonylagos stabilitást élveznek. Az öbölmenti országokban és az Arab-félszigeten ez az arány meghaladja a 90 százalékot is.

A továbbiakban néhány táblázattal és statisztikával jellemezzük az egyes arab országokban dolgozó palesztinok helyzetét:

A jordániai közintézményekben dolgozó palesztinok megoszlása %-os arányban, 1975-ben:¹⁴

Munkavégzés	Összesen	Férfiak	Nők
Munkavégzés bérért	75,2%	72,6%	85,6%
Vállalkozó vagy kistulajdonos	23,4%	24,8%	14,0%
Családban dolgozik	1,4%	1,6%	0,4%
Összesen:	100,0%	100,0%	100,0%

A Libanonban dolgozók megoszlása 1979-ben:¹⁵

Munkavégzés	Férfiak	Nők
Munkaadó	2,2%	0,8%
Vállalkozó, vagy kistulajdonos	17,2%	10,4%
Munkavégzés bérért	78,0%	87,2%
Saját családban dolgozik	—	1,4%
Összesen:	100,0%	100,0%

Szíriában az El-Yarmouk Menekülttábor lakói között 1979-ben végzett felmérésből kiderült, hogy a férfiak 70 százaléka bérért dolgozott, 25 százaléka minősült kisvállalkozónak és 4 százalékuk volt munkaadó, a nők közül pedig 85 százalék bérért, 13,6 százalék saját vállalkozásban dolgozott, s 1 százaléknál kevesebb volt közülük a munkaadó...¹⁶

Szaúd-Arábiában a gazdasági tevékenységben részt vevő férfiak 90 százaléka bérért dolgozik (ide értendők a tisztviselők és alkalmazottak), 5,6 százalék saját számlára, 3,5 százalék munkaadó, a nők közül pedig 95,8 százalék bérért, 1,5 százalék saját vállalkozásban dolgozik, 0,6 százalék munkaadó (értsd: saját munkahellyel rendelkező).

Az Egyesült Arab Emírségekben a palesztin férfiak 90 százaléka bérért, 4,4 százalék saját számlára dolgozik, 3,4 százalék munkaadó. A nőknél ugyanez a megoszlás 95 százalék bérért, kb. 0,5 százalék saját számlára, vagy munkaadóként dolgozik.¹⁷

Munkavégzés	Jordánia	Kuwait	Szíria	Libanon	Átlag
Munkavégzés saját számlára	34,9%	8,4%	16,4%	17,4%	19,3%
Munkaadók	2,3%	1,9%	2,3%	1,0%	1,8%
Bérért	60,7%	89,6%	79,3%	73,2%	75,7%
Egyéb	2,1%	0,1%	2,1%	8,4%	3,2%
Összesen:	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

A statisztikai adatokból látható, hogy a saját számlára dolgozók aránya Jordániában a legnagyobb a többi palesztin közösséghez képest, és Jordániában a bérért dolgozók aránya közel áll a Szíriában és Libanonban dolgozókéhoz.

Elmondhatjuk, hogy a saját számlára dolgozók nagy aránya Jordániában elsősorban azzal magyarázható, hogy a palesztin közösség integrálódott az ország gazdaságába. Ennek elsősorban az az oka, hogy a palesztinok közül sokan már 1948 után, illetve 1967 után kerültek Jordániába.

A gazdasági tevékenységben résztvevőknek 75 százaléka bérből és fizetésből él, ez pedig igen jó arány más fejlődő országokhoz képest, ahol ez az arány csupán 30–35 százalékos.

A palesztinok megoszlása a befogadó országok gazdaságának ágazataiban:¹⁹

Szektor	Jordánia	Kuwait	Libanon	Szíria
Mezőgazdaság	37,1%	2,2%	21,0%	8,5%
Ipar, bányászat	19,1%	22,7%	11,6%	22,6%
Építőipar		10,8%	13,7%	19,2%
Kereskedelem és szállodaipar	43,8%	15,1%	14,2%	12,0%
Közlekedés		6,9%	2,6%	5,9%
Villamosenergia és vízügy		6,4%	—	1,8%
Egyéb szolgáltatások		35,6%	21,0%	29,1%

Ezek a statisztikai adatok eredeti palesztin dokumentumokból származnak. Egybeesnek a Palesztin Statisztikai Központ 1981 végén kiadott utolsó adataival. 1982 óta új adatok nem készültek.

1981 végi a statisztikai adatok szerint az arab térségen kívül élő palesztinok száma 245 000. Ezekből 105 000 az USA-ban, a többi pedig Nyugat-Európában és Latin-Amerikában él.

A közösség jellegzetessége, hogy az ott élők 30 éve kerültek oda. A vándorlás fő oka az izraeli politikai agresszió, valamint gazdasági okok, elsősorban a munkalehetőség. Rendkívül kevés adatunk van az itt élő közösségekről. De mégis megállapíthatjuk, hogy a közösség nagy része megőrizte palesztin hovatartozását, és ezek a kolóniák megalakították saját társadalmi tömeg-, illetve képviselői szervezeteiket. Propaganda és tájékoztatási tevékenységet folytatnak saját ügyeikről a PFSZ javára.

A kolóniák még mindig ideiglenesen élnek a diaszpórában. Például az NSZK-ban nehezen lehet követni az érkezők és távozők létszámát. Latin-Amerikában léteznek palesztin származású politikai vezetők, pl.: Nicaraguában és Salvadorban. Az USA-ban elmondható, hogy a kolónia viszonylagosan stabilizált.

Dr. Rijad Mansour, USA-ban élő palesztin kutató, 1979 végén tanulmányt készített, mely szerint: „A vándorlók legnagyobb számban, több, mint 85%-os arányban jöttek a palesztin megszállt területekről és Jordániából. A kolóniákban élő lakosság 50%-ának 20 év alatt van az életkora; a 20 és 39 közöttiek aránya 31%, a 40 év fölöttieké pedig 19%... A társadalmi hovatartozást tekintve a többség szegény származású, arányuk eléri a 90%-ot. Az amerikai életmódhoz viszonyítva jelenleg is szegényebb körülmények között élnek. Ami a munkaerő-megoszlást illeti, a dolgozók 60%-a kispolgár, a munkások pedig 40%-ot tesznek ki. A nők aránya 40%, az egyetemi hallgatók száma kb. 2000.

A kolónia sűrűsége Kaliforniában a legnagyobb, 21%-os ... Állampolgársággal 1976-ig – kb. 30 000 palesztin – rendelkezett.²⁰

1974 óta – a palesztin nemzeti program kikristályosodása után – a kolónia helyzete jelentősen javult, tömegszervezetek alakultak, létrejött a diákok és a nők szervezete, felvetődött az ifjúsági szervezet megalakításának gondolata, valamint egy palesztin kongresszus összehívása.

Fontosnak tartjuk, hogy a kolónia 1967 óta önálló szervezeteit is létrehozta, holott korábban csak a pánarab szervezetek keretében működtek, ilyen volt például az Arab Diákok szervezete.

Az említettek jellemzőek a nyugat-európai és latin-amerikai palesztin közösségekre is.

Megállapíthatjuk, hogy a palesztin emigrációs közösségekben alapvetően csökkenő tendenciát mutat a mezőgazdasági foglalkoztatottság, viszont növekszik a szolgáltatásokban alkalmazotként, adminisztratív és az irodai munkakörben dolgozók részaránya. Ez utóbbi különösen vonatkozik Kuwaitra, Szaúd-Arábiára, az Egyesült Arab Emírségekre, hiszen ezekben az országokban az oktatási szektorban dolgozó palesztinok aránya 50–65 százalék.

A palesztin nép osztályhelyzete igen fontos társadalmi és politikai következmények kialakulását eredményezte:

– A palesztin nép nagy része nem olvadt be a befogadó országok népességébe. Ez még Jordániában sem történt meg.

- A palesztin közösségek többsége ideiglenesnek tekinti jelenlegi helyzetét, mely elűt hagyományaitól, így a gazdasági-politikai és társadalmi elidegenedtség csak a hazatérésben, a palesztin földön való önrendelkezés megvalósításában oldható fel.
- A megszállt területek társadalmi szerkezete fejlettebb az emigrációs közösségeknél, hiszen itt a munkásosztály sokkal koncentráltabb, mint a külföldön élők esetében.
- A megszállt területek nemzeti burzsoáziája nagyobb nyomás alatt áll, mint a külföldön élő burzsoázia. Meglehet, hogy ez az oka annak, hogy az előbbi sokkal realiztikusabb, ugyanakkor sokkal hűségesebb elveihez, miközben ez utóbbi hajlamos a kompromisszumokra, az arab rendszerekhez való kapcsolatában pedig következetlen.

A PALESZTINOK MINT FIATAL ÉS MŰVELT NEMZET

1977. végén tanulmány jelent meg az Arab-Európai Együttműködési Parlamentáris Unió kiadásában, „A független Palesztina gazdasági lehetőségei” címmel. A tanulmány megállapítja: „Az oktatás egyike azon területeknek, ahol a palesztin nép kiemelkedik, hiszen az ifjú nemzedék majdnem teljesen mentes az analfabétizmustól... 1969 végén több mint 50 ezer egyetemi végzettségű palesztin tartottak nyilván. A magasán képzett, illetve az egyetemi képesítéssel rendelkezők száma – valamint az egyetemi hallgatók száma is –, sokkal jobb átlagot mutat, mint bármely arab országé, és csak az izraeli egyetemek statisztikáival hasonlítható össze... Sok palesztin értékes tapasztalatot szerzett az államigazgatásban, a kereskedelmi tevékenységben, az olajiparban, ugyanakkor bebizonyosodott róluk, hogy kitűnő vezetők és irányítók a legkülönbözőbb kereskedelmi műveletekben, akár a bankszakmában, az építkezéseken stb... Sokan közülük várva várják a Palesztinába való visszatérést, hogy szerzett képességeikkel elősegíthessék az új, modern állam létrehozását...”²¹

A palesztinok magasfokú képzettsége a palesztinok helyzetével magyarázható: így a hazából való kiűzéssel, a munkalehetőségek megcsappanásával 1948 után, a megélhetési feltételek javításának igényével, s ezáltal azzal a kihívással, amely a befogadó országokban érte őket. A művelődést elősegítették az UNRWA és a befogadó országok által biztosított szolgáltatások.

A tanulóknak az összlakossághoz viszonyított számarányában szinte ugrásszerű fejlődést következett be. 1948-ban a tanulók az összlakosságnak még csak 9,2 százalékát képviselték, 1970-ben ez a számarány elérte a 20 százalékot. Ezt a helyzetet jól szemlélteti az alábbi két táblázat:

Összehasonlító kimutatás a palesztin oktatásról:

Év	Lakosság	Tanulók	% ban
1947–1948	1 350 000	125 000	9,2%
1969–1970	3 000 000	600 000	20,0%

1969–1970	
UNRWA/Ciszjordánia, Szíria, Libanon és Gazai övezet	300 687
Jordánia és egyéb	239 801
Kuwait	23 041
Szíria	11 055
Libanon	8 514
Szaúd-Arábia	4 801
Katar	2 101
Összesen:	600 000

Az említett arányok az azt követő években tovább növekedtek az alábbi összehasonlító táblázat szerint:²³

Terület	Év	Lakosság	Tanulók/1000 fő
Ciszjordánia	1967/68	585,7	142,2
	1976/77	670,9	230,7
Gazai övezet	1967/68	380,9	80,1
	1976/77	429,0	136,9
Izrael (Kelet Jeruzsálemmel)	1967/68	392,7	96,9
	1976/77	555,0	158,5
Jordánia	1967/68	1,094,0	289,6
	1976/77	2,020,0	618,7

Az 1981. évi palesztin statisztikák szerint Ciszjordániában a lakosság száma 806 200, a tanulóké 247 412. A gazai övezetben a lakosság 432 600, a tanulók száma pedig 147 774. Izraelben – Kelet-Jeruzsálem nélkül – 511 200 főt és 169 178 tanulót számoltak. Jordániában a lakosság száma 1 067 173, a tanulóké pedig 348 981.²⁴

A táblázatokból világosan kitűnik, hogy a tanulók számaránya az összlakossághoz képest egyre növekszik, így annak átlaga a különböző palesztin közösségekre vetítve 25–30 százalék között mozog. Ezen belül növekedett a leánytanulók száma, így „az UNRWA jelentései alapján 1966/1967-ben az arány: 66 százalék fiú és 34 százalék lány, 1970/1971-ben pedig már csak 59,3 százalék a fiúk és 40,7 százalék a lányoké.”²⁵

Az egyetemi hallgatók magas számarányát mutatja, hogy a hatvanas években „100 lesztinra 11 egyetemi hallgató jutott. Ez pedig olyan arány, amelyet az arab világban csak Libanon mondhat magáénak, de az összehasonlítás kedvéért megemlíthetjük, hogy Egyiptomban 5,7/1000 fő, Irakban 4/1000 fő, Tunéziában pedig még a 3/1000 főnél is alacsonyabb...”²⁶

„A palesztin egyetemi hallgatók száma 1976/1977-ben világszerte elérte a 80 ezret, vagyis az egész lakosságra vetítve a 20/1000 arányt.”²⁷

A palesztin népről elmondhatjuk, hogy fiatal nép, hiszen a tizenötödik életévüket be nem töltötték aránya az 50 százalékot is eléri, a 15–59. életév közöttiek eléri a 45 százalékot.

Korcsoportok és nemek szerinti megoszlás:²⁸

Korcsoport	Férfiak	Nők	Átlag
15 év alatt	51,1	47,9	49,6
15–29 év között	23,1	24,6	23,8
30–44 év között	13,1	14,7	13,9
45–59 év között	6,8	7,0	6,9
60–74 év között	4,6	4,6	4,5
75 év felett	1,3	1,4	1,3
Összesen:	100,0%	1100,0%	1100,0%

A fenti adatok alapján a következő konzekvenciákat vonhatjuk le:

- A 15. életév alatti fiatalok nagy többsége iskolába jár, tapasztalatokra és ismeretekre tesz szert.
- A lánytanulók számaránya növekvő tendenciát mutat, élen járnak az egész fejlődő világban, ez pedig hatékonyan segíti elő a nők emancipációját és a termelési folyamatokba való bekapcsolódását.
- Az oktatás felé fordulás állandósuló jelenséggé vált a palesztinoknál, sőt az egyetemisták létszáma és számaránya kiállja a nemzetközi összehasonlítást is. Az oktatás, a tanulási szakmailag képzett és művelt emberekkel gyarapítja a munkásosztályt és más bérből és fizetésből élő rétegeket, ami fejleszti a palesztin társadalmi struktúrát. A tanulás elősegíti a palesztin nemzeti identitás megővését, ami a független állam megteremtésének egyik alapvető feltétele. Hiszen előbb-utóbb napirendre kerül a független gazdaság építése, ehhez szükségesek a szubjektív feltételek.

A palesztinok jövőjét illetően, nemzetközi síkon a jelen időszakban két alapvető koncepciót különböztethetünk meg. Ezek ellentétes politikai és osztályérdekeket tükröznek, más-más nemzetközi politikai szövetségformákat jeleznek, s másképpen képzelik el a palesztinok önrendelkezésének érvényesítését.

Az egyik elgondolás hívei az önrendelkezésnek egy alacsonyabb fokát képviselik, amely magában hordozza a destabilizáció és a robbanás elemeit. (A Camp David-i alkuról, illetve híveiről van szó.) Ide sorolható a legutóbbi amerikai terv, amelyet Reagan hozott nyilvánosságra az 1982. szeptember 2-án elhangzott TV-beszédében. Ennek legfőbb pontjai a következők:

- önkormányzat létrehozása Ciszjordániában és Gazaban a jordán királlyal összhangban;
- szabad választások kiírása a megszállt területeken;
- Jeruzsálem jövőjét illetően meg kell őrizni a szoros egységet;
- az önkormányzat átmeneti időszaka után a palesztinok átvonnák a belügyek intézését.

A terv lényege, hogy elutasítja egy önálló palesztin állam létrehozását. Célja, hogy a többi arab ország is kövesse Egyiptomot. A Reagan-terv nem más, mint a Szadat-Perez féle elképzelés, az úgynevezett palesztin teljes autonómiáról. A terv nem ismeri el a PFSZ-t, és nem esik egybe a palesztin függetlenségi és szuverenitási célokkal. De tartalmaz olyan elemet, amely ellentétes a begini koncepcióval, azaz: az autonómia a területekre is, nem pedig csak a lakosságra vonatkozik. Begin kormánya elutasította a tervet, mivel úgy véli, hogy ez kaput fog nyitni a PFSZ-nek az elfoglalt területek felé. Egyszóval veszélyeztetni Camp David folyamatosságát. Az izraeli ellenzéki Munkapárt üdvözölte a tervet, abban a reményben, hogy a Camp David-i folyamat politikai és társadalmi bázisát ki fogja szélesíteni a konzervatív arab országok és a palesztinok körében.

A másik koncepció az önrendelkezést testesíti meg. Célja, hogy egy független és szuverén palesztin állam jöjjön létre, azon az alapon, hogy a palesztin nép nemzeti, politikai jogokkal, sajátos identitással rendelkezik. Ez az elképzelés széleskörű nemzetközi megértésre talált, mivel az ENSZ-en belül több, mint száz állam támogatását élvezi, és 1974 óta az Arab Ligában, az ENSZ-ben és más nemzetközi fórumokon napirendi kérdésé vált. Az elképzelés a következő:

„— az 1982. szeptember 9-én bejelentett arab béketerv legfőbb pontjai:

1. Izrael visszavonul az 1967-ben elfoglalt összes arab területről, beleértve Jeruzsálem arab részét is;

2. felszámolják az 1967 után megszállt területeken kialakított izraeli településeket;

3. szabad vallásgyakorlás minden felekezet számára a szent helyeken;

4. a palesztin nép önrendelkezési jogának megerősítése, elidegeníthetetlen nemzeti jogainak gyakorlása, a PFSZ-nek mint a palesztinok egyetlen törvényes képviselőjének irányítása alatt, illetve kártérítés mindazoknak, akik nem akarnak hazatérni.

5. Ciszjordánia és a gazai övezet kerüljön átmenetileg — néhány hónapnál nem hosszabb időtartamra — az ENSZ felügyelete alá;

6. független palesztin állam létrehozása Jeruzsálem fővárossal;

7. az ENSZ Biztonsági Tanácsának ki kell dolgoznia a térség minden állama békéjének biztosítékait, beleértve a palesztin államot is.

Ezeknek az elveknek a végrehajtását a Biztonsági Tanácsnak kell szavatolnia.”²⁹

A húsz arab ország által jóváhagyott béketervnek az a jelentősége, hogy egységes arab állásfoglalást képvisel a palesztin ügyben, és összhangban áll a PFSZ politikai programjával. Hangsúlyozzuk, hogy ezt a tervet csak az arab országoknak az USA és Izrael elleni közös fellépésével lehet megvalósítani. Azonban mostanáig fennáll az ellentmondás az arab országok palesztinok mellett állást foglaló nyilatkozatai, valamint gyakorlati lépéseik között (például az arab reakciók szövetséges kapcsolatai az USA-val).

Mindenesetre a fezi javaslatok tág teret nyitottak a békés rendezés felé. Ezek a javaslatok nemcsak a reagoni, hanem a Fahd-terven is túlmutattak. (Fahd 1981 augusztusában jelentette be tervét.) A fezi terv a Fahd-tervet két lényeges pontban módosítja. Az egyik a PFSZ döntő szerepére vonatkozik (4. pont), a másik pedig az ENSZ Biztonsági Tanácsának szerepét hangsúlyozza a térség államainak biztosításában és végrehajtásában. Ez a két módosítás két fontos dimenziót jelent. A PFSZ képviseleti jogának megszilárdítását, valamint a nemzetközi keret szükségességének hangsúlyozását (a Szovjetunió szerepe egyenlő az USA szerepével).

— A szovjet béketerv, amelyet a szovjet államfő Ali Nasszer, dél-jemeni államfő szovjetunióbeli látogatása során hozott nyilvánosságra, lényegében a Szovjetunió eddigi állásfoglalásait tükrözi, különös tekintettel az SZKP XXVI. kongresszusára. A szovjet javaslat a következő:

„Az SZKP KB főtitkára előterjesztésében aláhúzta, hogy a nemzetközi jog általános normáinak és az ENSZ Biztonsági Tanácsa konkrét határozatainak megfelelő közel-keleti rendezés akkor valószínűsíthető meg, ha:

Először: ...Az araboknak vissza kell kapniuk minden Izrael által 1967 óta megszállt területet...

Másodszor: A gyakorlatban kell biztosítani a palesztin arab nép elidegeníthetetlen jogát az önrendelkezésre, saját, független államának megteremtésére az izraeli megszállás alól felszabaduló arab földeken — a Jordán folyó nyugati partján és a gazai övezetben. Az ENSZ határozatoknak megfelelően a palesztin menekültek számára biztosítani kell a lehetőséget, hogy visszatérjenek szülőföldjükre, vagy megfelelő kártalanításban kell részesíteni őket elveszített javaikért.

Harmadszor: Az araboknak vissza kell adni és a palesztin állam elválaszthatatlan részévé kell tenni Jeruzsálem keleti részét... Egész Jeruzsálem területén biztosítani kell, hogy a hívők szabadon eljuthassanak a három vallás szent helyeire.

Negyedszer: a térség valamennyi állama részére biztosítani kell a jogot, hogy biztonságban és függetlenségben éljen és fejlődjön...

Ötödször: Meg kell szüntetni a hadiállapotot, és létre kell hozni a békét az arab államok és Izrael között. Ez azt jelenti, hogy a konfliktusban érintett valamennyi fél, így Izrael és a palesztin állam is, köteles vállalni, hogy kölcsönösen tiszteletben tartják egymás szuverenitását, függetlenségét és területi egységét, s a vitás kérdéseket tárgyalásokkal, békés úton oldják meg.

Hatodszor: Ki kell dolgozni és el kell fogadni a rendezés nemzetközi garanciáit. A kezességet vállalhatná például a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország, vagy egészében az ENSZ Biztonsági Tanácsa. - Az átfogó, valóban igazságos és tartós rendezés csak kollektív erőfeszítések árán hozható létre. Részt kell benne vennie minden érdekelt félnek, köztük természetesen a PFSZ-nek, a palesztinai arab nép egyetlen törvényes képviselőjének.”³⁰

A szovjet terv összhangban áll az arab béketervvél. Ezen kívül az arab terv óriási nemzetközi támogatását jelenti, valamint bojkottálja az amerikai tervet, illetve megakadályozhatja annak véghezvitelét. Éppen ezért nem véletlen, hogy a Palesztin Nemzeti Tanács legutóbbi ülészaka egyértelműen támogatta a szovjet tervet.

Az 1968 és 1973 között a palesztin koncepció visszautasította azt a gondolatot, hogy független palesztin állam jönne létre mindazon területeken, melyről palesztin állam, melyről Izrael eltávolítható, illetve ahonnan kivonul. A palesztin mozgalom akkoriban úgy vélekedett, hogy az önálló állam elképzelések mögött egy átfogó stratégiát célzó „imperialista-cionista konspiráció húzódik meg, amely arra törekszik, hogy megsemmisítse az ellenállási mozgalmat...”³¹

Az 1973-as októberi háború hatására a palesztin ellenállás álláspontja megváltozott. Felvetődött annak lehetősége, hogy Izrael kivonul Ciszjordániából és a Gazai övezetből. Az új helyzetre a palesztin ellenállási mozgalom a következőképpen reagált: 1974-ben

síkraszállt a „nemzeti fennhatóság létrehozása” mellett, majd 1977-ben már a független állam létrehozásáért. 1979-ben pedig a nemzeti függetlenség kollektív, általános célkitűzéssé vált, miután a NPPF magáévá tette a PFSZ politikai programját, és 1981 áprilisában, a Palesztin Nemzeti Tanács (Parlament) XV. ülészakán a palesztin kérdéssel kapcsolatos ENSZ határozatokat hagyták jóvá. A XVI. ülészak megerősítette a korábbi ülészak jóváhagyásait. Itt felvetődik egy lényeges kérdés: mennyire életképes egy Ciszjordániában és Gazában létrehozandó állam? Mekkora a befogadó képessége, illetve mennyi palesztin kíván oda visszatérni?

Gazdasági szempontból kétségtelen, hogy a világ bármely tája vagy része életképes, ha rendelkezik értékes emberi erőforrással, a megfelelő ismeretekkel és szakképzettséggel bíró emberanyaggal és ésszerű tőkealapokkal. A palesztinok e vonatkozásban olyan jártasságokkal és szakképzettségekkel rendelkeznek, hogy a finánctóke szerepét is háttérbe szorítják, más szóval a palesztin ember és annak fejlett munkaereje szavatolja államiségének realitását.

Való igaz, hogy Ciszjordánia és a gazai övezet természeti kincsekben szegény, de ebben nem különbözik egyetlen szomszédjától sem, sőt a klimatikus viszonyokat tekintve felülmúlja azokat. A művelés alá még nem vett területek javításához pedig megvan a lehetőség, azon kívül ott van a tengeri és a folyami vízkincs hasznosítása. Nagy beruházások eszközölhetők az idegenforgalom kibontakoztatása érdekében, valamint a gazai kikötő kibővítése az exporttevékenység céljából.

E vonatkozásban dr. Mustafa Jaffal, a DFLP volt tájékoztatási főnöke elmondta: „az a feltevés, hogy Ciszjordánia és Gaza nem elégítheti ki egy független állam szükségleteit, már lényegénél fogva téves, hiszen mi valójában nem új hazát keresünk, hanem hazánk visszaszerzésére törekszünk. Így ha megnézzük a leendő állam színhelyéül választott két terület társadalmi osztályszerkezetét, megállapíthatjuk, hogy olyan munkásosztállyal rendelkezünk, melynek számaránya meghaladja a gazdasági tevékenységben résztvevők 62 százalékát. Ezenfelül magas színvonalú fegyelmzettséggel, kollektív szellemmel, kiemelkedő szakképzettséggel rendelkezik és megfelelően koncentrált... Így a természeti kincsekben való szegénység nem jelenthet akadályt a társadalmi fejlesztés útjában... Ott van Kuba példája, mely egyetlen egy termékre, a cukornádra épít... Ott van Bulgária, mely 1947-ben még a palesztinok jelenlegi lehetőségeivel sem rendelkezett... Ott van a demokratikus Jemen, mely nem jobb Palesztinánál sem a termelési erők fejlettségét, sem erőforrásait illetően...”³²

Igaz, hogy a leendő államnak kezdetben szüksége lesz segélyekre, de a segélyek meg sem közelíthetik a térségben átélt egyetlen háború költségeit. A Közel-Keleten az egy háborúra jutó átlagos kiadás meghaladja a 10 milliárd dollárt ... A fentiek tükrében a gazdaság fejlesztésekor számolni kell a termelésben résztvevők számának a növelésével, ami adott és lehetséges. Szükség lesz nemzetközi segélyekre, a szocialista országok segélyeire. Számíthatunk a külföldön élő palesztinok hazautalásaira, az olajtermelő országok adományaira és hosszúlejárátú kölcsönökre.

A leendő államnak szüksége lesz egy Izraelen keresztülhaladó szárazföldi átjáróra, nemzetközi garanciák mellett, valamint jó kapcsolatokra Jordániával és Egyiptommal, mert e kétország, a Földközi-tenger mellett kijárást biztosít számára az arab világ és a nagyvilág felé.

Természetszerű, hogy nem könnyű feladat megállapítani, hogy hányan lesznek majd, akik a független államba kívánnak visszatérni, hiszen a palesztin nép egy része beolvadt az arab gazdasági életbe (konkrétan Jordániában), egy másik részük pedig jó munkalehetőséget talált. Nagyrészüket azonban haza fog térni, hogy megszűnjön sorsukban az ideiglenesség, az üldöztetés, és mert a menekültek nemzeti identitásukra lelnek a leendő független államban. Egy 1977-ben végzett felmérés szerint „a palesztin állam minimálisan várható létszáma a következőkből tevődik majd össze: Ciszjordániában és Gazában levő lakosság: 1 075 000 fő; az 1967 óta Jordániában élő 210 000 fő; az 1967-es menekültek száma: 232 000 fő; a Jordániában, Szíriában és Libanonban élő 1967 előtti menekültek száma 300 000; a többi arab országban, illetve Európában élő palesztinok 100 000, tehát összesen: 1 917 000 fő.

A fenti 1 917 000 fős ésszerűnek mondható, mint minimum, az állam létrejöttét követő első öt évben a 2 250 000 fős létszámot maximumnak lehetne felfogni. Nem lesz nehéz feladat 225 000 jól szakképzett munkásra találni, és több, mint valószínű, az is, hogy a nők egyre nagyobb arányban járnak dolgozni, így teljesen reális az a feltevés, hogy az új állam félmilliónyi munkaerővel rendelkezik majd”.³³

Ciszjordánia és gazai övezet 6000 km²-nyi területének (az első 5650 km², a második 326,7 km²) majdnem 2 millió palesztint kell befogadnia – a magas népsűrűség ellenére. „Az ENSZ egyik tanulmánya alapján egy ember szükséglete 640 m², hétköznapi életének minden vonatkozásában, tanulásra, utakra stb...”³⁴ Vagyis ez a terület még ennél nagyobb létszámot is képes befogadni.

Az önálló állam létrejöttének politikai háttere

A palesztinok társadalmi és gazdasági potenciálja adott és ösztönzőleg hat az önálló állam megteremtésére, viszont a közel-keleti politikai tényezők inkább hátráltatják az állam létrejöttét. Itt mutatkozik meg a politika relatív önállósága a fejlett alapstruktúrával szemben; azaz, hogy a politikának ebben az esetben elsődleges szerepe van.

Az izraeli uralkodó cionista erők szerint ezen a területen nincs helye két államnak, és úgy vélik, hogy a palesztinok ki tudják fejezni identitásukat az autonómia, illetve a Jordániával való valamilyen föderáció vagy egyesülés keretében is. Lássunk néhány példát. Allon, néhai izraeli miniszterelnökhelyettest idézzük: „Jól ismerem szomszédainkat, és tulajdonképpen nem létezik különbség azok között az arabok között, akik Transzjordániában, illetve Ciszjordániában élnek”.³⁵

A Libanon elleni agresszió utáni legfrissebb állásfoglalás Simon Perezé, az ellenzéki (középutas cionista) Munkapárt vezéréé. Perez azt állítja, hogy Libanon lerohanása nem választott, hanem szükséges akció volt. A libanoni válság megszüntetése után átfogó rendezést kell megteremteni a Közel-Keleten. De ennek egyik előfeltétele, hogy ne legyen palesztin állam.³⁶

A fenténél világosabban fejti ki a témát Y. Nemman, a Begin-kormány tagja: „Ez a háború két részből áll. Az egyik az, ami Libanonban történik (a PFSZ megsemmisítése – DF), a másik egy olyan helyzet kialakítása, amelyben gyakorlatilag sehol sem marad hely a palesztin állam megteremtésére...”³⁷

Vannak racionális zsidó erők, amelyek elismerik a palesztinokat mint nemzetet, illetve önrendelkezési jogukat. Avineri, ismert izraeli író és újságíró szerint „mi nem elle-nezzük a palesztin nemzet létezését, annak ellenére, hogy az még nem manifesztálódott állami szuverenitás keretében”.³⁸

N. Goldmann, a Zsidó Világ Kongresszus volt elnöke mondja: „Korunkban, amikor a legkisebb népek is joga van az önrendelkezésre, nem tagadhatjuk meg ezt a palesztinoktól sem. Már csak azért sem, mivel az egyik legokosabb és legkulturáltabb nép az arab népek között”.³⁹

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a zsidó racionalisoknak nagyon korlátozott be-folyásuk van a közel-keleti politikai opciókra. Közismert, hogy Izrael és az USA elvileg elutasítják Palesztina nemzeti függetlenségét. Az előbbi úgy véli, hogy a palesztin moz-galom olyan akadály, amely lehetetlenné teszi az arab-izraeli kapcsolatok normalizáló-dását. Az utóbbi szerint pedig a palesztinok, pontosabban a PFSZ, az USA közel-keleti érdekei érvényesítésének legfőbb akadály. Ebből nyilvánvaló, hogy az amerikai és az izraeli célok azonosak. Gyakorlatilag az arab rendszerek legfőbbje nem bátorítja a szu-verén palesztin állam megalapítását, de ezt nem meri nyíltan hirdetni. Ehelyett az arab egységre hivatkozik. Az 1974-es arab csúcskonferencia óta azonban hivatalosan elisme-rik a palesztinok államalapítási jogát. Számos objektív és szubjektív feltételnek kell tel-jesülnie ahhoz, hogy a szocialista világ, a nemzetközi haladó békeerők támogatása érvé-nyesülhessen. Ezek az alapvető feltételek a következők:

– A palesztinok nemzeti egységének megőrzése és kibontakoztatása, valamint a pa-lesztin mozgalom politikai és társadalmi bázisának bővítése. Különös tekintettel arra, hogy a küzdelem legnagyobb terhe a palesztinok vállán nyugszik. Mi sem illusztrálja ezt jobban, mint az a tény, hogy az arab országok szerepe csupán a szolidaritásra korlátozó-dik, ők nem vesznek részt a konfliktusban. Mindebből két fontos, de ellentmondásos ta-nulság vonható le: az egyik pozitív, mivel erősíti a palesztin identitást és a függetlenségi törekvéseket. A második negatív, mert késlelteti az önálló palesztin állam megalapítását, sőt kockáztatja létrejöttét is.

– Meg kell erősíteni az antiimperialista harcot, s gyorsítani kell a társadalmi válto-zásokat a Szilárdság Frontja tagállamaiban. Ez elsősorban Szíriára vonatkozik (mivel az az első számú front). Egyébként a szír kormány belső helyzetét lázadások sorozata gyen-gíti, és ez szükségessé teszi az időszerű demokratikus intézkedések mielőbbi végrehajtását, valamint a haladó hazafias erőkkel való jó viszony megteremtését.

Ezek a feladatok egyáltalán nem könnyűek, de nem is lehetetlen őket megvalósítani.

– Fejleszteni kell a Szovjetunióval és a szocialista közösség többi országával való kapcsolatokat stratégiai és elvi síkon.

– A konzervatív arab államokat olyan változásokra kell kényszeríteni, amely antiim-perialista vonásokat ad külpolitikájuknak.

A gyakorlatban a fenti feltételek egyike-másika napról-napra érvényesül. Az úgyne-vezett palesztin valóság fegyveres és politikai tömegharcban nyilvánul meg az elfoglalt te-rületeken és a diaszpórában. (A nagy elnyomás és nehézségek ellenére). Az arabközi felté-telek még nem eléggé szilárdak a konfrontációra. Éppen ezért szükségszerű a demokrácia bővítése és a tömegek valódi részvétele a nemzeti és osztályellenességgel szemben. Megál-lapíthatjuk, hogy a palesztin állam megteremtése egybeesik a palesztin nép összérdekeivel,

sőt létének jövőjét jelenti. Ez tulajdonképpen forradalmi folyamat, amely megadja a lehetőséget a krónikus válság igazságos megoldására, a feszültség enyhítésére a Közel-Keleten, egyúttal garantálja a térség népeinek haladását békés körülmények között.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy e cél elérése függ az amerikai tervek meghíúsításától és az izraeli terjeszkedési politika megállításától.

Természetesen elmondhatjuk, hogy a fentiek helyességét a jövő dönti el. De meggyőződésünk, hogy az olyan visszaesések, mint például a Camp David-i megállapodások, vagy a jelenlegi libanoni népiertás, nem állíthatják meg a történelmi és társadalmi fejlődést. Azaz, a palesztin népnek joga van az önrendelkezésre szabad akarata alapján, külső beavatkozás nélkül. Ahogy ezt Ibrahim Málík, az Izraeli KP KB tagja megfogalmazta: „Megvan annak a lehetősége, hogy kényszerítsék Izraelt az elfoglalt területek kiürítésére, mivel a Begin-kormányt belső ellentmondások gyengítik, sőt lényegében gyöngye is. Ereje csupán az arab országok szétszórtságából és gyengeségéből fakad.”⁴⁰

Abu-Saleh, az Al-Fatah KB tagja szerint: „A mi népünk törekszik és képes is egy önálló állam megteremtésére, de ha az USA autonómiát vagy egyéb tervet kényszerít rá, akkor ez nem lesz életképes, csak rövid ideig. Meggyőződése, hogy ha esetleg az USA valamiféle rendezést, vagy igazságtalan békét produkál is, a térség stabilitását és konszolidációját csak a palesztin nép maga képes helyreállítani, nem pedig Izrael, vagy annak szövetségesei”.⁴¹

ELKÉPZELÉSEK AZ ÖNÁLLÓ ÁLLAM RENDSZERÉRŐL

Elméletileg három lehetősége van a palesztin állam létrehozásának. Az első: az USA és Izrael elismeri a palesztinok jogát saját államuk megteremtésére. A második: megszűnhet úgy is az állam, ha a konzervatív olajhatalmak nyomást gyakorolnak az USA-ra. A harmadik: az is elvezethet az állam kialakulásához, ha a megszállóknak és szövetségeseiknek túl nagy anyagi áldozatot jelent a megszállás fenntartása, s így távozásra kényszerülnek.

Gyakorlatilag az első nem tűnik reálisnak, mivel az izraeli-amerikai szövetség nemcsak a születendő állam társadalmi rendszerétől fél, hanem magától a koncepciótól is. Mivel e koncepció megvalósítása „a leglátványosabb bukása lenne annak a cionista tervnek és amerikai stratégiának, amely a palesztinok nemzeti létének megsemmisítésére irányul.”⁴²

A másodiknak sincs perspektívája, mivel egyrészt az olajrendszerek a multinacionális monopóliumokhoz igazodnak, s az amerikai fináncióke képes korlátozni az Izrael és a rendszerek közötti ellentmondásokat. Másrészt pedig ezek a konzervatív rendszerek is félnek a palesztin állam megalakításától, mivel azt forradalmi gócnak tekintik, amely fenyegetné az érdekeiket és szembekerülne ideológiájukkal.

A harmadik a legvalószínűbbnek tűnő lehetőség, éppen a konfliktus jellege és lényege miatt, — ahogy azt már többször megvilágítottuk. Elmondhatjuk, hogy a „térségben a palesztin és az arab haladó erők, valamint a Szovjetunió javára történő erőegyensúly-változás a sarkköve a palesztin állam megalakulásának”.⁴³

A függetlenséget egy széles demokratikus szövetség alapján lehet elérni. Az állam politikai rendszere a győzelem pillanatában az ezért küzdő és egymással szövetséges osztályok egyensúlyát fogja tükrözni. Úgy véljük, hogy egyetlen szervezet nem tudja monopoz

lizálni a hatalmat. Abu Ijad szerint: „A rendszer formája mindenképpen demokratikusabb lesz valamennyi jelenlegi arab rendszernél. Nem tudom elképzelni, hogy egypártrendszer lesz, pontosabban több párt fog részt venni a hatalomban, mivel a felmerülő politikai, gazdasági és biztonsági problémákkal egy párt nem képes megbirkózni”.⁴⁴

A legvalószínűbb, hogy parlamentáris intézményrendszer lesz, „mivel a PFSZ intézményeinek jellege – Nemzeti Tanács, Központi Tanács, Végrehajtó Bizottság – nagyban hasonlít a parlamenti rendszerekre”.⁴⁵

A gazdasági, társadalmi fejlődés

A palesztin vezetők nagy része azt a nézetet vallja, hogy a születendő államban nincs helye reakciós rendszernek. Saliba Hamis, az Izraeli KP titkára is megerősíti a fenti gondolatot: „Az állam megalapításakor demokratikus forradalmi rendszer jön létre... ezt maga a fejlődés fogja kikényszeríteni”.⁴⁶

Kétségtelen, hogy az államhatalom egyik alapvető feladata lesz a gazdaság rekonstruálása, mivel a megszállók eltorzították a gazdasági fejlődés normális folyamatát. Az új hatalomnak birtokba kell vennie a földet, amelyet a megszállók tartottak kezükben: fel kell kutatniuk a vízlelőhelyeket (ártézi kutak, folyók stb.): meg kell teremteni a nemzeti iparbázist... Más szóval, ez a szakasz nem lesz más, mint a nemzeti demokratikus forradalom szakasza, ami annyit jelent, hogy az imperialista piactól, illetve a nemzetközi tőkés munkamegosztástól optimális módon független lesz. Agrárreformot kell végrehajtani, erős állami szektort kell kialakítani. E feladatok végrehajtását a következők tehetik lehetővé:

- a nemzeti ipari tőke gyengesége a pusztító izraeli kolonialista politika miatt. Ezzel szemben áll egy termelőeszközökkel nem rendelkező koncentrált, fejlett munkásosztály. Ehhez a helyzethez társul a szocialista eszmék térhódítása a palesztin nép soraiban.

- A mezőgazdaság jelenlegi torz fejlődése, mivel az izraeli agrárpolitika az izraeli tőkés piac érdekeinek megfelelően irányította a fejleményeket. Ösztönzi majd a mezőgazdaság fejlesztését az időszerű földreform.

A földbirtokok megoszlása Ciszjordániában és a gazai övezetben

*Ciszjordánia.*⁴⁷

Birtokok nagysága	Birtokosok száma	%
Kevesebb, mint tíz dunum	27 406	49,8
10–49	18 932	34,4
50–199	7 930	14,4
200–499	575	1,0
500–999	105	0,19
1000–1999	26	0,047
2000–4999	4	0,007
Összesen:	54 978	100,000%

Birtokok nagysága	%
1–5 dunum	24,8
5–10 dunum	21,5
10–20 dunum	22,4
20–50 dunum	20,1
50–100 dunum	7,1
100–200 dunum	3,1
200 dunum fölött	1,1

Megjegyzés: 1 dunum = 0,1 hektár

Az első táblázat adatai az 1965-ös hivatalos jordániai statisztikából származnak, és a nagybirtokrendszer közelgő hanyatlását, a feudális viszonyok várható végét mutatják. Feltűnő a kisbirtokok nagy száma. Ez a folyamat az izraeli megszállás után még markánsabbá vált, sőt kisparasztkok tízezrei váltak bémunkásokká. A második táblázatból az tűnik ki, hogy a nagybirtokok száma kevesebb, illetve a kisbirtokok száma több Gazaban. Például a birtokosok 68,7 százaléka rendelkezik 1–20 dunum földdel.

A születendő állam két ellentmondással fog szembekerülni. Az első nagymértékben pozitív, a feudalizmus bázisának hanyatlása. A második pedig negatív – a földek elaprózottsága, és az ebből adódó alacsony termelékenység. Éppen ezért az államhatalomnak meg kell találnia a megfelelő eszközt a kistermelők megnyerésére a nagyüzemi, illetve szövetségi gazdálkodás érdekében. A földkérdést a szocialista orientáció jegyében kell megoldani.

A palesztin vezetőség meggyőződése, hogy olyan haladó termelési viszonyokat kell megteremteni, amelyek összhangban állnak a palesztin termelőerők fejlettségi fokával. Dr. Mustafa Jaffel szerint, „mivel az önálló állam megalakításakor az erőegyensúly a mi javunkra tolódik el, az új állam haladó orientációjú demokratikus nemzeti állam lesz. Ez a tény nem fog változni akkor sem, ha az állam számos osztály és réteg szövetségeként jön létre... A magántőke bizonyos tekintetben szerepet fog játszani a gazdasági fejlődésben, de ettől nem kell megijedni. Sőt, úgy vélem, hogy ez nem akadályozhatja a nem kapitalista irányú társadalmi fejlődést”.⁴⁹

Abu Ijad óvatosabban közelíti meg a kérdést: „Jelenleg nehéz vázolni, hogy milyen lesz a palesztin osztályszerkezet a jövőben... Mindenesetre a politikai rendszer jellege az államot létrehozó erők függvénye lesz. Természetesen ez a rendszer fogja meghatározni a társadalmi osztályok szerepét a fejlődésben... Véleményem szerint kezdetben szükségünk lesz segélyekre, hitelekre, valamint az arab és a palesztin tőke ösztönzésére. De mindenképpen az államé az irányító és szabályozó szerep... Bármilyen is lesz a helyzet, népünk gazdasági, társadalmi struktúrája rá fog kényszeríteni a politikai rendszerre egy bizonyos fajta szocializmust. Az állami szektor pedig komoly és döntő szerepet fog játszani a társadalom fejlesztésében. Más választásunk úgysem lesz”.⁵⁰

Ziad Abdul-Fatah, a WAFA igazgatója szerint „a politikai rendszer lényege haladó lesz, és nincs más választás... Az állami szektoré lesz a vezető szerep. A nemzeti demokratikus forradalom kivívása és a szocializmus előkészítése hasonlóképpen fog végbemenni, mint a demokratikus Jemenben a függetlenség kivívása után. Tehát az állam szocialista orientációjú lesz”.⁵¹

Az állam külpolitikája

Abból indulunk ki, hogy az új államban a haladó erők kerülnek fölénybe az imperializmussal szemben. Külpolitikáját meghatározzák politikai és szövetségi érdekei, gazdasági szükségletei, szomszédaihoz való viszonya és a biztonsági, szuverenitási stb. szempontok.

Az állam politikai érdekei azt kívánják, hogy jó kapcsolatokat létesítsen a szocialista országokkal, a felszabadítási mozgalmakkal, és el nem kötelezett, antiimperialista külpolitikát folytasson. A gazdasági szükségletek, a történelmi és kulturális helyzet megköveteli, hogy az Arab Liga számos tagállamával normális kapcsolatokat alakítson ki az élet minden területén. Jordániával pedig várhatóan különleges kapcsolata lesz.

Az arab országok közül „valószínűleg a legszorosabb kapcsolata Jordániával lesz, a történelmi hagyományok és a gazdasági érdekek miatt... Jordánia a legközelebbi arab szomszéd, kaput jelent az arab világ és más országok felé...”.⁵²

Mi ennél messzebbre tekintünk, mivel a szuverén állam megalakítása önmagában a Hasemita annektálási politika bukását jelenti. Lehetővé válik a két nép közötti történelmi kapcsolatok helyreállítása, valamint a két nép újraegyesítése demokratikus szabad választás alapján a célból, hogy az imperializmus bilincseit közös erővel rázzák le.

Izraellel a kapcsolatok jellegét a mindenkori erőviszonyok fogják meghatározni. Néhány a lehetőségek közül: „békeegyüttműködéssel, normális békekapcsolatokkal, békekapcsolatok nélkül, hidegháborúval, béke háborús helyzettel”.⁵³

Úgy véljük, hogy a kapcsolatokat nemzetközi megállapodások fogják megszabni azon elv alapján, hogy a térség népei számára garantálni kell a békét és a biztonságot. Valószínűleg mindkét fél kölcsönösen elismeri az úgynevezett „politikai de facto” elvet. Nem szükségszerű, hogy a két ország minden területen normalizálja viszonyait. Az önálló állam megteremtése tág horizontot fog nyitni az izraeli haladó erőkkel való együttműködés terén, és meg fogja erősíteni az izraeli palesztin kisebbség nemzeti hovatartozását. Mászóval, megjósolhatjuk, hogy a fenti jelenség Izraelben a társadalmi harc megerősödését fogja eredményezni, és kedvező talajt teremti, hogy az izraeli palesztinok elnyerjék politikai és polgárjogi emancipációjukat.

A Szovjetunió lesz az első garantáló nagyhatalma a születendő állam függetlenségének, szuverenitásának. Ez azért is fontos, mivel – a palesztin mozgalom szerint – nem lehet átfogó és igazságos béke a Szovjetunió aktív részvétele nélkül, és az állam nagyon gyenge lenne a Szovjetunió támogatása nélkül.

Saliba Hamis a következőképpen értékeli az érintett kérdéseket: „Az állam kapcsolatai Jordániával a születés pillanatában meglévő jordániai rendszer jellegétől fognak függni. Az új államnak jószomszédi kapcsolatokat kell megteremteni az arab világgal. Forradalmi

örökségeihez méltóan haladó külpolitikát fog folytatni, illetve együttműködési és barátsági kapcsolatai lesznek a Szovjetunióval és a fejlődő országokkal... Ami Izraelt illeti, amíg a cionisták uralkodnak, addig nem létezhet együttműködési lehetőség. Elképzelésem szerint a kapcsolatokat nemzetközi garanciák fogják szabályozni. A béke pedig fegyveres béke lesz”.⁵⁴

Az állam és a fegyveres erők

Annak ellenére, hogy a palesztinok jelenleg nem rendelkeznek fejlett haditechnikával, (a befogadó országok korlátozásai miatt), magas szintű harci tapasztalatokat szereztek, és képesek a modern katonai tudományok alkalmazására. Az önálló állam arzenálját nehéz lenne meghatározni (kvalitatív és kvantitatív szempontból) – mivel ez a kérdés szorosan a politikai rendezéshez kapcsolódik. De mindenképpen szükség lesz egy nemzeti hadseregre, amely képes megvédeni az ország biztonságát.

A mostani néhány ezer fős Palesztin Felszabadítási Hadsereg nem reprezentálja az úgynevezett nemzeti egység eszméjét úgy, mint a többi fejlődő országban. Egyébként nincs fontos szerepe a politikai határozatok meghozatalában. Talán éppen azért, „mivel ez a hadsereg az arab országok árnyékában született. (Elsősorban az Izraellel határos országokról van szó)... Ez elsősorban az arab rendszerek hadserege (Szíria, Jordánia, Egyiptom, Irak), nem pedig egy valódi palesztin hadsereg”.⁵⁵

A jelenlegi helyzetben valamennyi palesztin politikai szervezet saját fegyveres erővel rendelkezik. Ezek egy felső szintű katonai bizottság parancsnoksága alá tartoznak. A kérdés az, hogy mi lesz ezeknek a sorsa a jövőbeni államban. Az ésszerűség úgy kívánná, hogy egyesítsék ezeket az alakulatokat egy néphadsereg keretében, amely az ország politikai vezetésének lesz alárendelve. Esetleg itt „az izraeli példa használható. Kezdetben milíciák és fegyveres osztagok voltak, de az állam létrejötte után megalakult az egységes hadsereg, amellett, hogy a különböző pártok továbbra is megmaradtak”.⁵⁶

Egy Libanonban tartózkodó palesztin tiszt a hadsereg kérdéséhez a következőt fűzi hozzá: „valószínű, hogy palesztin népi hadsereg alakul az összes palesztin fegyveres erőből. A hadsereg tagjai pedig önállóan dönthetnek politikai hovatartozásukról. Ami a palesztin politikai szervezeteket illeti, pártokká fognak alakulni.”⁵⁷

Nincs alapja olyan feltételezésnek, hogy a jövőbeni hadsereg tradicionális szerepet fog játszani (a harmadik világ túlnyomó részéhez hasonlóan), azaz a puccsok és az elnyomás eszköze lesz, éppen a palesztin nép történelmi harca, társadalmi, politikai struktúrája miatt. Ezzel szemben legfőbb feladata lesz – elképzeléseink szerint – a nemzeti függetlenség megvédelme és megszilárdítása.

A palesztin- és zsidó kérdésnek egy egységes Palesztina keretében való megoldása olyan lehetőség, amely már 1948 előtt is foglalkoztatta a palesztinokat. Így 1938-ban a „Hizb Al-Difaa al-FALASTINI” (Palesztin védelmi Párt) azt a követelést hangoztatta, miszerint egységes államot kell létrehozni, ahol a zsidók teljes jogú állampolgárokként élnek. 1944-ben a Palesztin Kommunista Párt programja tartalmazott olyan elgondolást, amely egy demokratikus, független és egységes palesztin állam létrehozását célozza, ahol a zsidó kisebbség teljes jogegyenlőséget élvez. 1946-ban ismét egy olyan demokratikus arab-zsidó állam létrehozását követelte, ahol a tisztségek egyharmadát zsidók, kétharmadát arabok tölténék be, „vagyis kétnemzetiségű államiság elve alapján” (az akkori arányok szerint). Az arab marxisták szervezete, a Nemzeti Felszabadítási Liga függetlenségi kérdésként fogta föl a palesztin kérdést, demokratikus köztársaság megalakítását követelve.

1968-ban a gondolat ismét felvetődött a palesztin mozgalom köreiben. 1974 óta pedig hosszútávú stratégiai célnak számít; vagyis elismerték, hogy a jelenlegi történelmi időszakban még nem valósítható meg. A palesztin békekonceptiót a következőképpen jellemezhetjük:

A palesztin népnek történelmi joga van szülőhazájához, de ugyanakkor a zsidók palesztinai jelenléte tény és realitás: ennél fogva a humánus és célravezető megoldást egy egységes demokratikus állam létrehozása hozza meg, amely egyúttal biztosítja a palesztin nemzeti kérdés megoldását. Nevezetesen, a palesztin nép visszatérését, önrendelkezési jogát az egész szülőföldön, valamint a zsidó-izraelita kérdéskomplexum megoldását, vagyis a zsidó tömegeknek a cionista korlátok alól való felszabadítását, valamint a nemzetközi monopoltőke befolyásának megszüntetését...

A palesztin mozgalom az alábbiakban körvonalazza a létesítendő állam fő jellemző vonásait:

- Az állam földrajzi határai a mandátumi Palesztináéval azonosok.
- Haladó állam lesz, amely lakosságának teljes nemzetiségi és polgárjogi egyenlőséget szavatol, ez mindazokra a palesztinokra és izraeliekre vonatkozik, akik az együttélés mellett kiállnak.
- A demokratikus állam szövetségi (konföderációs) kötelékekben áll majd az arab országokkal, az önkéntesség elve alapján.

A demokratikus állam gondolatát általánosan elfogadják a palesztinok, de ugyanakkor a különböző ideológiai kiindulópontok miatt bizonyos elemzésbeli eltérések is vannak közöttük. Így a FATAH szervezet (mely e tervet 1968 januárjában magáévá tette, illetve 1969-ben már több elemző cikkben meghirdette), megállapítja, hogy a palesztin béke nem termeli újjá az úgynevezett zsidó-kérdést, ellenkezőleg: szembe fog helyezkedni mindenfajta zsidóüldözéssel, sőt kész mellettük küzdeni, ha elnyomás alá kerülnek. A FATAH álláspontja így körvonalazható:

- A létesítendő állam társadalma demokratikus lesz, kizsákmányolásmentes, és az új állam egyenjogú állampolgárokként magában fogja foglalni mindazokat a zsidókat is, akik a jövőt illetően feladják cionista nézeteiket.

– Az állam rendszere (struktúrája) szabad jellegű, nyitott lesz, vagyis az elnöke és más vezetője egyaránt lehet zsidó, keresztény, vagy mohamedán, amennyiben képességei erre alkalmassá teszik.

– Ennek az államnak a megteremtéséhez a fegyveres harcon keresztül vezet az út.

– A létesítendő állam társadalmi rendszerét később kell meghatározni majd a haza földjén, a felszabadítás után.⁵⁸

A Demokratikus Front Palesztina Felszabadításáért a FATAH-nál szélesebb körű ideológiai keretet terjeszt elő, mivel úgy véli, hogy:

A szóban forgó állam megvalósítása megköveteli előzetesen, első lépésként a palesztin nép önrendelkezési jogának gyakorlati elismerését, vagy a független állam alapításához, illetve a hazatéréshez való jogát, a cionista emigrációs törvények eltörlését, a nemzeti megkülönböztetés megszüntetését... A DFPP mindehhez hozzáteszi „a stratégiai terv megvalósítása lényeges változtatásokat tesz szükségessé az erőviszonyokban, mégpedig palesztin szinten proletár vezetést akar a palesztin mozgalom élére, arab szinten pedig a demokratikus nemzeti forradalom döntő győzelmét tételezi több arab országban. Nemzetközi tekintetben pedig feltételezi, hogy a közel-keleti kezdeményezés a nemzetközi forradalmi erők kezébe kerül.

A Demokratikus Front hangsúlyozza annak szükségességét, hogy teljes nemzeti jogegyenlőség legyen az ország minden lakosa számára, s végbemenjen a társadalom szocialista átalakítása”.⁵⁹

A Népi Front Palesztina Felszabadításáért elnevezésű szervezet úgy vélekedik, hogy a palesztin nemzeti felszabadítási mozgalom célja egy Palesztinában létrehozandó nemzeti demokratikus állam, ahol az arabok és a zsidók teljes jogegyenlőségben élhetnek, az állam kiáll az arab egység mellett, és ahol a szocialista megoldás elvezet a zsidóknak a cionizmustól való megszabadításához.⁶⁰

A Saika szervezet ezzel kapcsolatosan megjegyzi, hogy elhatárolja ugyan magát mindenfajta antiszemitizmustól, de attól tart, hogy egy ilyen állam bomlasztaná az arab egységet, ennél fogva a pánarab orientáció arra irányul, hogy világossá tegye: „szükség van a palesztin mozgalomnak a demokratikus palesztin államról vallott elképzelés továbbfejlesztésére, hogy végezetül magáévá tegye a Palesztinában létesítendő demokratikus arab állam jelszavát”.⁶¹

Jasszer Arafat 1974-ben elhangzott felszólalásában a következő módon vázolja a demokratikus állammal kapcsolatos palesztin elképzelést: „Azért küzdünk, hogy a zsidók, keresztények és mohamedánok együtt éljenek teljes jogegyenlőségben, mindenfajta faji vagy vallási megkülönböztetés nélkül. Mi különbséget teszünk a zsidóság és a cionizmus között... s amikor közös céljainkról beszélünk, akkor mindazokra a zsidókra is gondolunk, akik most Palesztinában élnek, és akik hajlandók békében velünk együtt élni. Mi a legnemesebb gesztussal fordulunk Önökhöz annak érdekében, hogy valóban egy igazságos béke keretében élhessünk demokratikus Palesztinánkban”.⁶²

A fentiekkel kapcsolatosan megjegyezendő:

– A FATAH gyakorta világi jellegű kifejezéseket használ az állam jellemzésekor, s általános humanitárius ideákra hivatkozik, miközben a DFPP és NFPP osztályszempontra alapozza a demokrácia fogalmát és tartalmát.

– Bár a FATAH és a NFPF a zsidók teljes egyenlőségéről beszél, de a megnyilatkozások tartalmából arra lehet következtetni, hogy olyan egyenlőségről van szó, mely az egyénekre vonatkozik mint állampolgárookra, nem pedig a nemzetiségi csoportra. Mindemellett a FATAH 1970-ben már annak lehetőségéről beszélt, hogy két nemzetiségű állam jöhet létre (ahol mindegyik csoport a maga sajátos intézményeivel rendelkezik) a nyelvet és a vallást illetően.⁶³

– S bár a DFPF ideológiai módszere és programja átfogóbb jellegű, mint a többi szervezeté, hivatalos dokumentumai csak a zsidók teljes nemzeti egyenlőségét ismerik el. Ez nem a nemzetiségi jogokra vonatkozik, csak az állampolgáriakra. Mindemellett, amikor a palesztin és az izraeli kérdés gyökeres és végleges megoldását egy egységes palesztin államban képzei el, nem köti ehhez feltételként a két nép szabad, önkéntes választását az egységes állam létrehozásában. De a DFPF vezetőinek több ízben elhangzott nyilatkozatai egy olyan „lehetőségről beszéltek, hogy föderációs állam jön létre, Jugoszlávia vagy Csehszlovákia mintájára... biztosítva a lehetőséget mind az araboknak, mind a zsidóknak nemzeti kultúrájuk ápolására, illetve fejlesztésére”.⁶⁴

– A Saikánál a kiindulópont az, hogy Palesztina ismét arab legyen, és csak azután lehet beszélni a demokráciáról és a zsidó kérdés megoldásáról. George Saddikni – a szír Baath Párt nemzeti vezetőségének tagja – úgy véli: „hogy a központi feladat Palesztina visszaszerzése, és, hogy az izraeli zsidók kérdése megoldható a pánarab kereteken belül, humánus és demokratikus módon, az arab országokban található egyéb nemzeti kisebbségek helyzetének megoldásaihoz hasonlóan”.⁶⁵

– Végezetül, ez a távoli célkitűzés nem homályosíthatja el a közvetlen célt: „a független állam létrehozását, sőt nem is áll azzal ellentmondásban”.

Egyes vélemények a leendő demokratikus államról:

– Izrael úgy véli, hogy a fogalom mögött lényegében „Izrael lerombolásának célja áll a demokratikus világi Palesztina létrehozása érdekében... Arafat Izraelnek gettót kínál egy arab államon belül... Ez pedig nem jelent mást, mint Izrael felszámolását.”⁶⁶

Így hát Izrael visszautasítja e gondolatot, mert ez valójában azt jelentené, hogy véget ér a cionizmus, végre fel lehet szabadítani a zsidókat is a sovinizmustól, a nemzetiségi türelmetlenségtől, a tiszta fajelmélettől, valamint az „Isten választott népe” gondolatától.

– Számos haladó szervezet – így pl. a Jordániai Kommunista Párt – nem tartja reálisnak ezt az elvet. Faig Warrad, a JKP főtitkára a beiruti As-Safir című napilapban megjelent interjúban a kérdésre azt válaszolta: „Önök azt mondják, hogy Palesztina felszabadítása nem lehetséges, vajon arra számítanak, hogy a cionista entitás demokratikus fejlődése eszközül szolgál a cionizmus megdöntéséhez, illetve annak militarista és fasiszta intézményei megdöntéséhez? ...mi meg vagyunk róla győződve, hogy Izrael és a világ minden országa demokratikus fejlődésen fog átmenni... a jelen körülmények között nincs az napirenden, hogy Izrael demokratikusan fejlődik... de ha mi bízunk a kommunizmus jövőjében Izraelben, Jordániában, Irakban és Szíriában, akkor hogy ne lennénk biztosak Izrael demokratikus fejlődésében”.⁶⁷

– Ugyanakkor számos haladó erő támogatja a fentebb vázolt elképzelést, így a Szudáni Kommunista Párt és az Egyiptomi Kommunista Párt. Az EKP azon a véleményen van, hogy egy tartós és végleges béke nem áll meg Izraelnek az 1967-es határok mögé történő visszavonulásánál, hiszen a palesztin kérdés stratégiai megoldása azzal veszi kezdetét,

hogy palesztin független államot kell létrehozni az Izrael által kiűrt területen, és az-
zal éri el beteljesülését, hogy a brit mandátum területén létrejön a demokratikus állam,
olyan állam, melyben nincsen helye sem a cionizmusnak, sem az antiszemitizmusnak.
Az EKP a DFPF elképzelését még azzal egészíti ki, hogy hangsúlyozza az Izraelben lévő
demokratikus mozgalom fejlődésének szükségszerűségét, illetve annak a palesztin és az
arab mozgalommal való törvényszerű összefonódását.”⁶⁸

A fentiekből az alábbi következtetésekre jutunk:

A demokratikus állam gondolata minden kétséget kizáróan az emberek és a népek
közötti (a Közel-Keletről lévén szó) kapcsolatok leghumánusabb rendezését jelentené.
Egyben megszüntetné a jelenlegi Izraelnek azt az ambícióját, hogy a világ zsidósága kép-
viselőjének tekintse magát. Visszatérést jelentene Marx és Lenin álláspontjához, mely az
asszimilálódásra és adott hazájukra való lojalitására szólítja őket – a tőke és a kizsákmá-
nyolás elleni közös küzdelem érdekében.

E gondolat vonzereje nem homályosíthatja el a megvalósítása útjába tornyosuló aka-
dályokat. Hiszen függetlenül azoktól a körülményektől, amelyek a zsidók Palesztinába
kerülését meghatározták, jelenlétük mint népnek, nemzetnek a jelenléte – az antagonisz-
tikus ellentmondások ellenére is – realitás. Viszont a létesítendő egységes állam létrejötte
nemcsak a soron következő, várhatóan kedvező erőviszonyokhoz kötődik, hanem a nem-
zeti kérdés végleges rendezéséhez is, adott esetben az izraeli kérdéshez. Egy ilyen problé-
mának a megoldása csak az önrendelkezési jog elve alapján képzelhető el, és nem mint
önmagában független és elszigetelt jelenség, hanem mint az általános ügy szerves eleme,
vagyis a forradalom, a demokrácia, a dolgozók felszabadítása, a népek haladó fejlődési
érdeke általános ügyének rendezése.

Bár az egység a palesztin és az izraeli dolgozók érdekében áll, mégsem valósítható
meg egyszerűen csak az önkéntesség elvének talaján, a szabad választások útján. A demok-
ratikus állam gondolata a jelenlegi történelmi időszakban nem több, mint tudományosan
megalapozott és megalapozható hipotézis, amelynek realitása és realizálhatósága a társa-
dalmi fejlődés és nemzetközi erőviszonyok függvénye.

KÖVETKEZTETÉSEK

Történelmileg több ezer éven át a palesztin nép szorosan kapcsolódott egy földterü-
lethez – Palesztinához.

I. sz. 636 óta Palesztina az iszlám, illetve az arab birodalom szerves részét képezte.
A palesztin nép ősei azok a törzsek és közösségek voltak, amelyek hosszú ideig Palesztina
területén éltek, asszimilálódtak egymással, megteremtették saját gazdasági és társadalmi
struktúrájukat és életüket relatív stabilitás és állandóság jellemezte.

A földhöz való ragaszkodás a palesztin nép identitásának egyik legfontosabb eleme.
Palesztin irodalmi hasonlattal élve, e kapcsolódás a földhöz – értsd hazájához – olyan
mély, mint ahogyan az olajfa gyökerei hatolnak a föld mélyébe. Tehát ezen történelmi
indokok alapján jogos az a követelés, hogy a palesztinok Palesztina földjén és nem pedig
máshol kapjanak új hazát.

– A történelem és a tudomány megcáfolja azt a hamis cionista állítást, amely szerint a nép nélküli földet (azaz Palesztínát) a föld nélküli népnek (azaz a zsidóknak) kell juttatni.

– Az 1948-as palesztin katasztrófa bebizonyította, hogy a palesztin nép harcának igazságossága nem elegendő a győzelemhez. A vereség okát részben a hagyományokhoz ragaszkodó palesztin vezetőség szemléletének sajátosságaiban kereshetjük: osztályeredete folytán küzdelmük nem a gyarmatosítók, hanem elsősorban a cionisták ellen irányult.

1917 és 1948 között a baloldali gondolatok nem juthattak érvényre. Ennek okai részben a következők: a palesztin mozgalom paraszti jellegű volt, a cionista ideológia bizonyos hatással volt a Palesztin Kommunista Párt egyes vezetőire, akiknek szemléletében a nemzeti kérdés általában másodlagos helyet foglalt el a társadalmi-politikai kérdések között. (Abból indultak ki, hogy az egységes osztályérdek egyesíti az arab és zsidó dolgozókat a cionistákkal és britekkel szemben.)

– Az 1948 és 1967 közötti időszakot a diaszpórák kialakulása, a demográfiai és földrajzi szétszóródás, valamint az asszimilációs és annektálási tervek jellemezték. Azok az országok, ahová a palesztinok vándoroltak, képtelenek voltak őket asszimilálni, de még csak a napi problémákat sem voltak képesek megoldani.

– Hogy miért nem jött létre egy, az arab mozgalomtól független palesztin mozgalom egészen 1965-ig, azt a következők magyarázzák: az uralkodó arab ideológiák hatása a palesztinokra; a palesztinok átmeneti gazdasági szerepe, amelyet az jellemzett, hogy a föld elvesztése után a parasztok nagy része elsősorban a szolgáltató szektorban bémunkásként kezdett dolgozni, amely széles kispolgári rétegek kialakulását eredményezte.

Ezt a szakaszt a palesztin kérdés arabosításának nevezhetjük.

– 1967-ben létrejöttek azok a feltételek, amelyek a palesztin mozgalom kikristályosodását eredményezték: a táborokban élő százazrek speciális, palesztin társadalmi formációkká váltak; felerősödött az arab államok diszkriminációs politikája a palesztinokkal szemben, nyilvánvalóvá vált az Arab Felszabadítási Mozgalom tehetetlensége a palesztin kérdés megoldásában; kialakult a palesztin intelligencia aktív erőként jelentkezett, s mindezek együttes eredményeképpen a palesztinok társadalmi, politikai és gazdasági szükségletei az onrendelkezés igényét hívták létre.

– A palesztin nemzeti mozgalom kibontakozása magában hordta a nemzeti függetlenségre és a palesztin identitásra vonatkozó kívánalmat, azt, hogy a palesztin kérdés elsősorban a palesztinok ügye.

– 1974-ig a Palesztin Ellenállási Mozgalom a kispolgárok és az idealisták hatása alatt működött, amelynek az oka a palesztin nép szétszóródása, a mozgalom vezetőségének társadalmi eredete, valamint az volt, hogy a menekültek képezték a mozgalom fő társadalmi bázisát.

– 1974-et fordulópontnak tekinthetjük a PFSZ történetében. Ekkor fogadnak el ugyanis egy elérhető, reális politikai programot (vagyis az önálló állam programját), amely összhangban állt a palesztinok nemzeti és osztályérdekével. Ennek következtében kiszélesedett a PFSZ társadalmi bázisa.

– A palesztin mozgalmon belül jelenleg négy fő ideológiai-politikai irányzat működik: a nemzeti burzsoá, a marxista, a marxista jelszavakkal élő kispolgári és a pánarab. Az irányzatok gyökerei a földrajzi szétszórtságban, a különböző társadalmi struktúrák-

ban, az arab államok (különösen a szomszédos államok) hatásában és az arab-izraeli konfliktusban keresendő, ugyanakkor nem hanyagolható el a nemzetközi osztályharc befolyása sem

– A palesztin nemzeti burzsoáziának fontos és hatásos szerepe van a palesztin nemzeti harcban, amely az alábbiakból fakad: egyrészt a palesztin kérdés, főként nemzeti kérdés, másrészt a középrétegek és a kispolgárság történelmi szerepet vállaltak a fegyveres harc kezdeményezésében

– A haladó demokratikus eszmék térhódítása a palesztin nép soraiban abból ered, hogy az osztályok közötti erőviszony a bérmunkások javára változott. Ugyanakkor a baloldal nem tud még egyesülni, mert a munkáosztályon belül robbanásszerű létszámnövekedés ment végbe, a kispolgári rétegekben változások következtek be, s mindezek a jelenségek még nem eredményeztek hasznosítható történelmi tapasztalatot.

– A különböző palesztin irányzatok egy célban kozosok, azaz a nemzeti függetlenség ügyében. De mindegyik más és más szövetségi politikát és taktikát folytat az arab térséggel szemben

– A palesztin kérdés nemzetközi fontosságú ügyévé vált. A megoldás tekintetében két fő irányzatot különböztethetünk meg: az egyik az imperialista (Camp David és az azt kiegészítő tervek), a másik a haladó (mint pl. a szovjet elképzelések). A Camp David-i megállapodás az amerikai megoldási tervben testesül meg, amelynek célja, hogy a térséget és a konfliktus megoldásának lehetőségét az USA kezére játssza. Ez a megoldás lényegében elutasítja egy önálló palesztin állam megalakításának gondolatát is, attól függetlenül, hogy milyen társadalmi berendezkedésű lenne. A Camp David-i szerződés tukrozza a konfliktus osztályjellegét, mivel fényt derít az egyiptomi parazita tőkés osztály szövetségére az amerikai finantzokével, és bizonyos mértékben az izraeli tőkéhez való közeledésére. Egyiptom kivételével a többi arab ország nem csatlakozott a Camp David-i folyamathoz (még Szaúd-Arábia és Jordánia sem), mivel a palesztin kérdés tekintélyes helyet foglal el az arab népek között, és Jeruzsálemnek nagy a vallási tekintélye, politikája ugyanakkor relatíve független a gazdaságtól.

– A világpolitika haladó irányzata a palesztin ügyet kulcskérdésnek tekinti a térség békéje szempontjából. Ez a felfogás összhangban áll a palesztin nép objektív szükségleteinek fejlődésével (politikai függetlenség) és a palesztinok politikai szervezetének tökéletesedésével, amely a palesztin nemzet és társadalom újjászületéséért küzd

– A PFSZ a palesztinok szempontjából nemcsak politikai mozgalom, hanem a palesztin nép önállóságát személyesíti meg és kifejezi a nép fő és általános sajátosságait, azaz allandoan azért harcol, hogy megakadályozza a beolvadást a szomszédos országokba. A palesztin irodalmi kifejezéssel élve: fel kívánnak szabadulni a politikai gyámság alól és önálló politikai határozatokat akarnak hozni

– A palesztinok, amikor önálló hazát követelnek, akkor nemcsak a történelmi jogosságot veszik alapul, hanem az objektív feltételeket is (amelyek szerint a társadalmi és gazdasági potenciál adott a palesztinok körében, még nagyobb mértékben, mint a többi arab országban). Az új palesztin generáció magasán kvalifikált és művelt, és várhatóan a jövőben a palesztin államban meghatározó szerepe lesz a társadalmi teremtésben

– Az izraeli kolonialisták politikája (nevezetesen a föld elszórtatása, illetve az óslakosság elűzése, valamint a palesztin munkaerő és piac közvetlen kizsákmányolása) lehető-

lenné tette azt, hogy komoly társadalmi bázist teremtsenek a palesztin lakosság körében. Ezzel párhuzamosan kvalitatív változások mentek végbe a munkásosztály soraiban, így kiemelkedő jelentőségű osztállyá vált, más társadalmi osztályokhoz és rétegekhez viszonyítva. Ez annak köszönhető, hogy a kistermelők és kispolgárok tízezrei kényszerültek munkaerejük feladására városon és vidéken egyaránt.

– Az államalapítást forradalmi folyamatnak tekintjük, mivel a palesztin nép sorsát és jövőjét határozza meg, és egyben csökkenti a feszültséget a Közel-Keleten. De ez csak akkor valósulhat meg, ha a palesztin és arab mozgalmak, illetve nemzetközi szövetségeik erőviszonyai módosulnak a térségben. Itt válik nyilvánvalóvá, hogy a politikai feltételeknek elsőbbségük van, mivel a gazdasági és társadalmi feltételek már érettek.

– A palesztin kérdés reális megoldási módja a jelenlegi történelmi szakaszban két független állam (a palesztin és az izraeli) létezése, melyek kapcsolatát nemzetközi garanciák szabályozzák. A rendezés kiindulópontja az 1982-es szovjet és a fezi javaslat, amelyek összhangban állnak az ENSZ határozataival, valamint lényegében a Palesztin Nemzeti Tanács határozataival is.

– A libanoni események után fölvetődött a palesztin-jordán konföderáció lehetősége. Mivel a konföderáció két szuverén, független állam között jöhet létre, így elméletileg nem mond ellent a PFSZ politikai programjának, különös tekintettel arra, hogy Arafat többször hangsúlyozta, hogy ilyen konföderáció kizárólag a palesztin nemzeti függetlenség kivívása után jöhet szóba. Ez a fajta konföderáció azonban eleve ellentmondást hordoz magában, mivel egy köztársaság és egy királyság, pontosabban egy fejlett, haladó és egy elmaradott reakciós rendszer között jönne létre.

– Nem lehetetlen, hogy az USA saját érdekeit érvényesítő megoldást tud a térségre kényszeríteni, de meggyőződésünk, hogy egy ilyenfajta megoldás semmiképpen sem lesz stabil és állandó, és önmagában hordja a háború és a konfliktus veszélyét.

– Az egységes állam megteremtése a történelmi Palesztinában jogos igény. Megvalósítása rövid távon lehetetlen. Tudományos és stratégiai szempontból viszont van rá lehetőség, és ez lenne a leghumánusabb megoldás is. A problémát nemcsak az erőviszonyok nehezítik, hanem az izraeli kérdés is. A megvalósítás mindenképpen a társadalmi fejlődés függvénye, és csak a két nép szabad akaratából jöhet létre. De mindaddig, amíg mindez realizálódhat, döntő, hogy véget vessenek a palesztin népet sújtó igazságtalanságnak, és meg kell szüntetni a kolonialista elnyomást.

1. Tayseer Abdul-Hafez és mások. A palesztinok az arab világban 1978. 93. old.
2. Palestinian Statistical Abstract, Palestinian Arabs Estimates by place of Residence 1973. PLO, Palestine national Fund, Central Bureau of statistics, Damas. oct. 1979. 262. old.
Az utolsó felmérések arra utalnak, hogy a palesztin nép létszáma 4 448 738. Több információt: Fűzes Oszkár: Háttér: a palesztin kérdés; Népszabadság, XL. évf. 184. sz. 1982. aug. 7. 6. old.
3. Abdul-Moneim Al-Mashat: A palesztin nép eloszlása Palesztinán kívül. Mezselit El-Seiesze El-Daulia, 42. sz. 1975. okt. Kairó, 58. old.
4. Dr. Van Arkadie: — Ciszjordánia és a gazai övezet gazdasági tanulmányozásához. Falesztin El-Szaura. Különkiadás. 1978. január, 124. old. Részletesen lásd: Brian van Arkadie: The impact of the Israeli occupation in the economies of the west-bank and Gaza. Palestine studies Journal, Vol. VI. No. 2. Winter 1977. 103–129. old.
5. DFLP. A második nemzeti kongresszus beszámolója, 1981. 167. old.
6. U.o. 190. old.
7. Dr. Mustafa Al-Jaffal: A palesztin munkásosztály és a szakszervezeti mozgalom Ciszjordániában és a Gazai övezetben — Dar Ibn Kaldun — Bejrút, 1979. 18. old.
8. DFLP. A II. kongresszus beszámolója — 191. old.
9. Dr. Mustafa Al-Jaffal: A palesztin munkásosztály. 21. old.
10. Statistical Abstract of Israel, 1980: (no 31) Jerusalem, table XXVII/18. 694-695. old.
11. Tanulmány: Az 1948-as palesztinaiak: Mély változások a palesztin társadalmi struktúrában. Al-Hurriah magazin, Beirut, 1978. április, 47–48. old.
12. Statistical Abstract of Israel 1980. op. cit. table XII/9, 313. old.
13. Ibid, table XII/9. 313. old.
14. Dr. Jamil Hilal: — Észrevételek a palesztin nők termelésben való részvételéről. Suun Palestina, 115. szám, 56. old.
15. U.o. 52. old.
16. U.o. 53. old.
17. U.o. 55. old.
18. Wajeeh Dia Al-Din és mások: Palesztinok az arab világban. 170. old.
19. U.o. 170. old.
20. Dr. Riyad Mansour: A palesztin kolónia helyzete és fejlődési irányzatai az USA-ban. DFLP, El-Szauri kiadvány 20. szám, 1980. 65–66. old. Részletesebben lásd: Suun Palestina, Bejrút, 100. szám, 1980. március, 66–87. old.
21. Elisabeth Collard és Rodney Wilson: Az önálló Palesztina gazdasági potenciálja, Rashid Maray fordítása, Falesztin El-Szaura. Különkiadás, 1981. január, 140–141. old.
22. Ibrahim Abu Lughod: — Educating a community in exile: The palestinian experience. Journal of Palestine studies, vol. II. No 3. Spring 1973. 105. old. Megjegyezzük, hogy a jordániai adatok együtt vonatkoznak mind a palesztinokra, mind a jordániaiakra. A Palesztin Statisztikai Hivatal adatai szerint a tanulók összlétszámának legalább 50 százaléka palesztin.
23. Mushin D. Yousuf: The potential Impact of Palestinian Education on a Palestinian state. Journal of Palestine studies, Vol. VIII. No. 4. summer 1979. 72–75. old. Részletesen lásd: — Philip E. Davies: The Educated west Bank Palestinians: Journal of Palestin studies, Vol. VIII. No. 3. spring 1979. 65-80. old.
24. Palestinian Statistical Abstract, Economic Department, Central Bureau of Statistics. Damas, 1981, 54., 75., 98., 119., 125., 146., 153., 156. old.
25. Ibrahim Abu Lughod. Education a community in exile, op. cit. 107. old.
26. Ibrahim Abu Lughod, Ibid, 109. old.
27. Muhsin D. Yusuf: The potential impact of Palestinian education... op. cit. 79. old. Az utolsó felmérések az egyetem végzettségét kb. 130 000-re becsülik. „Nem elhanyagolható tény, hogy az egyetemi végzettségű, magas képesítésű palesztinok száma sokszorosa az arab világ más

- országokban megszokott aránynak, sőt, viszonylag magasabb, mint néhány európai országban és Izraelben. A negy és félmillió palesztinából 130 000 nek van egyetemi diplomája – Magyar ország XIX évf 35 sz 1982 aug 29, 11 old, valamint Antonine and Rosemarie Zahalan The Palestinian Future Education and Manpower Journal of Palestine studies, vol VI No 4 summer 1977, 103–112 old
- 28 Wajeeh Dia Al Din és masok Palesztinok az arab világban, 168 old
- 29 A 3 közel keleti terv dokumentumai Fahd, Reagan és a fezi csúcs Nepszabadság, 1982 szeptember 11, 10 old
- 30 Nagy Csaba A közel keleti rendezés szovjet terve Nepszabadság, 1982 szeptember 18, 10 old
- 31 Issa Al Shuaibi A palesztin entitás – az ontudat és az intézmények fejlődése 1947–1977 PFSZ Markez El Abhasz, Bejrut, 1979 196 old részletes információt – Feysal Hourani A palesztin politikai ideológia 1964–1974 PFSZ Markez El Abhasz, Bejrut 1980 158 old
– Rashed Hamid A Palesztin Nemzeti Tanács határozatai 1964–1974 PFSZ Parkez El Abhasz Bejrut, 1975 229 old
- 32 Interjú Mustafa Jaffallal, a DFLP akkori tájékoztatósi vezetőjével, Bejrut 1979 szept 24
- 33 Elisabeth Collard és Rodney Wilson Az onalio Palesztina gazdasági potenciálja 139–140 old
- 34 Uo 138 old
- 35 Az izraeli rádió hírosszefoglalója PFSZ, Markez El Abhasz 1975 febr 28 an – Adnan Abdul Rahimról A pedagógiai munka elméleti dimenziója és a palesztin nemzeti identitás Lezsnet El Diraszat, Damaszkusz, 202-203 old
- 36 Részletesen lásd – Nepszabadság, 1982 augusztus 15 2 old
- 37 Győri Sándor Izraeli invázió – ami változott s ami nem Nepszabadság, 1982 augusztus 7, 10 old
- 38 Adnan Abdul Rahim I m 199 old
- 39 Nahom Goldmann Mezzelit El Nahar El Arabi Vel Dauli Parizs, 1980 jan 23
- 40 Ibrahim Maliknak, az Izraeli KP Központi Bizottsága tagjának Budapesten tartott előadása a Föld Napja alkalmából 1982 március 26
- 41 Interjú Abu Salehhel az El Fatah Központi Bizottsága tagjával Bejrut 1979 szept 17
- 42 Interjú Saliba Hamissal, az Izraeli KP KB titkárával Budapest 1980 szeptember 27
- 43 Interjú Abu Salehhel Bejrut, 1979 szept 17
- 44 Interjú Abu lyaddal, az Al Fatah KB tagjával Bejrut, 1979 szept 27
- 45 Interjú Mustafa Jaffallal u o, 1979 szept 24
- 46 Interjú Saliba Hamissal, u o 1980 szept 27
- 47 Alí Mahmoud Laila és masok A palesztinok az arab világban 231 old
- 48 U o, 240 old
- 49 Interjú Mustafa Jaffallal Bejrut 1979 szept 30
- 50 Interjú Abu lyaddal, 1979 szept 27
- 51 Interjú Ziad Abdul-Fattahhal, a palesztin hiruignokseg igazgatójával Wafa – Budapest 1978 július 10
- 52 Walid Khalidi Thinking the unthinkable Sovereign Palestinian State Foreign Affairs vol 56 No 4 Inc printed in the USA, July 1978 703 old
- 53 Hussein J Agha What state for the Palestinians? Journal of Palestine studies, Vol VI No 1 Autumn 1976 6–7 old
- 54 Interjú Saliba Hamissal I m
- 55 Interjú Hussein Alkatib ezredessel, a Palesztin Felszabadítási Hadsereg Agitációs és Propaganda Osztálya igazgatójával Szíriában, Damaszkusz, 1979 szept 12
- 56 Interjú Abu lyaddal u o 1979 szept 27
- 57 Interjú Yusef Al-Rabiyakí ornággal, a Libanonban levő palesztin hadsereg Agitációs és Propaganda Osztálya igazgatójával Bejrut, 1979 szept 2
- 58 Részletesebben lásd Dr Muhammad Rasheed Towards a Democratic state in Palestine PLO Research Center, Beirut, 1970 11–12 14–16, 33–38 old El Fatah A palesztin forradalom szervezeti és politikai tevékenységének programja – A Palesztinai Nemzeti Tanács határozatai A nyolcadik ülésszak 1971 13 old

- 59 Részletesebben lásd DFLP The Political Program 1975 21–25 old
- 60 DFLP Palesztina A demokratikus megoldáshoz Deirat El Salam, 1970 21–42 old
 – DFLP A strategy for the liberation of Palestine Information department, Amman, 1969, 78–82 old
 – DFLP Tasks of the new stage, and the internal Rules and Regulations Foreign Relations Committee, Bejrut, 1973 124 old
- 61 Abdul Raman Ghaneim Tanulmányok a palesztin ellenállás ideológiájáról A Palesztin Demokratikus szimbólumok alapideológiájáról Kezirat, Damaszkusz, 35 old
- 62 Yasser Arafat beszede az ENSZ-ben, és az izraeli reagálásokról Dar El Kodos, Bejrut, 16–25 old
- 63 Free Palestine, Vol 2 June 1970 Dr Ali Al Din Hilal Palesztinok az arab világban I m 623 old
- 64 Le Monde, 1970 Jan 27 Részletesebben lásd Dr Ali Al Din Hilal A palesztin állam tervei Moasasat El Ahram, Kairo, 1978 15–22 old
- 65 Találkozás George Sadíknival, a Szíriai Al Baath Part vezetője tagjával – Budapest, 1978 Jun 20
- 66 Yasser Arafat beszede az ENSZ-ben és az izraeli visszhang, I m 29–30 old
- 67 Faig Warrad (a Jordán KP főtársa) interjúja a bejruti El Szafir politikai napilapnak 1981 Maj 21
- 68 Az Egyiptomi KP programja, az I kongresszus dokumentuma Dar Ibn Kaldun, Bejrut, 1981 56–60 old